

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**ES-SEMÎN EL HALEBÎ'NİN UMDETU'L
HUFFAZ KİTABINDA ANLAM DARALTMA
KONUSU – SEMANTİK ÇALIŞMA**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

SOUAD ALY SAİD DEWIDAR

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MARWAN MOHAMMED ABDULLAH MOGHALLAS

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAĞATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ES-SEMÎN EL HALEBÎ'NİN UMDETU'L HUFFAZ KİTABINDA
ANLAM DARALTMA KONUSU – SEMANTİK ÇALIŞMA**

Souad Aly Said DEWIDAR

Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Marwan M. A. MOGHALLAS
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Khattab A. M. KHATTAB
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Mohamed Rızık SHOEIR

KASTAMONU 2020

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza

Souad Aly Said DEWIDAR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ES-SEMÎN EL HALEBÎ'NİN UMDETU'L HUFFAZ KİTABINDA ANLAM DARALTMA KONUSU – SEMANTİK ÇALIŞMA

Souad Aly Said DEWIDAR
Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Arap Dili Ve Belağatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Marwan Mohammed Abdullah MOGHALLAS

Anlam gelişimi olgusunu tespit etme konusu, eski ve modern dünyamızda Arap dili ve bilimi ile ilgilenen herkesi meşgul etmiştir. Modern çalışmalar bu olgunun sebep ve kuramlarını ortaya koymaya çalışmışlar ve anlam geçişi, anlam genişlemesi ve anlam daralması türlerinden ibaret olan bu üç olguyu incelemişlerdir. Bu gelişim etkilerini özellikle Arapça sözlükler başta olmak üzere Arap mirasında kendini göstermiştir. Bu ilimlerle iştigal edenler sözcüklerin anlam gelişimini tespit etmişlerdir. Elimizdeki bu çalışma (Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefî'l-Elfâz adlı eserindeki Anlam Daralması / anlam çalışması) başlığıyla ele alınmıştır. Çalışma, Kur'an'ı Kerim lafızları sözlüklerinden birisinde anlam daralması olgusu üzerinde durmayı hedeflemiştir. Zira anlam daralması, sözcüklerde meydana gelen ve daralma sonrası asıl genel anlamın bir yönünü ifade ettiği veya asıl anlama bazı koşullar ve sınırlamalar getirerek sözcüğe yeni ve özel anlam yükleyerek daha özel anlama tahsis eden, anlam gelişimi olgularından birisidir. Bu anlam daralması (tahsis) eylemine etki eden faktörler, dini veya İslam'ın ortaya çıkışı, örf ve dilin kendi içindeki etkenler olmak üzere gibi çok çeşitlidir.

Aynı zamanda çalışma, konuyu pratik yönden de ele almıştır. “Umdetü'l-Huffaz” adlı bu zengin sözlükte yer alan anlam daralması yaşadığını düşündüğüm sözcükler tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcükler dini daralma yaşayan sözcükler, örfi daralma yaşayan sözcükler ve dilsel daralma yaşayan sözcükler olmak üzere üç başlık altında toplanmıştır. Bu ana başlıklar; 1-Semin el-Halebi'den önceki âlimler tarafından ele alınan sözcükler, 2-Sadece Semin el-Halebi'nin ele aldığı sözcükler olarak iki alt başlığa ayrılmıştır.

Çalışma, aşağıda bir kısmı verilen çok önemli sonuçlara ulaşmıştır

Anahtar Kelimeler: Dil, Anlam, Anlamsal değişim, Anlam daralması, Sözlük.

2020, 180 Sayfa

ABSTRACT

MSc. Thesis

THE SUBJECT OF SIGNIFICANT NARROWING IN ES-SEMÎN EL HALEBET'S BOOK UMDETU'L HUFFAZ - SEMANTIC STUDY

Souad Aly Said DEWIDAR
Kastamonu University
Institute for Social Sciences
Department of Arabic Language and Rhetoric

Supervisor: Dr. Marwan Mohammed Abdullah MOGHALLAS

Abstract: The issue of identifying the phenomenon of meaning development has occupied everyone interested in Arabic language and science in our ancient and modern world. Modern studies have tried to reveal the reasons and theories of this phenomenon and examined these three phenomena, which are types of meaning transition, meaning expansion and meaning narrowing. This development has shown its effects in the Arab legacy, especially in Arabic dictionaries. Those dealing with these sciences have determined the meaning development of words. This work we have has been discussed under the title (Narrowing of Meaning in his work named Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefî'l-Elfâz). The study aimed to focus on the phenomenon of meaning restriction in one of the Quran words dictionaries. Because, the meaning narrowing is one of the meaning development phenomena that occur in words and expresses an aspect of the main general meaning after the narrowing or that allocates a new and special meaning to the word by imposing some conditions and limitations on the main meaning. The factors affecting this narrowing of meaning (allotment) are diverse, including the emergence of religion or Islam, and the factors within the customs and language itself. At the same time, the study dealt with the topic from a practical point of view. In this rich dictionary named "Umdetü'l-Huffaz", the words that I think have a narrowing of meaning have been determined. These detected words were grouped under three headings: words with religious constriction, words with customary shrinkage, and words with linguistic constriction. These main headings are; 1-The words discussed by the scholars before Semin al-Halebi, 2-The words that only Semin al-Halebi discussed are divided into two sub-headings.

The study has reached very important results, some of which are given below: The term narrowing of meaning is a new concept with this title but an old concept in terms of its meaning and position. Ancient and modern lexicographers and linguists drew attention to this phenomenon and made efforts to identify them. Meaning narrowing is a work that has taken its share in the Umdetü'l-Huffaz dictionary among the concepts of meaning development. The study identified meaning allocation in over seventy words. These allocations are spread across religious, customary and linguistic types. In the work of Umdetü'l Huffaz, the facts showing the narrowing of meaning varied between clear and unambiguous signs and implication. Semin al-Halebi followed the views of Ragib and others, who preceded him, that there was a narrowing of meaning in many words, but there were also words that only he mentioned and that someone else did not point out. The number of this species has reached sixteen words in this study.

Key Words: Language, Semantic, Meaning development, Meaning narrowing, Dictionary.
2020, 180 Page

ÖNSÖZ

Hamd ve sena önce ve sonra Allah’a mahsustur, ardından bütün şükran ve minnet, yönlendirmeleriyle çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan sayın danışman hocam Dr. Marwan Mohammed Abdullah Moghallas’a aittir. Allah kendisinden razı olsun. Ardından bu araştırmaya jüri olmayı nazikçe kabul eden hocalara şükürlerimi sunuyorum. Ayrıca, bir dua veya bir söz ile bile olsa, bana yardım eden ve çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ederim. Bütün irfan ve şükran; bu çalışma süreci onların hakkından çok şey almış olmasına rağmen her zaman yanımda duran ve beni destekleyen sevgili çocuklarıma teşekkürler. Mevla, bu çalışmanın sevabına onları da ortak etsin inşallah. Burada özellikle teşekkür ve şükranlarımı bilgisayar teknikleri konusundaki engelleri aşmamda yüksek payı olan Usame oğluma teşekkür ediyorum. Allah kendisinden razı olsun.

Souad Aly Said DEWIDAR
Kastamonu, 2020

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TAAHHÜTNAME	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Önemi	2
1.2. Konunun Seçilme Nedeni.....	2
1.3. Tezin Amacı	2
1.4. Tezin Sınırlılıkları	2
1.5. Araştırma Metodu	3
1.6. Araştırma Sorunları	4
1.7. Önceki Çalışmalar	5
1.8. Araştırmacının Gayret Ve Çabaları.....	6
1.9. Tezin Planı.....	7
2. TEZİN ÇERÇEVESİ	10
2.1. Anlam Daralması.....	10
2.2. Anlam Gelişimi	10
2.2.1. Anlamı, Sebepleri, Özellikleri ve Olguları.....	10
2.2.2. Gelişim mi Değişim mi?	11
2.2.3. Anlam Gelişim Nedenleri ve Faktörleri	12
2.2.4. Anlam gelişimi özellikleri ve göstergeleri	15
2.2.5. Anlam Gelişimi Olgusu.....	15
2.2.6. Anlam Genişlemesi	15
2.2.7. Anlam Geçiş (Anlam Kayması).....	17
2.3. Anlam Daralması Tanımları	18
2.3.1. Daralma	18
2.3.2. Anlam Daralması İfadesinin Terim Anlamı.....	20
2.4. Anlam Daralmasının Gerçekleştiği Durumlar.....	22
2.4.1. Herhangi Bir Türe, Konuşmacı Nazarında O Türü En İyi Temsil Eden Çeşidin Adının Verilmesi.....	22
2.4.2. Sözcüğe, Bazı Ayırt Edici Özelliklerin Eklenmesi:.....	23
2.5. Anlam Daralması Türleri.....	24
2.5.1. Dini Daralma	25
2.5.2. Örfi Daralma	27
2.5.3. Dilsel Daralma.....	28
2.6. Arap Dili Sözlüklerinde Anlam Daralması	31
2.7. Hakikat ve Mecaz Arasında Anlam Daralması	32
3. SEMİN EL-HALEBİ'NİN UMDETÜ'L-HUFFÂZ ESERİNİN TANIMI..	34
3.1. Kitabın Biyografisi	34
3.1.1. Kitabın Baskıları	36
3.2. Yazarın Biyografisi	37

3.2.1. Adı ve Soyağacı	37
3.2.2. Doğumu ve Vefatı	37
3.2.3. Yetiştirdiği Ortam	38
3.2.4. Görevleri.....	38
3.2.5. Hocaları ve Öğrencileri	38
3.2.6. İlim insanlarının onun hakkındaki görüşleri	39
3.2.7. Eserleri	39
3.2.7.1. Basılı Eserler	40
3.2.7.2. El Yazması veya Henüz Tahkiki Sona Ermemiş Eserler	40
3.2.7.3. Kaybolan Eserler	40
4. UMDETÜ'L-HUFFÂZ'DA ANLAM DARALMASI.....	42
4.1. Yazarın “Umdetü'l-Huffâz” Eserindeki Yöntemi ve Anlam Daralmasını Açıklama Üslubu.....	42
4.2. Umdetü'l-Huffâz'da “Daralma” Kavramı.....	42
4.3. Umdetü'l-Huffâz'da Anlam Daralması Türleri.....	43
4.4. Semin'in Başkalarıyla Örtüşen Ve Kendine Has Daralma Türleri	44
5. UMDETÜ'L-HUFFÂZ KİTABINDA DİNİ ANLAM DARALMASINA İŞARET EDEN SÖZCÜKLER.....	46
5.1. Semin El-Halebi'den Önce Ele Alınan Sözcükler	48
5.1.1. (İlham) الإلهام	48
5.1.2. (İman) الإيمان	50
5.1.3. (Ezife) الألفة	51
5.1.4. (Bereket) البركة	53
5.1.5. (Teşehhüt) التشهد	54
5.1.6. (Tatavvu) التطوع	55
5.1.7. (Takva) التقوى	56
5.1.8. (Hac) الحج	58
5.1.9. (Hanif) الحنيف	60
5.1.10. (Havari) الخواريين	62
5.1.11. (Zebur) الزبور	64
5.1.12. (Zekât) الزكاة	65
5.1.13. (Say) السعي	67
5.1.14. (Salah) الصلاة	68
5.1.15. (Savm) الصوم	70
5.1.16. (Tamme) الطامة	71
5.1.17. (Taam) الطعام	73
5.1.18. (Talak) الطلاق	74
5.1.19. (İD) العيد	76
5.1.20. (Fısk) الفسق	78
5.1.21. (Kur'an) القرآن	80
5.1.22. (Lemem) اللمم	82
5.1.23. (Mihrap) المِحْرَاب	83
5.1.24. (Meş'ari'l-Haram) المشعر الحرام	85
5.1.25. (Hicret) الهجرة	87
5.1.26. (Nüsük) نسك	89
5.1.27. (Ehli Beyt) أهل البيت	91
5.2. Sadece Semin El-Halebinin Ele Aldığı Sözcükler	93
5.2.1. (kımar) الخمار	93
5.2.2. (Tuğyan) الطغيان	95

5.2.3. (Tahâret) الطَّهَّارَة	96
5.2.4. (Mushaf) الْمُصْنَف	98
6. UMDETÜ'L-HUFFÂZ KİTABINDA ÖRFİ ANLAM DARALMASINA İŞARET EDEN SÖZCÜKLER.....	99
6.1. Semin El-Halebi'den Önceki Âlimler Tarafından Ele Alınan Sözcükler ...	101
6.1.1. (Behime) الْبَهِيمَة	101
6.1.2. (Tilavet) التِّلَاوَة	102
6.1.3. (Şiir) الشَّعْر	103
6.1.4. (Târik) الطَّارِق	104
6.1.5. (Tûfan) الطُّوفَان	106
6.1.6. (Kurban) الْقُرْبَان	108
6.1.7. (Miskal) الْمَنْقَال	109
6.1.8. (Memlûk) الْمَمْلُوك	110
6.1.9. (Nebiz) النَّبِيز	112
6.1.10. (Hûd) الْهُود	113
6.2. Sadece Semin El-Halebi'nin Ele Aldığı Sözcükler.....	115
6.2.1. (Acem) الْعَجَم	115
6.2.2. (El-Gâdetü) الْعَدَاة	116
6.2.3. (Lafız) اللَّفْظَة	118
6.2.4. (Lems) اللَّمْس	120
6.2.5. (Mehîn) مَهِين	122
6.2.6. (Nebat) النَّبَات	124
7. UMDETÜ'L-HUFFÂZ KİTABINDA DİLSEL ANLAM DARALMASINA İŞARET EDEN SÖZCÜKLER	127
7.1. Semin El-Halebi'den Önceki Âlimler Tarafından Ele Alınan Sözcükler ...	128
7.1.1. (İbtega) ابْتَعَى	128
7.1.2. (İsraf) الْإِسْرَاف	129
7.1.3. (Tahıyye) التَّحِيَّة	131
7.1.4. (Terike) التَّرِكَة	132
7.1.5. (Sevap) الثَّوَاب	134
7.1.6. (Havaric) الْخَوَارِج	135
7.1.7. (El-Kavdü) الْخَوْض	137
7.1.8. (Rakabe) الرَّقَبَة	139
7.1.9. (Ruhbaniyye/Ruhbanlık) الرَّهْبَانِيَّة	140
7.1.10. (Sâil) السَّائِل	142
7.1.11. (Es-Saktü) السَّقْط	143
7.1.12. (Sahıfe / Sayfa) الصَّحِيفَة	144
7.1.13. (Ubur / Geçiş) الْعُبُور	146
7.1.14. (Ketm) الْكَتْم	147
7.1.15. (Kesb) الْكَسْب	149
7.1.16. (Mecbûb) الْمَجْبُوب	150
7.1.17. (Matıyye) الْمَطِيَّة	152
7.1.18. (Ehlü'r-Racül) أَهْلُ الرَّجُل	153
7.1.19. (Ervaha'l-Mâü) أَرْوَاحُ الْمَاء	155
7.2. Sadece Semin El-Halebi'nin Ele Aldığı Sözcükler.....	156
7.2.1. (Ecrame) أَجْرَم	156
7.2.2. (Semen) الثَّمَن	157
7.2.3. (Karir) الْخَرِير	158
7.2.4. (El-Ikdü) الْعِقْد	159

7.2.5. (Fakihe) الفاكهة	160
7.2.6. (Mal) المال	162
EN ÖNEMLİ SONUÇLAR	164
ÇALIŞMA EKİ: SÖZCÜK TABLOSU	166
KAYNAKLAR.....	170
ÖZGEÇMİŞ.....	180

KISALTMALAR

mhk. : Muhakkik

thk.: Tahkik

Y. evi: Yayın Evi

trc.: Tercüme

s. : Sayfa

c. : Cilt

H. : Hicrî

b. : İbn

bkz.: Bakınız

1. GİRİŞ

Hamd, kuluna Kitab'ı (Kur'an-ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah'a mahsustur. Salat ve Selam, kendisinden sonra peygamber gelmeyecek olan o zata olsun

Gelişme, hareket ve hayatın bir göstergesidir. Dil, sosyal bir olgu olup toplumla beraber hareket eder ve onun durmasıyla da durur. Dil, onu kullananların mülkü olup, onların iletişim aracıdır.¹ Diğer dillerde olduğu gibi Arapça da ilk neşet ettiği andan itibaren bu gelişim realitesine tabi olmuştur. Ancak Kur'an dili olan Arapça, gelişim konusunda diğer dillerden ayrılır. Kur'an metinlerinin, değişim konusunda onu belli bir çerçevede tutması ve yabancı bazı dillerde olduğu gibi onun kısmen veya tamamen ölümüne neden olabilecek değişim sürecine engel olması sayesinde ondaki gelişme belli sınırlar içinde kalmıştır. Bazı yabancı dillerde öyle değişimler gerçekleşmiştir ki kullanıcıları, eski edebiyatlarında geçen bazı ifade ve ibareleri anlamak için sözlüğe ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir.² Arapça ise, Kur'an-ı Kerim'in indiği günden bu yana o ilk canlılığını yaşamakta ve korumaktadır. Bu yönüyle onun tazeliğinin, gençliğinin, devamlılığının ve kalıcılığının sırrı Kur'an-ı Kerim'dir. Dilin canlılığına ve gelişimine dair kanaatim nedeniyle ve bu zengin dilin bazı hazinelerini ortaya çıkarmaya katkı sağlamak amacıyla elimizdeki bu çalışma yapılmıştır. Bu çalışma, anlam gelişimi olgularından birisi olması nedeniyle, Semin el-Halebi adıyla meşhur olmuş, Ahmed b. Yûsuf b. Abdiddâim'in, Kur'an lafızları konusunda kaleme aldığı değerli ve çok yararlı (Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz) adlı eserindeki Anlam Daralması veya özelleşmesi (Tahsisi) olgusunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Bu çalışmanın, anlam ilminin birçok yönlerinden , sadece tek bir yönünü ele alması tercih edilmiştir. Bu sözlüğün anlamla alakalı farklı yönlerini ele alan başka genel çalışmalar bulunması nedeniyle, her bilim alanında uzmanlığa gidildiği çağımızda ben de bu çalışmada aynı metodu uygulamaya çalıştım.

¹ Bkz. Et-Tetavvur'l Kugavi (Mezahiruhu ve İleluhu ve Kavaninuhu) 9

² Delâletü'l Elfaz, İbrahim Enis, s 123

1.1. Tezin Önemi

Bu çalışmanın önemi, anlam daralması kavramını teorik açıdan detaylı incelemesinden kaynaklanmaktadır. Bunun yanında çalışmanın önemi, konuyu klasik ve modern dönem bilim insanlarına göre ele almasından, lafızların delalet ettiği daralma türlerini incelemesinden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda çalışma, Kur'an dili ile ilgilenenlere, genelde bütün bilim dalları ile ilişkili olan ve özelde de anlam gelişimi ile ilgili olan konuyu, pratik açıdan bu sözlük aracılığıyla bu dil mirasının bazı sözcüklerinde gerçekleşen anlam daralmasına ışık tutmasından kaynaklanmaktadır.

1.2. Konunun Seçilme Nedeni

Çalışma konusunu seçme nedenim; öncelikle Kur'an metinlerine hizmet etme şerefine nail olmak istememdir. Zira bu metinlerin anlaşılması, dildeki gelişimi, özellikle de anlam gelişimini anlamaya yardımcı olacaktır. Bunun yanında konunun ciddiyeti de önemlidir. Çünkü bu güne kadar bu sözlükteki anlam daralması olgusunu hiç kimse incelememiştir.

1.3. Tezin Amacı

- Bu çalışma, anlam gelişimi olgularından birisi olması nedeniyle, anlam daralması veya özelleşmesi olgusunun, "Umdetü'l-Huffâz" eserinde ne derece yer aldığını incelemek amacıyla ele alınmıştır.

- Bunun yanında, Semin el-Halebi'nin bu kitabında yer alan anlam daralması türlerini tespit etmeyi ve yazarın bu olguya gösterdiği önemi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, sözlüğünde yer alan bazı kelimelerde anlam daralması olduğunu, diğer bilim insanlarından önce tespit ettiğini veya bu konuya değinen tek kişi olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.4. Tezin Sınırlılıkları

Tez, Semin el-Halebi'nin (ö.756) Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz adlı sözlüğü ile sınırlıdır. Bu kitap VIII. yüzyılda yazılmış, Garîbü'l-Kur'ân ve manalarını

ele alan bir eserdir. Nispeten geç bir dönemde kaleme alınmış olması nedeniyle, bu zengin sözlüğün ele aldığı lafızlardan anlaşıldığı üzere kendisinden önceki dilsel görüşleri kapsayıcı bir özelliğe sahiptir.

Çalışmada, Muhammed Basil Uyunü's-Süd tarafından tahkik edilen ve Darü'l Kütübi'l İlmiyye yayınevi tarafından 1996 yılında Beyrut'ta basılan nüsha esas alınmıştır.

Çalışmada, yazarın sadece Umdetü'l-Huffâz kitabında onun ele aldığı veya işaret ettiği anlam daralması olan kelimeler tercih edilmiştir. Başkalarının bahsettiği fakat yazarın sözlüğünde aynı lafızla ele almadığı sözcüklerle ilgilenilmemiştir. Ve bu tarz sözcüklerin birçok örneği bulunmaktadır Örneğin sbt (س ب ت) maddesinde geçen (es-Sebt)³ kelimesi. Başkaları bahsetmesine rağmen yazar bu kelimedede herhangi bir anlam daralmasından bahsetmemiştir.

Çalışma sadece, anlam gelişimi konularından birisi olan, anlam daralması konusunu ele almış ve analiz edilmesi faydalı ve etkili olması durumları hariç yazarın kelimeyle alakalı anlam daralması tercihi de göz önünde bulundurularak diğer anlam gelişimi olgularına değinmemiştir. Bunlara, (ع و د) 138/3 maddesinde yer alan el-Id (العید) sözcüğü ve (غ د و) 154/3 maddesinde yer alan e-Gadetü (الغداة) sözcükleri örnek gösterilebilir.

1.5. Araştırma Metodu

Bu çalışmada betimsel analitik yöntemi izlenmiştir. Araştırmadaki takip edilen çalışma yöntemi aşağıda belirtildiği şekilde gerçekleşmiştir.

1. Umdetü'l-Huffâz sözlüğünün maddeleri ve bu maddelerde yer alan sözcükler derinlemesine incelenmiştir. Ve bu inceleme sonuncunda anlam daralmasını gösteren açık ve net ifadeler veya ona işaret eden herhangi bir ifade bulunması halinde diğer sözlüklere müracaat edilmiştir. O sözlüklerde orijinal anlamı

³ Bkz. Umdetü'l-Huffâz, tahkik: el-Uyun es-Sud, c 2 s 165

bulunması halinde diğer yönleri göz ardı edilerek sadece ondaki anlam daralması olgusu açıklanarak analiz edilmiştir.⁴ Çalışmanın başında toplanan çok sayıdaki kelimenin, gerekli inceleme ve düzeltmelerinin yapılmasının ardından, bu çalışmada yer alan sözcükler seçilmiştir.

2. Sözcükte yer alan anlam daralması veya özelleşmesi konusunda yazarın görüşü metinler ve şahitler eşliğinde kanıtlarıyla beraber belirtilmiştir. Bunun yanında, sözcüğün anlam daralması ile ilgili görüşünü dayandığı delillerle birlikte, onun bu konuda başkalarından önce konuya değinmesi veya bu konuda tek olması veya bir başkasının ondan önce konuyu ele alması belirtilmiştir.

1.6. Araştırma Sorunları

1. Yazarın üslubunun güzelliği ve tabirlerinin kolaylığı yanında, sözcüğün anlam daralması yönüyle anlaşılması ve diğer gelişim olgularından ayırt edilebilmesi için defalarca gözden geçirilmesi ve incelenmesi gerekmektedir. Bunun yanında, yazarın, başkalarının görüşlerine ittifak edip etmediğini anlamak için yazarın görüşleri sonuna kadar takip edilmesi gerekmektedir.
2. Basılı kaynak eksikliği ve birinci dereceden internet ağının kullanımı. Zira gözle görme inceleme gibi değildir. Ancak, bunun yanında teknoloji çağında yaşamının bir gereksinimi de ona ayak uydurmaktan geçmektedir. Bu yönüyle araştırmayı ve bilgiye ulaşmayı kolaylaştırması yönüyle olumlu olarak da görülebilir.
3. Umdetü'l-Huffâz ve diğer Arapça sözlüklerde yer alan, genelde anlam gelişimine özelde anlam daralmasına delalet eden göstergelerin tespiti ve bunlar hakkında bir sonuca varılması. Ardından Semin el-Halebi'nin bunları teyit etmesi veya bunlar hakkındaki görüşünde başkalarından farklı düşünmesi. Zira bu sözlükler, özellikle

⁴ Örnek: serebe (سربة) c 1 s 277, beyt (بيت) 1/243, ed-Dıka (الذيقة) c 2 s 392, el-Amid (العميد) 3/121, et-Tevfik (التوفيق) c 4 s 327

de tarihsel olarak erken dönemde yazılmış olanlar, ifade ve ibarelerin zenginliği, üslup derinliği ve gösterge netliği açısından farklılık arz etmesi.⁵

4. Anlam daralması konusunda detaylı teorik çalışmaların bulunmaması bu olgunun çerçevesinin çizilmesini zorlaştırdı.
5. Elimdeki dört ciltlik sözlüğün büyüklüğü, maddelerinin ve ifadelerinin çokluğu, tez başlığına uygun düşecek ve tezin amacına hizmet edecek sözcüklerin tespit edilmesinde çalışma süresinin uzamasına neden oldu.

1.7. Önceki Çalışmalar

Umdetü'l-Huffâz kitabında yer alan anlam daralması olgusunu tespit edebilmek adına benden önce bu konuda bu derinlikte çalışma yapan birine ulaşamadım. Benden önce hiç kimse bu sözlükte yer alan anlam daralması olgusunu araştırmamıştır. Ancak, genel manada gelişim konusunu veya başka dilsel konuları ele alan araştırmacılar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

1. (Ez-Zavahir ed-Deleliyye fi Kitabi Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz li's-Semin el-Halebi min Evvelihi ile Nihayeti Babi's-Sad), bu çalışma Osman Muhammed Ahmed Salih el-Havi adlı öğrencinin doktora tezidir. Danışman hocası: Muhammed Hasan Cebel, el-Ezher Üniversitesi, 1992, kitabın bir kısmında yer alan anlam gelişim olgusuna değinmekte olup özel olarak kitapta daralama olgusuna değinmemiştir.
2. (Dirasiyyetün Delaliyyetün ve Nahviyye fi Kitabi Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz li's-Semin el-Halebi) doktora tezi, öğrenci Sefene Şaban İsmail, Külliyyetü't-Terbiye lil-Benet, Tektit Üniversitesi. Çalışmanın, incelediğim özet bölümünden anlaşıldığı üzere araştırmacı, Umdetü'l-Huffâz kitabı ile El-Müfredat

⁵ Bkz. Dr. Bandari bint. Halit es-Sediri'nin yayımlanmış tezi, Ümmü'l-Kura Üniversitesi Diller ve Edebiyatları Dergisi, s. 17, 2016, bkz. İlmü'd Delalelti'l-Arabi en-Nazariyye't-Tatbik, (Faiz ed-Deye), s.262-255

kitabı arasında karşılaştırma yapmış ve gelişimin tanımını yapmış ve gelişim sürecini incelemiş ardından çalışmasını yazarın nahvi konularına ayırmıştır.

3. (Deletü'l-Elfaz fi Umdetü'l-Huffâz li's-Semin el-Halebi), makale Nibras Huseyn Mahaviş, Bağdat Üniversitesi, Mecelletü Külliyyeti't-Terbiye el-Esesiyye, c.20, s.82, araştırmacı bu çalışmasında Semin el-Halebi'nin izlediği tefsir metodunu incelemiş ardından kitaptan konu ile ilgili örnekler vermiştir. Çalışmada anlam açısından sözcüklerin incelendiğini görmedim.
4. (Garibü'l-Kur'an beyne Kitabey El-Müfredat li'r-Ragıb el-Esfahani ve Umdetü'l-Huffâz li's-Semin el-Halebi), Muhammed b. Hamed b. Abdullah el-Muhaymid, Melik suut Üniversitesi, 2015, araştırmacı bu çalışmasında Umdetü'l-Huffâz ve el-Müfredat kitaplarının her birisinin Kur'an'ın lafızları açısından öne çıkan özelliklerini ortaya koymuştur.

1.8. Araştırmacının Gayret Ve Çabaları

- Kitapta yer alan ayetlerin Kur'an-ı Kerim'deki yerlerini belirttim, hadisleri tahrir ve şiirleri orijinal kaynaklarından tespit ettim.
- Söz, ifade ve aktarımları, imkân dâhilinde söyleyenlere ve kaynaklarına dayandırdım.
- Çok değerli bu sözlüğü defalarca inceledim, incilerini çıkarabilmek için onun derinlerine daldım, ardından doğrudan veya dolaylı olarak anlam daralmasını ifade eden sözcüklerini bir araya getirip topladım.
- Diğer Arapça sözlüklerdeki bu lafızların orijinal anlam ve delaletlerini inceledim ve Umdetü'l-Huffâz kitabında verilen anlamla uyumlu olanları belirttim ve farklı olanlara işaret ettim. Ardından, her sözcüğün orijinal anlamı ile diğer gelişmiş yeni anlamı arasındaki bağı, anlam daralması çerçevesinde analiz ederek, el-Halebi'nin tercih ettiği anlam hakkında kendi görüşümü de belirterek ortaya koydum.

- Sözcüğün anlamını açıklamada, Kur'an'dan ve özellikle de Hadisi Şerif ve Arap şairinden delil ve şahitler ortaya koymaya gayret ettim.
- Sözcüklerin dilsel anlamlarını, Garibü'l-Kur'an ve Garibü'l-hadis uzmanlarının, sözcüklerle alakalı ortaya koydukları anlamlarla imkân dâhilinde teyit etmeye çalıştım. Zira sözlüğümüz özellikle Eşrefi'l-Elfâz (sözcüklerin en şerefli) ile ilgilidir.
- Konu ile alakalı sözün özüne ulaşmak amacıyla, yazarın, başkalarının görüşlerine yönelttiği eleştirileri inceledim. Kanıtlarla teyit ettikleri hakkındaki görüşlerini ortaya koydum ve herhangi bir görüş belirtmeyip sessiz kaldığı yerlerde ben de herhangi bir görüş belirtmedim zira sessiz kalana herhangi bir söz atfedilemez.
- Yazarın, kendisinden önce gelen istifade ettiği kişilerin görüşlerini ve aynı zamanda anlam daralması konusunda onu takip eden daha sonraki dönemde gelenleri beyan ettim.
- Sözcüklerin anlam gelişimi hakkında, elimdeki kaynaklarda bulunması halinde Semin dışında ki diğer bakış açılarına da yer verdim. Böylelikle sözcükler hakkında araştırma yapmak isteyen okuyucunun onun gelişimi ile alakalı net bir bakış açısına sahip olmasını amaçladım.
- Çalışmanın sonuna, anlam daralması gelişiminin gerçekleştiğini tespit ettiğim kelimelerin tablosunu ekledim. Bu sözcükleri alfabetik sıraya göre düzenledim ayrıca sözcüklerin, çalışmada kullandığım Umdetü'l-Huffâz nüshasındaki cilt ve sayfa numaralarını belirttim.

1.9. Tezin Planı

Tez, teorik ve pratik olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan teorik bölüm giriş ve önsözü, ikinci bölüm olan pratik bölüm ise üç alt başlığı içermektedir.

Giriş: Burada, araştırma konusunun seçilme nedenleri, amaçları, önemi, önceki çalışmalar, araştırma yöntemleri, araştırma sorunları ve araştırmacının ortaya koyduğu gayret ve çabalardan bahsedildi.

Önsöz: Üç başlığı içermektedir

1-Anlam Daralması kavramı

2- Umdetü'l-Huffâz ve yazarının tanıtımı

3-Umdetü'l-Huffâz'da anlam daralması

1- Umdetü'l-Huffâz Kitabında Dini Anlam Daralmasına İşaret Eden Sözcükler

1-1 Semin el-Halebi'den önceki âlimler tarafından ele alınan sözcükler

1-2 Sadece Semin el-Halebi'nin ele aldığı sözcükler

2- Umdetü'l-Huffâz Kitabında Örfî Anlam Daralmasına İşaret Eden Sözcükler

2-1 Semin el-Halebi'den önceki âlimler tarafından ele alınan sözcükler

2-2 Sadece Semin el-Halebi'nin ele aldığı sözcükler

3- Umdetü'l-Huffâz Kitabında Dilsel Anlam Daralmasına İşaret Eden Sözcükler

2-1 Semin el-Halebi'den önceki âlimler tarafından ele alınan sözcükler

2-2 Sadece Semin el-Halebi'nin ele aldığı sözcükler

Sonuçlar ve tavsiyeler

Sözcükler tablosu

Kaynaklar, fihrist ve konular

Mevla'dan, bu mütevazı çalışmayı Kur'an'ı Kerim metinleri ve onun şerefli dili yolunda sunulmuş bir hizmet olarak kabul etmesini niyaz ediyorum. Bu yolda ortaya konan her başarı ondan ve her eksiklik de benden kaynaklanmaktadır. Her salih niyetin arkasında Allah vardır ve doğru yola ileten de odur.

2. TEZİN ÇERÇEVESİ

Konunun uzmanlarının bildiği üzere, anlam ve anlam gelişimi konusu çok araştırılmış olup bu konu genelde anlam bilimi ve dil gelişimi özelde de anlam gelişimi kitaplarında yer alır. Ancak buna rağmen, herhangi bir yanlış anlamaya neden olmamak ve okuyucuyu rahatlatmak için çalışma konusunun ve başlıkta (et-Tadyık ed-Delali fi Umdetü'l-Huffâz li's-Semin el-Halebi) başlığında yer alan kavramların açıklanması gerekir. Bunun yanında çalışmada izlenecek yöntemlerin açıklanması da önem arz ettiği için bunlar aşağıda belirtilen başlıklar altında sunulacaktır.

2.1. Anlam Daralması

Burada, çalışma konusu olan “anlam daralması” kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. Ayrıca “anlam gelişimi” kavramının ne manaya geldiği bilinmesi gerekmektedir. Bunun yanında anlam gelişimi olgularından birisi olması nedeniyle onun, nedenleri, özellikleri ve olgularının ele alınması gerekmektedir.

2.2. Anlam Gelişimi

2.2.1. Anlamı, Sebepleri, Özellikleri ve Olguları

Anlam gelişimi, dil ne kadar zengin olursa olsun, onu kullanmadan ve yaşadığı dönemi geçmişi ile ilişkilendirmeden yaşayamayacağı önemli bir yönünü ortaya çıkarır. Anlam gelişimi, dilbilim tarihinin bir alt alanı olarak ele alınır. O zaman anlam gelişimi ne manaya gelmektedir.

Gelişim (et-tatavvur) kelimesinin sözlük anlamı: Bir halden başka bir hale geçme.⁶ Kur'an-ı Kerim'de kelime şu şekilde yer alır: (وقد خلقكم أطواراً) (O sizi evrelerden geçirerek (atvara) yaratmıştır.) [Nuh 71/14] Konu el-Ayn kitabında şu şekilde ele alınmıştır: et-Tavru: et-Têratü ve şöyle denir: “tavran ba'de et-tavrin” yani teraten

⁶ El-Mucem el-Vasit (طور) c 2 s 569

ba’de teratin”⁷ (tekrar tekrar/zaman zaman) Buna benzer diğerk bir ifade de şudur: Bunu tekrar tekrar yaptı manasında “faale zelize tavrın ba’de tavrın” denir.⁸

Gelişim (et-tatavvur) kelimesinin terim anlamı: Modern dilsel çalışmalar bu kavramı, dilin bazı sözcüklerinde oluşan anlam değışikliğini ifade etmek için kullanmıştır.

Anlam Gelişimi: Anlam gelişimi kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Bu tariflerin çoğu, genelde terimlerde ve bazen de terkiplerde oluşan değışim tarifinin dışına çıkmamıştır. Bu değışim, kademeli olarak yeni anlamların oluşması ve eski anlamın değışmesi şeklinde gerçekleşir. Bu değışim, sözcükte meydana gelen farklılığı ve geçirdiğı değışim sürecini gösterir. Bu tarz örnekler kullandığımız lehçemizde sayılamayacak kadar çoktur. Örneğin: Mısır’da, bus (بص) kelimesi bak anlamında kullanılmaktadır. Bu kelimenin eski/asıl anlamı ise “bassa” (بص) parladı, ışıldadı manalarındadır. Halk dilinde kullanılan “bâyık” (بايخ) kelimesi de asıl anlamından farklı olarak bugün, ateş ve öfke anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Ve bu manada “bâka’r-racülü” yani (adamın öfkesi dindi) ve “bâkat’in-naru” (ateş söndü) denir.⁹

2.2.2. Gelişim mi Değışim mi?

Dr. Muhammed Fehmi Hıccı gibi bazı dilbilimciler; “gelişim” yerine “değışim” sözcüğünü kullanmayı tercih etmişlerdir. Çünkü gelişim kavramı –ona göre- “bir durumdan daha iyi başka bir duruma geçişi ifade eder. Fakat dil içerisinde bir durumun daha iyi oluşu söz konusu değildir.”¹⁰ Değışim kavramı, gelişim kavramının taşıdığı olumlu anlamı taşımamaktadır. Bana göre Dr. Ramazan Abduttevab şu sözleriyle bu tartışmaya son vermiştir: “Modern dilbilimcilerin, ¹¹ “gelişim” sözcüğünü kullanmaları, onların bu gelişimi değerdendirdikleri ve onun iyi veya kötü olduğu

⁷ El-Ayn (طور) c 2 s 446

⁸ Bkz. Mekayisi’l-Lugati (طور) c 3 s 430

⁹ Deletü’l-Elfaz, İbrahim Eniz, s 124

¹⁰ Bkz. İlmü’l-Luga el-Arabiyye, s 299

¹¹ Bunlar arasında, Abdülvahid Vafi, (İlmü’l-Lugati), Kemal Beşer (Devrü’l Kelime fi’l-Lugati), Muhammed el-Mubarek (Fıkhü’l-Lugati Hasaisu’l-Arabiyyeti), Menkur abdülcelil (İlmü’d-Delale Usulehu ve Mebahıssu fi’t-Türasi’l-Arabi), Ramazan Abdüttevab (Lehnü’l-Ammeti ve’t-Tetavvuri’l-Lugavi)

konusunda bir hüküm verdikleri anlamına gelmez. Onların, bu sözcüğü, değişim kelimesinin eş anlamlısı olarak onun yerine kullanmalarından öteye başka bir şey değildir.”¹² Bu nedenle bu durum ne olumlu ne de olumsuz herhangi bir standart ölçü içermemekte olup göreceli bir değişimdir.¹³

2.2.3. Anlam Gelişim Nedenleri ve Faktörleri

Dilbilim insanları, 19.yüzyıldan bu yana bu gelişimin neden, faktör, özellik ve olgularını belirterek kuramlarını koymaya çalışmışlardır. Bazıları ¹⁴ bu neden ve faktörleri, dil kurumlarının, bilimsel kuruluşların bazı sözcükler için yeni bir anlam yaratmaya gereksinim duyulması halinde bilerek, farkında olarak gerçekleştirdiği, kasıtlı ve amaçlı faktörler olarak ifade etmişlerdir. Bu gelişime, yeni ve modern gereksinimler gibi sosyal, politik veya ekonomik değişimler neden olmaktadır.¹⁵ Yabancı bazı kelimelerin karşılığı olarak Arapça bazı sözcüklerin değiştirilmesi ve sonra da (Medeniyet Sözlüğü) adı altında bunları toplamaları örnek gösterilebilir. Bu tür kelimelere örnek olarak şunlar verilebilir: Ses yükseltici cihaz için ses yükseltici yerine Mikrofon sözcüğünün kullanılması.¹⁶ Dil kurumunun bu tercihi -bana göre – sözcüklerin gelişim süresine etki eden en güçlü faktörler arasındadır. Dr. Abdülgaflar Hilal’in aynı milletin çocukları arasında yakınlaşmanın sağlanması ve ortak dilin korunması adına, diğer Arap ülkelerinde bulunan kuruluşların koyduğu bu yeni kavramların genelleştirilmesi temennisine ben de katılıyorum. Zira isim ve terimlerin çoğaltılması dili zenginleştirmesinin yanında birbirinden uzaklaşmaya¹⁷ götürür.

İstemsiz diğer faktörler: Bu faktörler uzun vadede kendiliğinden gerçekleşir. Dil çağlarını veya iki dönem arasını karşılaştırmadan bu durumun farkında olmak

¹² Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s.14. Bu kitabına, Kahire Arap Dili Akademisi başkanının gelişim (Tatavvur) sözcüğünü kullanmasını övdüğü ifadeleri ile başlamıştır. Bkz. Kitap s. 5

¹³ El-Lisaniyyat ve Üsüsühe’l-Ma’rifıyye, s 38

¹⁴ Bkz. Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s.189

¹⁵ Bkz. Deletü’l-Elfaz s.134, 149,150

¹⁶ Bkz. Et-Tegayyürü’d-Deleli, ahmed Arif Hıcezi, s. 66

¹⁷ İlmü’d-Delele, Abdülgaflar Hilal, s.55. Telefon ve otobüs kelimelerinin karşılığı ve alternatifi olarak kullanılan (el-hetif ve el-Hafile) kelimelerini örnek olarak vermiştir. Bu iki kelime bazı Arap ülkelerinde kullanılırken diğerlerinde kullanılmamaktadır.

mümkün değildir.¹⁸ Çünkü dilin akışı zaman ve mekân değiştikçe merkezden uzaklaşır.¹⁹ Bunun da başlıca faktörleri şunlardır²⁰:

1-Yanıltıcı Bağlam: Bun tarz bir kelimeyi ilk defa duyan birisi, alışık olmadığı bir anlamı ifade ettiğini görür ve metin bağlamı içerisinde bu kelimenin anlamını çözmeye çalışır. Bu kelime çoğu zaman ona atfedilen yanlış/uydurma anlam nedeniyle asıl/ orjiinal anlamından uzaklaşır.²¹

2-İfade edilen şeyin yapısının değişmesi: veya unsurlarının veya görevinin veya ilişkili olduğu sosyal işlevinin değişmesi. Buna, er-Riše (Tüy kalem) kelimesini örnek olarak verebiliriz. Bu kelime kuş tüyünden yapılması nedeniyle yazı aracına²² verilen bir isim olmuştur.

3-Yanlış kıyas veya yanlış anlama: Atid (güçlü) kelimesinin anlamının, atik (eski/antika) veya anid (inatçı) kelimeleri ile yanlış kıyas edilmesi nedeniyle bu iki kelimenin anlamlarına gelişmesi örnek gösterilebilir.

4-İfadenin kısaltılması: Buna örnek olarak; Mısır lehçesinde yer alan “fulên beleğa” ifadesi ile kişinin gençlik yaşına geldiği ve buluğa erdiği anlamını ifade etmek için kullanılması verilebilir.

5-Kelimenin ses gelişimi: Kelimenin başka bir kelimeyle sesteş olmasına rağmen farklı bir anlam ifade etmesidir. Bazıları bu türü “sözcüklerin eskimesi”²³ olarak isimlendirmektedir. Bu türün durumunu en iyi burun anlamına gelen “el-kayşum” sözcüğünün başına gelenler anlatır. Zira bu kelime günümüzde “ağız” anlamında

¹⁸ Bkz. Deletü'l-Elfaz s.13

¹⁹ Bkz. Üsüsü İlmi'l-Lugati, s. 71

²⁰ Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s.189-194, bkz. İlmu'l-Lıga, Ali abdulvahıd Vafi, s. 134

²¹ El-Lugatü, Vendris, s. 252

²² Fi İlmi'd-Delele, Muhammed Sa'd Muhammed, s.91

²³ Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s.191

kullanılmaktadır. Bu kelime bir nebze eskimeye uğrayarak günümüzde “el-kuşm”²⁴ olarak kısaltılmıştır.

6-Kelimenin aşırı kullanımı: Kelimenin farklı zamanlarda çokça kullanılması, ona yeni anlam yüklenmiş hissini verir. Bu anlamlar da dilde kalıcı olur. Dr. Ramazan Abdüttevab bu türü “adapte olma” (et-teaklüm)²⁵ olarak adlandırmıştır. Bu türe; “menzil” kelimesi örnek olarak gösterilebilir. Bu kelimenin asıl anlamı; dinlenmek için kullanılan yer anlamındadır. Daha sonra anlamı genişleyerek dinlenmek için kullanılan binalar için kullanılmaya başlanmış, ardından da ev anlamında konut olarak kullanılan her binaya verilen bir isim olmuştur.

7-Suistimal: Bu, siyasi, sosyal²⁶, duygusal ve psikolojik nedenlerden ötürü her dilin maruz kaldığı bir durumdur. Sözcüğün küfür, hacet giderme, kötümserlik, hastalık, felaket anlamlarını taşıması veya pislik, cinsellik ifade etmesi gibi durumlar örnek gösterilebilir. Bu türe şu sözcükler örnek olarak gösterilebilir: Ölüm sözcüğünün yerine vefat etti veya ruhu uçtu/taştı ifadelerinin kullanılması. Kur’an’ı Kerim nikâh sözcüğü yerine el-harsü, er-Refesü, el-Mübaşeretü gibi birçok güzel kelime kullanmıştır. Halk lehçesinde ise o, nevm (uyku), içtima vb. olarak isimlendirilmiştir.²⁷

8-İcat: Şair ve edebiyatçıların, kapalı bir anlamı açıklamak veya açık bir anlamı takviye etmek için kullandıkları kelimelerdir. Buna, cömertliği, misafirperverliği ifade etmek için “kesiru’r-ramad” (külü çok) ifadesini kullanmaları örnek gösterilebilir.²⁸

Bazı âlimler, yukarıda bahsedilen gelişim faktörlerini kullanım ve ihtiyaç olmak üzere iki temel faktörde toplamışlardır.²⁹

²⁴ Delettü’l-Elfaz s.139

²⁵ Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s.192

²⁶ Delettü’l-Elfaz s.140

²⁷ Bkz. Delettü’l-Elfaz s.139-140

²⁸ Bkz. El-Belakatü’l—Vazıha, s. 123

²⁹ Delettü’l-Elfaz, İbrahim Enis, s.134-151

2.2.4. Anlam gelişimi özellikleri ve göstergeleri³⁰

Farklı Türleri İçin Anlam Gelişimi Özellikleri ve Göstergeleri: Yavaş gelişir, insan müdahalesi olmadan kendiliğinden oluşur, olguları zorunludur, durdurulamaz veya engellenemez, genellikle zaman ve mekâna bağlı olarak gelişir, eski anlam ile gelişen yeni anlam arasındaki ilişkiye dayanır, oluştuğu çevredeki etkisi geneldir ve ortaya çıktığı toplumun fertlerinin hepsini etkiler.

2.2.5. Anlam Gelişimi Olgusu³¹

Dil, canlı bir varlığa benzetilecek olursa, sözcüklerde meydana gelen gelişim olgusu da çeşitli belirti ve olguları olan onun uğradığı hastalıklara benzetilebilir. Dillerdeki sözcüklerin maruz kaldığı değişimlerin incelenmesinin ardından, C. Vendris gibi çağımızın dilbilim insanları; bu değişimlerin “Daralma, Genişleme ve Geçiş” olmak üzere üç tür olduğunu ifade etmektedirler.³² Bu olgular, tüm dillere uygulanan temel olgulardır.

2.2.6. Anlam Genişlemesi

Bu tür, anlam daralmasının tersi olup, tamim, genelleme, mana genişlemesi veya devamı³³ olarak da adlandırılır. Kelimenin manası daha kapsamlı ve genel bir anlam ifade etmeye başlar.³⁴ Anlam, özelden genele³⁵ intikal ederken öncesine göre daha fazla sayıda anlam ifade etmeye başlar.³⁶

Anlam genellemesi, herhangi bir şeyin, farklı türlerinden birisinin adının o türün hepsine verilmesi şeklinde gerçekleşir. Çocukların yaşadıkları bölgedeki bütün nehirlerle farklılıklarına rağmen nehir diyerek aynı adı vermesi bu duruma örnek

³⁰ Ekstra bilgi için Bkz. İlmü'l-Lugati, Abdulvahhab Vafi, s. 314-317, İlmü'd-Delale, Ferid Haydar, s.74

³¹ Aynı zamanda, Kuram, etki, şekil ve sınıf olarak da adlandırılır.

³² Bkz. El-Lugatü, s. 256, Fıkhü'l-Lugati ve Hasaisü'l-Arabiyye, s. 218-223, Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve İlelehu ve Kavaninehu), s. 114-119, Mebedi-ü'l-Lisaniyyat, s. 391-392

³³ İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s. 243, Fıkhü'l-Lugati, Muhammed el-Mubarek, s. 218

³⁴ Bkz. Devrü'l-Kelime fi'l-Luga, s. 162

³⁵ El-Müzhir, 1/427

³⁶ Bkz. İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s. 243, İlmü'l-Lugati, es-Sa'ran, s. 284

gösterilebilir.³⁷ Aynı zamanda insanlar da günlük yaşantılarında, az miktarda kelime ve konuşma esnasında amaçlarını ifade edecek sayıda kelime ile yetinirler. Böylece insanlar, kendilerini en kolay şekilde ifade etme adına özel anlamdan genel anlama intikal ederler.³⁸ Bazıları, bu türün dillerde, anlam daralması türünden daha az yaygın olduğu ve anlam gelişimi ve değişimi konusunda daha az etkiye sahip olduğu görüşündedir.³⁹ Ancak bazıları, konuyu ispat edecek herhangi bir kanıt olmaması nedeniyle bahsi geçen bu görüşe itiraz etmiştir.⁴⁰

Anlam genişlemesi veya tamimine örnek: Günümüzde insanlar, bütün çiçeklere gül (verd) ve bütün deniz ve nehlere de deniz (bahr) adını vermektedirler.⁴¹

İbn Düreyd ve İbn Fâris gibi bazı dil âlimleri, kitaplarında bu türe özel bir bölüm ayırmışlar ve birçok örnek vermişlerdir. Örneğin (en-Nec'atü) : Kelimenin asıl anlamı yağmur talebinde bulunmak manasında olup, kullanımı genişlemiş ve her istek ve talep intica' olarak adlandırılmaya başlamıştır.⁴² “(rafa'a akiratehu) yani (ses) (sesini yükseltti): Yani kişi ayağı yaralandı (ukirat riclühü) ve ardından yüksek sesle bağırmaya başladı. Daha sonraları her sesini yükseltene bağırды, sesini yükseltti anlamında (rafa'a akiratahu) (رفع عقيرته) denmiştir.”⁴³ Modern dilbilim, bahsi geçen bu anlam genişlemesi olgusunun, sözcüğün öne çıkan bazı özelliklerinin kaybolmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁴⁴ Her erkeye amca diye hitap eden çocuk, kelimenin akrabalıkla ilgili farklılığını yok sayarak sadece erkeklik ve büyüklük tarafını ele alarak kullanır.⁴⁵

³⁷ Bkz. Deleletü'l-Elfaz, s. 154, Devrü'l-Kelime fi'l-Luga, s. 162, Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s. 197

³⁸ Bkz. Deleletü'l-Elfaz s.154, İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s. 243

³⁹ Bkz. Deleletü'l-Elfaz s.155,

⁴⁰ Bkz. Musannefeti'l-Lahni ve't-Teskifi'l-Lugavi, s. 302

⁴¹ Bkz. Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s.197

⁴² Cemheretü'l-Luga, c 3 s 1255

⁴³ Es-Sâhibî, s.58

⁴⁴ Bkz. Es-Sâhibî, s. 112, el-Müzhir, c 1 s 429

⁴⁵ İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s. 246

2.2.7. Anlam Geçişi (Anlam Kayması)

C. Vendris, anlamın bir alandan başka bir alana geçişinin, bir kelimenin eski ve yeni anlamlarının eşit anlamda olduğu zaman gerçekleşeceğini söyler. Anlam geçişi ile anlam daralması ve genişlemesi olguları arasındaki fark; bu son iki olguda yeni anlam, eski anlama göre ya daha geniştir ya da daha dardır, fakat anlam geçişi türünde ise eski ve yeni anlam eşit seviyededir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, her iki tarafın da anlamlarının eşit seviyede olduğu bütün mecazi türler anlam geçişi veya kullanım alanı değişmesi adı verilen bu tür altında değerlendirilir. Bazı modern araştırmacılar, anlam geçişi olgusu ile diğer iki olgu arasındaki farkın; bu iki olgunun genellikle istemsiz farkında olmadan gerçekleşmesi olduğunu belirtirler. Anlam geçişi olgusu ise, genellikle edebi bir amaç için kasıtlı ve istemli olarak gerçekleşir.⁴⁶ Ama işin hakikati, anlam geçişi çoğunlukla yaratıcı veya edebi bir ihtiyaç ve gereksinim olmadan gerçekleşir. Dili kullananlar, kelimeyi, alışık olunan alandan, farklı alışık olunmayan başka bir alana aktarırlar. “Herhangi bir şeyi ifade etme ihtiyacı olduğunda ve zihinlerde anlamlar sıkıştığında veya hayatlarında deneyimler arttığında insanlar; öğrendikleri ve bildikleri sözcüklerin bunları ifade etmeye yeterli olmaması halinde eski alışık oldukları kelimelere müracaat ederek, yeni deneyim ve tecrübeleriyle benzerlik veya ilişki yönü olan sözcüklere başvururlar.”⁴⁷

Anlam Geçişi (Anlam Kayması) birçok şekilde gerçekleşir: Anlam veya sözcük benzerliyi veya yakınlığı yoluyla veya zaman, mekân, durum, nedensellik, olduğu ve olacağı şekliyle alakalı olarak mecaz-ı Mürsel yoluyla gerçekleşir.

Anlam geçişinin başka bir şekli de anlam kötüleşmesi veya anlam iyileşmesi olarak adlandırılan şekillerde oluşur. Kelime, iyi ve kötü sosyal kullanım merdiveni basamakları arasında gidip gelebilir. Hatta bazen aynı kelime zirveye çıkarken aynı zamanda dibe de vurabilir.⁴⁸ Bu türe örnek olarak şu kelimeler gösterilebilir: “Rasûl” (elçi): Bir görevi yerine getirmek üzere gönderilen kişiye verilen isim iken, bu kelimenin anlamı, mesajlarını ulaştırmak için Allah’ın gönderdiği elçilere verilen

⁴⁶ Bkz. Devrû'l-Kelime fi'l-Luga, s. 169-170

⁴⁷ Bkz. El-Luga, s.256

⁴⁸ Devrû'l-Kelime fi'l-Luga, s. 186

değerli bir anlam halini almıştır.⁴⁹ Türkçeden alınan “efendi” lakabı da 19. Yüzyıl boyunca önemli bir konuma sahip iken, zamanla değerini yitirmiş ve günümüzde sıradanlaşmıştır.⁵⁰

Anlam gelişimi olgusu çeşitli başlıklara ayrılmıştır. Bazıları, anlam iyileşmesi ve kötüleşmesinin birbirinden ayrı iki farklı olgu olduğunu savunmuştur. Bazıları ise bu iki olguyu birleştirmiş ve gelişim olgusunu üç yerine beş kısma ayırmıştır. Gene bir diğer grup da mübalağa (abartma)⁵¹ olgusunu altıncı olgu olarak anlam gelişmesine eklemiştir. Ben burada (genişleme, daralma ve geçiş) olguları olarak, anlam gelişmesini üç ana başlık altında toplayan metodu tercih ettim. Çünkü bu metot uygulama yönüyle daha kolay ve Arap dilinin ruhuna daha yakındır.⁵² Anlam iyileşmesi, kötüleşmesi ve diğer olgular, bu üç ana başlık altında ele alınabilir.

2.3. Anlam Daralması Tanımları

Anlam daralması, anlam gelişimi olgularından birisi sayılır ve bütün dillerde en yaygın olgu türüdür.⁵³

Anlam daralması, bu tezin ana konusu olması nedeniyle konu detaylı olarak ele alınacaktır. Bu açıdan onun anlaşılması için öncelikle, daralma ve anlam sözcüklerinden oluşan bu kavramın kelimelerini sonrada terim manasını açıklayarak başlayalım.

2.3.1. Daralma

Daralma kelimesinin sözlük anlamı: Daka, yedıku ve dayyıkun. İsim olarak, Ed-Dayku ve ed-Dıku hem fethalı hem de kesreli olmak üzere iki hali mevcuttur.

⁴⁹ Et-Tegayyür ed-Delelive Eseruhu fi Fehmi'n-Nas, s. 79

⁵⁰ Bkz. İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s. 249

⁵¹ İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s. 249-250, Devrü'l-Kelime fi'l-Luga, s. 170-171

⁵² Devrü'l-Kelime fi'l-Luga, s. 189-202, İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s. 100

⁵³ Delettü'l-Elfaz s.154

Genişliğin zıt anlamını ifade eder. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (لَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ) (Tuzak kurmalarından dolayı darda olma (sıkıntıya düşme) [Nahl:16/127]⁵⁴

Anlam: Delalet (anlam) kelimesinin sözlükteki karşılığı: F harfinin yani kelimenin ilk harfinin üç şekilde de gelebildiği kelimelerdendir.⁵⁵ Bu durumda kelime; (dileleten, düleleten ve dileleten) olarak okunur. İbn Faris'in Mekayisi'l Luga eserine göre kelime; "irşat, açıklama, izah, sözlü veya sözsüz herhangi bir tarzda işaret etme anlamlarına gelir"⁵⁶ Bu manaya gelen şu ayet örnek gösterilebilir: (هَلْ أَذِلُّكُمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتٍ) (يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ) (Kız kardeşi, "Size onun bakımını, sizin adınıza üslenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi.) [Kasas 28/12]

Delalet (anlam) kelimesinin terim manası: Anlam, anlayış veya hedefe varma anlamına gelir.⁵⁷

Klasik dönem dilbilimciler onu şu şekilde tanımlamışlardır: El-İsfahâni onu şu şekilde özetlemiştir: "Sözcüğün anlamı, duyulduğunda veya hayal edildiğinde manasının anlaşılmasından ibarettir"⁵⁸ Er-Râgıb (el-Müfredat) adlı eserinde anlam ile alakalı şöyle der: "Manaların anlaşılmasını sağlayan sözcüklerin anlamları gibi, sözcüklerin herhangi bir şeyin bilgisini vermesine denir."⁵⁹ Burada, anlam ve anlamın ifade ettiği şey olmak üzere iki durumun varlığı söz konusudur.⁶⁰

Modern dilbilimciler ise onu şu şekilde tanımlamışlardır: Bazıları onu, anlam çalışması ifadesinin anlamdaşı müradifi olarak ele almışlardır.⁶¹ Dr. Ahmed Muhtar Ömer, İlmü'd-Delele adlı eserinde onu şöyle tanımlamıştır: "Anlam teorisi ele alan dilbilim içinde yer alan bir bölümdür."⁶² Bazıları da onu mana bilimi olarak isimlendirmektedir. Dr. El-Huli gibi bazı bilim insanları da mana ile delalet

⁵⁴ El-ayn (ض ي ق) c 5 s 185, el-Muhkem, el-Muht el-Azam, 6/485, Umdetü'l-Huffaz, c 2 s 392

⁵⁵ El-Müselles, İbn es-Seyyid el-Batalyusi, c 2 s 4

⁵⁶ Mekayisi'l-Lugat, İbn Faris, tahkik: Abdüsselam Harun, (ج) c 2 s 259

⁵⁷ Mustalahatü'd-Delaliyyeti'l-Arabiyye, s 98

⁵⁸ Beyenü'l-Muhtasar= (Şerhu Muhtasar İbn'l-Hacib), c 1 s 120

⁵⁹ El-Müfredat, (ج), s.317

⁶⁰ Bkz. El-Muğni ve zıleli'l-Mana, s.85, Şerhu'l-Kevkebi'l-Münir, c 1 s 125

⁶¹ Bkz. İlmü'l-Lugati (es-Sı'ran), s.213

⁶² İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s. 11

sözcüklerini birbirinden ayırarak ele almaktadır.⁶³ Ben ise, birinci görüşün daha isabetli olduğunu düşünerek bu çalışmada da onu temel aldım.

Anlamın, Sarf Anlamı, Ses anlamı, Nahiv Anlamı, Sözlük ve Sosyal Anlamı gibi bazı türleri bulunmaktadır.⁶⁴ Bazıları bunlara Merkezi (temel) Anlamı da eklemiştir.⁶⁵

2.3.2. Anlam Daralması İfadesinin Terim Anlamı

Anlam Daralması kavramına aynı zamanda anlam özelleşmesi (tahsisi) veya genel özelleşme veya mana özelleşmesi adı da verilir.⁶⁶ Anlam Daralmasını, modern anlam çalışmaları ışığında şu şekilde tanımlayabiliriz: Genel anlamdan özel anlama bir yöneliştir. Sözcük, genelde ifade ettiği anlamın bir kısmını ifade etmesi ile sınırlı kalır. Ahmet Ömer Muhtar şu ifadelerle özetlemiştir: “Anlamın kullanımını, külli ve genel manadan cüz-i ve dar anlama çevirmektir. Bazıları onu, sözcüklerin anlamlarının, tahdit edilip sınırlandırılması ve daraltılması olarak tarif etmişlerdir.⁶⁷

Aynı zamanda Anlam Daralması şu şekilde de tarif edilir: “Kelimenin işaret ettiği mananın, sınırlarını aşmayacak şekilde belli bir alanda sınırlandırılmasıdır.⁶⁸

Anlam daralmasının oluşumu şu şekilde de açıklanabilir: “Bazı tutum ve davranışların veya âdetlerin veya anlam olarak onu ifade eden davranış olgularının zamanla kaybolması ve bunun neticesinde anlamın, daha önce ifade ettiği genel manaya bakılmaksızın, onlardan geriye kalan ve kullanılan mevcutla sınırlı kalmasına yol açar.”⁶⁹ Fakat bunun yanında, bazen anlam daralması, zamanla genel anlam tamamen ortadan kalkar ve onun kullanıldığı alanlarla sınırlı kalır. Akide ve dinle alakalı kavram ve terimler bu konuya örnek gösterilebilir. Hac, salah (namaz) vuduu (abdest), kâfir, mümin, fâsık vb. gibi bazı sözcükler, önceleri genel anlam ifade ederken daha sonraları

⁶³ Bkz. İlmü'd-Delale, Muhammed Ali el-Huli, s.14

⁶⁴ İlmü'd-Delale, Abdülgaflar Hilal, s.28

⁶⁵ Bkz. Deletü'l-Elfaz, s.49-51, İlmü'd-Delale Tezi, öğrenci Muhammed İsmail, s.4

⁶⁶ Bkz. Devrü'l-Kelime fi'l-Luga, s. 162, İlmü'd-Delale Tezi, öğrenci Muhammed İsmail, s.4

⁶⁷ İlmü'd-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s.245

⁶⁸ İlmü'd-Delale, Ulyan el-Hazimi, s.715, İlmü'd-Delale, Menkur Abdülcelil, s.72

⁶⁹ Et-Tatavvur ed-Deleli fi'l-Arabiyye, s.78

İslam dini ile birlikte özel anlam ifade etmeye başlamıştır. Bu kelimeler sadece bu gelişen yeni anlamlarıyla kullanılır hale gelmiştir.

Anlam Daralması veya anlam özelleşmesi veya mana daralması kavramı, bu ifade ediliş tarzıyla, modern anlam çalışmaları ile eşzamanlı olarak yeni ortaya çıkan kavramlar sayılır. Ancak, ifade ettiği mana ve içerik olarak eskidir. Arapça sözlükler, bu tarz kavramlara terim anlamıyla değil, sözlük anlamıyla değinmişlerdir.⁷⁰ Bu konu, bunlarla alakalı isim ve kuramların, çağımız dilbilimcilerinin isimlendirdikleri gibi isimlendirmeden, kültür ve dil gelişimini takip ettikleri eserlerinde görülmektedir. Örneğin İbn Faris, “es-Sâhibî” adlı eserinde bu üç tür anlam gelişimi (genişleme, daralma ve geçiş) olgusuna⁷¹ aynı içerik ve manada, günümüzde kullanıldığı adlarıyla isimlendirmeden şu sözleriyle işaret etmektedir: “Dilde bazı sözcükler, bazı artılarla, dini olgularla ve koşullarla bir alandan başka alana aktarılmışlardır.”⁷² es-Suyuti ise, “el-Müzhir” adlı kitabında türlerine göre anlam gelişmesine ayrı bölümler ayırmıştır. Bu konulara, (Genel ve Özel (anlam) Bilgisi) bölümü içerisinde yer vermiştir. Bunlara örnek olarak şunlar verilebilir: (İlk başta özel bir anlam ifade eden daha sonra ise genelleşen sözcükler)⁷³ Bu başlık günümüzde “Anlam Genişlemesi” olarak ifade edilmektedir. (İlk başta genel anlam ifade eden daha sonra ise özelleşen sözcükler.)⁷⁴ Bu başlık da günümüzde “Anlam Daralması” olarak ifade edilmektedir. Daralan anlamı, (Özelleşen Genel Anlam) kavramı ile ifade etmiştir.⁷⁵

Ancak bazı dilbilimciler ve sözlük uzmanları, özelleşme örneklerini açıklama sürecinde, daralma ifadesini, özelleştirildi, özelleştirilir veya özel gibi farklı şekillerde kullanmışlardır. Buna, er-Râgıb’ın, el-Harac sözcüğü ile alakalı şu ifadeleri örnek verilebilir: “el-Haraç ifadesi genellikle arazi vergilerine verilen bir ad olarak kullanılır.”⁷⁶ En-Nebet sözcüğü için ise şöyle der: “Çoğunluğa göre hayvanların yediği

⁷⁰ Daha çok bilgi elde etmek için bkz. Mustalahatü’t-Deleletü’l-Arabiyye, s.78

⁷¹ Meacimü’l-Mustalahat fi Tûrasi’l-Arabiyye, s. 291

⁷² Es-Sahabi, s. 44

⁷³ El-Müzhir, c 1 s 333

⁷⁴ El-Müzhir, c 1 s 337

⁷⁵ El-Müzhir, c 1 s 331

⁷⁶ El-Müfredat, s.278

şeylere verilen ad olarak özelleşmiştir.”⁷⁷ Es-Semin de “el-ibtiga” sözcüğü için şöyle der: “Genel olarak, Talepte çaba gösterilmesi anlamında özelleştirilmiş bir ifadedir”⁷⁸ “es-Sa’yü” sözcüğü için de şöyle der: “Safa ve Merve tepeleri arası için özelleştirilen bir isimdir.”⁷⁹ Bu çalışmanın diğer bölümlerinde bu konu ile ilgili birçok örnek bulmak mümkündür.

2.4. Anlam Daralmasının Gerçekleştiği Durumlar

2.4.1. Herhangi Bir Türe, Konuşmacı Nazarında O Türü En İyi Temsil Eden Çeşidin Adının Verilmesi⁸⁰

nsanlar dilsel işlemlerinde, kolaylığı nedeniyle özel anlamlara daha meyillidirler. Ve bazen de genel anlam ifade eden sözcükleri özel anlamlarda kullanırlar. İşte bu tür, Süyûtî’nin (Özelleşen Genel Anlam) diye ifade ettiği türdür. Kendisi bu türü şu şekilde tanımlamıştır: “Orijinalinde, genel anlamı ifade etmek için konulmuş olan sözcük daha sonraları onun belli bir türünü ifade etmek için özelleştirilmiştir.”⁸¹

Bunlara bazı örnekler:

(El-Fakihe) sözcüğünün, genel olarak bütün meyveleri ifade eden bir ad olmasından, belli türleri ifade için özelleşmesi⁸²

(El-Harim) sözcüğü, her türlü yasağı ifade eden bir ad olmasından, kadınları ifade için özelleşmesi⁸³

⁷⁷ El-Müfredat, s.787

⁷⁸ Umdetü’l-Huffâz, c 1 s 215

⁷⁹ Umdetü’l-Huffâz, c 2 s 200

⁸⁰ Bkz. Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s.195

⁸¹ El-Müzhir, c 1 s 332

⁸² İlmü’l-Luga, es-Sa’ran, s. 284, bkz. Bu tezin 144. sayfası

⁸³ Bkz. Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve Ilelehu ve Kavaninehu), s.196, Lisanü’l-Arap, (حرم) 112/120

(Et-Tahara) (temizlik) sözcüğünün, insanlar nazarında erkek çocuğun sünnetini ifade için özelleşmesi⁸⁴

(el-Iyal) sözcüğü karı (eş) anlamını ifade ederken, ailenin çocuklarını ifade etmeye doğru yönelmiştir. Aslında kelimenin orijinal anlamı, bakımından ve geçiminden sorumlu olunan herkesi ifade eder.⁸⁵

İnsan konuşmasında bu tutum ve davranışa, karşısındaki kişinin anlattıklarını anlayacağından emin ise yönelir. “Çiftçi kızdan, (Behaimi) (hayvanları) içeri sokması istenirse, bu ifadedden hala tarlada bulunan ineklerin kastedildiğini anlama konusunda hiç tereddüt yaşamaz. Çünkü ona göre bu kelimeyle tam manasıyla inekler / behaim kast edilir. (hayvan) fakat bu kelimeyi çoban kullanırsa o zaman da anlatılmak istenen koyunlardır. El-Ahvazi’ye göre ise bu kelime atları ifade eder.”⁸⁶

2.4.2. Sözcüğe, Bazı Ayırt Edici Özelliklerin Eklenmesi:

Herhangi bir şeyin ayırt edici özellikleri arttıkça o türe tabi olanların sayısı azalır.⁸⁷ Örneğin, Portakal ağacı dediğimizde, diğer türlere ait binlerce ağaç bunun dışında kalır. Bu nedenle bu ifade ağaç sözcüğünden daha özeldir.⁸⁸ Bu türe, İslami literatürde çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Ez-Zine kitabının yazarı bunu belirtmiş ve İbn Faris de bunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Araplar, Mü’mîn sözcüğünü; emân, emniyet ve tasdik etmek anlamına gelen iman olarak tarif etmişler, ardından İslam dini de bir kişinin Mü’mîn olarak değerlendirilebilmesi için ona bazı koşul ve özellikler eklemiştir.”⁸⁹

Bir kelimenin sözcük anlamının daraldığına karar verilebilmesi için iki durumun gerçekleşmesi gerekmektedir.⁹⁰

⁸⁴ Deleltü’l-Elfaz s.151

⁸⁵ İlmü’d-Delele ve Mu’cemü’l Arabi, Abdülkadir Ebu Şerife vv. S.65, bkz. Deleltü’l-Elfaz s.153

⁸⁶ Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve İlelehu ve Kavaninehu), s.195

⁸⁷ İlmü’d-Delale, Ahmed Muhtar Ömer, s.246, İlmü’d-Delaleti’n-Nazariyyei ve’t-Tatbik, s.241

⁸⁸ Bkz. Devrü’l -Lugati fi’l-Kelime, s.18, Deleltü’l-Elfaz s.152

⁸⁹ Es-Sahıbi, 1/235, el-Müzhil, c 1 s 235

⁹⁰ Meacimü’l-Mustalahati fi Türesi’l-Arabiyye, s.293

- 1- Sözcüğün tanımında ortaya çıkan dilsel sınırlandırmalar.
- 2- Kullanım düzeyini ifade eden anlam alanları sınırlandırılması

El-Münavi'nin ifadelerinde şu şekilde yer alır: “İdgam: Sözlük anlamı, bir şeyin başka bir şeye sokulmasıdır. Örfi olarak ise; sakın olan birinci harfin ikinci harfe katılmasıdır.”⁹¹ Burada anlam daralması açık olarak kendini göstermekte olup, (bir şeyin başka bir şeye sokulması) olarak ifade edilen sözlük tanımı içerisinde yer alan birinci şart bunu göstermektedir. İkinci şart ise örfi tanımın sınırlandırdığı anlam alanıdır.

El-Cürcani'ye göre (Ezanın),⁹² (sadece ilan etmek) anlamına gelen sözlük tanımı ile (namaz vakitlerini, bilinen me'sur sözcüklerle ilan etme, bildirme) anlamına gelen özel dini tanımı arasında fark vardır. Bu tarifte, konuyu sınırlandıran iki olgu daralmayı göstermektedir. Birincisi; Tanımın, (namaz vaktini bilinen me'sur sözcüklerle) cümlesi ile ilan etme bildirme sözcüklerini sınırlandırması. İkincisi ise; Dini tanımı ifadesi ile sözcüğün daralan anlamının, kullanılan alanını belirlemesidir.

2.5. Anlam Daralması Türleri

Dilin canlı ve konuşanların dilinde esnek ve yeniliklerin elinde yumuşak olmasını kabul etmenin yanında, onun gelişmesi muhataplarının ihtiyacını yerine getirmeye ve yeniliklere ayak uydurmaya yöneliktir. Gelişimden bahsettiğimiz bölümde değindiğimiz gibi, iki türlü gelişim bulunmaktadır. Bunlardan biri, Genel (kendiliğinden meydana gelen) veya istemsiz, diğeri ise özel (kasıtlı) veya istemli gelişimdir. Bu gelişim türünün nedenleri vardır. Anlam bilimi ve modern dilbilim araştırmacıları, bunların sebeplerini dilsel, sosyal, kültürel, psikolojik ve tarihsel olarak derlemiştir. Bunlardan her birinin diğeri ile ilişkisi bulunur. Dil sosyal bir olgudur. Gelişim nedenlerinin çeşitliliğine, aralarındaki etkileşime ve bir nedenin diğeri üstün gelmesine bağlı olarak, anlam daralmasının da içinde olduğu bu gelişimin sonuçları da renkli ve çeşitli olur. Dini ve geleneksel örfi daralmanın, kasıtlı

⁹¹ Bkz. Et-Tarifet, s.16

⁹² Bkz. Et-Tarifet, s.16

ve amaçlı gelişim türlerinden olduğunu söyleyebiliriz.⁹³ Burada hükümleri koyan zat, eski sözcüklere kendi hedeflediği amaçlara uygun yeni anlamlar yüklemiştir. Aynı zamanda herhangi bir dönemde ve yerde insanların örf ve âdetlerinin gereği, farklı yeniliklere ve gereksinimlere uygun olarak ihtiyaçlarını karşılamak için sözcüklere yeni anlamlar yüklemeleridir. Dilsel daralma, kendiliğinden istemsiz olarak meydana gelen dilsel gelişimin bir olgusu olarak kalır. Öyle ki dil, muhataplarının ihtiyacına ve kullanım şekillerine göre etkileşir.

Yukarıda bahsi geçenlere göre, Anlam Daralmasının üç türü bulunmaktadır.

2.5.1. Dini Daralma

İslam Dininin gelmesi ve mucize olan Kur'an'ın inmesiyle, Şari' olan Allah, Arap milletine alışık oldukları ve bildikleri dille hitap etmiştir. Sözcükleri, gerçek anlamlarında kullanmış ve aynı zamanda getirdiği emir ve yasaklara uygun olarak, insanların o kelimeleri kullanarak ibadet edebilecekleri yeni anlamlar ortaya çıkarmıştır. Böylece, şer'i hakikat tesis edilmiştir. Dr. Eş-Şiteyvi bunu şöyle ifade etmiştir: “Dinin, lafızları, orijinal anlamlarından veya ilk konulduğu manalardan dine özel yeni anlamlara değiştirmesidir.”⁹⁴ Veya Razi'nin dediği gibi o, dinden istifade edilerek konan manadır.⁹⁵ Dinin kullanmasıyla Şer'i (dini) hakikat haline gelen sözcük sayısı çoktur. Bunlara; İman, Nifak, Küfür, hac, teyemmüm gibi kelimeler örnek gösterilebilir.

Dini örfün, sözcüklerin anlamlarını değiştirmedeki gücü, diğer örf ve âdetlerin veya bilme ait alanların çok çok üstündedir.⁹⁶ Eskiler, sözcüklerin anlamlarının gelişimindeki İslam Dininin bu etkisini tespit etmişlerdir. İbn Faris (395) konuyla alakalı şöyle der: “Araplar, cahiliye döneminde dil, edebiyat, ibadet ve kurban kesme gibi konularda atalarından kalan geleneklere göre hareket ederlerdi. Allah Teâlâ İslam Dini ile birlikte onların uygulayageldikleri bazı adetleri olduğu gibi bırakırken, dinleri nesh etmiş, bazı tutum ve davranışları da iptal ederek ortadan kaldırmıştır. Bu arada

⁹³ El-Lugatü'l-Arabiyye Ma'nehe ve Mebnehe, s. 322, Meacimü'l-Mustalahati fi Türesi'l-Arabiyye, s.291

⁹⁴ Et-Tagayyür ed-Deleli ve Eserühü Fi Fehmi'n-Nas, s.103

⁹⁵ El-Mahsul, c 1 s 119

⁹⁶ Dirasetü'l-Mana Inde'l-Usuliyin, s.105

da dildeki bazı sözcük ve lafızlar bir konudan başka bir konuya ek manalarla veya bazı koşullarla intikal etmiş, sonra gelen anlam öncekini ortadan kaldırmıştır.”⁹⁷

Süyûtî de İslam’ın, anlam daralması konusunda –özellikle de farklı bilimsel ve sanatsal terimlerde- en güçlü etkiye sahip olgu olduğunu savunur. El-Müzhir adlı kitabında, İslami sözcüklere ayırdığı bölümde bu terim ve sözcükleri, yeni anlamlar yükleyerek İslam’ın ortaya çıkardığını ifade eder ve şöyle der: “Yasa koyucu olan Allah, önce gelmiş ve daha sonra gelecek olan ve Arapların aklına gelmeyen bilimlerin anlamlarını ifade eden isimler⁹⁸ bulunması gerekir.”⁹⁹ Dinin koyduğu ve özelleştirdiği bu isimlere verilecek çok sayıda örnek vardır. Bunlardan bir tanesi şudur: el-Maun kelimesi, cahiliye döneminde her fayda ve menfaate verilen bir isim iken İslam dini onu zekât ibadeti için özelleştirmiştir.¹⁰⁰

Süyûtî aynı kitabın başka bir yerinde de sözün, dinin değil dilin tahsis ettiği bir konu olduğunu açıklama sadedinde şöyle der: “Bu tahsis ve özelleştirme dil tarafından yapılmışsa konuya örnek olabilir, din tarafından yapılmışsa olamaz.”¹⁰¹ Burası onu eleştiri makamı değildir. Ama eylemi sözleri ile çelişmiştir. Böyle bir durumda ise eylem daha doğru ve itibarlıdır. Ez-Zerkeşi (794) gibi bazı ilim insanları, dinin Arapça sözcükleri dinsel terimler haline geliştirilmesindeki yönteminin, yeni dini anlamlar için çoğunlukla bu sözcükleri kullanmasından kaynaklanmaktadır der. “Örfî şeriatta bir kelimenin anlamının diğerlerinden çok kullanılması yeni anlamın onlara galebe çalmasına neden olmuştur. Din, salah (namaz) ve savm (oruç) kelimelerini, şer’i (dini) manalarını kast ederek koymamıştır. Tam tersine Allah’ın bu sözcükleri o anlamlarda çokça kullanması nedeniyle orijinal anlamları terkedilmiştir.”¹⁰²

Bu görüşe şu yönden katılmak mümkündür. Dini anlamlar, dilsel anlamlara üstün gelmiştir. Bu nedenle de orijinal anlamlar terkedilmiştir. Sözcüklere yeni anlamlar yükleyen ve dilsel anlamlarından farklı anlamlar ortaya koyan dinin ta kendisi iken,

⁹⁷ Es-Sahibi, c 1 s 235

⁹⁸ Es-Sahih, esemi

⁹⁹ El-Müzhil, c 1 s 238, Meacimü’l-Mustalahat fi Türesi’l-Arabi, s. 291

¹⁰⁰ Ez-Zahir fi Meani Kelami’n-Nas, s.1/143, bkz. El-Bahsü’d-Delali fi Kütübi’l-Emsel, s.230

¹⁰¹ El-Müzhir fi Ulumü’l-Lugati ve Envaihe, es-suyuti, s.1332

¹⁰² El-Bahrü’l-Muhit fi Usuli’l-Fıkıh, c 2 s 154-155

yasa koyucu olan Allah, kelimelerin şer'i ve dini anlamları için salah (namaz) ve sıyam (oruç) gibi sözcükleri koymamıştı ifadesini nasıl anlayabiliriz?! Buna, İbn Faris'in şu beyanı yanıt olarak yeterli olduğunu zannediyorum: "Bir İnsana onun hakkında bir soru sorulsa ve o da onun sözlük ve dini olmak üzere iki adı vardır dese, önce Arapların bildiğini aktarsa sonra da İslam'ın getirdiği anlamı söylese yeterli olur."¹⁰³ İbn Faris, din tarafından eklenen anlama "Şer'i (dini) isim" adını vermiştir. Ebu Hilal el-Askeri de¹⁰⁴ kelimeleri sözcük anlamlarından soyutlayarak dine has özel anlam yüklenmesi tarifinde bunu esas almıştır. Usulcüler de onu el-hakikatü's-Şer'iyye (şer'i (dini) hakikat) olarak ifade etmişlerdir. Er-Razi'nin dediği gibi bu hakikat; "anlam konulmasında dinden istifade edilen durumlardır."¹⁰⁵ Bu konu birinci fasılda detaylıca ele alınacaktır.

2.5.2. Örfi Daralma

Örf tarafından anlamın özelleştirilme olgusu vardır. Arap dili sözlüklerinde konu ile alakalı bol miktarda örnekler vardır. Bu örf, örf sahipleri ve koyucularına göre çeşitlilik gösterir. Bazen avam halk, sosyal veya politik veya konuşma esnasında konuyu kısa ifade etme ihtiyaçlarından ötürü veya daha önce anlam gelişmesi faktörlerini açıklarken izah ettiğimiz gibi diğer başka nedenlerden dolayı anlam daralmasına gider. Mısır kırsal kesiminde kullanılan "falanın tansiyonu var" ifadesi buna örnek verilebilir. Burada anlatılmak istenen, bahsedilen kişinin farklı tansiyon ve baskılar dışında özellikle hipertansiyon hastası olduğudur. Aynı zamanda "fulan mebsut" (falan mutludur) ifadesi ile de kişinin özellikle rızık ve kazancının bol olduğu kastedilir.¹⁰⁶ Bazı örfler, gelenek ve görenekler toplum içinde ilim insanları, şairler, doktorlar vb. gibi özel bir gruba ait olabilir. İbn Faris bu durumu şu sözleriyle ifade etmiştir: "Nahiv, aruz ve şiir gibi diğer bilimlerin de sözlük ve mesleki olmak üzere iki adı vardır."¹⁰⁷ Böyle bir durum sözcüğe ait özel bir anlam yükler. Buna,

¹⁰³ Es-Sahibi, s.46

¹⁰⁴ El-Furug el-Lugaviyye, s.50

¹⁰⁵ El-Mahsul, c 1 s 119

¹⁰⁶ Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve İlelehu ve Kavaninehu), s.191

¹⁰⁷ Es-Sahibi, s.46

Uslucülerin kullandığı (âm ve has),¹⁰⁸ aruzcuların kullandığı (veted),¹⁰⁹ nahivcilerin kullandığı (izafe),¹¹⁰ geometri ve matematikçilerin kullandığı (doğru)¹¹¹ gibi terimler ile daha başka örfi daralma şekilleri örnek gösterilebilir. Kavram ve terim sözlükleri, bunlar gibi daha birçok örfi daralma örnekleriyle doludur.

Örf, çevre, lehçe, ülke ve zaman farklılığıyla da değişiklik gösterir. Bazı yeni Arap lehçelerinde (el-Ayş) (yaşam/hayat) sözcüğünün ekmek anlamında kullanılması ve hicri dördüncü asırda Endülüs'ün tamamına ve özellikle de nehir bölgesine (el-Vadi)¹¹² adı verilmesi buna örnek gösterilebilir. Her örf, onu koyan ve ortaya çıkaran tarafa nispet edilir. Dilin kendine ait bir örfü olduğu gibi, dinin ve toplumun farklı kesimlerinin de kendine ait bir örfü vardır. Ancak dini örf, konum ve etkisinin genişliği nedeniyle dil ve diğer örflerden anlam belirleme yönüyle ayrılır. Örfi anlam veya “örfi hakikat” onu ortaya koyana göre farklılık gösterir. Eğer örfü ortaya koyan belli ise ona “özel örfi hakikat” veya eğer belli değilse bu durumda ona “genel örfi hakikat” adı verilir. Bu konu ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.5.3. Dilsel Daralma

Genel olarak dil gelişimi türünde görüldüğü gibi gelişim, (kendiliğinden) veya istemsiz olarak uzun sürede meydana gelir. Büyük dil bilim insanı Dr. İbrahim Enis'in ve diğerlerinin dediği gibi bu durum ancak o dönemlere ait dillerin karşılaştırılmasıyla görülebilir.¹¹³ Dilsel daralma, bahsi geçen bu istemsiz gelişim başlığı altında değerlendirilir.

Bu gelişimin oluşum nedenleri, dilin kendi iç bünyesinde ortaya çıkar. Genellikle kullanım çokluğunun temsil ettiği anlam daralması da bundan bir parçadır. Zira dil, insanların birbirleriyle anlaşması için ortaya konulmuş bir araçtır. Bu nedenle

¹⁰⁸ El-Mahsul, c 1 s 413

¹⁰⁹ Megalidi'l-Ulum, s.111/771

¹¹⁰ Et-Tevkîf ala Mühimmeti't-Ta'rif, s.54

¹¹¹ Megalidi'l-Ulum, s.148/1155

¹¹² Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve İlelehu ve Kavaninehu), s.196

¹¹³ Deletü'l-Elfaz s.13, İlmü'd-Delele, Abdülgaffar Hilal, s.52, Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve İlelehu ve Kavaninehu), s.189

insanlar, para ve malı paylaştıkları ve aralarında dolaştırdıkları gibi dilin sözcüklerini de kendi aralarında paylaşır ve kullanırlar. Bunlar kişiden kişiye, bir çevreden öbürüne değişiklik gösterir. Bundan ötürü de anlam, bu durumlara bağlı olarak şekillenir. Dilin kullanımı ve dolaşımı neticesinde eski sözcüklere yeni anlamlar yüklenir.¹¹⁴ Aynı zamanda sözcüklerin anlamlarının değişmesinin diğer bir nedeni de yabancı dillerin etkisidir. Arapça kelime, yabancı kelimenin anlamının karşılığını veya manasını içerir. Günümüzde tabiplerin, “tedehhul” (müdahale) kelimesini cerrahi ameliyat anlamında kullanmaları ve “vasat” (ortam) sözcüğünü çevre anlamında, “medrese” (okul) sözcüğünü mezhep/ekol anlamında, “ed-devr” (devir) kelimesini nöbet anlamında kullanmamız bu duruma örnek gösterilebilir. Bu anlamlar Fransızca sözcüklerin harfî, birebir tercümesi olarak kullanılır.¹¹⁵

Bahsettiğimiz bu olgunun bazı dilsel nedenleri vardır. Dr. Abdülgaflar Hilal, bunların en önemlileri¹¹⁶ olarak şunları sayar.

- 1- Sözcüğün çok kullanılması
- 2- Sözcüğün ses gelişimi
- 3- Sözcüğün anlamının gizlenmesi veya kullanım alanının unutulması
- 4- Bazı dil kurallarının etkisi
- 5- Sözcüğün başka bir dilden geçmesi

Dilsel daralmaya, es-Se'alibi'nin (es-sebt) sözcüğünün anlam daralması hakkındaki şu ifadeleri örnek gösterilebilir: “es-Sebt” sözcüğü gibidir ki bu kelime sözlükte dehr yani çağ, dönem, uzun zaman anlamlarına gelir. Bu kelime daha ileriki dönemlerde sözlük kullanımı olarak hafta sonu günlerinden biri olan cumartesi gününü ifade için kullanılmaya başlanmıştır ki bu da dehrin yani, zamanın bir parçasıdır.”¹¹⁷ Es-Sealibi'nin ifadelerinde, sebt (cumartesi) sözcüğünü de kapsayan dehr (çağ) sözcüğünün anlamı ile hafta sonu gününü belirten anlam arasındaki bir fark görülmektedir. Buradaki anlam daralmasına iki nokta işaret eder: Bunlardan

¹¹⁴ Devr'ül Kelime fi'l-Lugati, s. 152, Et-Tatavvur ed-Deleli fi'l-Arabiyye, Huseyn Hamid es-Salih, , İlmü'd-Delele, Ahmed Muhtar Ömer, s.240, Deletü'l-Elfaz s.134-135

¹¹⁵ Fıkhü'l-Lugati, Muhammed el-Mubarek, s.216

¹¹⁶ İlmü'd-Delele, Abdülgaflar Hilal, s.56-64

¹¹⁷ Fıkhü'l-Luga, es-Sealibi, s.12

birincisi:(es-Sebt) sözcüğünün dildeki tanımında, (bu kelime sözlükte dehr yani çağ, dönem, anlamlarına gelir) şeklinde sınırlandırılmasıdır. İkincisi ise: kullanıldığı alanın (sözlük kullanımı) ifadesi ile sınırlandırılmasıdır. Buradaki anlam daralması sözcüğün anlamını, sözlük anlamından diğer sözlük anlamına taşımıştır.

Süyûtî, dilin sözcüklerin anlamlarını özelleştirmesi konusu ile alakalı olarak bu örneği eleştirmesi esnasında şöyle der: “Sözü dil özelleştirir, din değil. Ardından konu ile ilgili verdiği çok güzel bir örnek gördüm. O da (es-sebt) sözcüğüdür.”¹¹⁸ Süyûtî dini daralmaya itiraz etse de daha önce bu konuya cevap verdik. Aynı zamanda kendisi bu tür daralma örneklerinin bol miktarda bulunduğunu belirtir.¹¹⁹ İslami sözcükleri bu tür içinde kabul etmemesi nedeniyle bakış açısı doğru kabul edilebilir. Ancak, Arap dili sözlüklerinde daralma konusunu ele aldığımız yerde görüleceği üzere, daralma örnekleri genel olarak, sözlüklerde ve Arap mirasında bol miktarda yer almaktadır. El-Cemhere sözlüğünde yer alan (er-res) sözcüğünde meydana gelen daralma da dilsel daralma örneği olarak gösterilebilir: “Ress kelimesi her şeyin kötüsü anlamında olup günümüzde daha çok eskiyen ve yıpranan elbiseyi ifade etmek için kullanılır.”¹²⁰

Konuyu şu şekilde özetleyebiliriz. Sözcüğün anlamının oluşmasına etki eden faktörlerin sayısı değişebilir ve hatta bunlar bazen iç içe geçebilir. Sonunda bunlar, bir araya gelerek bir bütünlük oluşturur ve dillerde dolaşan yeni anlamı ortaya çıkarırlar. Fakat bu faktörler arasında bir faktör en belirgin ana etken olarak sözcüğün alanını ve anlamların kullanım seviyesini belirler.

Bu çalışmada, gelişen anlamların kullanımı konusunda, Semin el-Halebi’nin koyduğu sınırlara bağlı kaldım. Anlamını dini bağlamda ele aldığı sözcükleri, dini daralma konusu içinde ele aldım. Aynı uygulamayı sözcüklerin örfi daralması ile alakalı olarak da uyguladım. Semin’in anlam alanları sınırlaması dışında değerlendirdiklerini de, dilsel daralma bölümü içinde ele aldım.

¹¹⁸ El-Müzhil, c 1 s 332

¹¹⁹ El-Müzhil, c 1 s 332

¹²⁰ Cemheretü’l-Luga, c 1 c 82, el-Müzhir, c 1 s 427

2.6. Arap Dili Sözlüklerinde Anlam Daralması

Eski Arap dili sözlüklerini incelediğimizde, sanki sözcüklerin hayatı için düzenlenmiş tarihi eserler olarak karşımıza çıkar. Bazen bu sözlüklerde karşımıza zaman çıkar, bazen de zamana bağlı olmadan sözcüklerin anlamlarını sıralar. Sözlük yazarları, zamanın, kelimelerin anlamlarını yeni anlamlara değiştirme üzerindeki etkisinin farkına varmış ve gelişim çalışmalarına önem vermeksizin¹²¹ bu duruma, birçok işaretlerle¹²² ve o Arap dili sözlüklerinin ortaya koydukları gelişim alametleriyle¹²³ ifade etmişlerdir. Onlardan bazıları, anlam değişikliğine dikkat çekmiş ve İbn Faris (395) konuyla alakalı şöyle demiştir: “Araplar cahiliye döneminde dil, edebiyat, ibadet ve kurban kesme konularında atalarından kalan geleneklere göre hareket ederlerdi. Allah Teâlâ İslam Dini ile birlikte onların uygulaya geldikleri bazı âdetleri olduğu gibi bırakırken, diğer dinleri nesh etmiş bazı tutum ve davranışları da iptal ederek ortadan kaldırmıştır. Bu arada da dildeki bazı sözcük ve lafızlar, bir konudan başka bir konuya ek manalarla veya bazı koşullarla intikal etmiş, sonra gelen anlam, öncekini ortadan kaldırmıştır.”¹²⁴ Bu konuya bir bölüm ayırarak (İslami nedenlerin marifeti) adını vermiş ve burada yeni bir medeniyet olarak İslam’ın, Araplar üzerindeki etkisine ve sözcüklerin anlam daralması nedenlerine işaret etmiştir.

Süyûtî gibi bazı ilim insanları, sözlüklerde daralma örneklerinin nadir olduğundan söz etmişlerdir. Ancak, özelleşmeye şahitlik eden örnekler incelendiğinde bunun hiç de böyle olmadığı görülecektir. El-Cemhere, Lisanü’l-Arap, Esesü’l-Belaga vb. gibi sözlüklerde eski ve yeni sözcükler incelendiğinde anlam özelleştirmesine şahitler bulmak mümkündür.¹²⁵ Bu konu ile alakalı, Kur’an lafızları sözlüklerinden birisi olan, tez konusu Umdetü’l-Huffâz eserinde yer alan, azımsanmayacak kadar örneği ve Arap mirasında Anlam daralması örneklerini de çalışmamız çerçevesinde kanıt olarak sunduk. Hicri 379 yılında vefat eden Zübeydi şöyle der: Hicri dördüncü asırda, Endülüs’ün tamamına ve özellikle de nehir bölgesine (el-Vadi) adı verilirdi. Aslında bu kelime genel olarak bölgenin en alçak / en derin yerine verilen bir addır. El-lihaf

¹²¹ Lahnu’l-Alameti ve’t-Tatavvuri’l-Lugavi s.69

¹²² Bkz. İşaratü’t-Tatavvur ed-Deleli fi’l-Mecami’l-Arabiyye, s.10

¹²³ Bkz. İlmü’d-Delele, Faiz ed-Delele, s.225

¹²⁴ Bkz. Es-Sahibi, s.44

¹²⁵ İlmü’d-Delele, Faiz ed-Delele, 225-129

sözcüğü de, modern lehçelerde yaygın olarak, özellikle yatakların üzerine serilen örtüye verilen isimdir.¹²⁶ Kelimenin orijinal anlamı ise örtünülen herhangi bir şeydir.¹²⁷ Es-Sealibi de (429) konu ile alakalı şöyle demiştir: “Araplar, her nadir mutfak kabına ve ona benzeyen şeylere siniyye adını verirlerdi.¹²⁸ Bu isim, günümüzde kullanılan sinilere/tepsilere verilen bir ad olarak kalmıştır.¹²⁹ Bu ifade aslında, Çin’den gelen her malzemeye verilen bir isim iken bu anlam gelişimine çok uzun zaman önce maruz kalmıştır.¹³⁰ Terim ve kavramlar sözlüklerinde çok sayıda anlam daralması örnekleri bulunur. Bunlara şu sözcükler örnek gösterilebilir: (es-Sahih):¹³¹ (sahih) Sarf ilmi örneği, (el-Cima’):¹³² (cinsel ilişki) Fıkıh örneği, (el-Vahyü):¹³³ (vahiy) akide örneği, (el-istiara):¹³⁴ (istiare/eğretileme) belagat ilmi örneği.

2.7. Hakikat ve Mecaz Arasında Anlam Daralması

İbn Faris hakikati şu şekilde tarif etmiştir: “Eğretileme, temsil, önceleme ve erteleme olmaksızın sözün gerçek yerine kullanılmasıdır.” “Mecaz” ifadesi ile de kastedilen şudur: “Hakiki ve gerçek anlamının kullanılması yanında yakınlığı nedeniyle başka anlamlarda da kullanılmasıdır. Fakat bu kullanım şeklinde benzetme ve eğretileme ile beraber önceki anlamından farklı bir anlam ifade eder. Sözcüğü, görünen açık anlamından farklı bir anlamda kullanma Arapların âdetindendir.¹³⁵ Usulcülere göre hakikat: “Sözcüğün, konulduğu asıl yerde kullanılmasıdır.”¹³⁶ Mecaz ise: “Sözcüğün asıl yerinden farklı bir konumda kullanılmasıdır.”¹³⁷ Eski dil bilimciler, sözcüklerin bir alandan başka bir alana aktararak sözlük anlamından farklı yeni bir hakiki ve

¹²⁶ Mucemü’l-Lugati’l-Arabiyyeti’l-Muasıra

¹²⁷ Bkz. Lahnü’l-Avam, ez-Zübeydi, s.240-242, el-Cemhera (ل ح ف) c 1 s 555, et-Tehzib, c 5 s 46

¹²⁸ Simarü’l-Kulub fi’l-Muzaf ve’l-Mensub, es-Sealibi, tahkik: Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, s.543

¹²⁹ Porselen veya metalden vb. yapılan üzerinde yemek veya içecek sunulan alet.

¹³⁰ Et-Tatavvur el-Lugavi (Mezahirahu ve İlelehu ve Kavaninehu), s. 196

¹³¹ Mekalidi’l-Ulum, s. 90/548

¹³² El-Külliyet, s. 354

¹³³ Et-Tevkif ala Mühimmeti’t-Tearif, s.335

¹³⁴ El-Külliyet, s. 100

¹³⁵ Es-Sahibi, s. 149-150

¹³⁶ Nihayetü’s-Sül Şerhu Minhecü’l-Vusul, c 2 s 145

¹³⁷ El-İhkem, c 1 s 39

gerçek anlam elde etmesi veya mecazi anlam elde ederek gerçek anlamın dışında bu elde ettiği yeni mecazi anlamın kullanılması konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.

Bu büyük bir ihtilaf konusu olmuş ve Süyûtî “el-Müzhir” adlı eserinde bu konuyu detaylı bir şekilde ele almıştır. Sözcüklerin çoğunda kanıt olması durumunda aktarma olduğu eğilimindedir ki -bizde burada onunla aynı görüşteyiz-¹³⁸ Yani, anlamı, gerçek anlamdan uzaklaştıracak bir karine¹³⁹ ve delil olmadığı sürece kelime gerçek anlamı ile kullanılır. Emedi’nin şu şer’i hakikat tarifi de bu tanımı teyit etmektedir: “Şer’i adın öncelikle asıl konulduğu konumda kullanılmasıdır.¹⁴⁰ (Öncelikle) ifadesinden, anlamın daralmadan sonra aktarıldığı şer’i manası ile kullanılmasının öncelikli olduğunu tercih ettiğini göstermektedir. Bu durumda asıl anlam üzerine kullanılması mecaz olur. Ebu Hilal el-Askeri, dini anlamlara aktarılan sözcükler hakkında şöyle der: “Bu sözcükler dini anlam ifade etmeden önce başka alanlarda kullanılmakta idi, ardından dini alanda başka anlamlar ifade etmeye başladı. Bu kullanım şekli öyle arttı ki bu yeni anlam hakiki ve gerçek anlam halini aldı ve asıl kullanım alanı da mecaz haline geldi. Bu bağlamda, asıl ve orijinal anlamı dua olan salah sözcüğü günümüzde bu anlamda mecazi olarak kullanılmaktadır.¹⁴¹ Bu anlamda (وأقيموا الصلاة) (namazı ikame edin) ayetinde geçen anlam bugün bildiğimiz namaz ibadetini ifade eden şer’i bir hakikattir. (وصل عليهم) (dua et) ayetinde ise bu kelime dua anlamında hakiki sözlük anlamıyla kullanılmış olmasına rağmen, burada hakiki anlam mecazi anlam halini almıştır. Şari tarafından, şer’i anlamıyla kullanımı fazla olması nedeniyle bu anlamın derecesi düşmüştür.¹⁴² Buna binaen denilebilir ki; daralma sonrası ortaya çıkan anlam ile hakiki ve gerçek anlam kastedilir ve bu gerçek anlam dışında bağlam vb gibi herhangi bir kanıt olmadan mecaz manada kullanılmaz. Bağlam konusuna, Kurtubi’nin¹⁴³ şu görüşü örnek gösterilebilir. Ayetlerin bağlamından anlaşıldığına göre, (ehli beyt) ifadesinin içine Hz Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) eşleri de girer.

¹³⁸ El-Müzhir, c 1 s 238

¹³⁹ Karine: Sözcüğün anlamını açıklayan ve tefsir eden delil, et-Tebseratü fi Usulü’l-Fıkıh, s. 39

¹⁴⁰ El-İhkem, c 1 s 37

¹⁴¹ El-Furuk el-Lugaviyye, s. 50

¹⁴² et-Tağyir ed-Deleli ve eseruhu fi Fehmi’n-Nassi’l-Kur’ani, s. 103

¹⁴³ El-Cami’ li-Ahkami’l-Kur’an, c 1 s /184

3. SEMİN EL-HALEBİ’NİN UMDETÜ’L-HUFFÂZ ESERİNİN TANIMI

3.1. Kitabın Biyografisi

Semin el-Halebi, “Umdetü’l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi’l-Elfâz” adlı eserini Garîbu’l-Kur’an konusunda tasnif etmiştir. Kitap, garîb (mübhem, kapalı) kelimeleri ele alan eserler¹⁴⁴ gibi sadece Kur’an lafızları ile ilgilenmiş ve onları incelemiştir. Semin el-Halebi’nin bu kitabı telif etmedeki asıl ve temel amacı, er-Râgıb el-İsfahani’nin (el-Müfredat) eserinde ihmal ettiği Kur’an-ı Kerimde geçen garîb sözcüklerin istidraki¹⁴⁵ için yazmıştır. Semin, kitabın ön sözünde şöyle demiştir: Râgıb, Kur’an-ı Kerimde geçmeyen veya (ب ظ ر) maddesinde olduğu gibi bazı şaz kıraatlarda geçen bazı sözcüklere kitabında yer vermesinin yanında, Kur’an’da yer alan ve açıklanmasına ve manasının beyan edilmesine çok gereksinim olan birçok kelimeyi kitabında göz ardı etmiş, hakkında görüş bildirmemiş ve tasnifi konusunda herhangi bir işaretle bulunmamıştır.¹⁴⁶ Ancak Semin’in kendisi de Râgıb’ın düştüğü aynı hataya düşmüş ve eseri tahkik eden Mahmud ed-Dağîm, kitabın otuz beşinci nüshasının önsözünde bahsettiği bazı maddelere eserinde yer vermemiştir.¹⁴⁷ Semin, kitabın başına yerleştirdiği çok detaylı indeksle, konuya gösterdiği hassasiyeti ortaya koymuş ve eserini, alfabetik sıraya göre çok dikkatli düzenlemiştir. Sözlük çalışmaları doyurucu, anlamları ayrıntılı olup, hadisi nebevi veya bazı sahabe görüşleri ile desteklidir. Semin, el-Halil b. Ahmed, Sîbeveyh, Ebû Ubeyd el-Herevî, Ebu Hâtim es-Secistânî, el-Ferra, el-Ahfeş, Emir, İbn’l-Esir, En-Nadr b. Şümeyl vb gibi kendisinden önce ki ilim

¹⁴⁴ Bu eser, konusu itibari ile garîb sözcükleri ele alan kitaplara benzer fakat konuyu ele alış şekli ile onlardan ayrılır. Bu konuda, kelimeleri geniş olarak ele alan sözlüklere benzer. Bkz. Meani’l-Kur’an fi’t-Türasi’l-Arabi, Dr. Münir Cuma, c 1 s 63/4

¹⁴⁵ Semin’in istitrakleri, tefsir, ulumu’l-Kur’an, Hadis, Usulü’l-Fıkıh, dil, nahiv vb gibi konularda yüz yirmi beş istikre ulaşmıştır. Bkz. İstidraketü’s-Semin el-Halebi fi Kitabihî Umdetü’l-Huffâz ala’r-Ragıb el-İsfahani fi Müfredatihi, Mastır tezi, Tarık ali Muhammed, Abdülkadir, Külliyyetü’d-Diraset el-İslamiyye, Almanya Üniversitesi

¹⁴⁶ Umdetü’l-Huffâz, tahkik: el-Uyun es-sud, s.1/38, bkz. Umdetü’l-Huffâz, tahkik: ed-Değim, s. 9

¹⁴⁷ Umdetü’l-Huffâz, tahkik: Dr. Mahmud ed-Değim, s. 9, Dr. Muhammed b. Hamad el-Muhaymid, (Garibü’l-Kur’an beyne Kitebi’l-Müfredat ve Umdetü’l-Huffâz) adlı eserinde ayrıca eklemeler yapmıştır, Melik Suud Üniversitesi B.1, sene 1436 h, s. 400-401

insanlarından istifade etmiştir. Semin bu eserinde birçok kaynak kullanmıştır.¹⁴⁸ Garibü'l-Kur'an için tefsirinde kullandığı bu kaynaklar çok değerlidir. Özellikle bunlardan üç tanesi öne çıkmaktadır ki bu eserlerin metinlerini kelimesi kelimesine olduğu gibi aktarmıştır. Bunlar; er-Râgıb el-İsfahani'nin Müfredatü Elfazü'l-Kur'an kitabı, Ebu Ubeyd Ahmed b. Muhammed el-Herevi'nin (401) el-Garîbeyn fi'l-Kurani ve'l-Hadis eseri ve İbn'l-Esir el-Cezeri'nin (606) en-Nihayetü fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser kitabıdır. Sözcüklerin yazılmasındaki kullandığı yöntem ise şu şekildedir: Kur'an lafızlarını, ilgili maddenin başladığı altında ayeti ele alarak başlar, ardından kıraat çeşitlerini de zikrederek, Kur'an'da geçtiği şekilde anlamlarını açıklar, sonra kullanım şekillerini verir ve yazarın edebi yönünü ortaya koyacak şekilde şiir, nesir ve bazı belagat örnekleri ile görüşlerine kanıtlar sunar. Aynı zamanda bazı hadis manalarına da sunar. Dr. Altuncu'ya göre bu kitap Garibü'l Kur'an ile Garibü'l-Hadisi bir araya getirmiştir.¹⁴⁹ Umdetü'l-Huffâz; içerisinde az İsrailiyyatın olması, başkasından nakilde güvenilir olması ve onları eleştirisinde dikkatli ve dengeli olması –gözü kapalı eleştiri yapmaması- ilim erbabını savunması yönleriyle öne çıkar. Bütün bunlara rağmen Semin, ilim insanlarının yanlışlarını, âlime yakışan bir eda ile etik bir şekilde belirtmekten de geri durmamıştır. Örneğin (ف ك ه) maddesinde Râgıb'ın yanlışına şu çok edepli ve etik ifadeyle cevap vermiştir: “sanki o, dilinin veya kaleminin önüne geçmiştir.”¹⁵⁰ Aynı zamanda kitabın değerine değer katan nahiv, sarf ve belagat ilimlerinde de derinliği açıkça görülmektedir. Bunun yanında yazar, okuyucularını kendi kitaplarına yönlendirmektedir. Fakat bu eserlerin çoğunluğunun el yazması eserler olması nedeni ile bunlara müracaat ederek istifade etmek zorlaşmaktadır. Onun eleştirilen yönleri arasında; kaynak göstermeden Râgıb'tan alıntı yapması, ilgili maddede sözü uzatması, hatta bazen konusu olmayan yerde aynı sözcük hakkında konuyu tekrar etmesi¹⁵¹ ve bazen de ilgili maddede Kur'an'dan tek bir kanıt sunarak konuyu çok kısa tutması¹⁵² sayılabilir. Fakat bütün bunlar, bu değerli sözlüğün

¹⁴⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Garibü'l-Kur'an Beyne Kitebi'l-Müfedit ve Umdetü'l-Huffâz s. 361-372

¹⁴⁹ Bkz. Umdetü'l-Huffâz tahkik: Dr. Altuncu, c 1 s 26

¹⁵⁰ Umdetü'l-Huffâz tahkik: Uyunü's-Sûd, c 3 s 248, daha fazla bilgi için bkz. (Garibü'l-Kur'an beyne Kitebi'l-Müfedit ve Umdetü'l-Huffâz), s. 381-398

¹⁵¹ Bkz. Umdetü'l-Huffâz tahkik: Uyunü's-Sûd, (س ل س), 2/211 ve (ل ل ل), c 2 s 214, 215 maddelerindeki selsebile (سلسيله) kelimesi

¹⁵² Bkz. Umdetü'l-Huffâz tahkik: Uyunü's-Sûd, (ل ز ه) maddesi, c 4 s 251

kıymetini düşürmez ve araştırmacıların bu eserden istifade etmelerinin önünde herhangi bir engel teşkil etmez.

3.1.1. Kitabın Baskıları

Kitabın üç adet baskısı bulunmaktadır.

1-Daru's-Seyyid Basımevi yayımı, İstanbul, (1407-1987), Tahkik eden: Dr. Mahmud Muhammed es-Seyyid ed-Değim. Bu, kitabın ilk tam baskısı olup yazarı, orijinal nüshada olduğu gibi asıl güzelliği ile ortaya koymuştur. Nuru Osmaniye kütüphanesinin nüshasını ana nüsha olarak ele almış ve on nüsha ile karşılaştırmıştır. Bu kitapların isimlerini de tahkikin önsözünde zikretmiştir.¹⁵³ Bu tahkik, tek cilt, büyük boy ve 565 sayfadır. Tahkik sahibi, dipnotları ve yorum ve eleştirilerini tahkik edilen metnin kenarına koymuştur. Anlaşılmayan bazı kelimelerini düzeltmiş, Semin'den, eserlerinden, özelliklerinden, hocalarından ve görevlerinden bahsettiği çok zengin bir önsöz yazmıştır. Aynı zamanda Süleymaniye kütüphanesinde bulunan, Semin'in kendi el yazısı ile yazılan "Müfredatı'r-Râgıb" adlı el yazması eserden yaptığı istidrake göre, Umdetü'l-Huffâz kitabının kaybolan maddelerinden bahsetmiştir.

2-Daru Aleml-Kütüp yayımı, Beyrut, (1414-1993), Tahkik eden: Dr. Muhammed Altuncu'dur. Bu tahkik; orta boy dört cilt halindedir. Tahkikinde üç nüsha esas alınmıştır.¹⁵⁴ Bu nüshalar şunlardır: Mektebetü Ahmed nüshası no: (115/özel), 440 sayfadan oluşmakta olup (H) (ح) harfi ile kodlamıştır. Bu nüsha, araştırmacının esas aldığı ana nüshadır. Diğer nüsha, Mektebetü Ahmediyye nüshası, no: (52/Osmanlıca özel). Üçüncü nüsha ise, Medinetü'l-Münevvere nüshasıdır ki bunu da (M veya D) (م) (د) harfleri ile kodlamıştır. Bu nüshayı yazan, yazarın nüshasından yazmış ama eksiktir.

3-Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye yayımı, Beyrut, (1417-1996) Tahkik eden: Dr. Muhammed Basil el-Uyun es-Sûd'dür. Bu tahkik; orta boy dört cilt halindedir. Araştırmacı kitabın

¹⁵³ Bkz. Umdetü'l-Huffâz tahkik: ed-Değim, s. 7-8

¹⁵⁴ Umdetü'l-Huffâz tahkik: Dr. Altuncu, c 1 s 28-30

tahkikinde el-Esed Kütüphanesinde bulunan iki nüshayı esas alınmıştır.¹⁵⁵ Dikkate değer bir konu da, Ulumü'l-Kur'an alanında yazılan Et-Türas el-Arabi El-İslami adlı eserin (Mahtutati't-Tefsir ve Ulumahu 1/416) indeksine göre Umdetü'l-Huffâz kitabının yirmi nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar, Basil el-Uyun es-Sûd'un bahsettiğine göre farklı kütüphanelerde koruma altındadır.¹⁵⁶ Ben, bu çalışmada yaygınlığı ve ulaşma kolaylığı nedeniyle bu nüshayı esas aldım.

3.2. Yazarın Biyografisi¹⁵⁷

3.2.1. Adı ve Soyağacı

Adı, Ahmed b. Yusuf b. Muhammed b. Mesut b. İbrahim el-Halebi eş-Şafii olup Semin el-Halebi olarak meşhur olmuştur. Dedesinin adının Muhammed mi yoksa Abdüddêim mi olduğu konusunda ihtilaf olsa da Semin el-Halebi kendisi, kendi el yazısı ile ed-Dürrü'l-Masun adlı el yazması eserde dedesinin adının Muhammed olduğunu belirtmiştir. Bu durumu, ed-Dürrü'l-Masun'u tahkik eden Dr. El-Harrat ispat etmiştir.¹⁵⁸ Künyesi: Ebu'l-Abbâs, lakabı: Şihabüddin, "es-Semin"¹⁵⁹ olarak tanınmasının bir sebebi bilinmemektedir. Bazı tarihçiler, "Müredatü'l-Kur'an'ın" yazarı Ahmed İbn es-Semin Ahmed b. Ali b. El-Bağdadi (596) adında başka bir yazara benzerliğinden ötürü ona "ibn" kelimesini eklemişlerdir.¹⁶⁰

3.2.2. Doğumu ve Vefatı

Bildiğimiz kadarıyla, hiç kimse onun doğumu ile alakalı kesin bir tarih vermemiştir. Ancak bazıları, onun yaklaşık hicri 705 senesinde Halep şehrinde doğduğunu

¹⁵⁵ Bkz. Umdetü'l-Huffâz tahkik: Uyunü's-Sûd, c 1 s 13

¹⁵⁶ Umdetü'l-Huffâz tahkik: Uyunü's-Sûd, c 1 s 12

¹⁵⁷ Biyografisi için bkz: Bağıyyetü'l Vuati, c 1, s 402, Tabakatü's-Şafıyye, Esnevi, c 2s 287-288, ed-dürer el-Kemine, c 1, s 402-403, Şezrati'z-Zeheb, c. 8, s. 307, Keşfü'z-Zünun, 1/732, 2/1166, 2/1366, el-Alem, ez-Zerkeli, c 1, s.274, ed-Dürrü'l-Masnun, Tahkik: Dr. Ahmed el-Harrat, c.1, s.13-19, Umdetü'l-Huffâz tahkik: Dr. Altuncu, c. 1, s.23-26, Menhecü's-Semin el-Halebi fi't-Tefsir, Dr. İsa b. Nasır b. Ali ed-Düreyni, s. 19-56

¹⁵⁸ Ed-Dürrü'l-Masun, tahkik: Dr. Ahmed el-Harrat, s. 13

¹⁵⁹ Dr. Altuncu, Umdetü'l-Huffâz kitabının tahkikinin önsözünde, (s.23) Şişman veya çok yemek yien bir yapısı olduğu için bu şekilde (Semin/şişman) adlandırılmış olabileceğini belirtmiştir.

¹⁶⁰ Menhecü's-Semin el-Halebi fi't-Tefsir fi Kitabihî ed-Dürrü'l-Masun, Dr. İsa b. Nasır b. Ali ed-Düreyni, s. 44

belirtmektedirler.¹⁶¹ Vefatı ile alakalı ise; hangi ay olduğu hariç, tarihçiler onun hicri 756 senesinde vefat ettiği konusunda hemfikirdir. Ay ile alakalı da; yazarın cemaziyelevvel ayında mı, cemeziyelahir ayında mı yoksa Şaban ayında mı vefat ettiği konusunda ihtilaf vardır. Dönem itibari ile ona en yakın tarihçi olan el-Esneviye göre, yazar cemazielahir ayında vefat etmiştir.¹⁶²

3.2.3. Yetiştirdiği Ortam

Hayatının bir kısmını Halep ilinde geçirmiştir. Bir kısmını da Mısır'da yaşamıştır ki bu dönem onun bilimsel olgunluğa erdiği dönemdir. Zira bu dönemde Kahire şehri, İslam âleminin medeniyet merkezi konumundaydı.

3.2.4. Görevleri

Tolunoğulları Camisinde kıraat ve nahiv ilimlerini okutmuş, ayrıca Şafii Camisinde başka dersler okutmuştur, bunun aynında Kahire'de kadı yardımcılığı görevlerini yürütmüştür. İleriki dönemlerde vefat edinceye kadar da vakıf nazırlığı görevini üstlenmiştir.

3.2.5. Hocaları ve Öğrencileri

Ebu Hayyan el-Endelüsi (745) gibi döneminin âlimlerinin ders halkalarının öncülerindendi. Kıraat ilmini, et-Tekıyyü's-Saiğ'dan (725), hadis ilmini, Yûnus ed-Debbûsî'den, kıraat ilmindeki ihtilafları ise, İskenderiye'de İmam el-Aşşab'dan (736) almış ve okumuştur. Hocası Burhaneddin el-Caberi'den (732) "كلم" maddesinde bahsetmiştir.

Kendi şehri olan Halep şehrindeki hocaları hakkında ise kaynaklar herhangi bir bilgi vermemektedir. Aynı zamanda; Tolunoğulları Camisinde az sayılamayacak bir süre, kıraat ve nahiv derslerini okutmuş olmasına rağmen, öğrencileri ile alakalı herhangi

¹⁶¹ Bkz. Umdetü'l-Huffâz, tahkik: ed-Dugaym, s. 6, bkz. el-Akdü'n-Nadidü fi Şerhi'l-Kasid, tahkik: Dr. Eymen Rüşdi Süveyd, önsöz, s. 78

¹⁶² Bkz. Tabakatü's-Şafiiyye, İbn Kadı Şahba, c. 3, s. 19, Tabakatü's-Şafiiyye, el-Esnei, c.2, s. 287-288

bir bilgi bulunmamaktadır. Hiç şüphesiz kendisinden birçok ilim talebesi ders okumuştur.¹⁶³

3.2.6. İlim insanlarının onun hakkındaki görüşleri

İbn Hacer el-Eskalani (ö 852 h): “Nahiv ilmiyle ilgilenmiş ve bu konuda uzmanlaşmıştır. Ebu Hayyan’dan ders almış ve akranlarının üstüne çıkmıştır. Kıraat ilmini, et-Tekıyyü’s-Saiğ’dan almış ve konuda da uzmanlaşmıştır. Hadis ilmini, Yûnus ed-Debbûsî’de okumuştur.”¹⁶⁴

İbnü’l-Cerzi (ö 833 h): “Nahiv âlimi, Kahire’de yaşamış, büyük imam... Şatıbiyye eserini öyle bir açıklamıştır ki onu geçen olmamıştır.”¹⁶⁵

El-Esnevi (ö 772 h): “Kendisi fakih, nahiv, tefsir ve kıraat ilminde uzman ve yetenekli biri idi. Usul den bahseder, hayırlı ve dindar bir insandı.”¹⁶⁶

Es-Safedi: “Şeyh, İmam ve alleme bir insandır”¹⁶⁷

3.2.7. Eserleri

Semin, çok sayıda değerli eser bırakmıştır. Bu eserlerin çoğunluğu; şerh, garibü’l-Kur’an ve irabı olma üzere Kur’an-ı Kerim hakkındadır. Bu eserler, çok geniş bir kültürü önümüze serer. Seminin eserlerini; basılı, el yazması veya henüz tahkiki sona ermemiş ve kaybolan eserler olmak üzere üç kısma ayırabiliriz.

¹⁶³ Nasır b. Suud b. Hammud el-Kassami adlı öğrenci mastır tezinin önsözünde şöyle der: el-Hafız el-İraki, Semin el-Halebi’nin öğrencilerinden birisidir. Bkz. Tahkik önsöz, ed-Dür en-Nadid fi Şerhi’l-Kasid, s. 64, en-Nakdü’l-Lügav, İnde’s-Semin el-Halebi fi Kitabihı Umdetü’l-Huffâz adlı mastır tezi, Mahmud Ensari, s 9

¹⁶⁴ Ed-Dürer el-Kemine, c. 1, s. 339

¹⁶⁵ Gayetü’n-Nihaye, c. 1, s. 152

¹⁶⁶ Tabakatü’ş-Şafiyye, el-Esnei, c. 2, s. 513

¹⁶⁷ Ayanü’l-Asr, c.1, s. 140

3.2.7.1. Basılı Eserler

1. Ed-Dürrü'l-Masun fi Ulumü'l-Kitab'l-Meknun: Tefsir kitabıdır. Dört cilttir. Bu eserin telifini hicri 743 yılında tamamlamıştır. Bazıları bu kitabı, içinde fazlaca irap bulunması nedeniyle; “İrabü'l-Kur'an “olarak isimlendirmişlerdir. Bu kitabı, Dr. Ahmed el-Harrat tahkik etmiş ve yayımlamıştır.

2. Umdetü'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz: Önceki bölümde bu kitaptan uzunca bahsettik.

3.2.7.2. El Yazması veya Henüz Tahkiki Sona Ermemiş Eserler

1. El-Akdü'n-Nadid fi Şerhi'l-Kasid: Bu kitap, İmam Şatıbi'nin “Hırzû'l-Emani ve Vechü't-Teheni” olarak adlandırılan kıraat ilminde yazdığı kasidenin şerh ve açıklamasıdır. Bununla alakalı İbn el-Cerzi şöyle demiştir: “Bunun gibi başka bir eser yoktur”¹⁶⁸

2. El-Kavlü'l-Veciz fi Ahkâmi'l-Aziz: Bazıları bu kitabı (Ahkâmü'l-Kur'an) olarak adlandırmışlardır. Kitap, dokuz ciltten oluşmakta olup günümüzde kitabın iki nüshası bulunmaktadır. Bir nüshanın ilk cildi (302326) numara ile el-Ezher Kütüphanesinde ve geri kalan diğer sekiz cilt ise (261-Tefsir) numarası ile Darü'l- Kütüp el-Mısriyye'de bulunmaktadır. Bu nüshanın özelliği, yazarın kendi el yazması ve hattının net olmasıdır. Bu eser, mikro film olarak değil asıl kitap olarak saklanmaktadır. Bu nüshanın tek eksiği, birçok sayfasının kaybolmuş olmasıdır.¹⁶⁹

3.2.7.3. Kaybolan Eserler

1. İzahü's-Sebil ile Şerhi't-Teshil: Bu kitap, İbn Malik'in el-Fevaid adlı eserine yapılmış bir şerh olup, Semin bu eserinden Umdetü'l-Huffâz'ın (و ل ا) maddesinde ve başka birçok yerde bahsetmiştir. (1/110)

¹⁶⁸ Bkz. Abdullah b. Gazay el-Berrak mastır tezinin önsözü, el-akdü'n-Nadid fi Şerhi'l-Kasid adlı kitabın bir bölümünü tahkiki, s.4, Gayetü'n-Nihaye, c. 1, s. 152

¹⁶⁹ Bkz. Tarihü'l-edep el-Arabi, Brookelman, 6/458, Bağıyyetü'l-Vua, c. 2, s.337

2. **El-Bahrü’z-Zahir:** Bu eser, bir tefsir kitabıdır. Yazar bu kitaba Umdetü’l-Huffâz’ın (ع ر ب) maddesinde işaret etmiştir. (3/46)

3. **Eş-Şerhu’s-Sagir Ala Teshili’l-Fevaid:** Bu kitap, İbn Malik’in Teshili’l-Fevaid adlı eserinin şerhidir.

4. **Et-Tefsir el-Kebir:** Bu kitap yirmi ciltten oluşan geniş çaplı bir tefsir kitabıdır. Öyle anlaşıyor ki yazar bu kitabı ed-Dürrü’l-Masûn kitabından önce telif etmiştir. Zira bu kitaba, ed-Dürrü’l-Masûn da (4/327) dâhil olmak üzere kitaplarında birçok yerde atıfta bulunmaktadır.

5. **El-Beyan li-Lugati’l-Kur’an:** Semin bu kitabı, el-Akdü’n-Nadid adlı eserinde el-Beyt sözcüğünü açıklarken zikretmiştir.

6. **Şerhu Mûallegatü’n-Nebigati’z-Zibyani:** Semin bu kitaptan, Umdetü’l-Huffâz’ın (أ ح د) maddesinde bahsetmiştir. (1/69)

7. **Ed-Dürrü’n-Nazım:** Semin bu kitaba, Umdetü’l-Huffâz’ın (ع ر ض) maddesinde işaret etmiştir. (3/53)

8. **Şerhu Kasideti Ka’b bin Malik:** Semin bu kitaba, Umdetü’l-Huffâz’ın (ن و ن) maddesinde işaret etmiştir. (4/237)

9. **Şerhu’t-Tasrif:** Semin bu kitabı, el-Beyt sözcüğünü açıklarken zikretmiştir. (s. 74)

10. **El-Muarrib:** Broockelmann bu kitaptan, Tarihü’l-Edebi’l-Arabi adlı eserinde bahsetmiştir.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Bkz. Tarihü’l-Edebi’l-Arabi, Brockelmann, c. 6, s. 458, Bağıyyetü’l-Vuati, c. 2, s. 337

4. UMDETÜ'L-HUFFÂZ'DA ANLAM DARALMASI

Bu çalışmada, anlam gelişim olgularından sadece bir olguyu ele aldım. Umdetü'l-Huffâz kitabı, genişleme ve geçiş gibi diğer anlam gelişimi olgularıyla dolu olmasına rağmen ben, araştırma çerçevesinde en net görüntüyü elde edebilme adına tek bir türe yakından ışık tuttum. Bunlarla alakalı, bu konuları ele alan çalışmalara müracaat edilebilir.

4.1. Yazarın “Umdetü'l-Huffâz” Eserindeki Yöntemi ve Anlam Daralmasını Açıklama Üslubu

Semin el-Halebi'nin, sözcüklerde meydana gelen anlam daralmasını açıklama üslup ve yöntemi, açıkça beyan etme ve işaret etme arasında çeşitlilik arz etmektedir. Bazen, daralmaya sadece işaret etmektedir. Bu durum, onun sözcüğü dilsel yönden analiz ederken ortaya koyduğu ifade, bağlam ve referanslarından anlaşılmaktadır. Bazen de daralmayı açık ve net olarak ifade etmektedir. Bu durumda; “asıl / orijinal anlamı.....budur, daha sonra ise bu anlamda yerleşmiştir) ifadesi ile, sözcüğün orijinal anlamını ve ondan daha özel diğer anlamını verir. Ayrıca, (sözlük anlamı.... şeklinde, dini/şeri anlamı da.....şeklindedir), (insanların kullanım şekli de şeklindedir) ifadeleri ile sözcüğün daralan anlamının kullanım alanını da belirtir. Başka bir zaman da (...anlamı ağır basmıştır), (...anlama ağır basması ile bilinir) ifadeleri ile belli anlamın sözcüğe ağır bastığını belirterek daralmaya işaret eder.

4.2. Umdetü'l-Huffâz'da “Daralma” Kavramı

Yazar, “daralma” veya “anlam daralması” kavramlarını bu ifadelerle açıkça kullanmamıştır. Diğer Arapça sözlüklerde de durum aynıdır. Ancak, anlamın içeriğini ve özelleşmeye işaret eden ifadeler kullanmıştır. Bazen (dinde olarak tahsis edilmiştir/özelleştirilmiştir, tanımlarda ...bu şekilde belirtilmiştir) gibi ifadelerle bu olguyu, özelleştirme sözcüğünün türevleri ile ifade etmiştir. Bu kullanım tarzı, modern anlam biliminin, çağdaş kavramlarına yakınlık göstermektedir.

4.3. Umdetü'l-Huffâz'da Anlam Daralması Türleri

Kitabı detaylı olarak incelendikten sonra, bana göre anlam daralması olduğuna inandığım sözcükleri seçip ayıkladım. Ardından topladığım bu sözcükleri, özelleşmeye etki eden faktörlere göre dini, örfi ve dilsel olarak üç ana başlık altında topladım. Sözcüklerin sınıflandırılmasında ve her birinin bu üç grup altına yerleştirilmesindeki ana faktör; Semin'in daralmayı gösteren ifadeleri olmuştur. Semin bazen, ifadelerinde daralma faktörünü bizzat belirtirmiştir. Veya bu durum onun kullandığı bağlam ve şahitlerden anlaşılmaktadır. Özelleşmede din faktörünün etkili olduğu gruba, (Dini nedenlerden dolayı daralan sözcükler) adını verdim. Özelleşme örfi nedenlerden dolayı gerçekleşmişse bu gruba da, (Örfi nedenlerden dolayı daralan sözcükler) adını verdim. Bunlar dışında üçüncü bir grup daha yaparak bu gruba da (Dilsel nedenlerden dolayı daralan sözcükler) olarak adlandırdım.

Bazen de gelişen anlam üzerinde, örfün veya dinin etkili faktör olduğu görülmekte ancak Semin'in bu durumu açıklamaması veya işaret etmemesi hallerinde sözcüğü, dilsel anlam daralması çerçevesinde değerlendirdim.

Daralma yoluyla gelişim olgusunun yaşandığı Umdetü'l-Huffâz kitabındaki tüm sözcükler incelendiğinde her gruptaki sözcük sayısının birbirinden farklı sayıda olduğu görülmektedir. Bu gruplar arasında, en büyük pay, dini ve dilsel daralmanın yaşandığı sözcük sayısında idi. Çalışma, genel olarak dini anlam daralması gerçekleşen sözcük sayısını (31), dilsel anlam daralması gerçekleşen sözcük sayısını (25) ve örfi anlam daralması gerçekleşen sözcük sayısını da (16) olarak elde etmiştir. Burada, daralma sonrası meydana gelen anlam gelişimini belirleme işlemi, Semin'in metin içerisindeki ifadesine göre gerçekleşmiştir. Eğer onun dışında bir başkası o anlamı başka bir sözcük veya farklı bir anlamla ifade etmişse bu durumda hakemimiz, başka kitaplar değil bu tezin kapsamı ile sınırlıdır. Konuya örnek (el-Kımar)¹⁷¹ sözcüğü verilebilir. Yazar sözcüğü “kadının yüzünü örttüğü peçedir” ifadesiyle sınırlamıştır. Bunun yanında başkaları onu, “kadının başını kapattığı örtüdür” diyerek tanımlamıştır.

¹⁷¹ Bkz. Tez. S. 84

4.4. Semin'in Başkalarıyla Örtüşen Ve Kendine Has Daralma Türleri

Sözcüklerin analizinin yapılması ve anlam daralmasının incelenmesinin ardından; Semin'in görüşlerinin çoğu zaman kendisinden önce gelen bilim insanları ile özellikle de Râgıb ile örtüştüğü görülmektedir. Daha önce işaret ettiğim gibi, El-Müfredat kitabı, Umdetü'l-Huffâz kitabının bel kemiğidir. Bu nedenle de, Semin'in, Râgıb'ın görüşlerini bazı eklemeler ve kendine özgü anlatım tarzıyla aktarması gayet normaldir. Semin'in kitabının zaman açısından nispeten daha sonra gelmiş olması da, onun kitabını öncekileri de kapsayan bir kaynak haline getirmiştir. Ancak Semin el-Halebi, gözü kapalı iş yapan bir insan değildir, bu nedenle de kendinden öncekileri takip etmesi ve onlarla örtüşen yönleri olmasına rağmen, bazen, daralan anlamı ifade etmede onu, başkalarından ayıran kendine has yönleri vardır. Buna örnek olarak; (el-Kımar) sözcüğünün daralma sonrası anlamının, başkalarının ifade ettiği gibi başı değil sadece yüzü örten bir peçe olduğunu belirtmesi verilebilir. Veya hiç kimse söylememesine rağmen, sözcükte anlam daralması gerçekleştiğini belirtmesi de onu başkalarından ayırır. Buna da örnek olarak; mal (el-mal), kazanma (el-kesb) ve taharat (et-tahara) sözcükleri verilebilir.

Yukarıda açıklananlar ışığında, bahsi geçen bu üç ana başlığın her birisi iki alt başlığa ayrılmıştır.

1.Semin'den önce Râgıb veya başka âlimler tarafından ifade edilen sözcükler: Bu tez kapsamında tespit ettiğim bu tür kelime sayısı; dini anlam daralmasında (27), örfi anlam daralmasında (10) ve dilsel anlam daralmasında ise (19) sözcüğe ulaşmıştır.

2.Semin'in kendinin tespit ettiği veya başkaları ile ihtilaf ettiği sözcükler: Bu tez kapsamında tespit ettiğim bu tür kelime sayısı; dini anlam daralmasında (4), örfi anlam daralmasında (6) ve dilsel anlam daralmasında ise (6) sözcüğe ulaşmıştır.

Bu tarz bir ayırım yapma nedenim; bu alandaki araştırmacıların aradıklarına daha hızlı ve daha kolay ulaşmalarını sağlamaktır. Ayrıca okuyucunun, yazarın diğerlerinden ayrıldığı sözcüklere ve başkalarından istifade ettiği sözcüklere daha kolay ulaşmasını sağlamaktır. Bölümde yer alan kelimeleri, Arapça alfabetik sıraya göre düzenledim.

Allah yar ve yardımcımız olsun. Allah, istek ve arzuların gerçekleşmesinde sığınılacak tek kapıdır.

5. UMDETÜ'L-HUFFÂZ KİTABINDA DİNİ ANLAM DARALMASINA İŞARET EDEN SÖZCÜKLER

Dinin, kelimelerin sözcük anlamından dini anlama aktardığı bazı sözcüklerin anlamı yaygınlaştığı zaman usulcüler, “Dini hakikat” kavramını ortaya koyma konusunda çok titiz davranmışlardır. Bu kavram, dinin, sözcükleri orijinal anlamından veya ilk konulduğu anlamdan, özel yeni bir anlama aktararak gerçekleştirdiği anlam değişmesini ifade eder.¹⁷² Ebu Hilal el-Askeri bu durumu “Dini Ad” sözcüğüyle ifade etmiş ve şöyle demiştir. “Dildeki orijinal anlamından aktarılarak dindeki salah (namaz), zekât, savm (oruç), küfür, İman, İslam gibi herhangi bir fiil veya hükmün adlandırılmasıdır.

Sözcüklerin Arapça dilsel konularının bilinmesi, dini hakikatin anlaşılması için yeterli değildir. Aksine, bu konuda, (وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ) (namazı ikame edin ve zekâtı verin) ayetinde olduğu şari’ olan ve hüküm koyan Allah’ın beyanı gerekir. Buradaki delilden anlaşılacağı üzere, bu ayette bilinen sözlük anlamı dışında farklı bir anlam kastedilmiştir.”¹⁷³

Dini olarak özelleşen sözcükler iki kısımdır:¹⁷⁴

1-Sözcüğün ilk konulan anlamından tamamen farklı bir anlam kastedilmesi: Buna örnek olarak şu kelimeler verilebilir: Salah (namaz): Sözcük, dua anlamını ifade ederken, din ona farklı özel bir yapı giydirmiştir. Zekât sözcüğü de bu şekildedir.¹⁷⁵

2-Sözcüğün dilde ifade eden anlamı ile birlikte dinde isim halini alması: Böylece özel anlamı itibari ile sanki konulduğu anlamdan farklı bir anlamda kullanılıyor gibi olmuştur. Buna örnek olarak şu kelimeler verilebilir: Sıyam;¹⁷⁶ Tutmak anlamına

¹⁷² Mustalahatü’l-Delele’l-Arabiyye, s.105

¹⁷³ El-Furuk el-Lugaviyye, s.50

¹⁷⁴ El-Furuk el-Lugaviyye, s. 50, bkz. İlmü’l-Delele, ed-Daye, s. 277/278

¹⁷⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Bu tezin 63. sayfası

¹⁷⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Bu tezin 67. sayfası

gelen kelimenin sözlük anlamı olduğu gibi kalmış ve din özel bazı koşullar getirerek özel bir statü vermiştir. Vuzu (abdest) sözcüğü de bu şekildedir.

Bu çalışmanın ve bunun gibi, sözcüklerin anlam gelişimi ele alan çalışmaların önemini, Kur'an ve sünnet metinlerini anlamada bu tür gelişimin ve bunlara bina edilen hükümlerin etkisi açıklar. Anlam ve usul çalışmaları arasındaki derin ilişkiye gelince; İbn Teymiye, Allah ve Resulünün (Sallallahu aleyhi ve sellem) muradını anlama konusunda anlam gelişiminin etkisi ile ilgili şöyle der: “İnsanların çoğu, içinde yaşadığı toplumun kullandığı terim ve sözcüklerdeki kültür üzerine yetişir. Ardından aynı sözcüklerin Allah'ın kitabında veya resulünün veya sahabenin sözlerinde bulunduğunu görür. Bu nedenle, Allah'ın veya Resulünün veya sahabenin bu sözcüklerden kastettikleri anlamın, içinde bulunduğu toplumun kastettiği anlam olduğunu zanneder. Hâlbuki Allah'ın, onun peygamberinin ve sahabe-i Kiramın kastettikleri anlam bunun tersi olabilir. Bu durum kelam, fıkıh, nahiv vb. gibi bazı gruplar için söz konusu olmuştur.”¹⁷⁷

Şatibi şöyle der: özelleşme yönünde bir anlam değişiminin anlaşılması için iki maksadın bilinmesi gerekir: “1-Arapların kullanım maksadı 2- Dinin kullanım maksadı”¹⁷⁸

Bu konuya örnek:

Ebu Saîd el-Hudrî (r.a) rivayet ettiği hadiste şöyle der: “(Peygamber devrinde) fitreyi yiyecekten 1 sa' veya arpadan 1 sa' veya kuru üzümünden 1 sa' veya hurmadan 1 sa' veya keşten (yağı alınmış süzme peynir) 1 sa' olarak verirdik”¹⁷⁹ Burada hadiste geçen yiyecek ifadesinin anlamı, Arapların kullandığı orijinal anlama ve aynı zamanda insanlar arasında bilinen özel anlama göre anlaşılır. Öyle ki bazıları yiyecek sözcüğünü buğday anlamında kullanmıştır. Bu durumun anlaşılmasıyla ancak zekât, hadiste geçen sınıflar üzerinden hakkıyla eda edilebilir. Aynı zamanda daha önce açıkladığımız gibi;

¹⁷⁷ Mecmu'ul-Fetava, İbn Teymiye, c. 1, s. 243

¹⁷⁸ El-Muvafakat, c. 3, s. 275-276

¹⁷⁹ Sahih'l-Buhari, no 1506, c. 2, s. 131, el-Lü'lü el-Mercan no: 572, c. 1, s. 199

Kur'an'da yer alan salah (namaz) sözcüğünden kastedilen anlam ve dildeki asıl anlamı ile dindeki anlamı ancak bu şekilde ayırt edilebilir.

El-Halebi, bu tür çok sayıda dini hakikati veya ismi, Umdetü'l-Huffâz adlı eserinde tespit etmiş ve Kur'an ve sünnetten gösterdiği kanıtlarla bunların daralma sonrası ifade ettiği anlamları, dini anlam daralması olarak ya açıktan beyan etmiş veya dolaylı olarak işaret etmiştir. Bu bölümde, el-Halebi'ye göre, İslam dininin etkisi sonucunda anlam daralması yoluyla gelişime uğrayan bazı sözcükleri arz edeceğiz. Burada, sadece onun ele aldığı sözcüklere bağlı kalarak, başkalarına göre öyle olsa bile, sözlüğünde işlemediği kelimeleri göz ardı ettim. Konuların sıralanmasında da; anlam değişiminde İslam dininin etkisinin açıkça görülmesi ve sözcüklerin meşhur ve bilinir olması nedeniyle dini anlam daralması konusunu önceledim.

Bu bölüm, iki alt başlığı içermektedir:

- 1- Semin el-Halebi'den önceki âlimler tarafından ele alınan sözcükler.
- 2- Sadece Semin el-Halebi'nin ele aldığı sözcükler.

5.1. Semin El-Halebi'den Önce Ele Alınan Sözcükler

5.1.1. (İlham) الإلهام Sözcüğünün, (Kalbe Gelenler) Anlamından (Allah Tarafından Kalbe Getirilenler) Anlamına Daralması

İbn Faris (ل • م) maddesinde, el-İlham sözcüğünün anlamı ile ilgili şunları söyler: “el-İlham: Kalbe gelen şeylerdir”¹⁸⁰ el-Külliyet kitabı yazarı da, el-İlham sözcüğünü şu şekilde tanımlamıştır: “Herhangi bir kanıt ve dini delil olmaksızın kendisiyle amel etmeye çağıran bir şeyin kalbe düşmesidir.”¹⁸¹ İlham: “Feyiz yoluyla kalbe gelen şeylerdir”¹⁸²

(فَاللَّهُمَّا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا) (ona fücürünü ve takvasını ilham edene andolsun ki)(Şems 91/8) ayeti ile alakalı El-Ferra şöyle der: “yani nefse fitri olarak hayır ve şer yolunu

¹⁸⁰ El-Mücmel (لجم), c. 1, s. 797

¹⁸¹ El-Külliyet, s. 173

¹⁸² Tacü'l-Arus, (م • ل), s. 33/459

öğretti”¹⁸³ Allah ona hayır ilham etti: Kalbine attı, ona telkin etti.¹⁸⁴ İbn Esir ve başkaları onu; Allah’ın istediği kullarına gönderdiği vahiy türlerinden birisi olarak görmüştür.¹⁸⁵

Semin, İlham sözcüğünün anlamı hakkında Umde kitabında şöyle der: İlham, kalbe gelen şeydir. Yani insan nefesine gelen şeydir. Böyle bir durum, Allah veya mele-i Ala katından gerçekleşir... Aynı zamanda bu durum melek ilhamı (lümme) olarak da tabir edilir. Denilir ki iki tür lümme vardır: lümme-i melekiyye ve lümme-i şeytaniyye¹⁸⁶ Ruhü’l-Kudüs’ün ise kalbimde nefesi (üflemesi) vardır.¹⁸⁷ 188 Semin’in istisna edatı (illa)’yı kullanışı ve (o lümme-i melekiyye....., içteki nefes olarak ifade edilir) sözü ve onu insanın içine gelen bir şey, genel anlamından, (Allah tarafından kalbe getirilenler) olarak ilham sözcüğünün anlam daralması yaşadığına işaret ederek lümme-i şeytaniyyeden ayırt etmiştir.

Bu özelleşme konusuna Semin’den önce değinenler olmuştur. Râgıb, el-Müfredat eserinde şöyle der:¹⁸⁹ “Bu ikisi dışında, dilbilimciler tarafından bu konuya çok işaret edilmiştir. Bunlara örnek; İbn’l-Esir (606): “İlham: Allah’ın insan nefesine, bir amel işlemesi veya terk etmesi için gönderdiği şeylerdir. Bu, Allah’ın, istediği kullarına gönderdiği vahiy çeşitlerinden birisidir.”¹⁹⁰ Ez-Zübeydi, Semin el-Halebi ile aynı düşünür ve (Tacü’l-Arus) eserinde şöyle der: İlham: Feyiz yoluyla kalbe gelen şeylerdir, bu Allah veya Mele-i Ala tarafından gerçekleşir.”¹⁹¹ Bazıları sözcüğün anlamını orijinal anlamına atfetmiştir. Kelimenin asıl / orjinal anlamı; yutmak manasındadır. İbn Faris şöyle der: “lam, ha ve mim harflerinden oluşan kelimenin

¹⁸³ Bkz. Meani el-Kur’an, el-Ferra, 3/266, Garibü2l-Kur’an, İbn Kuteybe, c. 1, s. 456

¹⁸⁴ El-Muhkem (ع • د) 4/330, Esesü’l-Belagati, c. 2, s. 182

¹⁸⁵ Bkz. En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser, (ع • د) c. 4, s. 282, bkz. Lisanü’l-Arap (ع • د) c. 12, s. 555

¹⁸⁶ İbn Mesut’tan rivayet edilen hadise göre: Allah rasülü S.A.V şöyle buyurmuşlardır: “Şeytanın âdemoğlunda bir lümmesi (merkezi) vardır, meleğin de lümmesi vardır.” Tahric tirmizi, Hasan garib, c.5, s.219 no:2988

¹⁸⁷ İbn Mesut’un rivayetine göre: Allah rasülü S.A.V şöyle buyurmuşlardır: “Ruhu’l-Kudüs içimde nefesi vardır. Bu nefes onun rızkı tamamlanıncaya kadar ölmez. Daha Allah’tan korkun ve isteklerinizi güzelleştirin” tahrir el-Bagavi, Şerhu’s-Sünne, c. 14, s. 304, no:4112

¹⁸⁸ Umdetü’l-Huffâz, c. 4, s. 44

¹⁸⁹ El-Müfredat (ع • د) s. 748

¹⁹⁰ En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis, ve’l-Eser, (ع • د) 4/282, Lisanü’l-Arap, 12/555, el-Külliyet, s. 173

¹⁹¹ Tacü’l-Arus, (ع • د), 33/459

anlamı yutulma manasını ifade eder ve ardından o anlama kıyas edilir.... bu açıdan ilham; kalbe bir şeyin atılması ve orada yutulmasıdır”¹⁹² el-Halebi, bu iki anlamı birleştirmiş ve özel anlamı asıl orijinal anlam üzerine şu ifadeleri ile hamletmiştir: Şöyle denmiştir: Onun asıl anlamı bir şeyin yutulmasıdır. Kelime duada da şu şekilde geçer. “Allahım bize rüşdümüzü ilham eyle”¹⁹³ yani onu kazanmayı bize muvaffak eyle, onun hakikati ise: onu bizim kalbimize at yerleştir” demektir.¹⁹⁴

5.1.2. (İman) الإيمان Sözcüğünün, (Mutlak Tasdik) Anlamından, (Allah’ı Tasdik Etme) Anlamına Daralması

El-İman kelimesi, Arapça sözlüklerde (أمن) maddesinde ele alınmıştır. İbn Faris ondan şöyle bahsetmiştir: "Hemze, mim ve nun harfleri birbirine yakın iki asıl anlamı ifade eden harflerdir. Bunlardan birisi emanet diğeri ise tasdiktir."¹⁹⁵ (İman) masdardır: Emine, yü'minü imanen; ve huve mü'min. "Dilbilimciler ve diğerleri, (iman) kelimesinin anlamının tasdik etmek olduğu konusunda hemfikirdirler."¹⁹⁶

Semin el-Halebi bu kelimedden şu şekilde bahseder: "İman kelimesinin sözlük anlamı: tasdik etmektir. Çoğu bilim insanına göre o, kalple tasdik, dille ikrar ve bedenle amel etmektir. Eş'ariler bedenle ameli şart koşmamışlardır."¹⁹⁷ Semin'in, "iman kelimesinin sözlük anlamı": "tasdik etmektir" ifadesinden, sözcüğü "mutlak tasdik" anlamında orijinal sözlük anlamıyla ele aldığını görüyoruz. Ardından,"çoğu bilim insanına göre o, kalple tasdik, dille ikrar ve bedenle amel etmektir" ifadesi ile onun başka daha sınırlı bir anlamına işaret etmiştir. O anlam da; bilim insanlarına göre imanın terim anlamıdır.¹⁹⁸ Semin'in, bu iki anlam arasında ilişki kurması, (iman) sözcüğünün özelleşme veya daralma yönünde yaşadığı gelişime işaret etmektedir. Kelimenin

¹⁹² Mekayisü'l-Lugati, (أمن) c. 5, s. 217

¹⁹³ En-Nihaye, c. 4, s. 282

¹⁹⁴ Umdetü'l-Huffâz, (أمن) c. 4, s. 44-45

¹⁹⁵ Bkz. Mekayisi'l-Luga (أمن): c. 1, s.13

¹⁹⁶ Bkz. Tehzib El-Luga (أمن): c. 15, s. 368, Lisanü'l-Arap (أمن): c. 21, s. 13 ve En-Nihaye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (أمن): c. 1, s. 69, 70

¹⁹⁷ Umdetü'l-Huffâz: (أمن) c. 1, s. 124

¹⁹⁸ Bkz. Levamiu El-Envaru El-Behiyye, c. 1, s. 405

sözlük anlamı, (mutlak tasdik) anlamından (dini tasdik) anlamına yani, imanın terim anlamını ifade etme yönünde daralma gerçekleşmiştir.

Semin'den önce bu anlam daralmasına değinenler olmuştur. İbn Kuteybe (276) bu konuda şöyle der: "İman sözcüğünün asıl anlamı: tasdik etmektir.... Kulun Allah'a imanı: Yani onu söz, amel ve itikadi olarak tasdik etmesi anlamına gelir."¹⁹⁹ Bu anlam gelişimine Râgıb da şu ifadelerle değinmiştir: "İman...bu kelime ile; nefsin tasdik ederek hakka boyun eymesidir. Bu hal, üç şeyin bir araya gelmesi ile gerçekleşir: Kalbin tahkiki, dilin ikrarı ve bunun üzerine azaların ameli. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ (Allah'a ve Peygamberlerine iman edenler var ya, işte onlar siddîklar (sözü özü doğru kimseler) [Hadid 57/19] İtikat, doğru söz ve salih amelin her birine İman denir"²⁰⁰

Semin el-Halebi ayrıca şöyle der: Bilindiği gibi iman lafzının Arapların daha önce bilmediği dini bir anlamı vardır. İslam dini bu kelime üzerine kendi boyasını çalmıştır. Eski bilim insanları bu kelimeyi İslami isimlerden saymışlardır.²⁰¹

5.1.3. (Ezife) الْأَزْفَةُ Sözcüğünün, (Her Yakın Gelecek) Anlamından, (Kıyamet) Anlamına Daralması

Arapça sözlükler, (el-ezife) kelimesinin anlamının yaklaşma ve yakınlaşma anlamına geldiği konusunda hemfikirdir. İbn Faris (395) (أ ز ف) harflerini bu kelimenin kökleri sayar ve “Hemze, ze ve fe harfleri yakınlaşma ve yaklaşma anlamlarına delalet eder der ve şunu ekler; Yolculuk yaklaşmışsa; ezife’r-rahilü denir.”²⁰² Et-Tehzib adlı eserde de kelime şöyle ele alınır: “Yaklaşan her şey ezife, ezfen (vakti gelmiştir)” olmuştur anlamındadır.²⁰³

¹⁹⁹ Garibül-Kur’an, İbn Kuteybe: s. 10

²⁰⁰ Bkz. El-Müfredat: s. 91

²⁰¹ Bkz. Ez-Zine (tahkik: Hüseyin El-Hemezani): c. 1, s. 146

²⁰² Mekayisi’l-Luga: (أ ز ف) c. 1, s. 94

²⁰³ Bkz. Tehzib El-Luga: (أ ز ف) c. 13, s 181 ve Lisanü’l-Arap c. 9, s 4

Semin bu anlamı şu ifadeleriyle zikretmiştir: “Allah şöyle buyurmaktadır: ﴿أَزْفَتِ الْأَرْفَةُ﴾ (yaklaşmakta olan yaklaştı)²⁰⁴ yani Kıyamet iyice yaklaştı anlamına gelmektedir. “Ezife” sözcüğü, kıyameti ifade eden bir kelime, alamet ve isim haline gelmiştir.”²⁰⁵ Burada onun sözlerinde dikkat çeken nokta şudur: “ezife” sözcüğünü, (kıyamet) kelimesi ile ifade etmiştir. Bunu da şöyle açıklamıştır: “Ona ezife denmesinin nedeni; hadisenin kesin olarak gerçekleşeceği ve vuku bulacak olmasındandır. Buna şu ayet örnek gösterilebilir: {أَتَى أَمْرُ اللَّهِ} (Allah'ın emri geldi)²⁰⁶ Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni, uzak bile olsa her geleceğin yakın olmasıdır. Uzak olan şeyin durumu böyleyse yakın olan şeyin durumunu siz hesap edin.”²⁰⁷ Ancak Semin, "ezife" kelimesinin kullanımını sadece kıyamet için özelleştirmiştir. Bu anlamı onun şu ifadesinden anlıyoruz: “Ezife” sözcüğü, kıyameti ifade eden bir kelime, alamet ve isim haline gelmiştir.” Buradan, Semin'in, sözcükte daralma yönünde bir gelişim gerçekleştiğine işaret ettiğini anlaşılmaktadır. Zira sözcük (her yakın gelecek) anlamından, (kıyamet) anlamına daralma yaşamış ve ardından bu kelime bu anlamda kullanılarak sadece kıyameti ifade eder hale gelmiştir.

El-Halebi, bu yeni anlamı, Kur'an'ın kelimeyi bu anlamda kullandığını ve ardından bu kullanım şeklinin galebe çaldığını ifade etmiştir. Buradan hareketle, (ezife) sözcüğü İslam dininin yeni anlam yüklediği -tabiri caizse- İslami lafızlardan birisi olarak sayılabilir. Arapça sözlüklerde, Semin'den önce bu anlama ve sözcüğün gelişim yaşadığına işaret edenler bulunmaktadır. Semin el-Halebi'nin işaret ettiği bu anlamı ondan önce ifade eden bazı örnekler şunlardır: İbn Seyyide (458) şöyle der: “Êzifetü” :İnsanlar ondan uzak bile olsa onun yakınlığı nedeniyle kıyamete êzife denir.” Semin'den sonra gelen Zübeydi (1205) de şöyle der: (أَزْفَتِ الْأَرْفَةُ) (Ezifetü'l-ezifetü) yaklaşan yaklaşmıştır....mecazi olarak, kıyamet yaklaşmıştır anlamına gelir.²⁰⁸

"Ezife" sözcüğünün anlam gelişimine El-Helebi'den önce işaret edenler olsa bile o, sözcüğün (kıyamet) anlamına daralma yaşayarak gelişim gösterdiğini : “Ezife”

²⁰⁴ Necim Süresi: 53/57

²⁰⁵ 205 Umdetü'l-Huffâz: (أَزْف) c. 1, s. 88

²⁰⁶ Nehil Süresi: 16/1

²⁰⁷ Umdetü'l-Huffâz: (أَزْف) c. 1, s. 88

²⁰⁸ Bkz. Tacü'l-Arus (أَزْف): c. 12, s. 23

sözcüğü, kıyameti ifade eden bir kelime, alamet ve isim haline gelmiştir.” ifadesi ile açıkça belirtmiştir.²⁰⁹

5.1.4. (Bereket) البركة Sözcüğünün, (Her Türlü Artma Ve Büyüme) Anlamından, (İlahi Hayırların Bolluğu) Anlamına Daralması

Arapça sözlükler, (el-Bereketü) sözcüğünün asıl anlamını belirtmişlerdir. Et-Tehzib adlı eserde şöyle zikredilmiştir: “”Bereket” sözcüğünün asıl anlamı artma ve büyümedir.”²¹⁰ İbn Esir de şöyle der: “Bereket sözcüğü aynı zamanda artma anlamında da kullanılır. Ümmü Süleym’in rivayet ettiği hadiste şöyle geçer: “Onu tahnîk etti ve bereketlendirdi” yani ona bereketli olması için dua etti.²¹¹

Semin, (bereket) sözcüğünün, hayrın artması ve bol olması anlamını ifade ettiğini şu sözleri ile beyan eder: “Bereket: Hayrın bol olması ve artmasıdır. Gene hayrın kalıcı olması anlamına geldiğini de söylemişlerdir. Bereket sözcüğü, Allah’ın hayır ve feyzini ifade için tahsis edilmiştir/özelleştirilmiştir.”²¹² Ancak o, daha özel bir anlam ifade eden başka bir mana daha belirtmiştir: O da onun şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: “Bereket sözcüğü, Allah’ın hayır ve feyzini ifade için tahsis edilmiştir. “Kelimenin orijinal anlamını zikretmesinin ardında, her iki anlamın bir araya getirilmesinden ve “tahsis edilmiştir/özelleştirilmiştir” ifadesini kullanmasından sonra; (Bereket) kelimesinin, (her türlü artma ve büyüme) anlamından, (İlahi hayırların) bolluğu anlamına daralma yaşayarak gelişim yaşadığı görülmektedir.

Semin, gelişen bu yeni anlamı, şu şekilde tefsir etmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:)) (لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ) (Araf 7/96) Burada göklerin bereketi: yağmur, yerin bereketi ise; bitkileridir. Mübarek kelimesi, bereketi ifade eden ismi mefuldür. Allah Teâlâ dünyevi ve uhrevi sabit hayır ve hasenatın bulunması nedeniyle şöyle

²⁰⁹ Umdetü'l-Huffâz: (أزف) c. 1, s. 88

²¹⁰ Bkz. Tehzib El-Luga c. 10, s. 131, El-Ayn: (ب ر ك): c. 5, s. 365, Mekayisi'l-Luga: (برك): c. 1, s. 230, El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: c. 7, s. 22 ve Lisanü'l-Arap: c. 10, s. 395

²¹¹ En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser: (برك) c. 1, s. 120

²¹² Bkz. Umdetü'l-Huffâz (برك): c. 1, s. 183

buyurmuştur: ﴿وهذا ذكر مبارك أنزلناه﴾ [Enbiya 21/50], (İşte bu (Kur'an) da bizim indirdiğimiz mübarek bir öğüttür) ﴿في ليلة مباركة﴾ [Duhan 44/3] (Mübarek bir gece)" ²¹³

Râgıb (502), Semin'den önce bu gelişime işaret etmiştir: Semin onun bazı sözlerini şu ifadelerle aktarmıştır: Râgıb şöyle demiştir: “Bereket: Herhangi bir şeyde İlâhi hayrın sabit olması, gerçekleşmesidir.”²¹⁴ Bu ikisinin haricinde bir başkası, bu ifadelerle “bereket” sözcüğü ile alakalı bu anlam daralmasından söz etmemiştir.

5.1.5. (Teşehhüt) الشَّهَادَةُ Sözcüğünün, (İki Şahadeti) İfade Etme Anlamından, (Namazdaki Teşehhüt) Anlamına Daralması

Dilbilimciler, (et-Teşehhüt) lafzının, iki şahadeti ifade ettiğini belirtmişlerdir. Râgıb, Müfredatında bu konudan şu şekilde bahseder: “et-Teşehhüt”: “Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden rasülüllah” (Şahadet ederim ki Allahtan başka ilah yoktur ve Şahadet ederim ki Muhammed onun peygamberidir) denmesidir.²¹⁵ İbn Seyyide'ye göre bahsi geçen kelime bundan türetilmiştir. “Bu kelime; Eşhedü en la ilahe illallah ve enne Muhammeden abdühü ve rasülühü ifadesinden türetilmiştir.”²¹⁶ Bu sözcük şahadet kelimesinden etkilenmiştir.²¹⁷ (Şahadet ederim ki Allahtan başka ilah yoktur ve Muhammed onun kulu ve peygamberidir)

Semin el-Halebi Umdesinde şahadet sözcüğünü, üzerinde durmadan zikredip geçmiştir. Ve sözcüğün ilk anlamına değinmeden yeni anlamını zikretmekle yetinerek şöyle demiştir: “Teşehhüt: Bu kelime için örfi olarak tahiyat anlamı üstün gelmiştir.”²¹⁸ Belki de sözcük bilindiği için açıklama ihtiyacı hissetmemiştir. Teşehhüt kelimesinin az önce geçen anlamı ile Semin'in ifade ettiği diğer anlam arasında bağlantı kurarak ve “Örfi olarak... üstün gelmiştir” ifadesini kullanarak bu kelimenin daralma yönünde anlam gelişimi yaşadığına açıkça işaret ettiğini görüyoruz. Öyle ki

²¹³ Umdetü'l-Huffâz (برك): c. 1, s. 181

²¹⁴ El-Müfredat: s. 119 – 120

²¹⁵ El-Müfredat (شهد): 468 ve El-Ayn (ش • د): c. 3, s. 398

²¹⁶ El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (شهد): c. 4, s. 181

²¹⁷ Bkz. En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (شهد): c. 2, s. 513 ve Lisanü'l-Arap (شهد): c. 3, s. 238-241

²¹⁸ Umdetü'l-Huffâz (شهد): c. 2, s. 301

sözcük, genel olarak, bilinen iki şahadeti ifade etmesinden, namazda okunan tahiyyatı ifade etme yönünde örfi bir daralma yaşamıştır ve teşehhüd sözcüğü tahiyyatın adı haline gelmiştir.

Semin, bu konuya dikkat çeken tek kişi değildir, ondan önce bu konuya işaret edenler olmuştur. İbn Seyyide (458) şöyle demiştir: “Teşehhüd: Tahiyyatın okunmasıdır.”²¹⁹ İbn El-Esir de (606) şöyle der: İbn Mesut’un rivayet ettiği bir hadiste şöyle geçer: “Allah Rasulü (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur’an’daki sureleri öğrettiği gibi bize teşehhüdü öğretirdi”²²⁰ Buradaki kastettiği mana namazda okunan teşehhüd yani tahiyyattır.”²²¹ Ona daha açık ve net işaret Râgıb’ın Müfredatında zikredilmiştir. Kendisi şöyle der: “Teşehhüd; Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden rasülüllah” denmesidir. Ama bu sözcük, namazda okunan tahiyyata ve orada okunan zikirlerle isim olarak tanınmıştır.”²²² Belki de Semin, bu gelişme hakkındaki ifadelerinde ondan istifade etmiştir.

5.1.6. (Tatavvu) التَّطَوُّع Sözcüğünün, (Genel İtaat) Anlamından, (Farz Olmayan İbadetler) Anlamına Daralması

İbn Faris, el-Mekayis adlı eserinin (طَوَّع) maddesinde şöyle der. "Ta, vav ve ayn harflerinden oluşan kelime; beraber olma, inkiyat etme, boyun eğme, itaat etme ve tatavvu anlamına gelir. Yani kendini bazı işlerin altına soktu" anlamına gelir.²²³

Et-Tav’: Bu sözcük, nefret kelimesinin karşıtıdır. Et-tatavvu: sözcüğü ise Kişinin zorunlu olmadığı halde bazı şeyleri gönüllü olarak yapmasıdır.”²²⁴

Semin, Umdesinde şu ayeti zikreder: ﴿فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا﴾ [Bakara 2/184] (gönülden kim bir iyilik yaparsa) yani “üzerine farz olmayanları nafile olarak eda ederse anlamındadır.

²¹⁹ El-Muhassa: c. 4, s. 57

²²⁰ Bkz. El-Buhari (Dua Kitabı) Hadis no 6328: Namazda Dua Babı, c.8, s. 72, Müslim 402

²²¹ En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (شهد): c. 2, s. 513

²²² El-Müfredat (شهد): s. 468

²²³ Mekayisi'l-Luga (طوع): c. 3, s. 431, Sahhah El-Luga ve Tacu El-Arabiyye (طوع): c. 3, s. 1255 ve Lisanü'l-Arap (طوع): c. 8, s. 243

²²⁴ Bkz. El-Ayn (طوع): c. 2, s. 209, El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (طوع): c. 2, s. 314 ve Tehzib El-Luga (طوع): c. 3, s.66

Tatavvu kelimesinin asıl anlamı; İtaat altına girme ve ona katlanma anlamındadır. Örfi olarak bu sözcük, zorunlu olmayan ibadetleri gönüllü yapma anlamına galebe çalmıştır.”²²⁵ Burada, yazarın “Tatavvu kelimesinin asıl anlamı; İtaat altına girme ve ona katlanma anlamındadır.” ifadesi ile tatavvu sözcüğünün asıl anlamını belirtmiştir. Ardından, “Örfi olarak bu sözcük, zorunlu olmayan ibadetleri gönüllü yapma anlamına galebe çalmıştır” ifadesi ile bu sözcüğü genel itaat alanı dışında, özellikle ibadet alanına tahsis ederek özelleştirmiştir. Bu sözlerden, tatavvu sözcüğünün, kişinin üzerine farz olmayan ibadetleri gönüllü olarak yapması anlamına gelecek şekilde bir nebze anlam gelişimine maruz kaldığı anlaşıyor. Semin’in kullandığı (asıl, itaat, galebe çalmak, örf, farz olmayan ve ibadet) gibi kelimeler, bu tür özelleşmenin örfi dini bir özelleşme olduğunu göstermektedir.

Sözcüğün tahsisi/özelleştirilmesi ile alakalı bu ifadeler ilk değildir. Zira Râgıb el-İsfahânî el-Müfredat adlı eserinde bu meseleyi yazardan önce şu sözlerle beyan etmiştir: “Tatavvu sözcüğünün asıl anlamı, İtaat altına girmektir. Bilinen ve kullanılan anlamı ise; Nafileler gibi zorunlu olmayan ibadetlerin gönüllü eda edilmesidir.”²²⁶ Semin, onun bu konudaki bazı ifadelerini nakletmiştir, ancak Râgıb ifadelerinde ibadetler sözcüğünü kullanmamış ve nafile sözcüğü ile yetinmiştir.²²⁷ Bu iki âlimin bahsettiği az önce zikrettiğimiz bu işaretleri, Ezheri’nin şu ifadelerinde buldum: “Tatavu: Yapılması farz olmayan şeylerin gönüllü yapılmasıdır.”²²⁸ Farz sözcüğü ibadetler için kullanılması hasebiyle Ezheri’nin bu ibaresi, Tatavvu lafzı için dolaylı dini bir özelleştirmeye işaret edebilir.

5.1.7. (Takva) التَّقْوَى Sözcüğünün, (Bir Şeyi Ona Zarar Veren Şeylerden Koruma) Anlamından, (Nefsi Günahlardan Koruma) Anlamına Daralması

Arapça sözlüklerde, (et-Takva) lafzının anlamı (وق ي) maddesinde ele alınmıştır. İbn Faris, maddenin aslını ve türevlerini, bir şeyi, bir şeyden başka bir şeyle def etme

²²⁵ Umdetü’l-Huffâz (ط و ع): c. 2, s. 422

²²⁶ El-Müfredat (ط و ع): s. 529-530

²²⁷ Tatavvu namazı için nafile denmiştir. Farz dışında bir namaz eda edilmişse bu tebeffele ibaresi ile ifade edilir.(Garibi’l-Hadis, İbn Kuteybe): c. 1, s. 229.

²²⁸ Tehzib El-Luga (ط و ع): c. 3, s.66

anlamına gelen tek bir kelimeye irca etmiştir.²²⁹ İbn Seyyide de (el-Muhashas) adlı eserinde bu anlamı şu sözleriyle teyit etmiştir: "el-İttika sözcüğünün asıl anlamı iki şeyin arasını ayırmaktır."²³⁰ Tevakkaytü, ittekaytü's-şey, tekaytühü etkaytühü, tuka, tekiyye ve tika: hazirtuhu (dikkat ettim, tedbirli davrandım.)²³¹

Takva sözcüğünün aslı, fa'la babında vakva olarak vakaytü (korudum): engelledim anlamındadır: sözcüğün açılımı yapıldığında vav harfi te harfine dönüşmüş, sonra da fiil çekim esnasında te harfi düşmüş ve ilteka, et-takva, et-takviyetü, et-Tekiyyü ve el-iltika şekillerini almıştır.²³² Kelime Ayette şu şekilde yer alır: ﴿هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ﴾ (O, takva ve mafirete ehil olandır) [Müddesir 74/56] İbn Abbas bu ayetle alakalı şöyle demiştir: Allah burada, kendisinden sakınılacak (sakınılmaya ehil) zat benim ve eğer bana karşı gelip asi olan olursa onları affetmeye ehil olan da benim buyurmaktadır. Takva sözcüğü, günahlardan korunma anlamında bir isimdir demiştir.²³³ (Racülün takiyyun) (taki (mütteki) adam) yani Zengin adam kullanımı gibi kendini günahlardan ve azaptan koruyan insan anlamındadır.²³⁴ Sözlüklerin, takva ve türevleri hakkında bahsettikleri her bilgiyi el-Halebi sözlüğünde şu ifadelerle belirtmiştir: “Takva: Fa’la babı üzerine mastardır. Kelimenin fe harfi te ile lam harfi de vav ile değişmiştir. Çünkü kelimenin aslı vaka ve yakı olup onların aslı da vakyan şeklindedir. Kelime şöyle kullanılır: Vakahu, yakiyehu vı kayeten. El-Vı kayetü: Aşırı korunma anlamına gelir. Aynı zamanda Vakayetü ile alakalı şöyle denir: Bir şeyi, ona zarar ve eziyet veren şeylerden korumaktır. Buna, şu ayet örnek verilebilir: ﴿فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ﴾ (Allah da onları o günün şerrinden korudu) [İnsan 76/11] et-Tevakkı: Nefsi korktuğu şeylerden korumaktır. Bu nedenle korku, bazen takva olarak da adlandırılmıştır. Takva; Müktezasına göre hareket etmedir. Râgıb şöyle der: “Takva kelimesi dini olarak; mahzurlu şeyleri terk ederek nefsi, günaha girmekten korumak anlamına gelmektedir.”²³⁵

²²⁹ Bkz. Mekayisi'l-Luga (وقي): c. 6, s. 131

²³⁰ El-Muhassa: c. 4, s. 61

²³¹ Lisanü'l-Arap (وقي): c. 15, s. 402

²³² Tehzib El-Luga (وقي): c. 9, s. 279, Bkz. El-Mısbah El-Munir (ت ق ي) c. 1, s. 76

²³³ El-Garibin (وقا): c. 6, s. 2027

²³⁴ Bkz. Ez-Zahir fî Meani Kelami'n-Nas: c. 1, s. 122 ve Tacü'l-Arus (وقي): c. 40, s. 2291

²³⁵ Umdetü'l-Huffâz (و ق ي): c. 4, s. 334 ve El-Müfredat (وقي): s. 881

Yazarın sözlerini incelediğimizde, diğer sözlüklerden farklı olarak, takva sözcüğünün dini anlamının yaşadığı gelişime değindiğini görürüz. Bu anlamı, onun Râgıb'tan naklettiği “Takva kelimesi dini olarak; mahzurlu şeyleri terk ederek nefsi günaha girmekten korumak anlamına gelmektedir” cümlesinden çıkarmaktayız. Asıl anlam, (nefsin) korunması ve (günaha) girmekten korunmak olmak üzere iki şarta bağlanmıştır. Bu durum anlam daralması örneklerinden biri sayılır. Daralma sonrasında ortaya çıkan bu mana (el-Külliyat) yazarının şu tanımına uygun düşmektedir: “Kesin haram olan şeyleri terketmektir.”²³⁶

Semin'in, Râgıb'tan naklen bahsi geçen işareti ele alması; bu görüşe katıldığının bir delilidir. Özellikle ona itiraz etmemesi veya tenkit etmemesi bu görüşü desteklemektedir. Bu yönüyle bu metin; takva sözcüğünün bu dini anlam daralması ile alakalı bu iki âlimin tek oldukları konulardan sayılır. Bununla birlikte önceki âlimler, İslam dininin takva sözcüğüne kendi boyasını çaldığını ve bu nedenle de kelimenin Arapların daha önce bilmedikleri dini bir anlam elde ettiğini kabul ederler.

5.1.8. (Hac) الْحَجّ Sözcüğünün, (Genel Manada Kastetmek) Anlamından, (Dini Manada Haccetmek) Anlamına Daralması

(El-Hac) sözcüğü, dilbilimcilere göre; Bir şeyi kastetmek veya bir yeri ziyaret etmek anlamına gelir. Şair bu konuda şöyle der:

(يَحْجُونَ بَيْتَ الزَّيْبِقَانِ الْمُعَصِّفَرَا)

Zaferanla boyalı Zeberkan'ın evini haccediyorlar.”²³⁷

İbn's-Sekit'e göre kelime “Çok ihtilaf ve tereddüt etmek” anlamına da gelir: Kelime, mastar olarak el-haccü, ve el-hıccü olarak iki şekilde okunur. Aynı zamanda şöyle de denilmiştir: el-haccü mastar ve el-hıccü isimdir.²³⁸ Hac sözcüğü, İslam dininin

²³⁶ Bkz. El-Külliyet: c. 1, s. 944

²³⁷ Bkz. Tehzib El-Luga (ح): c. 3, s. 249, El-Mücmel, c. , s. 221, Es-Sahhah (حج): c. 1, s. 303 ve El-Mukbel Es-Sadi'nin beyti (وَصَدْرُهُ: وَأَشْهَدُ مِنْ عَوْفٍ خُلُولا كَثِيرَةً) beyir farklı rivayetlerle ulaşmıştır.

²³⁸ Bkz. El-Muhassa (الحج): 4/59, En-Nihaye fil Garibi ve'l-Eser (حج): c. 1, s. 340, Lisanü'l-Arap (ح): c. 2, s. 226 ve El-Müfredat s. 218

anlamını değiştirmeden kullandığı fakat asıl sözlük anlamına ek anlamlar ve özel koşullar yüklediğı kelimelerdendir. Es-Sahabi adlı eserde şu şekilde bahsedilir: “Hac kelimesinin, Araplarda kastetmek anlamı dışında başka bir anlamı bulunmamaktaydı. İşlam dini ona hac ibadetinin bazı şart ve uygulamalarını eklemiştir.”²³⁹

Semin el-Halebi, bu iki anlamı şu ifadeleri ile bir araya getirip toplamıştır: “Hac kelimesinin asıl sözlük anlamı kastetmektir. Daha sonra dindeki anlamı belirli yerleri, belirli zamanlarda, belirli şartlarda kastetmenin (ziyaret etmenin) anlamı halini almıştır.”²⁴⁰ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (ولله على الناس حج البيت) (evi haccetmeleri Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır) [Ali İmran 3/97]

Bu ifadeler, dinin etkisiyle sözcüğün daralma yönünde gelişim gösterdiğine dair onun açık sözleridir. Bu durumda sözcüğün anlamı; (genel manada kastetmek) anlamından (Allah’ın evi Kâbe’yi kastetmek (ziyaret etmek) anlamına veya dini manada hac ibadeti anlamına özelleşmiştir.

Semin’in bu ifadesi ondan önceki âlimler tarafından da söylenmiştir.²⁴¹ İbn Faris (395) şöyle demiştir: Hac: Kastetmektir. Her kasıt hac sayılır. Daha sonraları kastetmek ibaresi ibadet amaçlı Kâbe’yi ziyarete verilen bir isim halini almıştır.”²⁴² Aynı şekilde Râgıb da Müfredatında hacla alakalı şöyle der: “Dinin tanımlarında bu kelime Allah’ın evi Kâbe’yi ibadet amaçlı kastetmeye/ziyaret etmeye verilen bir isim olarak özelleştirilmiştir.”²⁴³

Süyûtî de el-Müzahir adlı eserinde İşlami lafızların marifeti başlıklı bölümünde bu gelişime işaret etmiştir.²⁴⁴

²³⁹ Es-Sahabi: c. 1, s. 46

²⁴⁰ Bkz. Umdetü’l-Huffâz (ج ج ح): c. 1, s. 374

²⁴¹ Bkz. En-Nihaye fil Garibi ve’l-Eser (حجج): c. 1, s. 340, Tehzib El-Luga (حج): c. 3, s. 249, Es-Sahabi: 1/46 ve El-Müfredat s. 218

²⁴² El-Mücmel, c. 1, s. 221

²⁴³ El-Müfredat, s. 218

²⁴⁴ Bkz. El-Müzahir: c. 1, s. 236

5.1.9. (Hanif) الْحَنِيف Sözcüğünün, (Meyil) Anlamından, (İslam Dinine Ve Hayra Meyletmek) Anlamına Daralması

Kelime, Arapça sözlüklerde (ح ن ف) maddesinde (el-hanef, el-hanif ve el-hanefiyye) şeklinde yer alır. Meyil anlamı ise; el-Halil tarafından onun sözlük anlamı olarak bahsedilmiştir. O bu konuda şöyle demiştir: “el-Hanefü: Ayağın ön kısmındaki meyildir.”²⁴⁵ Lisanü’l-Arap eserinde de şöyle yer alır: el-Hanefiyye kelimesinin sözlük anlamı meyletmektir. Hanefe ani’ş-şey ve tehannefe: meyletti”²⁴⁶ Râgıb ise kelimeyi şöyle ele alır: “el-hanifü: Meyilli anlamındadır”²⁴⁷

Semin, Umdesinde Râgıb’ın görüşünü nakleder ve şöyle der: “el-hanefü: Dalaletten istikamete meyletmektir. El-hanefü: İstikametten dalalete meyletmektir. Bu nedenle El-hanifü; meyleden kişi anlamındadır. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: (أمة قانتاً لله حنيفاً) (Allah’a itaat eden (hakka) meyleden (yönelen) bir ümmet (lider) idi) [Nahl 16/120] kelimenin çoğulu, Hunefâ şeklindedir. Tehannefe fulan: Falan İstikamet (doğruluk) yolunu tuttu. Araplar, her sünnet olan ve hac yapan kişi için onun Hz. İbrahim milletinden olduğunu ifade etmek için hanif demişlerdir.”²⁴⁸ Ardından, Râgıb’ın sözlerine şu ifadeleri eklemiştir. “Hanef kelimesi onun nazarında sadece meyil anlamındadır. Ancak kelime, İslam dinine ve hayra meyletme anlamında ağır basmaktadır. Yoksa söyledikleri bir anlam ifade etmez”²⁴⁹

Semin’in, Râgıb’ın sözlerine getirdiği bu mantıklı açıklama, (el-hanif) sözcüğünün anlamının daralma geçirdiğine bir işarettir. Bu açıdan Semin, sözcüğün (İslam dinine ve hayra meyletmek) anlamını diğer genel manada meyletme anlamına tercih ederek üstün tutmuştur. Bu sonucu onun (ancak kelime, İslam dinine ve hayra meyletme anlamında ağır basmaktadır) ifadesinden çıkarıyoruz. Kelimenin mastar anlamı ve türevlerinin kullanımı bu anlamda ağır basmıştır.

²⁴⁵ Bkz. El-Ayn (ح ن ف): c. 4, s. 248 ve Mekayisi’l-Luga (حنك): c. 2, s. 111

²⁴⁶ Bkz. Lisanü’l-Arap (ح): c. 9, s. 57

²⁴⁷ Bkz. El-Müfredat (حنف): s. 260

²⁴⁸ Bkz. El-Müfredat (حنف): s.260

²⁴⁹ Bkz. Umdetü’l-Huffâz (حنف): c. 1, s. 459

Ayrıca (hanif) sözcüğünün gelişmiş bu anlamı Arapça sözlüklerde de yer almıştır. El-Halil kelimeden şöyle bahseder: “el-Hanifü, Allah’ın emrine boyun eğen herkese verilen isimdir.”²⁵⁰ Et-Tehzib eserinde de şöyle yer alır: “el-Hanifü’l-Müslimü (Hanif Müslüman): Cahiliye döneminde; sünnet olan ve Kâbe’yi haccedene hanif adı verilirdi. Çünkü Araplar cahiliye döneminde Hz. İbrahim’in dininden sünnet olmak ve Kâbe’yi haccetmek dışında hiçbir şey uygulamazlardı. Bu nedenle de her sünnet olan ve haccedene hanif derlerdi. İslam dini geldiğinde haniflik geri dönmüş ve Müslüman kişi hanif olmuştur.”²⁵¹ Mekayisi’l-Luga’da şöyle geçer: Hanif: Dosdoğru istikamet üzere olan, dine yönelen kişidir. Allah (c.c) şöyle buyurur: (وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُّسْلِمًا) (.fakat o hanif bir Müslümandı) [Ali İmran 3/67]²⁵² ayetin manası; Hz. İbrahim Allah’ın dinine ve İslam dinine yönelmiştir.²⁵³ Lisanü’l-Arapta da şöyle geçer: “Hanif: İslam dinine dosdoğru yönelen ve sabitkadem kalan kişidir.”²⁵⁴ Hanif din: İslamdır. Hanefiyye: İslam milleti üzerine olanlardır. Kelime, hadiste şöyle yer alır: “Allah’a en sevgili dinler barışçıl Hanefi olanlardır.” Buna kıyasla Hanif millet²⁵⁵ denir. Hanef: İstikamet, tehannefe fulan: Yani Falan İstikamet yolunu seçti.²⁵⁶

Yukarıda verilen, kelimenin sözlük anlamları mastardan türetilmiştir. Daralma yönünde herhangi bir gelişme olduğu konusunda açık ve net bir beyan bulunmamaktadır. Ancak Semin el-Halebinin hanif kelimesinin anlamının daralma yaşadığı görüşünü desteklemektedir.

²⁵⁰ Bkz. El-Ayn (ح ن ف): c. 4, s. 248

²⁵¹ Bkz. Tehzib El-Luga (ح ن ف): c. 5, s. 71, 72

²⁵² Bkz. Mekayisi’l-Luga (حنك): c. 2, s. 111

²⁵³ Bkz. Tehzib El-Luga (ح ن ف): c. 5, s. 71, 72

²⁵⁴ Lisanü’l-Arap (ح): 9/57

²⁵⁵ Bkz. El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: c. 3, s. 383

²⁵⁶ Bkz. El-Müfredat (حنف): 260, Lisanü’l-Arap (ح): c. 9, s. 57 ve Umdetü’l-Huffâz (حنف): c. 1, s. 459

5.1.10. (Havari) الحَوَارِيين Sözcüğünün, (Genel Manada Yardımcı) Anlamından, (Peygamberlerin Yardımcıları) Anlamına Daralması

El-Havariyyin (havariler) lafzının anlamı, Arapça sözlüklerde yardımcılar manasında verilmiştir. İbn Faris şöyle der: “el-Havari: Yardımcı”²⁵⁷ İbn Seyyide ise; “Başkasına yardım etme konusunda aşırıya giden herkes havaridir der.”²⁵⁸ El-Halil de Havari için; Hz. İsa’ya (as) yardım edenlerdir der. Onlar, diğer insanlardan farklı olarak onun yardımcılarındırlar. İnsanlar arasında; havariler şöyle yaptı, havariler şöyle yardım etti gibi ifadelerde kullanılır. Öyle ki bu ifadeler halk arasında atasözü haline gelmiştir. Bu yönüyle eğer bir kişi bir kişinin yardımında aşırıya gitmişse onlara benzetilerek havari denmiştir.”²⁵⁹

Semin el-Halebi, Umdesinde havari sözcüğünün anlamından şu ifadelerle bahseder: “Allah (c.c) şöyle buyurur: (قال الحواريون) (Havariler şöyle dediler) [Ali İmran 3/52] Havariler: Yardımcılar anlamında olup peygamberlerin yardımcılara verilen bir isim haline gelmiştir. Kur’an’da geçen havari sözcükleri ise bu anlamdan daha has ve özeldir. Onlar, Hz. İsa’nın (as) yardımcılarındırlar. Onların bu şekilde isimlendirilme nedeninin; beyaz elbise giymeleridir denmiştir. Aslen maddenin kendisi de beyazlatmaya delalet eder. Havvartü’s-siyab yani elbiseyi beyazlaştırdım.”²⁶⁰

Semin, kelimenin yardımcı manasındaki genel anlamı ile peygamberlerin yardımcıları manasındaki daha özel anlamı ilişkilendirmiştir. Semin genel anlamı açıklamış, ardından yardımcı kelimesini (isim haline gelmiştir) ifadesi ile peygamberlerle sınırlı kılmıştır. Böylece kelimenin daralma yönüyle gelişim yaşadığına işaret etmiştir. Zira kelimenin anlamı, genel yardımcı anlamından peygamberlerin yardımcıları anlamı ile sınırlandırılmıştır. Böylece kelime bu yeni anlam ile kullanılır hale gelmiştir. Onun, (Kur’an’da geçen havari sözcükleri ise bu anlamdan daha has ve özeldir. Onlar, Hz. İsa’nın (as) yardımcılarındırlar.) ifadesi ise Kur’an’ın havari kelimesini, sözlüklerin verdiği asıl anlam üzerine kullandığına dair konuya dikkat çekmesi olarak görüyorum.

²⁵⁷ Bkz. El-Mücmel: 256 ve Mekayisi’l-Luga: c. 2, s. 116

²⁵⁸ Bkz. El-Muhkem (حور): c. 3, s. 503

²⁵⁹ Bkz. El-Ayn (ح): c. 3, s. 288 ve En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis: (حلل) c. 2, s. 16

²⁶⁰ Bkz. Umdetü’l-Huffâz (حور): c. 1, s. 464

Semin'in havari sözcüğünün anlam daralmasına işaret eden ifadesi, sözcüğün, (genel manada yardımcı) anlamından (peygamberlerin yardımcıları) anlamına oradan da (Hz. İsa'nın yardımcıları) anlamına gelişim sürecinde arka arkaya birden fazla daralma yaşadığı hissini uyandırıyor. Fakat buna rağmen, sözcük çıktığı ilk anlam etrafında dönüp durmakta, bu nedenle de burada daralmadan söz etmenin bir manası bulunmamaktadır. Buna ilave olarak, kelimenin bu şekilde dönüp durması ve insanlar arasında kullanılması zamanla kelimeyi Kur'an'ın ifade ettiği alandan uzaklaştırmıştır. Eldeki kanıt ve deliller de buna işaret etmektedir.

Bütün bunlar bizi, Semin'in, havari sözcüğü (yardımcı) anlamından (peygamberlerin yardımcıları) anlamına daralmıştır ifadesine götürmektedir. Belki de Semin, sözcüğü, (Hz. İsa'nın yardımcıları) anlamından (yardımcılar) anlamına genişlemesi döneminden sonra ele almış ve görüşünü (peygamberlerin yardımcıları) anlamına daralması üzerine bina etmiştir. Bu nedenle, sözcüğün, anlam gelişimi konusunda birçok merhaleden geçtiği görülmektedir.

Semin el-Halebi, havariler sözcüğünün anlam daralması yaşadığını söyleyen tek kişi değildir. Ondan önce bu konuya değinenlerin işaretleri onun görüşünü teyit etmektedir. Bunlar arasında, el-Muhkem, Lisanü'l-Ara vb. gibi eserlerde şu şekilde yer almıştır: (Başkalarına yardım etmede aşırı giden herkese havari denir. Bazıları bu kelimeyi peygamberlerin yardımcıları için kullanmayı tercih etmiştir.)²⁶¹

Sözcüğün anlam gelişimi yaşadığını gösteren başka işaretler de vardır, ancak bu durum, anlam geçişi yoluyla olmuştur. El-Halil ve el-Ezheri'nin ifadeleri arasında şunlar vardır: "Havari: onlara benzeyerek (yani Hz. İsa as'mın yardımcılarına) yardımda aşırıya giden kimseye denir."²⁶²

Bazı anlambilim insanlarının da kelime anlam genişlemesi yoluyla anlam gelişimi olduğuna dair ifadeleri vardır. El-Ferra konuyla alakalı şöyle der: Havariler sadece Hz. İsa'ya ve aynı zamanda Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) özel bir durum

²⁶¹ Bkz. El-Muhkem (حور): c. 3, s. 503, El-Müfredat 263, Lisanü'l-Arap (ح): c. 4, s. 220 ve Tacü'l-Arus (حور): c. 11, s. 103, 104.

²⁶² El-Ayn (ح و ر): c. 3, s. 28 ve Et-Tehzib (ح و ر): c. 5, s. 148

idi.”²⁶³ Bu görüşlerine, Peygamber efendimizin şu hadisini delil olarak sunmuşlardır: “Zübeyr benim halamın oğludur ve ümmetimden bir havarimdir.”²⁶⁴ Yani, benim ashabım ve yardımcımdır.²⁶⁵

5.1.11. (Zebur) الزُّبُور Sözcüğünün, (Genel Manada Kitap) Anlamından, (Hz. Davut Peygamberin Kitabı) Anlamına Daralması

El-Enbari'nin ez-Zahir adlı eserinde belirttiği üzere Araplar, (Zebur) sözcüğünü kitap anlamında kullanmıştır.²⁶⁶ El-Ezheri de et-Tehzib adlı eserinde şöyle der: “Zebur: Kitap anlamındadır. Bu manada Kur'an'da şu ayet yer almaktadır: (بِالْبَيِّنَاتِ وَالزَّبْرِ) (sayfalar /bilgiler ve katap) [Ali İmran 3/184] ez-Zeccac da sözcükle ilgili şöyle der: “Zübür: (kitaplar) Bu kelime Zebur (kitap) kelimesinin çoğuludur. Her hikmet sahibi kitaba zebur denir. Bu kelime yazı yazma ve okuma anlamına gelen ez-Zeberü sözcüğünden türemiştir.”²⁶⁷ İbn Faris'e göre bu anlam iki asıl anlamdan birisidir. El-Mekayis adlı esrinde şöyle der: “...Diğer asıl anlam ise şudur: Zebertü'l-kitap, yani kitabı yazdım. Zebur sözcüğü de buradan türemiştir. Zebertuhu ifadesi de kitabı okudum anlamında kullanılır. Kelime ile alakalı şöyle denmiştir: “Ene arifu tezbirati” yani (ben yazımı bilirim) anlamında kullanılır.”²⁶⁸

Semin el-Halebi umdesinde kelimenin bu sözlük anlamından da bahsetmiş ve şöyle demiştir: “Zeberu: kitaplar, Zebur ise kitap anlamındadır... Kur'a-nı Kerim'de de şu şekilde yer alır. (وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زُبُورًا) (Davûd'a da Zebûru verdik) [Nisa 4/163] Ze harfi zammeli ve fethalı olarak iki şekilde okunur. Bu iki durumda da anlamın aynı olduğu söylenmiştir. Zammeli olan şeklin çoğulu zeber şeklinde gelir diyenler olmuştur. Ez-züberu, masdar olup mezbur olarak adlandırılmıştır ki bu durum kitap örneğine benzer. Kitap sözcüğü aslında mastardır ve mektup olarak adlandırılmıştır. Zebur, içinde hüküm olmayan her kitaba zebûr denir diyenlerde olmuştur. Bu nedenle de Hz Davûd'a (as) indirilen kitaba Zebûr denmiştir. Çünkü onda hüküm ayetleri değil

²⁶³ Meani el-Kur'an, el-Ferra: c. 1, s. 218, Meani el-Kur'an, Ez-Zeccac: c. 1, s. 417

²⁶⁴ Bkz. Hadis Müsned Ahmet: c 3 s 314, El-Fethu El-Kebir: c 2 s 145, En-Nihaye: s 1 s 457

²⁶⁵ Tehzib El-Luga (ح و ر): 5/148

²⁶⁶ Bkz. Ez-Zahir fî Meani Kelami'n-Nas: c.1, s. 74

²⁶⁷ Tehzib El-Luga: c. 13, s. 135 ve Meani el-Kur'an, Ez-Zeccac: c. 1, 495

²⁶⁸ Mekayisi'l-Luga: c. 3, s. 44

nasihat ve örnekler vardır... Bununla birlikte Zebur sözcüğü, Hz. Davûd'a (as) indirilen kitaba verilen bir isim olarak galebe çelmiş, üstün gelmiştir.”²⁶⁹

Semin, (zebur) sözcüğünün asıl anlamının kitap olduğunu belirttikten sonra; sözcüğün, genel manada kitap anlamından, Hz. Davud'a (as) verilen kitaba isim olması yönünde daralma yaşadığına işaret etmek için “Bununla birlikte Zebur sözcüğü, Hz. Davûd'a (as) indirilen kitaba verilen bir isim olarak galebe çelmiş, üstün gelmiştir.” ifadesini eklemiştir. Hz. Davûd'a (as) gönderilen kitaba bu ismin verildiğine dair görüşünü desteklemek şöyle demiştir: Zebur adı, içinde hüküm olmayan bütün kitaplara verilen isimdir. Bu nedenle de Hz Davûd'a (as) indirilen kitaba Zebûr denmiştir. Çünkü onda hüküm ayetleri değil nasihat ve örnekler vardır.”²⁷⁰ Semin, (zebur) sözcüğündeki bu gelişimi gösteren Râgıb'ın bazı ifade ve işaretlerini aktarmıştır. Râgıb el-Müfredat adlı eserinde şöyle der: “Zebur adı, Hz. Davûd'a (as) indirilen kitaba verilen özel bir isim olmuştur.”²⁷¹

Zebûr sözcüğündeki bu anlam daralmasına değinen sadece Semin ve Râgıb değildir. Onlar dışında, İbn Seyyide el-Muhkem adlı eserinde şöyle demiştir: “Zebûr adı Hz. Davûd'un sayfalarına verilen bir isim olmuştur.”²⁷² El-Cevheri de es-Sıhah adlı eserinde şöyle der: Zebur, Hz. Davud'un kitabıdır.”²⁷³

5.1.12. (Zekât) الزكاة Sözcüğünün, (Artmak) Anlamından, (Dini Manası İle Zekât) Anlamına Daralması

Arapça sözlüklerde (zekât) kelimesinin anlamı; artma ve arınma olarak verilmiştir. El-Mekayis eseri “o, artma ve çoğalma anlamlarına işaret eder”²⁷⁴ ifadesi ile bu asıl anlamı gösterir. “Her artan ve çoğalan şey yezku, zeke-en olarak ifade edilir. İbn'l-Esir kelime ile alakalı şöyle der: “Zekât kelimesinin sözlüklerdeki asıl anlamı arınma ve artmadır. Bu isim, fiil ile çıkarılan şeyin adının ortak olduğu isimlerdendir. Aynı

²⁶⁹ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (زبر): c. 2, s. 133

²⁷⁰ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (زبر): c. 2, s. 133

²⁷¹ El-Müfredat (زبر): s. 377

²⁷² El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: c.9, s.33

²⁷³ Es-Sahhah (زبر): s.2, s.667

²⁷⁴ El-Mekayis (زكى): c.3, s.17

zamanda pınara da bu isim verilir. O, tezkiye edilen maldır. Bu anlamda zekât, malı arındıran şeydir.”²⁷⁵

Semin Umdesinde, Zekâtın bu sözlük anlamını esas almıştır. Fakat o bununla birlikte şu ifadesinde onun dini anlamını da eklemiştir: “Zekât kelimesi sözlükte; artma anlamına gelir. Bu anlamda zeke’l-malü, yezkü (Mal arttı-artıyor) aynı zamanda onun arınma anlamı da vardır. Dini anlamı ise: Belli maldan, belli zamanda, belli miktarda ayrılan kısımdır”²⁷⁶ Semin, burada zekât kelimesinin dini tahsisine işaret etmek için kelimenin sözlük ve dini anlamını birbiriyle ilişkilendirmiştir. Genel manada, artmayı ifade eden kelimenin anlamı, malın bir kısmını dinin belirlediği şartlarda maldan ayırma, çıkarma neticesinde, malın artmasını ifade etme manasına tahsis edilmiştir.

Ebu Bekir el-Enbari’nin (328) şu ifadeleri bu anlamı teyit etmektedir: “Zekât olarak adlandırılmıştır, çünkü o içinden çıktığı malı artırır, çoğaltır ve malı afetlerden korur.”²⁷⁷ İbn Faris de şöyle der: “Bazıları şöyle derler: Zekât olarak adlandırılmıştır, çünkü o arıtır. Bunun delili de Allah’ın şu ayetidir: (حُدِّثْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا) (Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al) [Tevbe 9/103] Bunların hepsindeki asıl ve temel mana; artma ve arınmadır.”²⁷⁸ Zekât kelimesindeki bu anlam gelişmesi, Seminden önce birçok dilbilimci tarafından ifade edilmiştir. El-Halil bu konuda şöyle der: “Malın zekâtı bilinen bir konudur, o onun arınması ve temizlenmesidir.”²⁷⁹ Ve yazar, sözcüğün dini anlamı biliniyor olması nedeniyle ve dinin bir rüknü olmasından dolayı bunun dışında başka bir detaya girmemiştir. Ancak yazar anlamı, bu ibadetin hikmetini belirten kelimenin sözcük anlamı ile ilişkilendirmiştir. Râgıb da (502) şöyle der: “Zekât: İnsanın, Allah’ın hakkını fakirlere vermesidir. Bu şekilde isimlendirilme nedeni de ondan bereket veya nefsin tezkiyesinin ümit edilmesidir. Yani; malın hayırlı ve bereketli olarak artması ya da her ikisinin de gerçekleşmesini ümit etmektir. Zira her iki hayır da onda mevcuttur.”²⁸⁰ Zekât sözcüğü, sözlük anlamından farklı bir anlam

²⁷⁵ En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (ك): c.2, s.307

²⁷⁶ Umdetü’l-Huffâz (ز ك و): c.2, s.142

²⁷⁷ Ez-Zahir fi Meani Kelami’n-Nas (ك): c.14, s.358

²⁷⁸ El-Mekayis (ز ك و): c.3, s.18

²⁷⁹ El-Ayn (ز ك و): c.5, s. 394 ve Lisanü’l-Arap (ك): c.14, s.358

²⁸⁰ El-Müfredat (ك): s.381

kastedilen kelimeler arasında sayılır.²⁸¹ Zira din, ona, sözlüklerde beyan edilen genel anlamı dışında, daha özel dini bir anlam yüklemiş ve ona bazı koşullar ekleyerek sözlük anlamından farklı bir anlam yüklemiştir.

5.1.13. (Say) السَّيِّ (Sözcüğünün, (Genel Manada Hızlı Yürümek) Anlamından, (Safa İle Merve Tepeleri Arasında Yürüme) Anlamına Daralması

Say kelimesi Arapça sözlüklerde; kazanmak ve koşmadan, hızlı yürümek anlamlarında verilmiştir. El-Halil, el-Ayn adlı eserinde şöyle der: “Say: yavaşça koşmaktır. Hayır veya şer, her türlü amel say olarak adlandırılır.”²⁸² et-Tehzib’de de şöyle yer alır: Araplara göre say kelimesinin asıl anlamı; her işte gösterilen çabadır.”²⁸³ İbn Seyyide de Muhkem adlı eserinde şöyle der: “Say; zorlamadan koşmaktır. Se’a, yes’a, sa’yen... Say: Kesbetmek ve kazanmak anlamlarına gelir. Hayır ya da şer, işlerde gösterilen her gayret ve çaba saydır.”²⁸⁴ Bazı dilbilimciler, say sözcüğüne, yönelmek ve kastetmek anlamını da eklemişlerdir. Ez-Zeccac’ın şu ifadeleri bu yöndedir: (فَاسْعُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ) [Cuma 62/9] ayetinin anlamı; Allah’ın zikrine yönelin, manasındadır.²⁸⁵

Semin el-Halebi, say kelimesini şu sözleriyle ele almıştır: “Say: Koşmadan hızlı yürüyüşün adıdır. Aynı zamanda, hayır ve şer olsun, her türlü iş için gösterilen çabayı ifade etmek için kullanılır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وسعى في خرابها) (onların yıkılması için çalışan/çaba gösteren) [Bakara 2/114], (يسعى نورهم بين أيديهم) (Onların nurları önlerinde gider) [Hadid 57/12] Say ifadesinin kullanımı güzel işler için galebe çalmıştır ve Safa ve Merve tepeleri arasındaki yürüyüşün özel adı olmuştur.”²⁸⁶

Seminin ifadeleri iki yönden analiz edilebilir: Semin, say sözcüğünün iki anlamını tespit etmiştir: Birincisi, (Say: Koşmadan hızlı yürüyüşün adıdır) beyanı ile kelimenin hızlı yürüyüş anlamına geldiğini belirtmiştir. (Safa ve Merve tepeleri arasındaki yürüyüşün özel adı olmuştur) beyanı ile de hac ve umrenin amellerinden birisi olan

²⁸¹ Bkz. El-Furug el-Lugaviyye: s.66

²⁸² El-Ayn (سعى): c.2, s.202

²⁸³ Tehzib El-Luga (سعى): c.3, s.58

²⁸⁴ Bkz. El-Muhkem ve El-Muhitu El-Azam (سعى): c.2, s.221

²⁸⁵ Meani'l-Kur'an ve İrabuhu: c.5, s.171 ve El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam(سعى): c.2, s.221

²⁸⁶ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (سعو): c.2, s.200

Safa Merve tepeleri arasındaki yürüyüşe verilen adın say kelimesinin daha özel anlamı olduğunu belirtmiştir. Buradan, say sözcüğünün anlamının dini daralma yaşadığı anlaşılmaktadır. İkinci anlam ise; (Aynı zamanda, hayır ve şer olsun, her türlü iş için gayret ve çaba göstermeyi ifade etmek için kullanılır) cümlesinden, onun çalışma - çaba gösterme anlamına geldiğini belirtmiştir. Ancak bu say kelimesinin kullanımı, şerden ziyade hayırlı ve güzel işler için yaygınlaşmıştır. Semin bu anlamı şu ifadesiyle belirtmiştir: (Say ifadesinin kullanımı güzel işler için galebe çalmıştır) Bunlar dışında say sözcüğünün anlam daralması geçirdiğini gösteren başka bir işrette şudur: (Her türlü işte gösterilen çalışma ve gayretten daha ziyade güzel işlerde gösterilen çabaya verilen isimdir.) Bu anlam, hac ve umre ibadeti dışında kullanılması halinde cümlenin bağlamından anlaşılmaktadır. Veya belki de lafız, arka arkaya birden fazla sefer anlam daralmasına maruz kalmış, bunlardan en sonuncusu da dini anlam tahsisi olmuştur. Semin, Râgıb'tan bu işaretleri aktarmıştır. El-Müfredat eserinde şu şekilde bahsetmiştir: “Say sözcüğü en çok güzel ve övülen işler için kullanılır. Safâ ve Merve arasındaki yürüyüşe de say adı verilmiştir.”²⁸⁷

Araştırmalarım göre, bunlar dışında, say sözcüğü için bu anlam tahsisini yapan başka birisi bulunmamaktadır

5.1.14. (Salah) الصلاة²⁸⁸ Sözcüğünün, (Dua) Anlamından, (Dini Manadaki Salah/Namaz) Anlamına Daralması

İbn Faris, (ص ل ي) maddesinde ele aldığı (salah) sözcüğünün anlamlarından birini şu ifadeleriyle dua olarak vermiştir: “...Salah sözcüğünün ikinci anlamına gelince o duadır. Peygamber efendimiz (sallallaahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (Sizden biriniz yemek yemeye davet edilirse icabet etsin, oruçlu değilse yesin, oruçlu ise salah etsin.)²⁸⁹ yani; onlara hayır duada bulusun.”²⁹⁰ Sözcüğün bu asıl anlamı

²⁸⁷ El-Müfredat (سعي): s.411

²⁸⁸ Gelişim kelimesi burada Parçanın bütüne isim olarak verilmesi şeklinde mecaz yoluyla geçiş olarak ele alınmıştır. Yayınlanmamış bir tez. Adı: et-Tetavvur ed-deleli fi Mu'cemi'l-iştikaki el-Muassal li-elfazi-l Kur'ani'l-Kerim li-Dr. Muhammed Hasan Cebel) Öğrenci: Hana Eş-Şarifi- Kastamonu Üniversitesi- Türkiye 2020 Bkz.Et-Tetavvur Ed-Delali ve Eşkaluhu fi Kitabi Müfredat Er-Ragip: s 15

²⁸⁹ Bkz. Hadis Sahihu Müslim: c 2 s 1054

²⁹⁰ Mekayisi'l-Luga (صلى): c.3, s.300

dilbilimciler ve Arapça sözlük yazarları tarafından çok zikredilmiştir.²⁹¹ Enbari'de olduğu gibi bazıları onu şu şekilde açıklamıştır: “Salah, dua demektir. Bu salahlardan birisi de vefat eden insan için yapılandır. Salah kelimesinin buradaki manası ona (ölüye) dua etmektir, çünkü burada bahsi geçen salah kelimesinin içeriğinde ne rükû ne de secde vardır.”²⁹²

Semin el-Halebi Umdesinde salah kelimesi için iki anlam zikreder. Bu anlamlardan biri, kelimenin sözlük anlamı, diğeri ise dini anlamıdır. Kendisi şöyle der: “Salah kelimesinin bir sözlük anlamı ve bir de dini anlamı vardır: sözlük anlamı: duadır. Şair şöyle der:

(لها حارس لا يبرح الدهر ينهها... وإن ذبحت صلى عليها وزمما)²⁹³

Hiçbir zaman onun evini terk etmeyen bir muhafızı vardır

Eğer kesilip katledilirse ona yüksek sesle dua eder

Kelimenin dini anlamı ise: Şartları belli olan ibadete verilen isimdir. Aynı kelimeden türetilmiştir, çünkü bu ibadetin içinde dua vardır.”²⁹⁴

Seminin sözlerinden anlaşılan şudur: Dini olarak şartları belli olan o ibadet (namaz), bu sözcüğün asıl anlamından -dua- alınmıştır. Bu durum, bir şeyin tamamının, o şeyin içerdiği şeylerden bir kısmı ile adlandırılmasıdır. Din bu duaya, kendine has bazı yapı ve koşullar eklemiştir. Bu durum bizi, -Semin'in işaretine binaen-şöyle bir görüş beyan etmeye götürür: Salah sözcüğü, İslam'ın şartlarından ikincisi sayılan salah (namaz) ibadeti anlamına gelinceye kadar sözcük daralma veya dini tahsis yönünde bir anlam gelişimi geçirmiştir.

²⁹¹ Bkz. Garibi'l-Hadis, İbn Kuteybe: c.1, s.167, Es-Sahhah: 6/2402, El-Muhassas: c.56, s.4/5, El-Müfredat (صلو): s.490 ve En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (صلا): c.3, s.50

²⁹² Ez-Zahir fi Meani Kelami'n-Nas: c.1, s.45

²⁹³ El-Aşa'nın divanında (بيتها...) rivayetli bir beyit (Tahkik Muhammed Hüseyin): s 343 ve Bkz. Es-Suhu'l Münir:

200

²⁹⁴ Umdetü'l-Huffâz (ص ل و): c.2, s.350

Seminden önce birçok dilbilimci kelimenin sözlük ve dini anlamını zikrederek, bu tahsisten bahsetmiştir. Râgıb el-İsfâhî bu konuya şu ifadeleriyle değinir: “İbadet anlamına gelen salah (namaz) sözcüğünün asıl anlamı duadır.²⁹⁵ İbn Seyyide de kelimeden şu şekilde bahseder: “Salah kelimesinin sözlük anlamı duadır,..içinde dua olan farz ve nafil ibadetler, salah (namaz) olarak adlandırılmıştır. Ancak, dini bir anlam ifade eden kelime, dinin belirttiği koşullar yerine gelmeden tek başına dua anlamına gelemez.”²⁹⁶ Razi, İbn Seyyide’nin belirttiği bu anlamı (ez-Zine) adlı eserinde teyit eder. Kelimeyi, Araplar tarafından daha önceden bilinmeyen, İslami isimler arasında sayar.²⁹⁷

5.1.15. (Savm) الصَّوْمُ Sözcüğünün, (Genel Manada Tutmak) Anlamından, (Dini Manadaki Savm/Oruç) Anlamına Daralması

Arapça sözlükler, tutmak manasını, savm sözcüğünün anlamı olarak vermişlerdir. Et-Tehzib adlı eserde şu şekilde yer almıştır: “Savm kelimesinin sözlük anlamı; bir şeyi tutmak manasındadır.”²⁹⁸ İbn Düreyd de şöyle der: “Savm: Bedeni yeme ve içmekten alıkoymak onu tutmaktır, hareketi duran her şey savm yapmış sayılır.”²⁹⁹ El-Halil ise şöyle der: “Savm, iş yapmadan durmaktır.”³⁰⁰

Semin el-Halebi, savm kelimesinin daha kapsamlı bir tanımını yapmıştır: “Allah Teâlâ şöyle buyurur: (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) (Savm/oruç üzerinize farz kılındı) [Bakara2/183] Kelime savm sözcüğü gibi mastar olup, sözlük anlamı, tutmaktır. İnsan olsun, hayvan olsun, yeme içme, konuşma ve yürümeden genel manada kendini tutmasıdır.³⁰¹ Ardından kelimenin dini anlamını şu ifadeleriyle vermiştir: Savm kelimesinin dini anlamı ise; Fecrin doğuşundan, güneşin batışına kadar gün boyu, koşullarına uyarak bedeni tutmaktır...”³⁰²

²⁹⁵ El-Müfredat: 490-491

²⁹⁶ Bkz. El-Muhassas (الصلاة): c.4, s.55, 56

²⁹⁷ Bkz. Ez-Zine: c.1, s.151

²⁹⁸ Tehzib El-Luga (صوم): c.12, s.182

²⁹⁹ Bkz. Cemheretü'l-Luga (صوم): 2/899, Es-Sahhah (صوم): c.5, s.1970 ve Lisanü'l-Arap (صوم): c.12, s.351

³⁰⁰ El-Ayn (ص و م): c.7, s.171

³⁰¹ Umdetü'l-Huffâz (ص و م): c.2, s.363

³⁰² Umdetü'l-Huffâz (صوم): c.2, s.363

Burada verilen anlamlarda dikkat çeken, her ikisinin anlamının da tutmak olduğudur. Fakat Semnin tanımına göre kelimenin dini anlamı, “koşullar” ifadesiyle sınırları çizilmiştir. Bu ifadeden de kelimenin, anlam gelişimine uğradığı sonucu çıkmaktadır. Kelimenin yeni anlamı, asıl anlamına göre daralma yaşamıştır. Din, bu yeni anlamı bazı koşullara bağlamış ve genel ve mutlak anlamını sınırlamıştır. Kelimenin bu anlamda kullanılışını, Semnin, (sözlük anlamı, tutmaktır... savm kelimesinin dini anlamı ise ...koşullarına uyarak) ifadesinden çıkarıyoruz.

Râgıb el-İsfahânî, (el-Müfredat) adlı eserinde, önceki işaretle savm kelimesinin anlamının dini manada özelleştirilmesine açık ifadelerle yer verir.³⁰³ Ez-Zübbeydi de (1205) bu işarete yer vermiştir. Aşağıdaki ifadelerinde görüldüğü gibi, kelimenin sözlük ve dini anlamını birleştirmiştir: Same, savmen, sıyamen, kesreli olarak kullanılır. İstame: Tutmak anlamı varsa, kelime bu şekilde gelir. Bu anlam savm kelimesinin sözlük anlamıdır. Kelimenin dini anlamı ise: (yeme ve içmeden kendini tutmaktır).³⁰⁴ Eski dilbilimciler bu kelimeyi, İslam dininin etkisini gösterdiği İslami sözcükler veya isimler arasında saymışlardır.³⁰⁵

5.1.16. (Tamme) الطَّامَّة Sözcüğünün, (Üstün Gelen Her Şey) Anlamından, (Sadece Kıyamet) Anlamına Daralması

İbn Faris’e göre Tamme kelimesinin kökeni Arapça sözlüklerde; bir şeyin bir şeyi yere veya başka bir şeye yapıştırıncaya kadar örtmesine delâlet eden tek anlam olarak verilmiştir.³⁰⁶ Haddini aşan her şey tamme (tame) olarak ifade edilir. Bu manada, (her şeyi kapsayan ses)³⁰⁷ manasını ifade eden (büyük felaket)³⁰⁸ anlamında (et-Tammetü’l kübra)³⁰⁹ denilmiştir. (Her tammenin oluşu da tammedir ³¹⁰ ifadesi de bu anlamda söylenmiş bir sözdür. En-Nabiga şöyle demiştir:

³⁰³ Bkz. El-Müfredat (صوم): s.500

³⁰⁴ Tacü’l-Arus (صوم): c.32, s.528, 529

³⁰⁵ Bkz. El-Furug el-Lugaviyye: 50 ve Es-Sahabi: 144

³⁰⁶ Bkz. Mekayisi’l-Luga (طم): c.3, s.406

³⁰⁷ Cemheretü’l-Luga (طمم): c.13, s.209

³⁰⁸ Bkz. Meani el-Kur’an, Ez-Zeccac: 5/281, Meani el-Kur’an, el-Ferra: 3/234 ve Et-Tibyan: 335

³⁰⁹ Bahirü’l Bürhan: c.3, s.1622

³¹⁰ Bkz. Esasü’l Belaga: c.1, s.614 ve Lisanü’l-Arap: s.12, s.370

³¹¹(وكان إليها كالذي اصطاد بكرها... شفاقًا وبغضًا أو أطم وأهجرًا)

Ona karşı kininden, nefretinden ve uzaklığından dolayı sanki bekâretini avlayan biri gibiydi

Semin Umdesinde bu kelime ile alakalı şöyle der: “Allah Teâlâ şöyle buyurur: (فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ) (O tamme geldiği zaman) [Naziat 79/34] Burada tamme kelimesi kıyamet anlamındadır. Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni, onun her şeyin üzerini örtmesi veya her şeye üstün gelmesidir. Onun anlamı, insanların tekrar hayata döndürülecekleri ikinci nefha anlamında büyük sayha (ses) diyenler de olmuştur. Kelimenin aslı, bir şeye üstün gelme / galebe çalma anlamında tamme’dir.”³¹²

Yazar bu ifadesiyle, bir şeye üstün gelme anlamında olan tamme sözcüğünün sözlüklerde verilen asıl anlamının aynısını zikretmiştir. Ardından, kıyamet manasını, her şeye üstün gelen şey genel anlamı dışında, kelimenin özel anlamı olarak sınırlamıştır. Bu, mecaz yoluyla anlam gelişimi geçiren tamme sözcüğüne tahsis edilen anlamdır. Bu mana, onun kullandığı (..kıyamet anlamındadır... Bu şekilde ifade edilmesinin nedeni... Kelimenin aslı, ... tamme’dir) ifadelerden anlaşılmaktadır.

Kelimenin bu anlam gelişimine değinen sadece Semin değildir. Onun dışında dilbilimciler de -ondan önce ve sonra- dolaylı olarak asıl ve özellikle gelişmiş anlamını zikrederek, tamme sözcüğünün aynı anlam gelişimine işaret etmişlerdir. Ezheri (370) bu konuda şöyle demiştir: O, her şeyi örten kıyamet anlamındadır.³¹³ İbn’l-Haim de şöyle der: et-Tammetü’l Kübra: Kıyamet günü anlamına gelir. Et-Tamme: Felaket anlamındadır. Çünkü o her şeyi kapsar, yani üstün gelir ve örter.³¹⁴

³¹¹ Umdetü’l-Huffâz (طمم): 2, s.416

³¹² Bkz. Tehzib El-Luga (طمم): c.13, s.209 ve Lisanü’l-Arap: c.1, s.370

³¹³ Et-Tibyan: s.335

³¹⁴ Bkz. Tehzib El-Luga (طمم): c 3 s 112, 113, Lisanü’l-Arap: (طمم): c 12 s 364 ve El-Muhassas: c 1 s 403

5.1.17. (Taam) الطَّعام Sözcüğünün, (Yenen Her Şey) Anlamından, (Özellikle Buğday) Anlamına Daralması

Taam kelimesinin Arapça sözlüklerdeki anlamı, yenilen her şeyi kapsayan bir addır.³¹⁵ Eğer kelime tadına bakmak anlamında kullanılırsa içecek şeyler için de kullanılır. Her şeyin ta'mı yani tadı. Tezevvuk (tadına bakmak) (ط ع م) maddesinde ele alınmıştır. İbn Faris şöyle der: Taam, yenen şeylerdir.³¹⁶

Semin el-Halebi, Umdesinde taam sözcüğü için birisi sözlük diğeri dini olmak üzere iki anlam vermiştir. Kendisi şöyle demiştir: “Taam: Gıda olarak yenen şeylerdir. Kelime dini örfte, buğday anlamında tahsis edilmiştir. Ebu Said'in (ra) rivayetine göre Peygamber efendimiz, ramazan sadakasını bir sa' taam (buğday) veya bir sa' arpa olarak verilmesini emretmiştir.^{317/318}

Semin, taam kelimesinin asıl anlamını beyan etmesinin ardından, dini örfün, kelimenin manasını, yenen bütün gıdalara verilen bir ad dışında buğday anlamında daha özel bir anlam yüklediğini açıklamıştır. Bu durumla, taam kelimesinin dinin uygulaması ile tahsis yönünde anlam gelişimi geçirdiğine işaret etmiştir. Semin bu görüşünü, musarra keçisi³¹⁹ hadisini analiz edip açıklayarak teyit etmiştir. “Semradan değil Taamdan bir sa'dır.”³²⁰ Cümlelerin anlamı: (Buğdaydan değil hurmadan bir ölçüdür.) Hurmanın dindeki karşılığı taamdır. Bana göre bu durum kanıtın tam da kendisidir. “Semradan yani buğdaydan değil ifadesi, verilen anlamda sözcüğün tahsis edilmediği anlamını uyarmaktadır.”³²¹ Semin, kelimenin bu anlamda tahsis edilmesi ile alakalı olarak Râgıb el-İsfahânî'in el-Müfredat eserinde belirttiği görüşüne katılmakta ve bu anlamı

³¹⁵ Mekayisi'l-Luga (طعم): c 3 s 410

³¹⁶ Bkz. Camiu'l Usul'daki 2728 nolu hadis: 4/639 ve 572 nolu Lulu Ve El-Mercan'de c 1 s199

³¹⁷ Umdetü'l-Huffâz (طعم) c 2 s 404

³¹⁸ Bkz. Müsned Ahmet'te hadis: 2/507 ve El-Camiu'l Kebir: 8/548

³¹⁹ Musarra keçisi: Sütü sağılmayan ve bu nedenle de müşterinin onu bu şekliyle sürekli bol sütü zannettiği keçidir. Bu aldatma ve dolandırıcılık sayılır ki yasaklanmıştır. Hadisi imam Müslim müsnedinde Ebu Hureyreden rivayet eder. No: 1524 Hadis metni: (مَنْ اشْتَرَى شَاةَ مُصَرَّةٍ فَلْيَنْقَلِبْ بِهَا، فَلْيَدْخُلْ بِهَا، فَإِنْ رَضِيَ جَلَبَهَا أَمْسَكَهَا، وَإِلَّا رَدَّهَا وَمَعَهَا صَاعٌ) (من ثمر) sahih Müslim: s 3 s 1158

³²⁰ Umdetü'l-Huffâz (طعم): c.2, s.404

³²¹ Bkz. El-Müfredat (طعم): s.519

ondan aktarmaktadır.³²² Taam kelimesinin anlamının bu manana tahsis edilmesiyle ilgili, dilbilimciler tahsis nedenini açıklamadan çok şey söylemişlerdir.

Bu anlamda, el-Ezheri (370) şöyle der: “Hicazlılar taam kelimesini özellikle buğday anlamında kullanmışlardır.”³²³ İbn Seyyide de (458) de şöyle der: “Taam, yenen her şeye verilen kapsamlı bir isim olup...sözcüğün buğday ve ekmek anlamında kullanılması ağır basmış ve yaygınlaşmıştır.”³²⁴

5.1.18. (Talak) الطَّلَاق Sözcüğünün, (Bağdan Kurtarma/Bırakma) Anlamından, (Dini Manadaki Talak/Boşanma) Anlamına Daralması

İbn Faris, (ط ل ق) maddesinde, talak sözcüğünün tek bir kökeninin olduğunu belirtmiş ve kelimenin bırakma / tahliye etme ve gönderme anlamlarına geldiğini ifade etmiştir.³²⁵ Râgıb bu konuda şöyle der: “Talak sözcüğü; bağdan kurtarma / bırakma anlamında gelir”³²⁶ el-Halil de şöyle der: Talak; Yol vermek, yolunu açmak (yani kadına yol vermek) anlamına gelir.³²⁷ O kadın tâlıktır cümlesinin anlamı; gönderilmiş, serbest bırakılmış anlamına gelir.³²⁸ Burada. Karısına (Enti kaliyyetün talik) diyen adamla Hz. Ömer arasında geçen diyalog da örnek gösterilebilir.³²⁹ Et-Tâligu mine’l İbil ifadesi, Meraya salınan develer için kullanılır. Aynı zamanda kelime, “bağlı olmayan ve arı kovarı anlamında da kullanılır, diyenler olmuştur.”³³⁰

Semin el-Halebi; eserinde kelimenin bu sözlük anlamında bahsetmiş, ardından da dini anlamını eklemiştir. Semin umdesinde şöyle der: Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (الطلاق مرتان) (talak iki seferdir) [Bakara 2/229] Talak kelimesi sözlükte: Bağdan kurtarma anlamındadır. Kelime; Deveyi bağından çözdüm, sana malımdan şu kadar

³²² Bkz. El-Ayn (ط ع م): c.2, s.25, Esasü'l Belaga: c.1, s.604 ve En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (طعم): c.3, s.127

³²³ Bkz. Tehzib El-Luga (ع ط م): c.2, s.113, Lisanü'l-Arap: (طعم): c.12, s.364

³²⁴ El-Muhassas: c.1, s.403

³²⁵ Bkz. Mekayisi'l-Luga (طلق): c.3, s. 420

³²⁶ El-Müfredat: s.523

³²⁷ El-Ayn (طلق): c.5, s.101

³²⁸ Bkz. Ez-Zahir fi Meani Kelami'n-Nas: c.2, s.167

³²⁹ Hadis Sahihu'l Buhari, Talak Babı: c 9 s 282

³³⁰ Bkz. En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser: c.3, s.134 ve El-Garibin, El-Herevi (طلق): c.4, s.1179

gönderdim, onu bıraktım şeklinde kullanılır. Kelime dini olarak ise; Evlilik/nikâh akdini bozmak anlamına gelir. Kocanın, şartları yerine getirerek açıktan veya kinayeli olarak söylediği sözlerdir. Bu anlam aynı zamanda sözlük anlamını da kapsar, çünkü o işlem kadını, kocanın bağından ayırma anlamını ifade eder.”³³¹ Semin’in ifadesinden; dinin, kelimenin sözlük anlamına bazı şartlar ekleyerek ona yeni bir anlam kazandırdığı anlaşılmaktadır. Bu durum, kelimenin dini tahsis yönünde anlam daralması gelişim süreci geçirdiğini göstermektedir. Semin bu anlamı kelimenin dini anlamından bahsederken; (Bu anlam aynı zamanda sözlük anlamını da kapsar çünkü o işlem kadını, kocanın bağından ayırma anlamını ifade eder.) ifadesi ile teyit etmiştir. Buradan kelimenin asıl anlamına evlilik şartı getirildiğini görüyoruz ve kelime (genel anlamda bağdan kurtarma / bırakma) anlamından (kocanın bağından kurtarma) anlamıyla sınırlandırılmıştır.

Burada zikredilmesi gereken bir konu da şudur; Semin el-Halebi, Râgıb’ın bazı ifadelerini aktarmış ancak talak sözcüğünün anlam gelişimi türünde ondan farklı görüş beyan etmiştir. Râgıb sözcüğün, eğretilen yönüyle mecazi olarak anlam gelişimi yaşadığını savunur. Râgıb Müfredatında şöyle der: “Talak kelimesinin asıl manası; bağdan kurtarma/bırakma anlamındadır. Kelime bu manada şöyle kullanılır: Deveyi yularından çözdüm, bıraktım, o serbesttir, o kayıtsız şartsız serbesttir. Kelime bu anlamlardan eğretilenerek; tallaktü’l-mer-ete (kadını boşadım) yani serbest bıraktım yani nikâh bağından kurtuldu anlamlarında kullanılır.”³³²

İbn Manzur da (711) talak sözcüğünün dini anlam tahsisine işaret etmiştir. Kelimenin bu anlam gelişimini ima etmek için, onun sözlük ve dini anlamlarını birleştirmiş ve şöyle demiştir: Talagu’n-nisa ifadesinin iki anlamı vardır. Birincisi: Nikâh akdini bozmak, ikincisi de tahliye etme ve göndermedir.³³³ Bana göre İbn Manzur’un bu ifadesi, kelimenin iki yönden gelişimini gösterir. Kendisi sanki burada, Semin ve Râgıb’ın görüşlerini birleştirmiştir.

³³¹ Umdetü’l-Huffâz (طالق): c.2, s.412

³³² El-Müfredat: 523, bkz. (Tetavvüu’l Luga ve Eseruhu fil Kurani’l Kerim) başlıklı tezin, Hasan Akriş, <https://dergipark.org.tr>

³³³ Lisanü’l-Arap (ط): c.10, s.223

5.1.19. (ÎD) الْعِيد Sözcüğünün, (Bir Şeyin Birden Fazla Kere Dönüp Gelmesi/Tekrar Etmesi) Anlamından, (Ramazan Ve Kurban Bayramları) Anlamına Daralması

ÎD kelimesi Arapça sözlüklerde (ع ود) maddesinin türevlerinden birisi olarak dönme anlamında verilmiştir. İbn Faris bu konuda şöyle der: “ayn, vav ve del harflerinden oluşan kelime, iki temel anlamı ifade eder....birincisi; dönme anlamıdır. El-Halil şöyle der: “İşin başlangıcından sonra, ikinci sefer tekrar edilmesidir.”³³⁴ Kelimenin bu anlamı âde, yeûdu (döndü, dönüyor) anlamlarından türemiştir. ÎD kelimesindeki vav harfi, ayn harfinin kesreli olması nedeniyle ye harfine dönüşmüştür. Bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni ise; onun her sene tekrar etmesidir.”³³⁵ Râgıb da şöyle der: “ÎD kelimesi; Üzüntü vb. gibi işlerin tekrar tekrar insanın başına gelmesine verilen bir isimdir.”³³⁶ Şair şöyle der:

(فَالْقَلْبُ يَعْتَادُهُ مِنْ حُبِّهَا عِيدُ)³³⁷

Kalp, onun sevgisini bayramın tekrar tekrar gelmesi gibi tekrarlayarak yaşar

Ebu Bekir şöyle der: “Araplar ÎD kelimesini; sevginin, üzüntünün ve hasretin tekrar geldiği zaman dilimine verilen bir isim olarak kullanırlar... Şair şöyle der:

(يَا عِيدُ مَالِكٌ مِنْ شَوْقٍ وَإِيرَاقٍ... وَمَرَّ طَيْفٍ عَلَى الْأَهْوَالِ طَرَاقٍ)^{338 339}

Ey ÎD sen nasıl bir özlem ve hasretsin ki..Uzaklardan gece hayallerimizin kapısını çaldı

Semin, ÎD sözcüğünün anlamı ile alakalı Arapça sözlüklerden istifade etmiş ancak şu ifadeleri ile bu anlamın tahsisini beyan etmiştir: “ÎD sözcüğünün anlamı tekrar tekrar

³³⁴ Mekayisi'l-Luga (عود) c 3 s 181

³³⁵ Bkz. Mekayisi'l-Luga: c 4 s 183, El-Ayn (ع ود) c 2 s 219 ve Cemheretü'l-Luga (دعي) c 2 s 669

³³⁶ El-Müfredat (عود) s 594

³³⁷ Es-Sıhhah (عود): c 2 s 515, El-Muhkem (عود): c 2 s 321, beyit El-Mutenebbi'nin divanında yer alır: c 1 s 266

³³⁸ Beyit Teabbutu Şerran lakaplı şaire nippet edilmektedir. S 27

³³⁹ Ez-Zahir fi Meani Kelami'n-Nas: c 1 s 291, 292

gelen/yaşanan şey manasındadır. Allah Teâlâ bu anlamda şöyle buyurur: (تَكُونُ لَنَا عِيدًا) (bizim İD'imiz olsun) [Maide 5/114] yani; mutluluk ve sevinç zamanımız olsun....kelime uyeyd olarak küçültülür ve çoğulu e'yad olarak yapılır. İD kelimesi dinimizde Ramazan ve Kurban Bayramı'nı ifade etmek için tahsis edilmiştir.”³⁴⁰

Yazar, (İD sözcüğünün anlamı tekrar tekrar gelen/yaşanan şey manasındadır.) ifadesi ile kelimenin genel anlamını belirttikten sonra kelimeyi sadece tekrar eden diğer şeyler hariç, sevinç ve mutluluğun tekrarı anlamıyla sınırlandırmıştır. Semin'in bu bakış açısını, bazı müfessirlerin (تَكُونُ لَنَا عِيدًا) ayetini tefsir ederken kullandıkları şu ifadeler teyit etmektedir: “Ayetin manası, bize sevinç ve mutluluk olsun”³⁴¹ Semin, tahsis ifade eden bu sözleriyle, örfî hakikati, dilsel hakikate üstün tutmuştur.³⁴² Onun bu görüşünü Kur'an teyit etmektedir. Ardından bu işareti, (İD kelimesi dinimizde Ramazan ve Kurban Bayramı'nı ifade etmek için tahsis edilmiştir) ifadesi ile, dinin uygulaması ile oluşan başka bir tahsisle sürdürmüştür. Yani İslam dini, İD sözcüğünün anlamını; mutlu ve sevinçli günlerin tekrar etmesi/gelmesi genel anlamından, özellikle ramazan ve kurban bayramları anlamına tahsis etmiştir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir konu; yazar, İD kelimesinin anlamının gelişim yaşadığını şu ifadeleriyle tekrar, açıkça belirtmiştir. Ancak bu gelişim genişleme yönünde olmuştur. Yazar şöyle der: “İD/bayram günü dinimizde sevinç zamanını ifade ederken....bu durum sevinç ve mutluluğu ifade eden her zaman dilimi için kullanılır olmuştur.”³⁴³ Bu görüşüne Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) şu hadisini kanıt olarak sunmuştur: “Bu günler yeme içme ve Allah'ı zikretme günleridir.”³⁴⁴

Burada, Semin'in kelimenin dini anlamından, bilinen ve kullanılan genel anlamına geçiş yaptığını görüyoruz. Sanki İD kelimesi, (mutlu zaman dilimi) anlamına gelen ilk anlamı üzerine geri dönmüştür. Fakat kelime, Müslümanların bayramlarını ifade etme

³⁴⁰ Umdetü'l-Huffâz (د ج ع): c 3 s 138

³⁴¹ Bkz. El-Bahrü'l-Muhit fi Et-Tefsir: 4/413 ve El-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an: c.6, s.367

³⁴² Bkz. El-Bahrü'l-Muhit: c.4, s.413

³⁴³ Umdetü'l-Huffâz (د ج ع): c.3, s.138

³⁴⁴ Sunen Ed-Darakutni c 3 s 159, hadis no: 2289

anlamı kast edildiğinde bu bağlamın dışına çıkar ve dini bayramları (ramazan ve kurban) ifade eder.

ÎD kelimesinin anlam tahsisi ile alakalı Umde yazarı, tek değildir. Onun dışında da bu görüşte olanlar bulunmaktadır. Kendisi sözcüğün anlamı ile alakalı Râgıb el-İsfahânî'nin görüşünü aktarır:³⁴⁵ Bu iki yazar dışında da kelimenin tahsisine işaret eden başka örnekler de bulunmaktadır. Enbârî (328) şöyle der: “Nahiv âlimleri şöyle derler: ÎD gününün manası; Sevinç ve mutluluğun geri döndüğü gündür.”³⁴⁶ Kurtubi (671) ve diğer âlimler de şöyle derler: “Ramazan ve kurban günlerine, ÎD denir, çünkü bu günler her sene tekrar eder ve geri gelir /dönerler. İbn Enbarî şöyle der: ÎD denmesinin sebebi; sevinç ve mutluluğun geri dönmesi nedeniyle olup o gün, bütün mahlûkatın sevinç günüdür.” İbn Manzur da İbn Arabî'den şunu nakleder: “Bayrama ÎD denmesinin sebebi, her sene sevinç ve mutlulukla geri gelmesi ve tekrar etmedir.”³⁴⁷

Yukarıda geçenlerden; ÎD sözcüğünün farklı dönemlerde bazen tahsis (daralma) yönünde, bazen de tamim (genişleme) yönünde anlam gelişimine maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Günümüz de ise insanlar bu iki anlamı, bağlamına göre beraber kullanmaktadırlar. Bu duruma, ulusal ve milli bayramlar vb. gibi bazı gün ve kutlamaların ÎD (bayram) olarak isimlendirilmesi örnek gösterilebilir. Ben şahsen Müslümanların, ÎD (bayram) sözcüğünün Allah'ın özel kılması nedeniyle dini anlamını esas alarak sadece ramazan ve kurban bayramları için kullanmalarını, geri kalanların gün olarak adlandırılmasını tercih ediyorum.

5.1.20. (فِسْق) الفِسْق Sözcüğünün, (Çıkış) Anlamından, (Allah'ın Emrinden Çıkış/İtaatsizlik) Anlamına Daralması

Dilbilimciler ve sözlük yazarları, Fısk kelimesinin ve türevlerinin anlamlarını (ف س ق) maddesinde ele almışlardır. “Fısk kelimesinin asıl anlamı: Bir şeyden çıkış manasına gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: (إِلَّا إِلَيْسَ كَانَ مِنَ الْجِنَّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ)

³⁴⁵ Bkz. El-Müfredat (عود): 594

³⁴⁶ Ez-Zahir fi Meani Kelami'n-Nas: c.1, s.291

³⁴⁷ Lisanü'l-Arap (عود): c.3, s.316

(İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı.) [Kehf 50/18] görüldüğü gibi kelime burada emri dışına çıkmak itaat etmemek anlamına gelmektedir. El-Ferra şöyle der: Zannediyorum farenin de füveysika olarak adlandırılmasının nedeni, yuvasından insanlar üzerine çıkmasıdır.”³⁴⁸ Araplar, eğer bitki kabuğunu yarıp dışarı çıkarsa onu (füsikatü'r-Rutbatü) sözleriyle ifade ederler.³⁴⁹

Umde yazarı, fisk sözcüğünün hem sözlük ve hem de dini anlamını kitabında ele almıştır: “Allah Teâlâ şöyle buyurur: (ففسق عن أمر ربه) yani (Rabbinin emri dışına çıktı.) Fısk: Çıkış anlamındadır... Fısk sözcüğünün dini anlamı ise; Allah'ın emir ve yasaklarını temsil eden İtaatin dışına çıkmadır.”³⁵⁰

Semin'in her iki anlamı ilişkilendirmesinden, dini anlamın daralmaya uğradı anlaşıyor. Bu durumda kelimenin manası; genel anlamda bir çıkışı ifade etmekten Allah'ın emrinden dışarı çıkmayı ifade eden dini anlama tahsis edilmiştir. Er-Razi (350) kelimeyi İslami lafızlardan saymış ve şöyle demiştir: Araplar kelimenin sözlük anlamını kullanmaktaydılar ancak din onun anlamını, belirtilen anlamla sınırlandırmıştır.³⁵¹ Semine göre bu tahsis mastar anlamında gerçekleşmiştir. Ancak Semin'den önce ve sonra gelen bilim adamları bu maddeye isim, fiil ve özne gibi kelimenin başka türevlerine de değinmişlerdir. Buna, ez-Zeccac'ın (311) (el-Maani) eserindeki şu ifadeleri örnek verilebilir: “Bir şey dışına çıkan her şey; fisk olarak adlandırılır. Ancak, bu kelime Allah'ın emri dışına çıkanlar için tahsis edilmiş ve onlara fâsık denmiştir.”³⁵² Râgıb (502) da şöyle der: “Feseka fûlan (falan fasık oldu): yani dini emirlerin dışına çıktı. Bu manada eğer bitki kabuğunu yarıp dışarı çıkarsa ona (füsikatü'r-Rutabu) denir.”³⁵³ İbn'l-Haim (815) de konuyla ilgili şöyle der: “Fasık kelimesinin dini anlamı: Hakkın dışına çıkan kişidir.”³⁵⁴ Bazı Arapça sözlüklerin fisk

³⁴⁸ Bkz. Garibi'l-Hadis, İbn Kuteybe: c.1, s.326, Garibül-Kur'an, İbn Kuteybe: 29 ve Lisanü'l-Arap (فسق): c.10, s.308

³⁴⁹ Mekayisi'l-Luga (فسق): c.4, s.502

³⁵⁰ Umdetü'l-Huffâz (ف س ق): c.3,s.230, 231

³⁵¹ Ez-Zine: c.1, s.155

³⁵² Meani el-Kur'an, Ez-Zeccac: c.1, s.140

³⁵³ El-Müfredat (فسق): 636

³⁵⁴ Et-Tibyan fi tefsiri'l Kuran: s. 62

kelimesinin önce dini anlamını sonra sözlük anlamını verdiğini gördüm. Buradan da kelimenin anlam daralmasına / tahsisine dolaylı işaret ettikleri sonucu çıkarılabilir. Bu anlamda et-Tehzib eserinde şöyle beyan edilir: “el-Leys şöyle der: Fısk: Allah’ın emrini terketmektir. Feseka, yefsuku, fiskan ve füsukan.” Aynı zamanda; Şeytanın, Allah’ın emrinden dışarı çıktığı gibi, kelimenin anlamı Allah’ın emrinden çıkıp masiyet ve günaha meyletmek anlamına da gelir der.”³⁵⁵ İbn Faris de konuya şöyle bakmaktadır: “fe, sin ve kaf harfleri fisk kelimesini ifade eder. Bu kelimenin anlamı; İtaat dışına çıkmak, itaatten ayrılmak manasına gelir. Araplar, eğer bitki kabuğunu yarıp dışarı çıkarsa onu (füsikatü’r-Rutbatü sözleriyle ifade ederler.”³⁵⁶

5.1.21. (Kur’an) الْقُرْآن Sözcüğünün, (Okunan) Anlamından, (Allah’ın, Hz. Muhammed’e (Sallallahu Aleyhi Ve Sellem) İndirdiği Kitap) Anlamına Daralması

Kur’an kelimesinin dilsel anlamı sözlüklerde (ق ر أ) maddesinde ele alınmıştır. Şöyle denir: Güzel bir okuyuşla okudum anlamında (Kare’tü kırâeten haseneten ve kur’anen hasene) Kelime gufran ve küfran gibi mastardır. Kara’tü’ş-şey-e kur’anen: Topladım, bir araya getirdim. Bu kelimenin asıl manası toplamak, bir araya getirmek anlamındadır. Toplanan ve bir araya getirilen her şeye kara’e denir.³⁵⁷ Kur’anı Kerim’in kur’an olarak adlandırılmasının nedeni de emirleri, yasakları hikâyeleri, vaadleri, tehditleri, ayet ve sureleri bir araya getirip toplamasıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ﴿١﴾ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) (Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. / O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy) (Kıyamet 75/17-18) Kur’anehu kelimesi okunuş anlamındadır. İbn Abbas şöyle der: Okunuşuyla sana açıkladıklarımızla amel et anlamındadır.³⁵⁸ Ancak kelimenin bu sözlük anlamı vahyin Hz Peygambere (sallaalahu aleyhi ve sellem) inmesinden sonra tahsis edilmiş bir anlamdır. Bu nedenle de kelime şu anlamı ifade etmeye başlamıştır: Allah’ın,

³⁵⁵ Tehzib El-Luga (فسق): c.8, s.315

³⁵⁶ Bkz. Mekayisi’l-Luga (فسق): c.4, s.502 ve El-Mücmel: s.721

³⁵⁷ Bkz. Tehzib El-Luga (قرأ): c.9, s.209, Es-Sahhah (قرأ): c.1,s.65, En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (قرأ): c.4, s.30 ve Garibül-Kur’an, İbn Kuteybe: c.1,s.35

³⁵⁸ Bkz. El-Garibin (قرأ): c.5, s.1516 ve Lisanü’l-Arap (قرأ): c.1. s.128

peygamberi Hz Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) indirdiği sözleridir. Ve bunlar; kitap, Kur'an ve Furkan olarak adlandırılmıştır.³⁵⁹

Semin el-Halebi Umdesinde bu manadaki tahsisi şu ifadeleriyle belirtmiştir: “el-Kur’ân el-Kerim: Levhi'l-Mahfuzdan, Cevrail (as) aracılığıyla Peygamber efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) kalbine indirilen okunan kitaptır. O, Allah'ın kelâmıdır. Zatı mukaddesin kendi sözleridir. Kalplerde korunan, dillerde okunan, sayfalarda yazılı olan kitaptır. (âli) tarif ve vaat içindir. O özel adı olması içindir diyenler de olmuştur. Kara-e yani cema'a (topladı) sözcüğünden türemiştir.³⁶⁰

Onun bu sözlerini Râgıb, farklı tarzda şöyle ifade eder: “Kur'an kelimesi, aslen küfran ve rachan tarzında bir kelimedir... Ancak bu kelime Hz Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen kitaba verilen özel adı olmuştur.”³⁶¹ Yukarıda geçenlerden; kur'an kelimesinin anlamının okunan her şey anlamından, Peygamber efendimiz Hz Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen kitaba –Kur'anı-Kerim-verilen bir ad olarak tahsis yönünde gelişmiştir. Bu tahsisin gerçekleşmesinde etkin rol İslam dinine aittir. Semin, bizi bu tahsisi anlamaya götüren bazı ifadeler kullanmıştır: bunlar arasında; (Kur'ân'ı-Kerim indirilen kitaptır...galebe çalmaya nişandır, kara-e kökünden türetilmiştir... Kur'an'ın asıl anlamı...kelime indirilen kitaba verilen isim olarak tahsis edilmiştir) ifadeleri yer alır.

Bu görüşü savunan sadece Semin ve ondan önce de Râgıb değildir. Bu ikisi dışında da bu görüşü beyan edenler olmuştur. Dilbilimciler birçok işaretle konuya değinmişlerdir. Bu manada El-Ezheri (370) şöyle der: “Ebu İshak ez-Zeccac der ki: Allah'ın, Hz. Peygambere (sallallahu aleyhi ve sellem) İndirdiği kelimayı kitap ve Kur'an olarak adlandırılmıştır.”³⁶² Zübeydi de; (1205) şöyle der: “O, okunan ve sayfalarda yazılan aziz bir tenzildir.”³⁶³ (indirilen kitaptır)

³⁵⁹ Bkz. Lisanü'l-Arap (قرأ): c.1, s.128

³⁶⁰ Umdetü'l-Huffâz (قرأ): c.3, s.286

³⁶¹ Umdetü'l-Huffâz (قرأ): c.3, s.287

³⁶² Tehzib El-Luga (قرأ): c.9, s.209

³⁶³ Tacü'l-Arus (قرأ): c.1, s.363

5.1.22. (Lemem) اللَّمَمَ Sözcüğünün, (Yaklaşma Ve Yakın Olma) Anlamından, (Özellikle Günaha Yakın (Küçük Günah) Anlamına Daralması

İbn Faris, (لَمَمَ) maddesinde, Lemem lafzı için “toplantı, yaklaşma ve sarma” anlamlarını³⁶⁴ zikretmiştir: Gulamun mülimmün ifadesi (çocuk ihtilam olması / ergenlik yaşı yaklaştı), nahletün mülimmün ve mülimmetün ifadesi (Hurma ağacının meyve vermesi yaklaştı) anlamlarında kullanılmıştır.³⁶⁵ İfk hadisinde de şöyle geçer: (Eğer bir günah işlediysen (elmemti) Allah’a tevbe et)³⁶⁶

Semin, Lemem sözcüğünün anlamı ile ilgili kendinden önceki âlimlerin görüşlerini almıştır. Yazar konu ile alakalı şöyle der: “Allah Teâlâ şöyle buyurur: (إِذَا اللَّمَمَ) (lemem dışında)[Necm 53/32] yani masiyet ve günaha yakın olan anlamındadır. Kelimenin asıl anlamı ise, bir şeye yaklaşmak ve yakınlaşmak anlamında olup daha sonra anlam bu manaya galebe çalmış ve üstün gelmiştir.”³⁶⁷ Bu ifadeden, Semin’in, (lemem) sözcüğünün anlamını günaha yakın anlamında değerlendirdiğini ve daha sonra da onun asıl anlamı olan yaklaşma ve yakınlaşma anlamını zikrettiğini görüyoruz. Ardından da verdiği birinci anlamın asıl anlama üstün geldiğine işaret etmiştir. Bunu da (galebe çalmış ve üstün gelmiştir) ifadesi ile tarif etmiştir. Buradan; (lemem) sözcüğünün, özellikle Kur’an ve sünnetin kullandığı çerçevede, genel manada yaklaşma anlamından, Semin’e göre özellikle günaha yakın (küçük günah) anlamına daralarak anlam gelişmesine maruz kaldığı sonucunu çıkarabiliriz.

Semin’in daralma yönündeki bu görüşünü, ondan önce gelen birçok ilim insanın işaretleri teyit etmektedir. Daralma konusuna açıkça değinmeseler bile hiç şüphesiz yazar onlardan istifade etmiştir. Bu işaretlere şunlar örnek gösterilebilir: el-Halil (170) şöyle der: “Lemem: Ara sıra, günah işlemek anlamındadır.”³⁶⁸ El-Ferra da (207) (إِذَا اللَّمَمَ) ayeti ile alakalı şöyle der: küçük günahlara yakın olanlar hariç³⁶⁹ el-Cevheri

³⁶⁴ Mekayisi'l-Luga (لم): c.5, s. 197

³⁶⁵ El-Muhkem ve El-Muhitu El-Azam (لم م م): c.10, s.376 ve Lisanü'l-Arap (لمم): c.12, s.547-551

³⁶⁶ En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (لمم): c.4, s.272, Es-Sahhah (لمم): c.5, s.2032, El-Cem'u beyne Es-Sahiheyn, hadis bkz. C 4 s 122 ve Camiu'l Usul: c 2 s 250

³⁶⁷ Umdetü'l-Huffâz (لم م م): c 4 s 41

³⁶⁸ El-Ayn (لمم): c.8, s.322

³⁶⁹ Bkz. Meani el-Kur'an, el-Ferra: c.3, s.100 ve Tehzib El-Luga (لم): c.15, s.250

(393) de konuya şöyle bakar: “Lemem küçük günah anlamındadır. (Ebu Harraş) şöyle der:

(إِنْ تَغْفِرَ اللَّهُمَّ تَغْفِرْ جَمًّا وَأَيُّ عَبْدٍ لَكَ لَا أَلْمَا)

Affedersen, Allah'ım toptan hepsini affet

Hangi kul sana karşı küçük günah (lemem) işlememiştir ki

Kelimenin anlamı için, o günaha girmeden ona yaklaşma anlamındadır diyenler de olmuştur.³⁷⁰ Râgıb şöyle der. “Lemem: Masiyet ve günaha yakın olan”³⁷¹ anlamındadır.

5.1.23. (Mihrap) المِحْرَاب³⁷² Sözcüğünün, (Salonun Başköşesi) Anlamından, (Mescidin Başköşesi) Anlamına Daralması

Mihrap kelimesi Arapça sözlüklerde; (salonun başköşesi) anlamında verilmiştir. Et-Tehzib'de şöyle geçer: “Mihrap: salonun başköşesi”³⁷³ anlamına gelir. Ez-Zâhir ise ondan şöyle bahseder: “Araplara'a göre Mihrap: oturma sırasında o meclisin efendisi, önde geleni ve başkanı anlamlarına gelir.”³⁷⁴ Hz. Enes'in şu hadisi bu manaya gelmektedir: (Hz. Peygamber mihrabı hiç sevmezdi) yani Hz. Peygamber, insanlarla beraberken o meclisin başköşesine oturmayı ve insanlara üstün olmayı hiç sevmezdi.”³⁷⁵ İbn Faris (حرب) maddesinin asıl üç anlamını zikretmiştir. Bunlardan üçüncü mana şudur: “mihrap: meclisin başköşesidir, kelimenin çoğulu (meharib)'tir.”³⁷⁶

³⁷⁰ Es-Sahhah (لمم): c.5, s.2032

³⁷¹ El-Müfredat (لم): s.746

³⁷² Bazıları önce genişleme sonra daralma yönünde anlam genişmesi var demişlerdir. Bkz tez. (Et-Tetavvur Ed-Delali lillafz El-Kurani, İbn Aşur): s 156

³⁷³ Bkz. Tehzib El-Luga: (ح ر ب) c.5, s.18

³⁷⁴ Ez-Zahir fi Meani Kelami'n-Nas: c.1, s.433

³⁷⁵ Bkz. En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser: (حرث) c.1, s.359 ve El-Hadis fi Et-Tenvir fi Şerhi El-Cami Es-Sagir: (ع) c.1, s.350

³⁷⁶ Bkz. Mekayisi'l-Luga: (حرب): c.2, s.48

Semin el-Halebi de kelimeyi bu anlamıyla zikretmiştir. Kelimenin asıl, orijinal anlamını şu ifadelerle belirtmiştir: “Evin mihrabı meclisin başköşesidir, denmiştir.”³⁷⁷ Semin, (mihrap) kelimesinin anlamının daralma yönünde gelişim yaşadığını ve (özellikle mescidin başköşesini) ifade eden dini bir kelime haline geldiğini şu sözleriyle ima etmiştir: “ “Mescitler ve onların mihrapları dini bir örftür.” Ancak kelimenin geçirdiği tek gelişim bu değildir. Semin bunun yanında kitabında, kelimenin bundan önce benzerlik nedeniyle mecazi manada (evin başköşesi) anlamından (mescidin başköşesi) anlamına geçtiğine işaret etmiştir. Yazar, Semin’in belirttiği görüşün tam tersini savunan Râgıb’ın şu sözlerini aktarmıştır: “Tam tersine, mihrap aslen mescitlerde bulunan. Bu kelime meclislerin başköşesini ifade eder. Evin başköşesinin mihrap olarak adlandırılmasının nedeni de onun mescit mihraplarına benzetilmesidir ki sanki bu görüş daha doğrudur.”³⁷⁸ Semin, bu görüşü çürüterek kendi bakış açısının doğru olduğunu şu sözlerle açıklar: “Bana göre mihrap kelimesi, henüz mescitler ortaya çıkmadan var olan eski bir sözcüktür, mescit ve onun mihrabı ifadesi, dini tanımlamadır.”³⁷⁹ Bu açıklama çok yerinde bir açıklamadır, zira sonradan ortaya çıkan bir şeyin eskiye benzetilmesi daha doğru ve daha anlamlıdır. Bu mesele, Semin’in her gelişimi kabul etmediğine ve çok alıntı yapmasına rağmen Râgıb’ın görüşlerine itiraz ve muhalefet ettiğine bir kanıttır.

Yukarıda geçenlerden, (mihrap) sözcüğünün İslam diniyle birlikte gelişime uğradığı anlaşılmaktadır. Semin’in Umdesinde dediği gibi, mescitler ve onların mihrapları, dini bir tanımlamayı ifade etmektedir.

Semin’den önce, gelişim yaşayan bu yeni anlama işaret edenler olmuştur. El-Ayn adlı eserde şöyle bahsedilmiştir: “Mihrap kelimesi günümüzde halk arasında; Mescitlerde imamın durduğu yere verilen isimdir.”³⁸⁰ Et-Tehzib de ise şöyle geçer: “Mihap: Kible anlamındadır”³⁸¹ Mescitte imamın durduğu yere mihrap dendiği konusunda başka işaretler de bulunmaktadır. Bu anlam da gene et-Tehzib kitabı, İbn Anabari’den şunu aktarır: “Bu isimle adlandırılmasının nedeni; imamın bu makamda tek durması ve

³⁷⁷ Umdetü’l-Huffâz: (حرب): c.1, s.385

³⁷⁸ Bkz. El-Müfredat (حرب): s.225

³⁷⁹ Umdetü’l-Huffâz: (حرب): c.1, s.385

³⁸⁰ El-Ayn (باب الحاء): c.3, s. 214

³⁸¹ Bkz. Tehzib El-Luga: (ح ر ب) c.5, s.18

cemaatin de arkasında da saf bağlamasıdır. Gene bu anlamda, eğer iki kişi arasında uzaklık ve nefret varsa bu durum, (hüve harbun li-fulan) ile ifade edilir. el-Mütegarib'te şöyle geçer

(وَحَارِبٌ مَرَفَقَهَا دَفْعًا... وَسَامِيٌّ بِهِ عُنُقٌ مِسْعَرٌ)³⁸²

Dirseğiyle tarafını birbirinden uzaklaştırdı (harebe) Bu da Misar'ın boynunu yüceltti

Dehale'l-esedü mihrabahü (Aslan mihrabına girdi) yani inine girdi, anlamına gelir. Bu nedenle Mescitte yer alan mihrapta isimle adlandırılmıştır. Çünkü imamın hata yapmaktan korkması, aslanın mihrabına girmesi gibi algılanmıştır.”³⁸³

Yukarıda geçenlerden sonra; (meclislerdeki başköşe) anlamına gelen mihrap sözcüğünün orijinal manası gelişime uğrayarak mescitte imamının durduğu ve namaz kıldırıldığı yer veya mescidin başköşesi dini anlamında değişmiştir.

5.1.24. (Meş'ari'l-Haram) الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ Sözcüğünün, (Genel Anlamda Hac İbadetinin Yapıldığı Yerler) Anlamından, (Özellikle Müzdelife Bölgesinde Yer Alan Mescide Verilen Bir İsim) Anlamına Daralması

Dilbilimciler ve sözlük yazarları, (el-Meş'ar) kelimesinin anlamını ele almışlardır. Ezheri, kelimeyi şu şekilde ele alır: “Meş'ar: İbadet yerlerinden bir yerin özel adıdır. Kelimenin çoğulu meşair olarak yapılır.”³⁸⁴ el-Halil el-Ferahidi, kelimeyi şu ifadelerle açıklar: “(فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ) (Meş'ar-i-l-Haram'da Allah'ı zikredin) [Bakara 2/198] ayetine göre Meş'ar: Hac ibadetinin gerçekleştiği yerlerden biridir.”³⁸⁵ El-Haccac'a göre kelime, şiar veya alamet anlamına gelmektedir.³⁸⁶ Konuyla alakalı şöyle der: Allah'ın şiar, nişan ve alamet kıldığı her şeye Allah'ın şeairi / alameti denir.

³⁸² Er-Rai En-Nemiri divanındaki beyit: s 101, Esasu'l Belaga: (حرب): c.1, s.178

³⁸³ Bkz. Tehzib El-Luga: (ح ر ب) c.5, s.18

³⁸⁴ Bkz. Tehzib El-Luga: (شعر): c 1 s 267, En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (شعر): c 2 s 479 ve Et-Tibyan fi tefsiri Garibi'l Kuran: 1/105

³⁸⁵ El-Ayn (ع،ش): c.1, s.251

³⁸⁶ Bkz. Mekayisi'l-Luga: (شعر): C.3, S.193, 194

Kelimenin tekil hali şa'ira olarak yazılır.³⁸⁷ Kastedilen yer, el-Meş'ari'l-Haram ve el-Miş'aril-Haram denen yerdir. Elifsiz yazılışı daha yaygındır.³⁸⁸

Semin el-Halebi, meşair kelimesini dilcilerin ele aldığı gibi aynı anlamla ele alır, ancak sözcüğün anlamını belirli başka bir alana tahsis etmiştir: konuyla alakalı şöyle der: “Şaira kelimesinin orijinal anlamı; alamettir. Hac ibadetinin yerleri ve eylemleri şair olarak adlandırılmıştır. Çünkü onlar alâmettir. Allah'ın Bakara suresi 198. Ayette geçen (Meş'ar-i-l-Haram'da) ifadesi oradaki bilinen mescide verilen isimdir. Hac ibadetinin alametlerinden birisi olması nedeniyle bu şekilde adlandırılmıştır. Hac ibadetini gerçekleştirdiği bütün yerler [meş'ar] olarak adlandırılır.³⁸⁹ Ancak bu isim, özellikle bahsi geçen bu yerin adı olarak yaygınlaşmış ve öyle tanınmıştır.”³⁹⁰

Semin sözcüğün kapsamlı anlamından şu sözleriyle bahseder: (hac ibadetinin geçtiği her yer meş'ar'dır), (özellikle bahsi geçen bu yerin adı olarak yaygınlaşmış ve öyle tanınmıştır) beyanı ve (bilinen mescittir) ifadesi ile kelimeyi belli bir yere tahsis etmiştir. Bütün bu geçenlerden, meş'ar sözcüğünün daralma yönünde gelişim yaşadığı anlaşılmaktadır. Meş'ari'l-Haram sözcüğü özellikle Semin döneminden günümüze kadar Müzdelife'de yer alan o mescidin adı olmuştur. Meş'ar sözcüğünün gelişmiş bu yeni anlamına Semin'den önce değinen dilbilimciler olmuştur. Bunlar arasında yer alan El-Ezheri (370) ve ez-Zeccac (311) şöyle der: “el-Meş'ari'l-Haram, Müzdelife bölgesidir. Kelime çoğul olup her ikisini de kapsar”³⁹¹ en-Nisaburi (533) konuyla ilgili şöyle der: “el-Meş'ari'l-Haram, Müzdelife bölgesinde bulunan iki dağın arasında yer alan bölgedir.”³⁹² Burada bahsetmeye değer bir konu şudur. Semin, bu madde ile alakalı Râgıb'ın bütün görüşlerini aktarmasına rağmen Meş'ar sözcüğünü zikretme konusunda tektir. Râgıb buna işaret etmemiştir. Buradan, Semin'in bazı konularda hocasının ekolüne uymadığı ve ondan farklı bir metot izlediği anlaşılmaktadır.

³⁸⁷ Bkz. Meani'l-Kur'an ve İrabuhu: 2/142

³⁸⁸ Bkz. El-Muhkem ve El-Muhitu El-Azam (شعر): c.1, s.367

³⁸⁹ Mühakkikler lüzumuna binaen eklemişlerdir. Bkz. Umdetü'l-Huffâz, tahkik Dr. Altuncı: c 2 s 315

³⁹⁰ Umdetü'l-Huffâz (شعر): c 2 s 274

³⁹¹ Bkz. Meani'l-Kur'an ve İrabuhu: 1/273 ve Et-Tibyan: c.1, s.105

³⁹² Bahirü'l Bürhan: c.1, s.194

5.1.25. (Hicret) الهجرة Sözcüğünün, (Birilerinden Ayrılma) Anlamından, (Küfür Diyarından İslam Diyarına Göç Etme) Anlamına Daralması

Hicret kelimesi Arapça sözlüklerde (ه ج ر) maddesinde ele alınmıştır. Hecr: terk etmek ve ilişkilerin kopması³⁹³ manasında iletişimin aksi bir anlama gelir.³⁹⁴ Halil'e göre hecrü ve hicran: yerine getirilmesi gereken vaatlerin terkedilmesi, yapılmaması anlamındadır. Göç edenler manasındaki hicret kelimesi bu kelimedenden türetilmiştir. Çünkü onlar (göç/hicret edenler) Allah yolunda akraba ve yakınlarını terk etmişlerdir.³⁹⁵ Hécera: Bir bölgeden başka bir bölgeye giden anlamındadır. Yani yerini yurdunu ve akrabalarını bırakan, oradan ayrılan uzaklaşan anlamına gelir. Kelime, meful babında hicret ve muhaceratu şeklinde isim olarak kullanılır ki bu durumda hicret/göç edilen yer anlamına gelir.³⁹⁶ Hicret kelimesi Allah'a yakınlık anlamında kullanıldığında ise el-Münir yazarının belirttiği gibi bu göç, dini bir hicrettir.³⁹⁷ Çünkü Müslüman olan bir insanı kavmi terk eder, o da onları terk etmek zorunda kalırdı. Yani hayatından endişe ederse onlardan uzak bir yere giderdi. İşte bu yolculuk ve sürece hicret, bu işi yapana da muhacir adı verilir. Muhacir, yakınlarının bulunduğu yeri yurdu ve vatani terk edip İslam diyarına giden insandır.³⁹⁸ (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا) (بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ) (İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler) [Enfal 8/72] ayeti ve (لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ، وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ) (Mekke fethinden sonra hicret yoktur, fakat cihad ve niyet vardır.) hadisi bu anlamı ifade eder.³⁹⁹ Hadiste iki hicret ibaresi zikredilmişse, bundan Habeşistan ve Medine'ye gerçekleşen hicret kastedilir.⁴⁰⁰

³⁹³ Es-Sahhah (هجر): c.2, s.851

³⁹⁴ El-Külliyat (هجر): s.961

³⁹⁵ El-Ayn (ه ج ر): c.3, s.387

³⁹⁶ El-Muhkem ve El-Muhitu El-Azam (ه ج ر): c.4, s.155

³⁹⁷ Bkz. El-Mısbah El-Munir (ه ج ر): c.2, s.634

³⁹⁸ Meani'l-Kur'an, En-Nehhas, c.3,s.172, 173

³⁹⁹ Bkz. Buhari c 4 s 15 Hadis no, Sahihu Müslim c.2 s. 386 hadis no:1353

⁴⁰⁰ Bkz. En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (هجر): c.5, s. 244, El-Külliyat (هجر): s.961,962 ve Es-Sahhah (هجر): c.2, s.851

Semin el-Halebi, hicret kelimesinin anlam gelişimine maruz kaldığını ve kelimenin asıl manasının terk etmek ve ayrılmak olduğunu beyan etmiş ardından da bu anlama üstün gelen ve galebe çalan diğer anlama işaret etmiştir. Yazar konuyla alakalı şöyle der: “Bakara suresinin 218. ayetinde geçen (وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا) (Hicret ve cihad edenler) ve tevbe suresi 100. Ayette geçen (وَالْمُهَاجِرِينَ) (hicret edenler) ibaresi bu anlamdadır. Bu hicret, küfür diyarından İslam diyarına gidişi ifade eder. Mekke’den Medine’ye yapılan göç bu anlamda bir hicrettir. Hicret kelimesinin asıl manası birilerini terk ederek onlardan ayrılmayı ifade etse de bu yeni anlama değişerek yaygınlaşmıştır.”⁴⁰¹

Yazarın, (asıl manası... yeni anlama değişerek yaygınlaşmıştır) ifadesi; kelimenin terk etme ve ayrılma anlamından, küfür diyarından İslam diyarına gidişi ifade eder manada anlam daralması geçirdiğini göstermektedir. Bu hicrete, Peygamber efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanların Mekke’den Medine’ye gerçekleştirdikleri göç örnek gösterilebilir. Bu nedenle de kendilerine muhacir adı verilmiştir.

Hicret kelimesinin geçirdiği bu gelişimi ima eden sadece Semin değildir. Konuya doğrudan veya dolaylı olarak değinen başkaları da bulunmaktadır. İbn’l-Esir (606) (en-Nihaye) adlı eserinde konuya açıkça değinenler arasında yer alır. Şöyle der: “Hicret kelimesinin asıl manası şudur: İletişimin zıttı olan hicr kelimesinden türemiş bir isimdir. Daha sonraları kelime, bir yerden başka bir yere gitme ve ilk yeri, ikincisi için terk etme anlamına evrilmiştir.”⁴⁰² Dilbilimcilerin çoğunluğu ise konuya dolaylı olarak değinmişlerdir. Bunlar arasında yer alan el-Cevheri, es-Sıhah adlı eserinde şöyle der: “Hecr kelimesi, iletişimin zıttı anlamında kullanılır. Hicret ise isim olarak kullanılır. El-Hicretên (iki hicret) ifadesinden ise; Habeşistan’a ve Medine’ye gerçekleşen göç kastedilir. Hicret bir yerden başka bir yere yapılan göçe verilen isimdir.”⁴⁰³ Râgıb da Müfredatında,⁴⁰⁴ Semin’in kelime hakkındaki görüşlerini desteklemektedir. İbn Faris ise (هجر) maddesinin iki anlamından birisi olduğu

⁴⁰¹ Umdetü’l-Huffâz (ج ٥): c.4, s.241

⁴⁰² En-Nihaye (هجر): c.5, s.244

⁴⁰³ Es-Sahhah (هجر): c.2, s.851

⁴⁰⁴ El-Müfredat (هجر): s.833

konusunda şöyle der: “he, cim ve ra harfleri ilişkiyi kesme ve bir şeyi çekip bağlama manasında iki anlamı ifade eder. Birincisi: Hecr ve hicran: İlişki ve iletişimin aksi manayı ifade eder. Kavim, kabile bir diyardan başka bir diyara hicret etti: yani Muhacirlerin Mekke’den Medine’ye göç ettikleri gibi birincisini terk ederek ikincisine gittiler ve göç ettiler anlamına gelir.”⁴⁰⁵

Ezheri gibi bazı ilim insanları itiraz etse de Araplara göre hicret kelimesinin asıl anlamı; bedevi Arapların çölleri bırakarak şehirlere göç etmesine verilen bir isimdir.⁴⁰⁶

Yukarıda geçenlere göre denilebilir ki; Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslümanların Hicretlerindeki tarihi bağlam göz önünde bulundurulduğunda, İslam dininin, hicret sözcüğünü daralma yönünde anlam gelişimine uğrattığı görülmektedir. Ardından da sözcük bu özel anlamı taşımaya başlamış ve yazara göre bu yeni anlam kullanılır olmuştur.

5.1.26. (Nüsük) نُسُكْ Sözcüğünün, (Mutlak İbadet) Anlamından, (Hac) Anlamına Daralması

Arapça sözlüklerde ibadet manasında kelimenin kökenine ve türevlerine (ن س ك) maddesinde yer verilmektedir. İbn Faris el-Mekayis adlı eserrinde şöyle der: “Nun, sin ve kef harflerinden oluşan kelime; ibadet ve Allah’a yaklaşma anlamlarındadır.”⁴⁰⁷ El-Ayn yazarı nüsük sözcüğünün anlamı ile ilgili şöyle der: “Nüsük: ibadet anlamındadır.”⁴⁰⁸ İbn Seyyide ise el-Muhkem adlı eserinde şöyle der: “Allah hakkı sayılan her şey nüsük olarak adlandırılır.”⁴⁰⁹ Tenzil’de ise şöyle yer alır: “وَلِكُلِّ أُمَّةٍ (جَعَلْنَا مَنَسَكًا) (Her ümmet için, menesiki meşru kıldık.) [Hac 22/34] Sözcük yedi kıraata göre fethalı ve kesreli olarak okunabilir . Hac menesiki denildiğinde ise haccın ibadetleri veya ibadet yerleri anlamına gelir.⁴¹⁰ Sözlük yazarları arasında nüsük

⁴⁰⁵ Mekayisi’l-Luga (هجر): c.6, s.34

⁴⁰⁶ Bkz. Et-Tehzib: (ه ج ر): c.6, s.29, Garibi’l-Hadis, İbnu Selam (هجر): c.3, s.311 ve El-Garibin (هجر): c.6, s.1913

⁴⁰⁷ Mekayisi’l-Luga (ن س ك): c.5, s.420

⁴⁰⁸ Bkz. El-Ayn (ن س ك): c.5, s.317, Tehzib El-Luga (ن س ك): c.10, s.44, Es-Sahhah (ن س ك): c.4, s.1612, El-Muhassas: c.4, s.63, El-Mısbah El-Munir (ن س ك): c.2, s.603

⁴⁰⁹ El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (ن س ك): c.6, s.724, El-Muhassas: c.4, s.63 ve Lisanü’l-Arap (ن س ك): c.10, s.499

⁴¹⁰ El-Mısbah El-Munir (ن س ك): c.2, s.603

kelimesinin kökenini (eddemü) yani kurban anlamında ele alanlar da olmuştur. Şu ifadeler kelimenin bu anlamda kullanıldığını göstermektedir: Kim şöyle şöyle yaparsa nüsük yapması gerekir. Yani Mekke’de kurban kesmesi kan akıtması gerekir.⁴¹¹ Bu anlama işaret eden çok sayıda tevil ve garib sözcükler yazarı bulunmaktadır.⁴¹²

Umde yazarı da nüsük kelimesinin mutlak anlamı ile alakalı daha öncekilerin ifade ettiği ibadet anlamını almış ancak sözcüğün tahsis yönünde anlam gelişimi geçirdiğine değinmiştir. Ardından hac anlamının, mutlak manada ibadet anlamına üstün gelerek o manaya tahsis edildiğini belirtmiştir. Kendisi bununla alakalı şöyle der. “Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا) (Her ümmet için, menseki meşru kıldık.) Menasik kelimesi, hac ibadeti ve hac ibadetinin gerçekleştiği yerler anlamına gelir. Nüsük kelimesinin asıl manası hac ve diğer ibadetleri kapsayacak şekilde mutlak ibadet anlamına gelir. Falan tenesseke, neseke ve hüve nassik şeklinde kullanılır. Ancak kelime daha sonra hac anlamında kullanılmaya başlanmıştır”⁴¹³ Yazarın kullandığı (asıl...mutlak...daha sonra) gibi ifadeler bu anlam tahsisine ve özelleştirmesine işaret etmektedir. Semin, nüsük sözcüğünün bu anlam özelleştirmesi/tahsisinden sonra kelimenin, diğer ibadetler ve Allah’a yaklaşma anlamı kastedilmeksizin sadece hac ve hac ibadetleri anlamında kullanılmaya başlandığı görüşünü savunur. Bu tahsis ve özelleştirmeye, Seminden önce başka dilbilimciler işaret etmişlerdir. Râgıb (502) Müfredatında konu ile ilgili şunları söyler: “nüsük: İbadet anlamındadır. Nasik: Âbid, ibadet eden kişi anlamına gelir. Bu kelime hac eylemleri için tahsis edilmiştir.”⁴¹⁴ İbn’l-Esir de (606) en-Nihaye adlı eserinde konuyu şöyle açıklar: “Menasik, nüsük ve nesike sözcükleri konuşmalarda çok tekrar eder. Menesik sözcüğü; mensik (sin harfi fethalı ve kesreli olabilir) sözcüğünün çoğuludur. O da ibadet edilen yer anlamına gelir. Mastar, zaman ve mekân yerine kullanılır. Daha sonra ise tüm hac eylemleri menasik olarak adlandırılmıştır.”⁴¹⁵ Külliyyet yazarı (1094) örneğinde olduğu gibi, kendisinden sonra gelenler belki de onun bu görüşünden etkilenmiştir. Külliyyet yazarı şöyle der: “Nüsük: İbadet edilen her yer ve zaman nüsük ve mensek olarak adlandırılır.

⁴¹¹ Tacü’l-Arus (ن س ك): c.27, s.372

⁴¹² Bkz. Mecazu’l Kuran: c.1, s.70, Garibül-Kur’an, İbn Kuteybe: 78 ve Et-tibyan: 104

⁴¹³ Umdetü’l-Huffâz (ن س ك): c.4, s.171

⁴¹⁴ El-Müfredat (نسك): s.802

⁴¹⁵ Bkz. En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (نسك): c.5, s.48 ve Lisanü’l-Arap (نسك): c.10, s.499

Bu manada âbid (ibadet eden) kişiye de nâsik denmiştir. Nüsük kelimesinin asıl anlamı İbadet manasındadır, ancak hac anlamında yaygınlaşmıştır.”⁴¹⁶ İnsanların günümüze kadar kelimeyi bu şekilde kullanmaya devam etmeleri de Semin’in anlam tahsisi yönündeki görüşünü desteklemektedir. Bilindiği gibi günümüzde halk arasında nüsük veya menasik dendiği zaman hac ve hac eylemleri kastedilmektedir.

5.1.27. (Ehli Beyt) أَهْلُ الْبَيْتِ Sözcüğünün, (Evde Oturanlar / Ev Ahalisi) Anlamından, (Hz. Peygamberin (Sallallahu Aleyhi Ve Sellem) Ailesine Verilen Bir İsim) Anlamına Daralması

Sözlüklerin (أهل) maddesinde, (ehli beyt) ibaresinin anlamı (o evde oturan kişiler) anlamında yer verilmiştir. El-Halil konuyla alakalı şöyle der: “ehli beyt: Sözcük evde oturanlar anlamına gelir.”⁴¹⁷ Tacü’l-Arus’da şöyle geçer: el-ehlü’l beyt: O evde oturan kişiler anlamına gelir. Bu nedenle de ehlü’l kura (köy ehli) ibaresinin manası da köy halkı, o köyde oturanlar anlamındadır.⁴¹⁸

Semin el-Halebi Umdesinde ehli beyt cümlesinin anlamını şu sözlerle açıklar: “ehlü racül (adamın ehli) cümlesinin asıl anlamı: aynı evde bir arada yaşayan insanları ifade etmede kullanılırken, bu anlam değişerek aynı soydan olan insanları ifade etme manasında ehli beyti’r-racül ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Ardından da ibare sadece Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) ailesi için kullanılır olmuştur.”⁴¹⁹

Semin’in ifadesinde, ehli beyt ibaresinin geçirdiği gelişim açıkça görülmektedir. İbare iki anlam gelişim dönemi geçirmiştir. Önce (aynı evde bir arada yaşayan insanları, ev ahalisini) ifade ederken, aynı evde oturmasalar dahi (aynı soydan olan insanları) ifade etmeye başlamıştır. Bu anlam Semin’in; (bu anlam değişerek aynı soydan olan insanları ifade etme manasında ehli beyti’r-racül ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.)

⁴¹⁶ El-Külliyat: s.887

⁴¹⁷ El-Ayn (ل • هـ) c.4, s.89

⁴¹⁸ Bkz. Tacü’l-Arus (ل • هـ): c.28, s.41, El-Muhkem ve El-Muhitu El-Azam (ل • هـ): c.4, s.355 ve Lisanü’l-Arap (ل): c.11, s.29

⁴¹⁹ Umdetü’l-Huffâz (أهل): c.1, s.135

beyanından anlaşılmaktadır. Daha sonra bu geniş ifade tekrar anlam daralmasına uğramış ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ailesi için kullanılır olmuştur. Böylelikle bu sözcük insanların soylarını ifade etmekten sadece Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) soyunu ifade etmeye başlamıştır.⁴²⁰ Bu nedenle de ehli beyt dendiği zaman bu sözcük doğrudan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ailesine işaret eder. Bu durum günümüzde de bu şekilde devam etmektedir. Bu yeni anlamı, tevil ve dil bilimcilerin (إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت) (Ey ehli beyt (Peygamberin ev halkı)! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.) [Ahzab 33/33] ayetinde geçen ehli beyt ibaresi ile Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ev halkı, hanımları, kızı ve Hz Ali (ra) ve bunların zürriyetleri kastedilmiştir, görüşleri teyit etmektedir.⁴²¹ El-Muhkem, Lisanü'l-Arap ve diğer eserlerde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ehli beyti ile alakalı şu açıklama yer alır: (Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem)) Ehli beyti; onun eşleri, kızı ve damadıdır. (yani Hz. Ali (ra)) Ehli beyt ibaresi ile Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) eşleri ve ailesindeki erkekler kastedilir diyenler de olmuştur.⁴²²

Zeccac'ın dediği gibi kelimenin sözlük anlamı erkek ve kadın herkesi kapsamaktadır.⁴²³ Aynı zamanda kelimenin kapsamı içine torunlar ve zürriyet, yani gelecek nesiller de girmektedir. (Ehline (ailene) namazı emret ve kendin de ona devam et) [Taha 20/132] (وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا) (Rahmeti ve bereketi size olsun ey ehli beyt (peygamberin ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir) [Hud 11/73] ayetleri de bu manaya işaret etmektedir.⁴²⁴

Bu analizde, el-Muhkem gibi bazı Arapça sözlüklerden yaptığımız aktarımlardan da anlaşılacağı üzere sözcüğün bu anlam gelişimine Seminden önce de işaret edenler olmuştur. Bunun yanında Semin'in Râgıb'tan aktardığı şu ifadede de bu durum

⁴²⁰ Umdetü'l-Huffâz (بيت): c.1, s.244

⁴²¹ Camiu'l Beyan: c.20, s.263, El-Camiu Liehkami'l Kuran: c.14 s183 Bkz hadis " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي خَمْسَةِ: فِيّ، وَفِي عَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ وَحَسَنَ وَحُسَيْنَ... ») Ed-Dur: c 6 s 600-605

⁴²² Bkz. El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam c.4, s.355 ve Lisanü'l-Arap, c.11, s.29

⁴²³ Bkz. Meani el-Kur'an, Ez-Zeccac c.4, s.226

⁴²⁴ Bkz. Tactü'l-Arus (ل • ا): c.28, s.41

anlaşılmaktadır: Ehli beyti'r-racül (adamın/erkeğin ehli beyti / ailesi) :Kişinin aynı soydan olan insanlar. Ehli beyt dendiğinde bu ibare daha sonraları sadece Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) soyunu ifade etmeye başlamıştır.⁴²⁵

Semin, (بيت) maddesinde sözcüğün bu anlam gelişimine, “ehli beyt; Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) soyunu ifade etmesiyle tanınmıştır”⁴²⁶ ifadesi ile tekrar işaret etmiştir.

5.2. Sadece Semin El-Halebinin Ele Aldığı Sözcükler

5.2.1. (kımar) الْخِمَار Sözcüğünün, (Genel Manada Örtü) Anlamından, (Kadının Yüzünü Örttüğü Peçe) Anlamına Daralması

Kımar kelimesi Arapça sözlüklerin (خ م ر) maddesinde yer almıştır. İbn Faris Mekayisi'l-Luga adlı eserinde sözcüğün, örtme manasına işaret eden tek bir kökünü zikretmiştir.⁴²⁷ El-Muhassas adlı eserde ise şöyle yer alır: “Her örttüğünde o eyleme kammartehu denir”⁴²⁸ Râgıb da konuya şöyle bakar: Kamr kelimesinin asıl anlamı bir şeyi örtmektir Örtmede kullanılan şeye de kımar adı verilir.”⁴²⁹

Semin el-Halebi bu asıl anlama şu ifadelerle yer verir: “Kımar; Bir şeyi örtmede kullanılan araçtır. Kelime hadiste şöyle geçer: (Kammiru eniyetikum)⁴³⁰ Kammiru kelimesi burada örtün anlamına gelmektedir. Bu durumda cümle (Kaplarnızın üstünü örtün anlamındadır. Dekale fi kımari'n-nes ve gımarihim yani (kapalı örtülü topluluk içine girdi) anlamına gelir. Bu kelime nerede kullanılırsa orada örtme ve karışma anlamına gelir.”⁴³¹

⁴²⁵ Bkz. El-Müfredat:96 ve Umdetü'l-Huffâz (أهل): c.1, s.136

⁴²⁶ Umdetü'l-Huffâz: c.1, s.244

⁴²⁷ Bkz. Mekayisi'l-Luga: (خمر) c.2, s.216, El-Ayn (خ م ر): c.4, s.262, El-Müfredat (خمر): 298, Es-sahhah Tacü'l Lüga ve sahhahu'l Arapiyye: c.2, s.650

⁴²⁸ Bkz. El-Muhassas: c.1, s.366

⁴²⁹ El-Müfredat (خمر): s.298

⁴³⁰ Bkz. Hadis Sahihu'l Buhari c 7 s 111 hadis no: 5623 kabın örtülmesi babı

⁴³¹ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (خمر): c.1, s.533

Yazar burada sözcüğün, kullanımı yaygınlaşan yeni anlamından bahseder ve iki anlam arasında bağ kurar: Kendisi konuyla alakalı şöyle der: “Kımar, bir şeyi örtmeye yarayan araçtır. Daha sonra bu kelime kadınların yüzlerini örttükleri araca (peçeye) verilen isim halini almıştır. Kelime şöyle kullanılır: Akmaratü’l-Mer’etü ve kammarat (kadın yüzünü (peçe ile) örttü) kelimenin çoğulu kamrdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وليضرن بخرهن على جيوبهن) (Peçelerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar.) [Nur 24/31]⁴³² Kelimenin asıl anlamını ve gelişmiş anlamını vermesinden ve (...isim halini almıştır) ibaresinden, kımar kelimesinin daralma yönünde anlam gelişimine uğradığı anlaşılmaktadır. Semin, kımar kelimesinin yeni anlamının: (kadınların “yüzlerini” örttükleri peçeye verilen isim olmuştur.

Sözlükler incelendiğinde, Semin ile ondan önce gelenler arasında genel olarak bu gelişime işaret konusunda fikir birliği olduğu görülmektedir. Ancak, Semin, yeni anlamda örtülen yerin belirlenmesi konusunda onlardan farklı düşünmektedir. Râgıb, Müfredat adlı eserinde kımar sözcüğünün ifade ettiği örfi tahsisi şu sözleriyle belirtmiştir: “Kımar: Kadının (başını) örttüğü başörtüsüne verilen isimdir.”⁴³³ Kelime Ez-Zahir’de de şöyle yer alır: “Kımar: Saçları örtmesi nedeniyle bu şekilde isimlendirilmiştir.”⁴³⁴ El-Ezheri’nin ifadesi de şu şekildedir: Kımar: Kadının başını örttüğü şeydir. Gad tekammarat bilkımar (kımar örttü) ve hiye hasnetü’l-kımreti yani kımar giysisi⁴³⁵ el-Muhkem de sözcük şu şekilde yer alır: “tekammerat bil-kımar ve ıktemerat yani; onu giydi/taktı ve Kammarat bihi ra’she: yani kadın başını onunla örttü anlamına gelir”⁴³⁶

Bu manada Araplar şöyle derler: “el-Avanü le tuallemü’l-kımrate”⁴³⁷ (tecrübeli kadına kımra (baş/yüz örtüsü) öğretilmez)” Bütün bu geçenlerden, Semin’den önce, kımar sözcüğünün daralma yönünde gelişim gösterdiğine işaret eden dilcilerin olduğu

⁴³² Bkz. Umdetü’l-Huffâz (خرم): c.1, s.533

⁴³³ El-Müfredat (خرم): s.298

⁴³⁴ Ez-Zahir fî Meani Kelami’n-Nas: c.1, s.408

⁴³⁵ Bkz. Tehzib El-Luga: (خ م): c.7, s.162, Mekayisi’l-Luga: c.2, s.216 ve Esasu’l Belaga (خ م): c.1, s.266

⁴³⁶ El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (خرم): c.5, s.188

⁴³⁷ Tecrübeli kadın ne yapması gerektiği öğretilmez. Böyle bir kadın örtünmeyi bilmeyecek kadar küçük değildir Bu atasözü tecrübe sahibi insanlar için kullanılır. Bkz. Cemheretu’l Emsal: c 2 s 38, Garibül-Kur’an, İbn Kuteybe c 1 s 53 ve Lisanü’l-Arap: (خ) c 4 s 257

anlaşılmaktadır. Onlar, kelimenin gelişim gösteren tek anlamı üzerinde hemfikirlerdir, ancak bu anlam örtülen yer konusunda Semin'in ifade ettiği anlamdan farklılık arz etmektedir. Semin el-Halebi, Râgıb'ın yaptığı gibi örfi anlam alanını belirtmemiş olmasına rağmen, kımarın örtüldüğü yerin baş değil yüz olduğu konusunda ortaya koyduğu görüşünde tek sayılır. Fakat örtülen yerin yüz olduğunu belirtmesi ve ayeti delil olarak sunması, anlamın dini alan dâhilinde olduğu izlenimi vermektedir.

5.2.2. (Tuğyan) الطُّغْيَان Sözcüğünün, (Her Şeyde Haddi Aşma) Anlamından, (Sadece Günah İşleme ve İsyanda Haddi Aşma ve Azma) Anlamına Daralması

Umdetü'l-Huffaz eserinde haddi aşma anlamı Tuğyan sözcüğün asıl anlamı olarak verilmiştir. Ardından Semin, kelimenin bundan daha özel başka bir anlamını şu ifadelerle ilave etmiştir: “Tuğyan sözcüğünün asıl anlamı her şeyde haddi aşma anlamında olup, aşırı isyan ve günah (azgınlık) anlamı o anlama üstün gelmiştir.”⁴³⁸ Bu sözleriyle kelimenin daha geniş anlamını verdikten sonra, haddi aşma ifadesinin özellikle isyan /günah alanında haddi aşma ve azma olduğunu belirtmektedir. Yazarın kullandığı (asıl, her şey ve üstün geldi) gibi ifadelerini kullanmasından tuğyan sözcüğünün anlam gelişmesine uğradığı anlaşılmaktadır. Böylelikle kelime (her şeyde haddi aşma) anlamından (özellikle isyan ve günah işleme konusunda haddi aşma ve azgınlık) anlamına daralmıştır. Semin'in, tuğyan kelimesinin asıl anlamı ile alakalı belirttiği görüş; bazı dilbilimcilerin ve sözlük yazarlarının ortaya koyduğu görüşle aynı anlamda olduğunu teyit etmektedir. Onların bazı ifadeleri şöyledir: “tagav, tağa: Tuğyan: tağavti (azdın) ve tağavtü (azdım) şeklinde fiil olarak, et-Tağva şeklinde de isim olarak gelir. Nuh kavmini sel ve Semud kavmini uğultu / ses basması gibi, sınırı ve ölçüyü aşan her şey tağa olarak ifade edilir.”⁴³⁹ Aynı zamanda tevil âlimleri (لَمَّا طَغَى الْمَاءُ) (su bastığı vakit) [Hakka 69/11] ayetinin “Su yükseldiği ve sınırı aştığı zaman”⁴⁴⁰ anlamına geldiğini söylemişlerdir. Fakat bazı dilbilimciler, tuğyan sözcüğünün gelişmiş anlamının, onun asıl ve orijinal anlamı olduğunu belirtmişler ve

⁴³⁸ Umdetü'l-Huffâz (طغى): c.2, s.406

⁴³⁹ Bkz. El-Ayn (طغى): c.4, s.435, Tehzib El-Luga (ط غ ي): c.8, s.153, Cemheretu'l Luga: c.2, s.919 ve El-Bari: c.1, s.424

⁴⁴⁰ Bkz. Et-Tibyan fi tefsiri Garipi'l Kuran s.321, Garibül-Kur'an, İbn Kuteybe: 428 ve Meani el-Kur'an, Ez-Zeccac: c.5, s.72

kelimenin başka herhangi bir anlamından bahsetmemişlerdir. Bu duruma, İbn Faris'in el-Mecel ve el-Mekayis adlı eserlerinde yer alan şu ifadeleri örnek olarak verilebilir: "Ta, ayn ve mutel harflerden oluşan kelimenin kökeni, isyan ve gûnahta haddi aşma ve azgınlık manasında asıl ve orjinal anlama işaret etmektedir. Kelime, Hüve tağın (O tağidiri azgındır) şeklinde kullanılır."⁴⁴¹ İbn Seyyide de onun manasını (küfürde aşırılık) olarak tanımlamıştır.⁴⁴² İbn'l-Esir ise onun manası; (şerde ölçüyü aşmaktır) şeklinde izah etmiştir.⁴⁴³ Bu geçenler, bu anlamın, kelimenin kullanılan yaygın manası olması itibariyle, adı geçen yazarların eserlerinde tuğyan kelimesinin gelişmiş anlamını teyit ettikleri fikrini verebilir. Böylece bu anlam, kelimenin asıl ve orijinal anlamı gibi olmuştur. Bana göre bu durum, sözcüğün geçirdiği anlam daralmasına işaret eden bir göstergedir.

Bu durumda Semin el-Halebi, tuğyan sözcüğünün daralma yönüyle gelişim gösterdiğini doğrudan ve açıkça belirten tek kişidir.

5.2.3. (Tahâret) الطَّهارة Sözcüğünün, (Temizlik) Anlamından, (Dini Tahâret) Anlamına Daralması

Tahâret sözcüğünün anlamı Umde eserinde şu ifadelerle yer almıştır: "Taharet: Temizlik ve temizlikte mübalağa etmek anlamındadır. Taharatü'l-mer'atü (kadın temizlendi) (mazi halinde ayn/he harfi fethalı ve muzari halinde zammeli tahurat) şekilde kullanılır. Bazıları fethalı olması daha doğrudur demişlerdir. Taharet (temizlik) maddi beden temizliği ve manevi nefis temizliği olmak üzere iki türdür. Taharet sözcüğünün dini anlamı ise; hadesten (manevi pislik) ve necasetten (maddi kir) temizlenmek veya sudan başka istinca ve teyemmüm ile temizlenmek anlamına gelir."⁴⁴⁴ Semin'in bu geçen ifadelerinde, taharet kelimesinin, temizlik ve temizlikte mübalağa etmek anlamlarına gelen sözlük anlamından bahsetmiştir. Ardından (Taharet sözcüğünün dini anlamı ise; hadesten ve necasetten temizliktir) ibaresi ile bu kelimeyi sözlük anlamından, ona özel dini anlamına taşıyan Semin'e göre (hadesten

⁴⁴¹ Bkz. Mücmel El-Luga (طغى): 583, Mekayisi'l-Luga (طغ): 412 ve El-Müfredat (طغى): 520

⁴⁴² Bkz. El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: c.6, s.8 ve El-Kamusu'l Muhit: c.1, s.1307

⁴⁴³ Bkz. En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (طغى): c.3, s.128

⁴⁴⁴ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (طهر): c.2, s.417, 418

ve necasetten temizlik) anlamını eklemiştir. İşte bahsedilen bu temizlik beden temizliğidir. El-Halebi, (وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا) (Eğer cünüp iseniz iyice yıkanarak temizlenin) [Maide 5/6] ayetini de bu manaya hamletmiştir. Yani temizlikte su veya onun yerine geçen bir şey kullanın.⁴⁴⁵

Taharet sözcüğünün dini anlama tahsisinden, Semin dışında –bulabildiğim kadarıyla– başka birisi bu netlikte bahsetmemiştir. Kelime, Arapça sözlüklerde (طهر) maddesinde sadece dini anlamıyla işlenmiştir. Lisanü'l-Arap sözlüğünde şu şekilde yer alır: “Tahara: et-Tahrü: Hayzın zıttıdır. Et-Tahrü: Necasetin (maddi kir) zıttıdır. Kelimenin çoğulu; athar olarak yapılır. Kalıpları Tahara, yatharu, tahura, tahrar ve taharaten şeklinde yapılır.”⁴⁴⁶ İbn Faris’in Mekatis adlı eserinde de şu şekilde zikredilmiştir: “ta, ha ve ra harflerinden oluşan kelime arılık, saflık temizlik ve pisliğin izale edilip giderilmesi anlamlarında tek bir manayı ifade eder.”⁴⁴⁷ Halil ise ondan şu şekilde bahsetmiştir: Onunla yani su ile temizlenmenin fazileti. (وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ) (Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit...) [Bakara 2/222] ayetindeki manası gusül etmek (gusül abdesti almak) anlamındadır. (حَتَّى يَطْهَرْنَ) ayetini kim okumuşsai ayetin anlamını; kadınlar taharet yapsınlar yani gusül abdesti alsınlar manasında vermişlerdir.⁴⁴⁸ Son dönem bilim insanlarından Dr. Muhammet Hasan Cebel’in, (2015) el-İştikak adlı eserinde taharet sözcüğünün anlam gelişimine açıktan işaret ettiğini gördüm. Ancak bu gelişim, anlam genişlemesi yönünde bir işaretti. Kendisi meseleye şöyle bakmaktadır: “Tahara: Kelimenin temel anlamı, eziyet verici şeylerden arınmak ve temizlenmektir veya akıcı bir şeyin kesilmesi / durması anlamındadır. Kelimenin anlamı daha sonra maddi ve manevi pisliklerden temizlenmek manasında genişlemiştir. Taharet kelimesi de maddi veya manevi kirlere arınmak ve temizlenmek anlamındadır.”⁴⁴⁹ Kelimedeki anlam genişlemesi

⁴⁴⁵ Bkz. El-Müfredat (طهر): 525

⁴⁴⁶ Bkz. Lisanü'l-Arap (طهر): c.4, s.505, El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: c.4, s.245 ve Tehzib El-Luga (طهر): c.6, s./99

⁴⁴⁷ Mekayisi'l-Luga (طهر): c.3, s.428

⁴⁴⁸ Bkz. El-Ayn (طهر): c.4, s.18, 19 ve Tacü'l-Arus (طهر): c.12, s.444

⁴⁴⁹ El-Mucem El-İştikaki El-Muassal (طهر): c.3, s.1360

olduğuna dair et-Tehzib, esesü'l-Belagat vb. gibi başka eski eserlerde de işaretler de bulunmaktadır.⁴⁵⁰

5.2.4. (Mushaf) الْمُصْحَف Sözcüğünün, (Yazılı Sayfaların Bir Araya Getirilip Toplanması) Anlamından, (Kur'an'ın Yazılı Sayfaları) Anlamına Daralması

Arapça sözlükler “Mushaf” kelimesinin anlamından (ص ح ف) maddesinde şu şekilde bahsetmişler ve anlamı hakkında da fikir birliği etmişlerdir: el-Mushafü ve el-Mishafü: yazılı sayfaların bir araya getirilip toplanmasıdır.⁴⁵¹ Sözlük yazarları bunun nedenini de şu şekilde açıklamışlardır: Mushafın bu isimle (Mushaf olarak) adlandırılma nedeni onun yazılı sayfaları iki kapak arasında bir araya getirip toplamasıdır.”⁴⁵² (Çoğulu suhuf olan Sahife) kelimesinden bu tez içerisinde bahsettim.⁴⁵³

Umde yazarı ise; sözlüklerde geçen aynı anlamdan bahsetmiş ancak sözlüklerde yer almayan daha özel bir mana ifade eden başka bir anlama işaret etmiştir. Yazar konuyla ilgili şöyle der: “Mushaf: yazılı sayfaları bir araya getirip toplayandır. Çoğulu Masahıf olarak yapılır. Anlamı Kur'an'ın yazılı sayfaları anlamında kullanılması yaygınlık kazanmıştır.”⁴⁵⁴ Suhuf kelimesinin genel anlamından bahsetmesinin ardından (Kur'an'ın yazılı sayfaları anlamında kullanılması yaygınlık kazanmıştır) ibaresi ile kelimenin daha özel anlamını belirtmiştir. Kelimenin iki anlamına da değinmesinin ardından (yaygınlık kazanmıştır) ifadesi kelimenin daralma yönünde gelişme göstermesine işaret etmektedir. Bu yönüyle “Mushaf” kelimesi, Semin'in bakış açısına göre genel manada yazılı sayfaları ifade etmesinden ziyade, sadece yazılı Kur'an sayfalarına delalet eder. Bahsi geçen bu anlam günümüzde de, iki kapak arasında sayfaları toplanmış Kur'an'ı Kerim için kullanılmaktadır.

⁴⁵⁰ Bkz. Tehzib El-Luga (ط • ر): c.6, s.99, Esasü'l Belaga: c.1,s.616 ve Lisanü'l-Arap (طهر): c.4, s./505

⁴⁵¹ Bkz. El-Müfredat: 476, El-Ayn (صف): c.3, s.120, Et-Tehzib (ص, ح): c.4, s.149 ve Sahhah El-Luga ve Tacu El-Arabiyye (صف): c.4, s.1384

⁴⁵² El-Ayn (صف): c.3, s.120, Et-Tehzib (ص, ح): c.4, s.149, El-Cemhara (صف): c.1, s.540, El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (صف): c.3, s.160 ve Lisanü'l-Arap (ص): s.9, s.186

⁴⁵³ Bkz bu tezin 97. sayfası

⁴⁵⁴ Umdetü'l-Huffâz (صف): c.2, s.321

6. UMDETÜ’L-HUFFÂZ KİTABINDA ÖRFİ ANLAM DARALMASINA İŞARET EDEN SÖZCÜKLER

Örf, sözcüklere, ilk anlamından daha özel ve sınırlı anlamlar yükler. Ardından bu anlamın kullanımı toplum içinde yaygınlaşır. Buna bağlı olarak usulcüler, bu ek anlama (örfi hakikat) adını vermişler ve şu şekilde tanımlamışlardır: “Örfi kullanım yoluyla alanından başka bir alana aktarılan anlamdır.”⁴⁵⁵ Bu çalışmanın giriş bölümünde açıkladığımız gibi, daralma sonrası aktarılan bu örfi anlam mecazi değil gerçek anlamdır.⁴⁵⁶

Örfi hakikat iki kısımdır:

1-Genel örfi hakikat: “Örfi kullanım yoluyla sözlük anlamından yeni anlama aktarılan kelimelerdir. “Bu aktarım ve geçiş; ya sözcüğün manasının bir kısmının tahsis edilmesi ya da örfi kullanım yoluyla kelimenin sözlük anlamının mecaz anlama aktarılması ile gerçekleşir.”⁴⁵⁷ Buna (Dêbbe) sözcüğü örnek olarak verilebilir. “Kelime asıl manası itibari ile hareket eden bütün canlılara verilen bir ad iken, örfi olarak hareket eden bazı canlılara isim olmuştur.”⁴⁵⁸ Bu isimlendirmeyi gerçekleştirenler genelde bilinmezler. Muhatap çevre, yaşadıkları dönem ve lehçeleri örfi hakikatin değişmesinde ve onun anlaşılmasında önemli rol oynar. (harami) sözcüğünü örnek olarak alırsak, kelime aslında (haram) sözcüğüne nispet edilirken daha sonraları hicri yedinci asırda (hırsız) anlamında kullanılmaya başlamıştır.⁴⁵⁹ (Aş) kelimesi de Mısır’da ekmek, diğer bazı Arap ülkelerinde ise pilav anlamında kullanılmaktadır.⁴⁶⁰ Taharet, harim vb. gibi örneklerden giriş bölümünde bahsedildi.

2-Özel örfi hakikat: (Terim anlam) “Özel örfi kullanım yoluyla anlamı değişen sözcüklerdir. Yani; belirli meslek gruplarının kullandığı ifadelerdir.” Bu tür, anlamın

⁴⁵⁵ El-Furuku’l Lugaviyye: 66

⁴⁵⁶ Tez bkz. s 32

⁴⁵⁷ Mustalahat Ed-Delale El-Arabiyye: s.119

⁴⁵⁸ Bkz. El-Furuku’l Lugaviyye, Ebu Hilal El-Askeri:s.66, Ilmu Ed-Delale (Fayiz Ed-Daye): s.278

⁴⁵⁹ Bkz. Delaletu’l Elfaz: s.125

⁴⁶⁰ Ilmu Ed-Delale (Ahmet Muhtar Ömer): s.246

zihinde çağrıştırılması için belirli bir bağlama gereksinim duyar. Nahivcilerin, (hal, merfu ve meksur) sözcüklerini, şairlerin de şiir kelimesini kullanılması⁴⁶¹ bu duruma örnek gösterilebilir. Bu sözcükler sıradan konuşma esnasında kullanıldığı zaman sözcüklerin dildeki asıl ve orijinal bilinen anlamları akla gelir. Ancak, bu sözcükler kendi alanlarında ve yerinde kullanıldıkları zaman kullanım amacına ve düzeyine göre anlamları değişiklik arz edecektir. Aynı zamanda (ameliyye / ameliyat) sözcüğü ile ilgili olarak dilbilim insanları, sözcüğün anlamının cerrahi, finansal alanlar veya savaş teknikleri veya orman işleri veya spor gibi kullanıldığı alana göre farklı anlamlar ifade ettiğini belirtmektedirler.⁴⁶² Bunun üzerine terimler sözlükleri oluşturulmuştur.⁴⁶³

Semin el-Halebi, Umdetü'l-Huffâz adlı eserinde bu tür anlam daralmasını ele almıştır. Ona göre örfi hakikatler genel ve özel olmak üzere çeşitlilik arz eder. Yazar genellikle, genel avam halk ile fakihler ve nahivciler gibi diğer ilim sahibi insanları birbirinden ayırır.

Bu bölümde, Semin'in belirttiği veya işaret ettiği veya sözlerinden dolayı anlaşılan örfi daralma yaşayarak anlam gelişimine uğrayan sözcükleri arz edeceğiz. Semin, (örfi ve dini olarak, dinin tanımladığı) gibi dini ve örfi sözcükleri bir araya getiren ibareler ile dini örfü kast etmektedir. Yani burada gerçekleşen daralma dinin, anlam üzerindeki gücünün örften yüksek olması nedeniyle örfi değil dini yöndendir.

Bu bölüm, iki alt başlığı içermektedir:

- 1-Semin el-Halebi'den önceki âlimler tarafından ele alınan sözcükler
- 2-Sadece Semin el-Halebi'nin ele aldığı sözcükler

⁴⁶¹ Bkz. bu tezdeki s 98

⁴⁶² Bkz. El-Luga, Fenderis: s. 257-258

⁴⁶³ Meacimu'l Mustalahat fi Turasi'l Arabiyye: s.290

6.1. Semin El-Halebi'den Önceki Âlimler Tarafından Ele Alınan Sözcükler

6.1.1. (Behime) البهيمة Sözcüğünün, (Konuşmayan Her Şey) Anlamından, (Yırtıcı Hayvanlar ve Kuşlar Dışında Konuşmayan Bütün Hayvanlar) Anlamına Daralması

Arapça sözlüklerde ve Umdetü'l-Huffâz eserinde (بهيمة) (behime) maddesinin asıl anlamı şu şekilde izah edilmiştir: “Bu maddenin asıl anlamı kapalılığı nedeniyle sesi duyulmayan şeylere verilen bir isimdir.”⁴⁶⁴ Tehzib adlı eserde şu şekilde yer alır: “Behime: konuşmayan, yani konuşmaktan uzak duran kapalı olan anlamındadır.”⁴⁶⁵ İbn Manzur şöyle der: “Ayırt etme özelliği olmayan her canlıya verilen isimdir. Ayırt etme özelliği olmadığı için ona behime adı verilir. Ayrıca übheme ani'l kelim (Konuşmaz hale geldi) denir. (أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ) [Maide 5/1] (evcil hayvanlar, size helal kılındı) ayetinde ise Allah Teâlâ anlamın beyanı adına behime sözcüğünü en'am (evcil hayvanlar) kelimesine izafet etmiştir. Behime sözcüğü evcil ve diğer hayvan türlerinin hepsine verilen bir isimdir.”⁴⁶⁶

Semin el-Halebi, Umdesinde behime sözcüğünün anlamını şu şekilde açıklamıştır: “Behime: Kapalılığı ve anlaşılmağı nedeniyle konuşamayan hayvanlara verilen bir isimdir. Ancak, bu kelime tanımlamada yırtıcı hayvanlar ve kuşlar dışında diğer hayvanlara verilen bir ad olmuştur.”⁴⁶⁷ Semin bu ifadesiyle genel anlamı, (yırtıcı hayvanlar ve kuşlar dışında) diyerek sınırlandırmıştır.⁴⁶⁸ Onun bu sözleriyle (behime) sözcüğünün (konuşmayan her şey) anlamından (yırtıcı hayvanlar ve kuşlar dışında konuşmayan bütün hayvanlar) anlamına daralmaya maruz kaldığına işaret ettiğini çıkarabiliriz. Yırtıcı hayvanlar ve kuşlar da konuşamamasına rağmen alışlagelen tanımlama bu şekildedir. Semin bu durumu (ancak, bu kelime tanımlamada... verilen bir ad olmuştur) ifadesi ile açıklamıştır. (Behime) sözcüğünün bu yeni anlamını ve kullanım alanının belirleyen örf olmuştur. Semin'in bu yeni anlamla ilgili görüşü, bazı sözlüklerin verdiği anlamla kısmi olarak örtüşmektedir. Halil ve diğerleri sözcükle

⁴⁶⁴ Umdetü'l-Huffâz (بهيمة): c.1, s.238

⁴⁶⁵ Bkz. Tehzib El-Luga: c.6, s.178

⁴⁶⁶ Bkz. Lisanü'l-Arap (ب): c.12, s.56 ve Meani el-Kur'an, Ez-Zeccac

⁴⁶⁷ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (ب • م): c.1, s.238

⁴⁶⁸ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (بهيمة): c.1, s.238

alakalı şöyle derler: “Behime: Dört ayaklı kara ve su hayvanlarına verilen bir isimdir. Kelimenin çoğulu behêim olarak yapılır.”⁴⁶⁹ Bu ifadelerde kuşların istisna edildiği görülmektedir. Zira kuşlar bu anlam içine girmemektedir. Yırtıcı hayvanlar ise Semin’in ifadelerine göre örf, genel beheim (hayvanlar) dışına çıkarılmıştır. Burada dikkat çeken bir konu; Semin’in bahsettiği bu anlam daralmasından Râgıb el-İsfahânî⁴⁷⁰ (502) dışında ondan önce başka birisi bahsetmemiştir. Semin de onun ifadesini aktarmıştır.

6.1.2. (Tilavet) التِّلَاوَةُ Sözcüğünün, (Takip Etmek) Anlamından, (Kur’an Okumak) Anlamına Daralması

Tilavet kelimesinin sözlüklerde iki anlamı verilmiştir: takip etmek ve okumak. El-Cemhere adlı eserde şöyle bahsedilmiştir: Kelime takip etmek anlamında; televte’ş-şey, (bir şeyi takip ettin) ütlüü-hu (onu takip et), telev (takip etmek) şeklinde kullanılır. Kelimenin mastarı ise tilavet şeklinde yazılır.”⁴⁷¹ Tehzib’de ise şu şekilde yer alır: Tele, yetlü, tilaveten "yani; okudu anlamındadır. Tele sözcüğü takip etmek anlamında kullanılmışsa o zaman takip eden anlamında têlin şeklinde yazılır.”⁴⁷²

Semin el-Halebi, tilavet kelimesinin takip etmek anlamına geldiğini şu ifadeleri ile zikretmiştir: “Tilavet: takip etmek anlamındadır. Tilavet kelimesi örfi olarak Kur’an okumak anlamında yaygınlaşmıştır. Şu ayet de bu anlamdadır: (يَتْلُوهُ هَاق تَلَاوَتُهُ) (Onu gerektiği gibi hakkıyla okurlar) [Bakara 2/121] Zira Kur’an okuyan kimse onun bütün kelimelerini hakkıyla takip eder.”⁴⁷³ Semin, kelimenin genel manada takip etmek anlamından, okuyan kimsenin Kur’an sözcüklerini takip etmesi anlamında daha özel bir anlama işaret etmiştir. Bu anlam, Semin’in (Tilavet kelimesi örfi olarak Kur’an okumak anlamında yaygınlaşmıştır.) ifadesinden anlaşılmaktadır. Buradan; (tilavet) sözcüğünün (takip etmek) anlamından, örfi olarak (Kur’an okumak) anlamına daralma yönünde gelişime maruz kaldığı sonucu çıkmaktadır. Bu sonuca ulaşmamıza neden olan, tilavet sözcüğünün genel anlamının iki koşulla sınırlandırmasıdır. Birincisi;

⁴⁶⁹ Bkz. El-Ayn (ب م ب): c.4, s.62, El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (ب م ب): c.4, s.338 ve El-Muhassa: c.2, s.79

⁴⁷⁰ Bkz. El-Müfredat (ب م ب): s.149

⁴⁷¹ Bkz. Cemheretü’l-Luga (ت ل و): c.1, s.410, El-Ayn (ت ل و): c.8, s.138 ve Es-Sahhah (ت): c.6, s.2289

⁴⁷² Bkz. Tehzib El-Luga: (ت ل و): c.14, s.266 ve Cemheretü’l-Luga (ت ل و): c.1, s.410

⁴⁷³ Umdetü’l-Huffâz (ت ل و): c.1, s.267

okumak ve takip etmek sözcüklerinin Kur'an sözcüğüne bağlanmasıdır. İkincisi ise; Semin'e göre, Kullanım alanı örf olan anlam alanının belirlenmesidir.

Semin'den önce bazı sözlükler bu gelişime değinmişlerdir. İbn Düreyd (321) şu ifadeleriyle bunlar arasında yer almaktadır: “Ayetlerin ard arda okunup takip edilmesi halinde bu duruma Kur'anı tilavet ettim yani okudum denir.”⁴⁷⁴ Râgıb (502) ise sözcükle ilgili açık bir ifadeyle şöyle der: “Tilavet sözcüğü, örfi olarak Kur'an okumak anlamına gelir.”⁴⁷⁵ Semin, tilavet sözcüğüyle alakalı anlam daralması hakkındaki onun bu ifadesini kitabında aktarmıştır.

6.1.3. (Şiir) الشعر Sözcüğünün, (Hassas İlim) Anlamından, (Vezinli ve Kafiye Sözcükler) Anlamına Daralması

Sözlüklerde şiir kelimesinin anlamı; (kesin ilim) olarak yer almıştır. Bu anlam; İbn Faris'in aşağıdaki ifadelerine göre (ش ع ر) maddesinin iki anlamından birisidir. Kendisi şöyle der. “şın, ayın ve ra harfleri, sebat etmek ve ilim anlamında iki asıl manayı ifade eder.”⁴⁷⁶ Bu manaya göre, şu ifade de aynı anlamdadır: “leyte şi'ri (keşke şiirim) yani ilmim...ve me yüş'iruke yani nerden biliyorsun...”⁴⁷⁷ Şeartü: Saçı hissettim buradan ödünç alınan kelime şera'tü keza (şöyle hissettim anlamında yani şiir yazma derecesinde çok dikkatli olarak bildim anladım manasında kullanılır. Şaire şair denmesinin nedeni de onun dikkati, marifeti, zekâsı ve basiretidir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimi Arapların bildiği şiirden farklı kılmış ve Hz. Peygambere isnat edilen şairlik durumunu da (وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ) (Biz o Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) şiir öğretmedik.) [Yasin 36/69] ifadeleri ile nefyetmiştir. Yani; Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şiir söyleyemez, zira o şair değildir. Kur'an-ı Kerim de şiire benzemez.⁴⁷⁸

Yazar, şiir sözcüğü için de (hassas ilim) anlamını kullanmıştır. Ardından şu ifadelerle o sanatın bilinen anlamını vermiştir: “Şiir kelimesinin asıl manası şudur: leyte şi'ri

⁴⁷⁴ Cemheretü'l-Luga (ت ل و): c.1, s.410

⁴⁷⁵ El-Müfredat (تو): s.167

⁴⁷⁶ Mekayisi'l-Luga (شعر): c.3, s.193

⁴⁷⁷ El-Ayn (شعر): c.1, s.251

⁴⁷⁸ Meani'l-Kur'an, En-Nehhas: c.5, s.515

ifadesinde olduğu gibi o, hassas ilme verilen bir isimdir. Fakat bu kelime vezinli ve kafiyeli söylenen sözlere verilen bir ad halini almıştır. Şair de bu işi yapan kişiye verilen isimdir.”⁴⁷⁹

Semin, (Şiir kelimesinin asıl manası... bu kelime vezinli ve kafiyeli söylenen sözlere verilen bir ad halini almıştır) ifadeleri ile ve (asıl ve hal almıştır) sözlerini kullanarak kelimenin asıl anlamı ile yeni anlamı arasında bağ kurmuştur. Yazarın bu sözlerinden, şiir kelimesinde, anlam daralması yönünde bir gelişim olduğu anlaşılmaktadır. Kelime, (bütün hassas ilimler) anlamından, (vezinli ve kafiyeli sözler) anlamına yani şiir sanatı manasına daralma geçirmiştir. Bu gelişmiş anlam, şiiri veya dilbilim insanlarının terimsel tanımlamalarını temsil eder.⁴⁸⁰ Semin tanımında, şiir sözcüğünün kullanım düzeyini yeni örfi anlama göre belirlemiştir.

Bazı sözlükler şiir kelimesinin gelişmiş bu yeni anlamına işaret etmiştir. Bu bağlamda el-Ayn eserinde şiir kelimesi şu şekilde tanımlanmıştır: “Şiir: Belli alametlerle sınırları belirlenmiş yazıdır”⁴⁸¹ Râgıb ise Müfredat⁴⁸² adlı eserinde aynı anlam daralmasına işaret eder ve Semin de onun bu bakış açısını kabul edip onaylar.

6.1.4. (Târik) الطَّارِق Sözcüğünün, (Yol Tutan/Yolcu) Anlamından, (Gece Gelen) Anlamına Daralması

Semin el-Halebi, (yol tutan/yolcu) ifadesini (târik) sözcüğünün asıl anlamı olarak sayar. Umdesinde şöyle der: “Târik sözcüğünün asıl anlamı (yol tutan/yolcu) manasındadır. Târik olarak adlandırılmıştır çünkü o kişi ayağıyla yere ve yola vurur. Yani yürümesi esnasında ayağını yere vurur. Daha sonra da ayaklarla vurulan yer anlamında yol (sebil) tarik olarak adlandırılmıştır. Ancak, örfi olarak kullanımı gece

⁴⁷⁹ Umdetü'l-Huffâz (شعر): c.2, s.274

⁴⁸⁰ Bkz. Es-Sahabi: 211, El-Müzhir: c.2, s.398, Ayaru Eş-Şiir, İbnu Tabatba El-Ulevi:5 ve Nekdu Eş-Şiir, Kudame Bin Cafer:3

⁴⁸¹ Bkz. El-Ayn (شعر): c.1, s.251 ve Mekayisi'l-Luga (شعر): c.3, 193

⁴⁸² Bkz. El-Müfredat (شعر): s.456

gelen kişi anlamında özelleştirilmiştir. Bunu ifade adına da ailesinin yanına gece geldi denilmiştir.”⁴⁸³

Bu ifadelerden Semin’in, (ط ر ق) maddesi için Arapça sözlüklerde yer alan asıl anlamlar arasından vurmak anlamını tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ezheri, Tehzib adlı eserinde kelimenin anlamını şu şekilde vermiştir: Tark kelimesinin asıl anlamı: Vurmaktır. (Darb) Tark: Karıştırma, azarlama ve kehanet anlamındadır. Konuşmasında sözlerini birbirine katan ve bu konuda usta olan kişi için Araplar; atrık ve mişi (أَطْرَقِي وَمِيشِي) demişlerdir. Buradaki tark kelimesi, yünü dövmek (vurmak), meyş kelimesi ise yünü saçla karıştırmak anlamındadır.”⁴⁸⁴ İbn Faris’e göre bu anlam, maddenin dört anlamından birisidir. Kendisi konuyla alakalı şöyle der: “Ta, ra ve kaf harflerinden oluşan kelimenin dört anlamı vardır: 1-Akşam vakti geliş, 2- Vurmak, 3- Bir şeyin gevşemesi, 4-Bir şeyi başka bir şeyin üstüne yapıştırmak”⁴⁸⁵ Semin bu anlamı zikrettikten sonra bundan daha özel başka bir anlamı şu ifadeleri ile zikretmiştir: (Ancak, örfi olarak kullanımı gece gelen kişi anlamında özelleştirilmiştir. Bunu ifade adına da ailesinin yanına gece geldi (Taraga ehlehu turukan) denilmiştir.) Semin el-Halebi’nin bu ifadesinden onun, (târık) kelimesinin örfi olarak (yol tutan/yolcu) anlamından, özellikle (yoldan gece gelen) anlamında gelişime uğradığını beyan ettiği anlaşıyor. Bunun yanında, gece gelen kişiye “târık” denmesinin nedeninin; kapıyı çalması gerektiğinden dolayı bu isim verilmiştir diyenler de vardır.⁴⁸⁶ Semin el-Halebi bu tahsis ve özelleştirmeyi açıklarken; (onun aslı...), (ancak, örfi olarak ...özelleştirilmiştir.) ifadelerini kullanmış ve gelişmiş anlam kullanımını da örfi olarak belirlemiştir.

Târık sözcüğünün geçirdiği bu anlam gelişimine değinen tek kişi Semin değildir. Kendisi, Râgıb’ın, Müfredatta yer alan bu konudaki görüşünü aktarmıştır. “Târık: Yol tutan yola giden anlamında olup, gece vakti yola giden, yolculuk yapan kişi için özel kullanılır olmuş ve Taraka ehlehu turukan (ailesinin yanına gece geldi) denmiştir.”⁴⁸⁷

⁴⁸³ Umdetü’l-Huffâz (طرق): c.2, s.400

⁴⁸⁴ Bkz. Tehzib El-Luga (ط, ق): c.9, s.9 ve El-Cim (ط): c.2, s.216

⁴⁸⁵ Mekayisi’l-Luga (طرق): c.3, s.499

⁴⁸⁶ En-Nihaye fî Garibi’l-Hadis ve’l-Eser: c.3, s.121

⁴⁸⁷ El-Müfredat (طرق): s.518

Diğer dilbilimciler ve sözlük yazarları ise târik kelimesinin anlamını -gece gelen- olarak vermişlerdir. Buradan da kelimenin anlamının örfi olarak bu manada yerleştiği ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum da dolaylı olarak -bana göre- sözcüğün gelişime uğradığına işaret etmektedir. Ancak onlarda, Semin ve Ragıb'ta olduğu gibi örfün kelimeyi özelleştirdiğine dair bir açıklama yoktur, sanki bu durum bilinir bir hal almıştır. Bu konuyla alakalı sözlüklerde yer alanlardan bazıları şöyledir. El-Ayn adlı eserde şu şekilde yer alır: “Taraktü menzilen yani eve gece geldim”⁴⁸⁸ Mana ve garip anlamlarla ilgilenen ilim insanları da konuya şöyle bakmışlardır: el-Ferra (207) (والسماء والطارق) (Göğe ve târika andolsun) [Tarık 86/1] ayetiyle alakalı şöyle der: Burada târik kelimesinin anlamı yıldızdır, çünkü o gece ortaya çıkar. Bu nedenle gece gelen kişiye târik adı verilir.”⁴⁸⁹ El-Herevi (401) de kelimeyle alakalı şöyle der: “Gece gelen her kişiye târik adı verilir. (Hz peygamber yolcunun, ailesinin yanına gece gelmesini (turukan) yasaklamıştır)⁴⁹⁰ hadisi de bu manaya işaret eder. Hind de şöyle der: Bizler tarıkın kızlarıyız. Bu ifade ile bizler efendi/seyyit birisinin kızlarıyız demek ister ve şahsı büyüklük ve yücelikte yıldızlara benzetir.”⁴⁹¹

6.1.5. (Tûfan) الطُوفَان Sözcüğünün, (İnsanın Başına Gelen Her Türlü Felâket) Anlamından, (Bol Suda/Selde Boğulma) Anlamına Daralması

Tûfan kelimesinin manası Arapça sözlüklerde; büyük şehirleri basan seller gibi halkı saran her türlü felaket olarak verilmiştir.⁴⁹² Mana ilmi ile iştigal eden ilim insanları (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ) (onların üzerine tufan gönderdik) [Araf 7/133] ayetinin anlamını tevil ederken tufan kelimesinin sözlük anlamını şu şekilde açıklamışlardır. Helâke neden olan ölüm veya sel anlamındadır. Yani onları dört bir taraftan sararak helâklerine neden olan sel manasındadır.⁴⁹³

⁴⁸⁸ El-Ayn (ط, ق): c.5, s.96

⁴⁸⁹ Meani el-Kur'an, el-Ferra: c.3, s.254

⁴⁹⁰ Bkz. El-Camiu'l Kebir'de 1306 nolu hadis: c.1, s.451

⁴⁹¹ El-Garibin (طرق): c.4, s.1167

⁴⁹² Bkz. Tehzib El-Luga (ط, ف): c.14, s.25, Es-Sahhah (طوف): c.4, s.1397, El-Muhassas: c.2, s.442 ve Lisanü'l-Arap: c.9, s.227

⁴⁹³ Bkz. Meani'l-Kur'an, En-Nehhas: 3/69, Meani el-Kur'an, Ez-Zeccac: c.4, s.164 ve El-Garibin: c.4, s.1186

Semin el-Halebi, tufan kelimesinin sözlük anlamını şu şekilde açıklamıştır: “Kelime, boğucu sel anlamındadır denmiştir. Bazıları da o, yaygın ölüm, herkesi önüne katıp sürükleyen sel ve halkı saran her türlü felaket demişlerdir. Başkaları da onun için şöyle demişlerdir: “Tufan: İnsanı saran her hadisedir.”⁴⁹⁴ Yazar bu tanımlamalara daha özel bir anlam ifade eden şu tarifi eklemiştir: “Kelime, Hz. Nuh’un (as) kavminin başına gelen hadise gibi, seller ve devasa su baskınları için kullanılır olmuştur.”⁴⁹⁵

Buradan Semin’in, burada bahsettiği kelimenin farklı anlamları içinde sadece tek bu anlamı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle tufan kelimesini, insanın başına gelen birçok helak edici hadise ve ölüm türleri arasında sadece bu bahsettiği anlam ile sınırlandırmıştır. O anlam da seller ve devasa su baskınlarının neden olduğu helak ve felaket, yani tamamen suyun altında kalma boğulmadır. Bahsi geçen bu anlam, zaman içerisinde sözcüğün bilinen ve kullanılan anlamı haline gelmiştir. Bu durum, tufan kelimesinin örfi anlam özelleştirilmesi yönüyle bir tür anlam gelişimidir. Yazar bu özel anlamı tercih etmesinin nedenini (Kelime, Hz. Nuh’un (as) kavminin başına gelen hadise gibi, seller ve devasa su baskınları için kullanılır olmuştur) ifadeleriyle Hz. Nuh’un (as) kavmini helak eden tarihi hadiseye dayandırmıştır.

Umde yazarı bu özelleştirme ile ilgili görüşünü Râgıb’tan (502) aktarmıştır. Râgıb bu meseleye Müfredatında⁴⁹⁶ yazardan önce değinmiştir. Arapça sözlüklerde bu gelişimi dolaylı olarak gösteren bazı işaretler buldum. Cevheri’nin (393) Sıhah adlı eserinde olduğu gibi, bu sözlüklerde örfi olarak kullanımı sabitleşen kelimenin gelişime uğrayan anlamı verilmiştir. Cevheri kitabında şöyle der: “Tufan: Her şeyi kaplayan ve örten bol yağmur ve sele verilen isimdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ) (Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tûfan kendilerini yakalayiverdi.) [Ankebut 29/14]⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ Umdetü’l-Huffâz (طوف): c.2, s.223, 224

⁴⁹⁵ Umdetü’l-Huffâz (طوف): c.2, s.424

⁴⁹⁶ Bkz. El-Müfredat (طوف): s.532

⁴⁹⁷ Es-Sahhah (طوف): c.4, s.1397

6.1.6. (Kurban) الْقُرْبَانِ Sözcüğünün, (Allah Teâlâ'ya Yaklaştıran Şeyler) Anlamından, (Kurban Kesme İbadeti) Anlamına Daralması

Kurban kelimesinin anlamı (ق ر ب) maddesinde ele alınmıştır. Kurban kelimesi, dilbilimciler nazarında kurban kesme ve başka amellerle Allah'a yaklaşma anlamına gelir.⁴⁹⁸ En-Nîsabûrî kelimeyle alakalı şöyle der: “Bu kelime üstünlük ve hüsrân gibi mastar bir sözcük olup daha sonraları yaklaşma anlamına genişlemiştir.”⁴⁹⁹ El-Halil de Hristiyanlara göre kelimeyi tanımlamış ve şöyle demiştir: “Kurban; Hristiyanların (yakınlaşmak için) birbirine verdiği şeydir.”⁵⁰⁰ Eski milletler Allah'a kurban adadıklarında, Allah'a secde ederler ve gökten bir ateş inerek o kurbanı yedi, bu da adanan kurbanın kabul edildiğine bir kanıttı. Leys de şöyle der: “Kurban: Allah'a yaklaşmak için kullanılan araçlardır.”⁵⁰¹ (إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا) (her ikisi de birer kurban sunmuşlardı)[Maide 5/27] ayeti de bu manaya işaret eder.

(Bu ümmetin Tevrat'ta belirtilen özelliği, kurbanlarının kan olmasıdır.) hadisi de bu anlama gelmektedir. İbn'l-Esir de şöyle demiştir: Kurban kelimesi; karube ve yekrabu kelimelerinden türemiş mastar bir sözcüktür. Yani; cihatta akıttıkları kanlarıyla Allah'a yaklaşırlar.⁵⁰²

Umde sahibi de aşağıdaki sözleriyle kelimenin bu asıl manasını ifade eden aynı sözleri belirtmiştir. “Kurban: Asıl manası itibariyle Allah'a yaklaşmak için kullanılan şeylerdir. Daha sonraları örfi olarak, Allah için kesilen kurban anlamında kullanımı yaygınlaşmış ve üstün gelmiştir. Kelimenin çoğulu karabiin olarak yapılır.”⁵⁰³ Ancak yazarın, kelimenin asıl anlamını zikretmesinin ardından (Daha sonraları örfi olarak, Allah için kesilen kurban anlamında kullanımı yaygınlaşmıştır.) ifadesini kullanması, sözcüğün anlam özelleştirmesine uğradığını göstermektedir. Öyle ki Semîn'in

⁴⁹⁸ Bkz. Garip, İbn Kuteybe: c.1, 142, Meani'l-Kur'an, En-Nehhas: c.2, s.292, El-Muhassas: c.4, s.64 ve Et-Tibyan: c.1, s.133

⁴⁹⁹ Bahirü'l Bürhan: c.1, s.339

⁵⁰⁰ El-Ayn (س ب ر): c.6, s.258

⁵⁰¹ Bkz. Tehzib El-Luga (ق ر ب): c.9, s.110 ve Lisanü'l-Arap (ق ر ب): c.1, s.664

⁵⁰² En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (ق ر ب): c.4, s.32

⁵⁰³ Umdetü'l-Huffâz (ق ر ب): c.3, s.289, 290

beyanına göre kelime; (genel olarak Allah’a yaklaşmak için kullanılan araçlar) anlamından (ibadet amaçlı kesilen kurban) anlamına örfî olarak özelleştirilmiştir.

Semin bu özelleşme ifadesini, Râgıb’ın Müfredat⁵⁰⁴ adlı eserinden aktarmıştır. Bir kısım sözlük yazarları, bu iki yazardan önce bu anlam özelleşmesine değinmişlerdir. Örneğin Ezheri konu ile alakalı şöyle der: “Kurban: Kesilen hayvanlardır/kurbanlıklardır”⁵⁰⁵ İbn Esir (606) de şöyle der: Eski milletlerin kurbanları inek, koyun ve deve idi.”⁵⁰⁶ Zübeydi (1205) gibi ondan sonra gelen bazı ilim adamları da kelime için bu anlamı vermişlerdir.⁵⁰⁷

6.1.7. (Miskal) المِثْقَال Sözcüğünün, (Ağırlık) Anlamından, (Belirli Ağırlıktaki Altın) Anlamına Daralması

(Miskal) kelimesinin anlamı Arapça sözlüklerde şu şekilde yer almıştır. Et-Tehzib: “Miskal: Ölçüsü belli olan ağırlıktır. Miskalü şey, yani o şeyin aynı cinsten olan başka bir şeye göre ağırlığı anlamındadır.”⁵⁰⁸ Müfredat adlı eserde de şöyle yer alır: “Miskal: Ölçülen şeydir (eşyaların tartılmasında kullanılan şeydir). O kelime ağırlık anlamındadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ) (Yapılan iş) bir hardal tanesi ağırlığına da olsa, onu getirip ortaya koyacağız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.)[Enbiya 21/47]

Umdetü’l-Huffâz’da şöyle geçer: “Miskal, ölçülen şeydir (eşyaların tartılmasında kullanılan şeydir) Şair (at-Tavil) şöyle der: Hayır asla, miskalin cezasını/mükâfatını bile verir. Daha sonraları ise kelime, belirli ağırlıktaki altını ifade etmek için kullanılır hale gelmiştir. Ve bu anlam ne cahiliye ne de İslam döneminde değişmemiştir.”⁵⁰⁹

Semin, miskal kelimesinin iki anlamını da zikretmiştir. Birinci geniş anlamı (ölçülen şey / eşyaların tartılmasında kullanılan şey) ve ikinci daha özel anlamı ise (belirli

⁵⁰⁴ Bkz. El-Müfredat (قرب): s.664

⁵⁰⁵ Tehzib El-Luga (قرب): c.9, s.110

⁵⁰⁶ En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (قرب): c.4, s.32 ve Lisanü’l-Arap (قرب): c.1, s.664

⁵⁰⁷ Bkz. Tacü’l-Arus (قرب): c.4, s.12

⁵⁰⁸ Tehzib El-Luga: c.9, s.79

⁵⁰⁹ Umdetü’l-Huffâz (تعليق): c.1, s.365

ağırlıktaki altını ifade eder) Bu ifadelerden miskal kelimesinin daralma yönünde gelişime maruz kaldığı anlaşılmaktadır. Ardından Semin'e göre miskal kelimesinin yeni gelişmiş anlamı (belirli ağırlıktaki altını ifade etmek için kullanılır hale gelmiştir. Ve bu anlam ne cahiliye ne de İslam döneminde değişmemiş ve örfi olarak insanlar kullanır hale gelmişlerdir.)

Semin el-Halebi'nin bahsettiği bu yeni anlama ondan önce İbn Manzur'un (711) işaret ettiği görülmektedir. Kendisi şöyle demiştir: “Miskal: altın miskalleridir (ölçüleridir)”⁵¹⁰ Zübeydi'de (1205) olduğu gibi, Semin'den sonraki dönemde yaşayan bazı ilim insanlarının da aynı manaya işaret ettiklerine şahit oldum.⁵¹¹

6.1.8. (Memlûk) المملوك Sözcüğünün, (Sahip Olunan Her Şey) Anlamından, (Köle) Anlamına Daralması

Memlûk kelimesinin anlamı Arapça sözlüklerde (م ل ك) maddesinde ele alınmıştır. Kelime isim olarak mülk⁵¹² şeklinde yazılır, anlamı ise; Kişinin tasarruf sahibi olduğu şeyi kontrol etmesi anlamına gelir. İbn Seyyide onu şöyle izah eder: “Melk ve milk”⁵¹³ Bir şeye sahip olmak ve onu kontrol etme gücünü elinde tutmaktır. Bu mana, İbn Faris'in bahsettiği şekliyle maddenin asıl anlamıdır.⁵¹⁴ Memlûk sözcüğü ise kelimenin meful babındaki durumudur. Memlûk olunan şey, şahsın mülkü sayılan şeydir. Konu ile alakalı şöyle denir: Falan memlûk olduğu, yani sahip olduğu şeyle cömerttir.⁵¹⁵ Memlûk kelimesinin manası Arapça sözlüklerde kul/köle anlamında çok yer almıştır.⁵¹⁶ Halil şöyle der: Memlûk: Abd yani kul/köle anlamındadır.⁵¹⁷ Zemehşari de kelimeyle alakalı şöyle der: “Memlûk kelimesi memalik kelimesinden gelmektedir. Memlûk kelimesi melk ve milk kelimeleri ile ikrar edilmiştir.”⁵¹⁸ Milk kelimesi

⁵¹⁰ Lisanü'l-Arap: c.11, s.87

⁵¹¹ Bkz. Tacü'l-Arus: c.28, s.157

⁵¹² El-Müfredat (ملك): s.774

⁵¹³ El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (م ل ك): c.7, s.54

⁵¹⁴ Bkz. Mekayisi'l-Luga (ملك): c.5, s.351

⁵¹⁵ Bkz. El-Mısbah El-Munir (م ل ك): c.2, s.579 ve El-Müfredat (ملك): s.774

⁵¹⁶ Es-Sahhah (ملك): c.4, s.1609 ve Tacü'l-Arus (ملك): c.27, s.346

⁵¹⁷ El-Ayn (ملك): c.5, s.378

⁵¹⁸ Esasü'l Belaga (م ل ك): c.92, s.227

kul/köle için kullanılır.⁵¹⁹ Ayrıca (Melkesine, yani kölelerine kötü davranan⁵²⁰ cennete giremez)⁵²¹ hadisi de bu manaya işaret eder. Memlûk kelimesinin kul/köle anlamında kullanılması, sahip olunan her şey anlamından daha özel bir anlama sahiptir. Bu anlam, Semin el-Halebi'nin ifade ettiği anlamdır ancak, Halebi, Memlûk kelimesinin daralma yönünde gelişime maruz kaldığını belirtmiştir.

Semin el-Halebi konuyla alakalı şöyle demiştir: “Memlûk kelimesi, alışlagelen örfî anlamı itibari ile sahip olunan diğer mal varlıkları dışında köle anlamında kullanılmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا) (Allah, başkasının malı olan bir köleyi örnek verir.) [Nahl 16/75] Bununla birlikte kelime, sahip olunan her şeye verilen bir isim olarak da kullanılabilir.”⁵²² (Bununla birlikte kelime, sahip olunan her şeye verilen bir isim olarak da kullanılabilir) ifadesi ile yazar kelimenin daha geniş anlamına da işaret etmiştir. Örfî olarak köle anlamında yaygın olan kullanımını (Memlûk kelimesi, alışlagelen örfî anlamı itibari ile sahip olunan mallar arasında köle anlamında kullanılmaktadır) ifadeleriyle belirtmiştir. Yazarın bu beyanı, sözcüğün daralmaya maruz kaldığına dair açık bir izahdır. Semin, Râgıb'ın Müfredatında⁵²³ ifade ettiği aynı anlamdan istifade etmiştir. Dilbilimcilerin; memlûk kelimesinin asıl manasının köle anlamına geldiğine dair belirttikleri görüşleri de Semin'in bakış açısını desteklemektedir. Zira kelime, bu anlamda tanınmış ve yerleşmiştir. Bu durum, kelimenin daralmaya uğradığına dair Semin'den önce konuya işaret edildiğini gösterir. Buna, İbn Seyyide'nin (458) Muhassas adlı eserindeki şu sözleri örnek verilebilir: “Bilinen odur ki köle memlûktür.”⁵²⁴ Nühas da (338) el-Meani adlı eserinde şöyle der: “(عبدًا مملوكًا) (sahip olunan (memlûk) bir köle) ayetinin manası ile alakalı İbn Abbas'tan rivayetle şöyle der: “Bu ayet, hiçbir malı olmayan⁵²⁵ kul hakkında nazil olmuştur⁵²⁶ der. Zübeydi (1205) ise Semin'in daralma ile ilgili görüşünden istifade etmiştir. Onun görüşünü aktardıktan sonra Tacî'l-Arus adlı

⁵¹⁹ Bkz. El-Müfredat (ملك): s.774

⁵²⁰ En-Nihaye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (ملك): c.4, s.358

⁵²¹ En-Nihaye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (ملك): c.4, s.358

⁵²² Umdetü'l-Huffâz (م ل ك): c.4, s.110

⁵²³ Bkz. El-Müfredat (ملك): s.774

⁵²⁴ El-Muhassas: c.1, s.328

⁵²⁵ Meani'l-Kur'an, En-Nehhas: c.4, s.94

⁵²⁶ Tacî'l-Arus (ملك): c.27, s.346.

eserinde konuyu şöyle ele alır: “Memlûk kelimesi; sahip olunan mallar arasında köle anlamında kullanımı yerleşmiştir.” Bütün bu bahsi geçenler; Umdetü’l-Huffâz yazarının tercihinin ne kadar yerinde ve doğru olduğunu göstermektedir.

6.1.9. (Nebiz) النَّبِيزُ Sözcüğünün, (İçine Hurma Ve Benzeri Şeylerin Atıldığı Su) Anlamından, (Sarhoş Edici İçki) Anlamına Daralması

Arapça sözlükler, (ن ب ذ) maddesinin anlamını, atmak ve sunmak olarak vermişlerdir. Nebeztü’ş-şey, enbezhu ve nebze ifadeleri, elimden attım anlamına gelir.⁵²⁷ Allah Teâlâ şöyle buyurur: (فنبذوه وراء ظهورهم) [Âl-i İmran 3/187] Ayet, ona itibar etmedikleri için arkalarına attılar onu dinlemediler anlamına gelmektedir.⁵²⁸ Aynı maddeden nebiz kelimesi türemiştir ki bu kelime; su içinde bekletilen hurmaya verilen isimdir. Dilbilimciler şöyle derler: Nebiz kelimesinin nebiz olarak adlandırılmasının nedeni zarf içine konularak atılmasıdır. Kelimenin asıl yazılış şekli menbüz olup daha sonra nebiz halini almıştır.⁵²⁹ Nebiz kelimesi, hurma, kuru üzüm, bal, buğday, arpa vb. den yapılan içeceğe verilen isimdir.⁵³⁰ Bu kelime ile suyun tatlılaştırılması ve hoş bir tat alması kast amaçlanmaktadır. Bu nedenle din, sarhoş edici bir hal almasını engellemek için onun özel kaplara konulmasını yasaklamıştır.⁵³¹ Çoğu dilbilimci bu kelimenin, sarhoş etsin ya da etmesin tüm içeceklere verilen bir isim olduğunu belirtmişlerdir.⁵³²

Ancak Semin konuya böyle yaklaşmamıştır. Yazar, nebiz kelimesinin sadece sarhoş edici içeceklere verilen özel bir ad olduğunu savunmuştur. Bu konuda kendisi şöyle demiştir: “Nebiz kelimesi, asıl anlamı itibari ile su içine konulan (atılan) hurma ve elma gibi şeylere verilen bir ad olmasının yanında, örfi olarak sarhoş edici içeceklere verilen bir isim halini almıştır. Daha sonra da mecazî yakınlığı nedeniyle o maddelerin

⁵²⁷ Bkz. Mekayisi’l-Luga (نبذ): c.5, s.380, El-Ayn (نبذ): c.8, s.191, Esasü’l Belaga (ن ب ذ): c.2, s.241 ve El-Cemhara (نبذ): c.1, s.306

⁵²⁸ Bkz. Meani el-Kur’an, Ez-Zeccac: c.1, s.497 ve El-Müfredat (نبذ): s.788

⁵²⁹ Bkz. Ez-Zahir fi Meani Kelami’n-Nas: c.1, s.182, Tehzib El-Luga (ن ب ذ): c.14, s.318 ve el-Muhkem (ن ب ذ): c.10, s.83

⁵³⁰ Bkz. Lisanü’l-Arap (نبذ): c.3, s.511, En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (نبذ): c.5, s.7 ve Tacü’l-Arus (نبذ): c.9, s.481

⁵³¹ Umdetü’l-Huffâz (ن ب ذ): c.4, s.137

⁵³² Bkz. En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (نبذ): c.5, s.7, Lisanü’l-Arap (نبذ): c.3, s.511 ve Tacü’l-Arus (نبذ): c.9, s.481

içine atıldığı suya verilen bir ad olmuştur. Ardından kelime sarhoş edici anlamında yerleşmiştir.”⁵³³ Semin, kelimenin geçirdiği anlam gelişimini takip emiş ve “örfi olarak sarhoş edici içeceklere verilen bir isim halini almıştır” ifadesi ile kelimedeydane gelen anlam daralmasını belirtmiştir. Bununla birlikte yazar, mecaz yoluyla anlam geçişinin gerçekleştiğine dair başka bir gelişime de değinmiştir.⁵³⁴ Bunu da (Nebiz kelimesi, asıl anlamı itibari ile su içine konulan (atılan) hurma ve elma gibi şeylere verilen bir ad olmasının yanında, örfi olarak sarhoş edici içeceklere verilen bir isim halini almıştır) ifadesi ile belirtmiştir. Bunun ardından kelimedeydane gelen anlam daralmasını, (ardından kelime sarhoş edici anlamında yerleşmiştir) ifadesi ile tekrar teyit etmiştir.

Semin el-Halebi’den önce bu konuya işaret edildiğini burada belirtmek gerekir. Zira konu ile alakalı Râgıb Müfredatında şöyle der: “Nebiz: Hurma ve kuru üzümün, bir kap içindeki suya atılmasıdır/konulmasıdır. Daha sonra ise özel bir içeceğin adı olmuştur.”⁵³⁵ Yukarıda geçenlere göre kelimedeydane gelen gelişme; su içine konan hurma vb. gibi şeylere verilen bir isim olmaktan, sarhoşluk veren içeceğe verilen bir isim halini alarak örfi daralma yönünde gerçekleşmiştir.

6.1.10. (Hûd) الـهُودُ Sözcüğünün, (Yumuşakça Dönüş) Anlamından, (Tevbe Etmek) Anlamına Daralması

Arapça sözlükler, (hevd/hûd) kelimesinin anlamının tevbe etmek anlamında olduğu konusunda neredeyse hemfikirdir. Sözlükler kelime ile alakalı şöyle derler: (heede, yehudu, hevden ve tehevvede: tevbe etti, hak ve hakikate geri döndü. Böyle olan kişiye de hêid adı verileri. Hud kavmi de bu şekildedir. Allah Teâlâ Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurur: (إِنَّا هَدُّنَا إِلَيْكَ) [A’raf 7/156] İbn Abbas, Mücahid, Said b Cübeyr ve İbrahim ayetin manasının “biz sana tevbe ettik” anlamında olduğunu belirtmişlerdir.⁵³⁶

⁵³³ Umdetü’l-Huffâz (ن ب د): c.4, s.137

⁵³⁴ Bkz. İntikalü’l-Ma’na bi’l-Mecaz el-Mürsel, Kırâ-etün Deleiyye fi Kitabi Umdetü’l-Huffaz adlı yayımlanmamış bir çalışma, Dr. İhab Sait En-Necmi, s 25 ve Et-Tetavvur Ed-delali fil Müfredat: 15

⁵³⁵ El-Müfredat (ن ب د): s. 788

⁵³⁶ Bkz. El-Ayn (هود): c.4, s.76, Tehzib El-Luga (هود): c.6, s.205, Cemheretü’l-Luga (و د): c. 2, s.689, Es-Sahhah (هود): c.2, s.557, El-Garibin (هود): c.6, s.1947, Esasü’l Belaga (هود): c.2, s.382 ve Lisanü’l-Arap (هود): c.3, s.439

Semin el-Halebi ise sözlüğünde tevbe kelimesini, hud kelimesinin asıl anlamının gelişime uğrayan anlamı olarak vermiştir. Umde eserinin (و د) maddesinde konu şöyle yer alır: (وَالَّذِينَ هَادُوا) [Bakara 2/62] ayetinin manası, geri göndüler tövbe ettiler anlamındadır. Hûd: yumuşakça geri dönüş anlamındadır. Tehviid: Emekler gibi yavaş yavaş yürümek anlamında olup, Huûd kelimesi, (إِنَّا هَدْنَا إِلَيْكَ) (Biz sana tevbe ettik) ayetinin manasında olduğu gibi örfi olarak tevbe etmek anlamında yerleşmiştir.⁵³⁷ Kelimenin asıl manasını (Hûd: yumuşakça geri dönüş anlamındadır) ifadesiyle verdikten sonra, (örfi olarak tevbe etmek anlamında yerleşmiştir) ifadesiyle, kelimenin daralma yönünde gelişim yaşadığına işaret etmiştir. Bu durumda kelime, genel manada dönüş anlamından sadece Allah’a dönüş anlamı yönünde daralmıştır. Bu daralma, Semin’in belirttiği gibi örfi bir gelişimdir.

Semin’in anlam daralması yönündeki bu bakış açısını teyit eden başka görüşler de bulunmaktadır. İbn Semin kelimeyle alakalı şöyle der: “(إِنَّا هَدْنَا إِلَيْكَ) ayetinde yer alan (إِلَى) (ila) harfi ceri ile onun dışındakileri konu dışında saymıştır, çünkü kelime “döndük” anlamı vardır.”⁵³⁸ İbn Kuteybe de şöyle der: “sanki onlar bir şeyden başka bir şeye dönmüşlerdir. (وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا) ayeti de bu manadadır.”⁵³⁹ Yahudilerde bu şekilde adlandırılmıştır, çünkü onlar da tevbe etmişlerdir.⁵⁴⁰ Buradaki geri dönüş anlamı; diğer anlamdaki dönüşler dışında Allah’a dönüş ile sınırlandırılmıştır. Bu da, anlam daralması türlerinden birisidir. Arapça sözlüklerin, hûd kelimesinin bu gelişmiş anlamını belirtmelerine rağmen sanki kelime gelişmiş, ardından bu anlam üzerine yerleşmiş görülmesine rağmen Semin el-Halebi ve ondan önce Râgıb el-İsfahânî⁵⁴¹ bahsi geçen bu anlam daralmasına açıkça işaret etme konusunda tek sayılırlar. Zira bu şekilde konuya açıkça değinen başka birisine rastlamadım.

⁵³⁷ Umdetü'l-Huffâz (و د): c.4, s.264

⁵³⁸ El-Muhkem ve El-Muhitu El-Azam (و د): c.4, s.411

⁵³⁹ Garibül-Kur’an, İbn Kuteybe, tahkik: Ahmet Sakr: c.1, s.173

⁵⁴⁰ Bkz. Bahirü'l Bürhan: 1/88 ve Ez-Zahir fi Meani Kelami’n-Nas: c.2, s.215

⁵⁴¹ Bkz. El-Müfredat (هود): s.847

6.2. Sadece Semîn El-Halebî'nin Ele Aldığı Sözcükler

6.2.1. (Acem) الْعَجَم Sözcüğünün, (Araplar Dışında Ki Diğer Milletler) Anlamından, (Farşî/İranlı) Anlamına Daralması

Acem kelimesi Arapça sözlüklerde şu şekilde yer almıştır: Arap milleti dışında kalan milletler.⁵⁴² Acemiyyü kelimesi de o milletlere mensup kişiler anlamına gelmektedir. El-E'cam ise, dilinde aksan, lehçe olan kişiye denir.⁵⁴³ (Biz onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik) [Şuara 26/198] ayeti bu anlama gelmektedir. En-Nuhas şöyle der: el-E'cam: Arap olsa bile fasih Arapça konuşamayan kişidir. El-Acemiyyü ise fasih Arapça konuşsa bile aslı yabancı (acem) olan kişidir.⁵⁴⁴ Halil bu anlama şairin şu sözlerini şahit gösterir:

سَلُّومُ، لَوْ أَصْبَحْتَ وَسَطَ الْأَعْجَمِ

فِي الرُّومِ أَوْ فَارِسَ، أَوْ فِي الدَّيْلَمِ

إِذَا لَزُرْنَاكَ وَلَوْ بِسَلْمٍ⁵⁴⁵

Selum, Rum, Faris ve Deylem'de Acemler arasında kalırsan,

Merdivenle bile olsa seni ziyaret ederdik

Acem kelimesi Arap olmayanların söylediklerini anlamadıkları için onlara acem denmiştir diyenler vardır.⁵⁴⁶ Ucmetü: Dilin bağlanması konuşamaz hale gelmesidir.⁵⁴⁷ Semîn el-Halebî şöyle der: “Ucmetü (العجمة): Açıklamak ve izah etmek anlamlarının zıddıdır. I'cem (الإعجام): kapalılık, belirsizlik anlamındadır. Bunun yanında bu kelime kapalılığın giderilmesi anlamındadır. –Bu kelime zıt anlamlı kelimeler arasında yer alır- Acem: Hangi milletten olursa olsun Araplar dışında ki diğer milletlere verilen

⁵⁴² Bkz. El-Ayn (عجم): c.1, s.237 ve Es-Sahhah (عجم): c.5, s.1980

⁵⁴³ Mücmel El-Luga (ع، ج): s.649

⁵⁴⁴ Meani'l-Kur'an, En-Nehhas: c.5, s.105

⁵⁴⁵ Bkz. El-Ayn (عجم): c.1, s.237

⁵⁴⁶ Mekayisi'l-Luga (عجم): c.1, s.239

⁵⁴⁷ Bkz. Tehzib El-Luga (ع، ج): c.1, s.249 ve Cemheretü'l-Luga (ع، ج): c.1, s.484

isimdir. Ancak örfi olarak Farşlılara/İranlılara verilen bir ad olarak yerleşmiştir.”⁵⁴⁸ Semin, (Acem: Hangi milletten olursa olsun Araplar dışında ki diğer milletlere verilen isimdir.) ifadesi ile acem kelimesinin anlamı konusunda diğer sözlük yazarlarıyla hemfikirdir. Ancak Semin; kelimenin döneminde kullanılan anlamına binaen (Ancak örfi olarak Farşlılara/İranlılara verilen bir ad olarak yerleşmiştir.) ifadesi ile sözcüğün daha özel bir anlamına işaret ederek onlara muhalefet etmiştir. Semin’in bu açıklamasından, acem sözcüğünün örfi olarak, (Araplar dışında her millete verilen bir ad olmasından, özellikle Farşlılara/İranlılara verilen bir ad olmasına özelleştiği anlaşılmaktadır. Semin bu görüşüyle bu anlama işaret eden tek kişi sayılır. Onun dışında bunu söyleyen kimse olmamıştır. Semin’in sözcüğün anlamı⁵⁴⁹ ile alakalı kedisinden çok şey aktardığı Râgıb bile bu özelleştirmeden söz etmemiştir. Bu durum bize, Umde yazarının kendine has bir bakış açısının olduğunu göstermektedir.

6.2.2. (El-Ğâdetü) الغداة Sözcüğünün, (Günün İlk Saatlerinden Zeval Vaktine Kadar Olan Zaman Dilimi) Anlamından, (Duha/Kuşluk Vaktine Kadar Olan Günün İlk Saatleri/Sabah) Anlamına Daralması

Ğâde kelimesinin asıl anlamı, İbn Faris’in Mekayis adlı eserinde öyle verilmiştir: “(Ğâdeve), ayn, del ve mutel harfi vav’dan oluşan kelime zaman anlamına gelmektedir. Ğâde, yağdû ve el-ğuduv, El-Ğudvetü ve el-Ğadêvetü şeklinde gelir. Ğudveti sözcüğünün çoğulu ğudê, ğadêti kelimesinin çoğulu ise ğadêveetün şeklinde yapılır.”⁵⁵⁰

Bu bağlamda Semin, ğadê kelimesinin asıl anlamına şu ifadeleriyle yer vermiştir: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (بالغداة والعشي) (sabah akşam) [Enam 6/52] ğadetü, ğudvetü ve ğuduvvu kelimeleri; zevale kadar olan günün ilk vaktini, aşıy kelimesi ise zeval anlamına gelen akşam vaktini ifade eder. Ravah ve âsal kelimeleri de bu anlama gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (غدوها شهر ورواحها شهر) (sabah esişi bir ay, akşam esişi de bir ay (lık yol olan) [Sebe 34/12] Ayette ğuduv kelimesi âsâl ve ğadatü kelimesi de

⁵⁴⁸ Umdetü'l-Huffâz (عجم): c.3, s.33, 34

⁵⁴⁹ Bkz. El-Müfredat (عجم): s.549

⁵⁵⁰ Mekayisi'l-Luga (غزو): c.4, s.415

aşiy ile ifade edilmiştir. Ğadê kelimesinin halk arasındaki örfî anlamı ise, duha/kuşluk vaktine kadar olan günün ilk saatleridir.”⁵⁵¹

Yazar bu ifadeleriyle, ğadê kelimesinin; günün ilk saatlerinden başlayarak güneşin zeval vaktine kadar olan zaman dilimine işaret etmesinden, örfî olarak bu zaman diliminin bir parçasına işaret etmesine daraldığı görüşünü savunmaktadır. Bu durum da sözcüğün, daralma yönünde gösterdiği gelişim olgularından biridir. Onun bu bakış açısına eserinde yer alan (ğadetü, ğudvetü ve ğuduvvu kelimeleri; zevale kadar olan günün ilk vaktini) (halk arasındaki örfî anlamı ise, duha/kuşluk vaktine kadar olan günün ilk saatleridir) ifadesi teyit etmektedir.

Bu daralmış anlama değinme hususunda Semin tek değildir. Ancak, elimdeki Arapça sözlüklerde ğadê kelimesinin ilk anlamını incelediğimde, Sözcüğün bu gelişimini zikretme konusunda Semin’in tek olduğu gördüm. Ondan başkası bu anlama değinmemiştir. Gadêtü kelimesinin anlamı diğer sözlüklerde şu şekilde zikredilmiştir: “Gudvetü: Ğade / Sabah namazı ile güneş doğumu arasındaki zaman dilimidir.”⁵⁵² Yani günün ilk saatlerinden kuşluk vaktine kadar olan vakittir.⁵⁵³ Bu anlam, Semin’in daralma sonrası ifade ettiği anlam ile aynı manayı ifade etmektedir. Belki de yazarlar sözlüklerinde, asıl anlam olarak gelişme sonrasında yerleşen bu anlamı teyit etmişlerdir. Semin ise konuyu kendisinden önce kimseye dayandırmamasına rağmen, sözcüğün asıl anlamını da zikrederek yaşanan gelişmeyi göstermek istemiştir. Durum böyle bile olsa onun görüşü muteber ve kabul edilir olarak kalacaktır. Ğadatü kelimesi mutlak vakit manasına gelir diyenlerin görüşlerini “mücerred vakit anlamına gelir” diyerek çürütmüştür. İmruü’l-Kays şöyle der:

(كأني غداة البين يوم تحملوا... لدى سمرات الحي ناقد حنظل)⁵⁵⁴

⁵⁵¹ Umdetü’l-Huffâz (غ د و): c.3, s.154

⁵⁵² Bkz. Es-Sahhah (غدا): c.6, s.2444, El-Barîi: c.1, s.426, En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (غدا):c. 3, s.346 ve Lisanü’l-Arap (غدا): c.15, s.116.

⁵⁵³ Duha: Güneşin yükselmesi, Bkz. Umdetü’l-Huffâz (ض ح و): c.2, s.371, El-Lisan (ضحا): c.14, s.475, El-Garibin, El-Herevi: c.5, s.1562

⁵⁵⁴ Umdetü’l-Huffâz (غ د و): c.3, s.154, 155

Sanki ben onların göçüp gittikleri gündeki gada (kuşluk) vakti gibiyim,

Mahallenin akasya ağaçları yanında hanzalay tırnaklarım

Yazar bu ifadesiyle ğadê vaktinin hususi zamanını kastetmemektedir. Zira onlar ğadê dışında başka bir vakitte de göç edebilirler. Yazarın anlam daralmasına kanıt olması açısından; buradan anlaşıldığına göre bu olay, alışlagelen ğadê vaktinde meydana gelmiştir denebilir ki anlaşılan da odur.⁵⁵⁵ Yani Semin, bu manadaki anlam daralmasına bunu delil göstererek gadê sözcüğünün hususi bir zamana işaret ettiği görüşünü tercih etmiştir Fıkıhta, duha/kuşluk namazının vaktinin (güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra)⁵⁵⁶ şeklinde icma ile tayin edilmesi, Semin'in savunduğu aynı kuşluk vaktini teyit etmektedir. Bilimsel etik açısından, Zeccac, Ferra gibi duha vakti konusunda farklı düşünenleri de burada zikretmek gerekir. Örneğin Ferra şöyle der: Duha süresindeki (وَالضُّحَى) [Duha 93/1] kelimesi bütün gün anlamındadır.”⁵⁵⁷ Bu farklı bakış açısını kabul etmemiz halinde ğadê kelimesinin anlamı Semin'in, kelimenin asıl anlamı olarak verdiği manaya tevil edilmiş sayılır ki onların tahsisle ilgili herhangi bir ifadeleri bulunmamaktadır.

6.2.3. (Lafız) اللَّفْظَةُ Sözcüğünün, (Atmak) Anlamından, (Nahivcilerin Belirttiği Terim) Anlamına Daralması

Lafız kelimesi Arapça sözlüklerde (لفظ) maddesinde ele alınmıştır. İbn Fâris, genelde ağızdan gerçekleştirilen “bir şeyi atma” manasında tek anlamı olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁸ Halil'in bahsettiği mana bu bakış açısını destekler mahiyettedir. Halil şöyle der: “Lafız: Ağızda olan bir şeyin atılmasıdır. Kelimenin fiil şekli şöyle gelir; lafaza, yelfazü, lafzan. Yeryüzü, ölüleri lafzeder yani onları atar. Deniz bir şeyler lafzeder yani sahile bir şeyler atar. Dünya lâfızdır zira o da içindekileri ahirete atar. Bir Arap atasözünde şöyle denilmiştir: (أَسْحَى مِنْ لَافِظَةٍ) Lâfızadan daha cömerttir.”⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ Umdetü'l-Huffâz (غ د و): c.3, s.155

⁵⁵⁶ El-İhkam fi Şerhi Usul'l Ehkam: c.1, s.476

⁵⁵⁷ Meani el-Kur'an, el-Ferra: c.3, s.266

⁵⁵⁸ Mekayisi'l-Luga (لفظ): c.5, s.259

⁵⁵⁹ Bkz. El-Ayn (ل ف ظ): c.8, s.161, 162, Lisanü'l-Arap (لفظ): c.7, s.461 ve Tacü'l-Arus (لفظ): c.20, s.274

Semin el-Halebi bu dilsel anlama değinmiş ardından başka bir terim anlamı ilave etmiştir. “Lafız kelimesinin sözlük anlamı atmak manasındadır. Lafaza’l-bahru zebedehu (Deniz, köpüğünü attı), lafazati’r-ruha ed-degıga (değirmen unu attı) denir. Dilociler ise onun terim manasını şu şekilde açıklarlar: İki dudak arasından çıkan sözlerdir)”⁵⁶⁰ Semin’in bu sözlerinden kelimenin geçirdiğı gelişim anlaşılmaktadır. Öyle ki kelime; nahiv ilim adamları nazarında sözlük anlamından terim anlamına daralmıştır.⁵⁶¹

Bana göre, bahsi geçen bu daralmanın mutlak anlamdaki atma manasından gerçekleşmesi mantıklı görünmemektedir. Ancak, Semin açıkça belirtmese bile kelimenin bu anlamını; genelde ağızdan gerçekleştirilen atma manasına dayandırmış olduğu görünmektedir. Buna göre lafız kelimesinin anlamı; (ağzın attığı veya ağızdan çıkan her şey) anlamından özellikle (ağızdan çıkan sözler) anlamına daralmıştır. Bu mana da; Semin’e göre lafız kelimesinin dilocilerin ifade ettikleri terim anlamıdır. Semin (lafız kelimesinin sözlük anlamı) ifadesi ile kelimenin kullanım alanını belirterek anlamını sınırlandırmıştır. Bu durum onu, bu konuda başkalarından ayırmaktadır. Bununla birlikte Semin, (lafız) sözcüğü ile alakalı çoğu dilci ile hemfikirdir. Zira onlar lafız sözcüğünün asıl anlamını kelam/söz olarak ele almışlardır. Örneğın İbn Dürey konu ile ilgili şöyle der: Lafız kelimesi, kelâm / söz anlamındadır. Kâf süresi 18. Ayette) (لَا يُلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ) İnsan hiçbir söz söylemez ki.. bu anlamda tefsir edilmiştir.⁵⁶² Ezheri de (370) konuya şöyle yaklaşır: “Lafız, kelâm / söz anlamındadır.”⁵⁶³ İbn Seyyide de şöyle der: “Lafaza bi’ş-şey yani yani konuştu bir şey söyledi anlamındadır.”⁵⁶⁴

Burada, Semin dışında lafız sözcüğünün gelişimine değinen başkalarının da olduğuna dikkat çekmek gerekir. Ancak bu gelişim; anlam daralması yönünde değil başka yöndendir. Onlar, lafız sözcüğünün mastar anlamının istiare aracılığıyla anlam geçişine uğradığını ifade etmişlerdir. Râgıb şöyle der: Söz söyleme ifadesi, ağızdan

⁵⁶⁰ Umdetü’l-Huffâz (ل ف ظ): c.4, s.32

⁵⁶¹ Bkz. El-Külliyat: s 795 ve Şerh Et-Tesrih ala Et-Tevdih: c.1, s.15

⁵⁶² Cemheretü’l-Luga (لفظ): c.2, s.932

⁵⁶³ Tehzib El-Luga (لفظ): c.4, s.273, 274

⁵⁶⁴ El-Muhkem ve El-Muhitu El-Azam (ل ف ظ): c.10, s.23 ve Esasü’l Belaga (ل ف ظ): c.2, s.173

bir şey lafzetme/atma ifadesinden eğretiler. ”⁵⁶⁵ İbn Manzur da şöyle der: “lafaztü bi'l-kelami yani telaffazü bihi yani tekellemtü yani konuştum, söz söyledim anlamına gelir. Lafız; tek bir söz anlamında olup temelde mastardır.”⁵⁶⁶ Halit Ezheri (950) gibi ileriki dönem bilim insanları bu sözcükten şöyle bahsetmişlerdir: “Lafız kelimesi aslen mastardır. Değirmen unu dışarı attığı zaman bu durum lafızatı’r-ruha ed-dagıg olarak ifade edilir. Burada, nahivcilere göre de lafız sözcüğünün anlamı; zeyt kelimesi gibi harflerden oluşan sözcüklerin veya takdir edilen gizli zamirleri kapsayan ağızdan çıkan sestir. Sesin lafız olarak adlandırılmasının nedeni; akciğerlerdeki havanın (dışarı) atılması yoluyla oluşmasıdır. Bu yolla, sebep olan şeye (müsebbibe) sebep adı verilmiştir.”⁵⁶⁷

6.2.4. (Lems) اللَّمْسُ Sözcüğünün, (Harici Bedenle Algılama) Anlamından, (Fıkıh Âlimlerine Göre Erkek Kadın Arasındaki Dokunma ve Cinsel İlişki) Anlamına Daralması

El-Halil, lems kelimesi ile alakalı şöyle der: “Lems: Bir şeyin el ile istenmesi”⁵⁶⁸ İbn Faris’in kelimeyi bir şeyi isteme ve aynı zamanda o şeye dokunma anlamına gelen tek bir kökene dayandırması sözcüğün bu sözlük anlamını teyit eder. Eğer bir şeye elle dokunulmuşsa, onu elledim, ona dokundum manasında telemmestü’ş-şey denir. Ebu Bekir b Düreyd de kelimeyi şu şekilde açıklar: Lems; bir şeyin hakikatinin anlaşılması için o şeye elle dokunulması ve temas edilmesidir. Daha sonra kelimenin kullanışı bu yönde artarak her talep eden kişiye mültemis adı vermeye başlandı.”⁵⁶⁹ Lêemesehu (لَمْسَهُ) kelimesi lemisehu (لَمْسَهُ) gibidir.⁵⁷⁰

Semin el-Halebi, yakınlıkları nedeniyle (el-lems ve el-messü) kelimelerini (ل م س) maddesinde işlemiştir bunlar mêse ve lêemese anlamında kullanılır.⁵⁷¹ Umdesinde şöyle der: Allah şöyle buyurur: (أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ) burada kelimeyle cinsel ilişki /cima

⁵⁶⁵ El-Müfredat (لفظ): s.743

⁵⁶⁶ Lisanü'l-Arap (لفظ): c.7, s.461

⁵⁶⁷ Şerh Et-Tesrih ala Et-Tevdih: c.1, s.15

⁵⁶⁸ Bkz. El-Ayn (لمى): c.7, s.268 ve Es-Sahhah (لمس): c.3, s.975

⁵⁶⁹ Bkz. Mekayisi'l-Luga (لمس): c.5, s.210 ve El-Mucem el-Vasit (اللمس) c.2, s.838

⁵⁷⁰ Tacü'l-Arus (ل م س): c.16, s.484

⁵⁷¹ El-Mücmel (لمس): s.794

kinayeli olarak ifade edilmiştir. Ve kelime (لمستم) leместüm şeklinde okunur.”⁵⁷² Kelime gerçekleşen mufaale babındadır denmiştir. Çünkü bir kişi başka bir kişiye dokunmuşsa o kişi de ona dokunmuş sayılır. Lems ve mes: cildin dış yüzeyiyle dokunarak bir şeyin idrak edilip anlaşılması anlamına gelir. Fıkıh âlimlerinin kullanışlarında ise kelimenin anlamı kadın ve erkek arasındaki dokunuş yani cinsel ilişki anlamında yerleşmiştir. Mes: Avuç içi ile erkeklik organının tutulmasını ifade eder. Lems ve mes nedeniyle (gusül) abdesti almak ibaresi de aynı anlamda kullanılmaktadır. Lems sözcüğünden kastedilen, cildin dış yüzeyinin derinin mes edilmesi yani dokunulmasıdır. (فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ) (elleriyle ona dokunsalardı) (En’am 6/7) ayeti bu anlama işaret eder.⁵⁷³

Semin ifadeleri içinde lems sözcüğünün anlamı; (Lems ve mes: cildin dış yüzeyiyle dokunarak bir şeyin idrak edilip anlaşılması anlamına gelir) Arapça sözlüklerin verdiği elle hissetme anlamıyla uygunluk gösterir. Semin bu manayı teyit etme adına (Lems sözcüğünden kastedilen, cildin dış yüzeyinin derinin mes edilmesi yani dokunulmasıdır. (فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ) (elleriyle ona dokunsalardı) ayeti bu anlama işaret eder) ifadesini tekrar eder. Ancak Semin, bu ifadeye (Fıkıh âlimlerinin kullanışlarında ise kelimenin anlamı kadın ve erkek arasındaki dokunuş (cinsel ilişki) anlamına yaygınlaşmış ve bu mana üstün gelmiştir.) ibaresini ekleyerek -Semin’e göre- sözcüğün galip ve üstün gelen anlamını belirtmiştir. Buradan, lems sözcüğünün dilsel anlamının cildin dış yüzüyle dokunma veya idrak etme anlamından genel manada etkinlik ve karşılıklı dokunuş anlamına buradan da kadın erkek arasındaki cinsel ilişki anlamına geliştiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu anlam özellikle fıkıh Âlimlerinin sözlerinden anlaşılmaktadır. Fakihler, Lems sözcüğünden bahsettikleri zaman diğer anlamlara değinmeden doğrudan erkek ve kadın arasındaki cinsel ilişkiyi manasında kullanımları yaygınlaşmıştır. Ayrıca dikkat çeken diğer bir konu da Semin sözlerinin başında, sözcüğün mecaz yoluyla anlam geçişi olgusuna maruz kalarak gelişime uğradığına dikkat çekmektedir. Öyle ki kendisi cima / cinsel ilişkiyi lems sözcüğüyle

⁵⁷² Bkz. Huccetu’l Kiraat: 206-204 ve En-Neşr fil Kraati’l Aşr: c.2, s.250

⁵⁷³ Umdetü’l-Huffâz (ل م س): c.4, s.41, Buradaki ibarede eksiklik bulunmaktadır. (Tahkiki’ d-Duğaym) adlı nüshada buldum. Bu nüsha ve diğeri altuncı’nin tahkiki. İfade manayı tamamlamaktadır. Ek ile birlikte metin şu şekilde olmaktadır: (وقيل المفاعلة محققة؛ فإن من لمسك فقد لمسته واللمس والمس متقاربان ولذلك حمل بعضهم الآية عليه أي إذا حصل مس) (فحقيقته اللمس. والمس إدراك بظاهر البشرة..). Bkz. Umdetü’l-Huffâz (ل م س): s 524 tahkik Mahmut Muhammed Es-Seyyid Ed-Dugaym

künyelendirmektedir. Semin bu durumu (Allah şöyle buyurur: (أَوْ لَا مَسْتَمِ النَّسَاءِ) burada kelimeyle cinsel ilişki /cima kinayeli olarak ifade edilmiştir.) sözleriyle ifade etmektedir. Bu anlam, sözlük yazarlarının ve tefsircilerin ifade ettiği anlamdır. Abdullah b Abbas şöyle der: Lems, mes ve gaseyen kelimeleri, cima/ cinsel ilişki anlamındadır ancak, Allah (cc) kinayeli ifade etmiştir.”⁵⁷⁴ Bu ifadenin doğruluğuna, Arapların kadınlar için kullandığı (O kadın, lems edenin elini geri çevirmez.)⁵⁷⁵ sözü kanıt olarak gösterilebilir. Zemahşeri de şöyle der: “Mecaz anlamlardan birisi de şudur: Lemese’l mer’ate ve lemesehe (kadına dokundu) yani onunla cinsel ilişkiye girdi”⁵⁷⁶

Bu bahsi geçenlerin ardından; lems sözcüğünün örfi olarak terimsel daralma yönünde gelişim gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle de fıkıh âlimleri arasında mülemese sözcüğü özellikle erkekle kadın arasında geçen cinsel ilişki için kullanılmıştır. Ardından lems terimi fıkhi çerçevede kullanıldığı zaman kelimenin anlamı dilsel anlamdan nikâh manasında dini anlama geçer. Daralma yoluyla gerçekleşen ilk anlam gelişmesinden sadece Semin bahsetmiş, geçiş yoluyla oluşan ikinci gelişimdem ise çok sayıda bilim insanı bahsetmiştir.

6.2.5. (Mehîn) مَهْنِ Sözcüğünün, (Zayıf/Güçsüz) Anlamından, (Tembel Ve Başkalarına Yük Olan) Anlamına Daralması

Sözlük yazarları, (mehîn) kelimesinin anlamını zayıf, hakir ve alçak olarak vermişlerdir.⁵⁷⁷ Şey’ün mehîn yani az bir şey denir. Bu yönüyle kelime fail babında mehîne olarak az anlamında kullanılır. Bu anlamda Kur’an-ı Kerim’de şu ayeti kerime yer almaktadır: (وَلَا تُطِيعُوا أَهْلَ الْبَيْتِ إِلَّا بِمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ) (Yemin edip duran aşağılık kimseye de itaat etme/boyun eğme) [Kalem 68/10] Burada kelimenin manası bakış açısı dar ve ayırt etme özelliği az olan anlamına gelir.”⁵⁷⁸ Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) (leyse bi’l cefi vele’l-mehîn) yani o ne sert ne de kaba saba bir insan değildir. Veya Mehîn kelimesi mim harfî zammeli olarak mühîn şeklinde ve fethalı olarak mehin

⁵⁷⁴ Bkz. Meani’l-Kur’an, En-Nehhas: c. 2, s.275, El-Mücmel (لمس): 794 ve El-Müfredat (مسس): 766

⁵⁷⁵ Tehzib El-Luga (لمس): c.12, s.316

⁵⁷⁶ Bkz. Esasü’l Belaga (ل م س): c.2, s.180 ve Tacü’l-Arus (ل م س): c.16, s.484

⁵⁷⁷ El-Külliyat: c.1, s.877

⁵⁷⁸ Bkz. Meani el-Kur’an, Ez-Zeccac: c.4, s.415, 5/205 ve Es-Sahhah (مهين): c.6, s.2209

şeklinde rivayet edilmiştir. Zammeli olması durumunda ehêne fiilinin fail olarak, arkadaşlarını aşağılamaz anlamında kullanılır. Fethalı olarak ise meful durumunda mehêne olarak aşağılık anlamında kullanılır.⁵⁷⁹ Bu anlam İbn Faris'e göre de kelimenin asıl anlamıdır.⁵⁸⁰ İbn Seyyide de kelimeyle ilgili şöyle der: “el-mehînü mine'r-rical yani erkeklerin zayıfları/güçsüzleri” anlamındadır.”⁵⁸¹

Semin el-Halebi, mehîn kelimesinin sözlüklerde yer alan anlamları arasından zayıf/güçsüz anlamını tercih etmiştir. Ardından da kullanımı örfi olarak yerleşen manasını zikretmiştir. Yazar Umdesinde şöyle der: “Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلَا تَطْعَمْ كُلَّ حَلْفٍ مَّهِينٍ) Kelime burada, bakış açısı dar ve ayırt etme özelliği az olan anlamına gelir. Ferra ise; burada bahsedilen anlamın, fâcir kişi anlamında olduğunu söyler. Örfi olarak kelime tembel ve insanlara yük olan kişi anlamında yerleşmiştir.”⁵⁸²

Buradan; Semin'in bakış açısına göre mehîn sözcüğünün (zayıf/güçsüz) anlamından (tembel ve insanlara yük olan kişi) anlamına gelişerek örfi olarak daralma yaşadığı anlaşılmaktadır. Umdetü'l-Huffâz⁵⁸³ kitabının başka bir nüshasında bulduğum şu ifadeler bu görüşü güçlendirmektedir. Bahsedilen nüshada mehîn sözcüğü Ferra'nın ağzından âciz anlamında tevil edilmiştir. Bahsi geçen bu mana, -onun böyle bir ifadesi olması durumunda- Semin'in savunduğu anlama en yakın anlamdır.

Semin, kendisinden önce gelen sözlük yazarlarından yararlanmış, ancak bu özelleştirme hususunda tek olma özelliğini korumuştur. Ulaştığım kadarıyla Semin'in bahsettiği bu anlamı başka birisi söylememiştir. Yukarıda geçenlerin tümü göz önüne alındığında, mehîn sözcüğünün anlamı olarak; hakir, alçak, aşağılık anlamlarının kullanılan en yaygın anlamlar olduğu anlaşılmaktadır. Semin'in, savunduğu görüş açısında bu anlamlardan uzaklaştığı görülmektedir. Fakat görüşü

⁵⁷⁹ En-Nihaye (جفا): c.1, s.281

⁵⁸⁰ Bkz. Mekayisi'l-Luga (مهين): c.5, s.283

⁵⁸¹ El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (مهين): c.4, s.3337, El-Muhassas: c.1, s.200 ve El-Lisan (مهين): c.13, s.425

⁵⁸² Umdetü'l-Huffâz (م • ن): c.4, s.121

⁵⁸³ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (م • ن): s. 544, tahkik Mahmut Muhammed Es-Seyyid Dugaym, el-Ferra'da (الفاجر) sözcüğüyle yer alır, bkz. Meani el-Kur'an, el-Ferra: c.3, s.173.

itibara değer olup geçerliliğini korumaktadır. Belki de bu özelleştirme konusunda savunduğu mana, onun yaşadığı dönemde kullanılan örfi anlam da olabilir.

6.2.6. (Nebat) النَّبَات Sözcüğünün, (Yerden Biten Her Türlü Bitki) Anlamından, (Gövdesi Olmayan Bitkiler) Anlamına Daralması

Nebat kelimesi Arapça sözlüklerde (ن ب ت) maddesinde ele alınmıştır. Et-Tehzib adlı eserde şu şekilde tanımlanmıştır: Yerin bitirdiği her çeşit bitki türüne verilen isimdir. Onun fiil şekli isim gibi şu tarzda gelir: Enbete Allahu'n-nebête inbeten ve nebeten (Allah bitkileri bitirdi/yarattı) El-Ferra da bu yönde şöyle demiştir: Nebat sözcüğü mastar yerine geçen bir isimdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَأَنْبَتْنَا نَبَاتًا حَسَنًا) (ve onu güzel bir şekilde bitirdi / yetiştirdi.) [Ali İmran3/73]⁵⁸⁴ es-Sıhah adlı eserde de konu şu şekilde ele alınır: en-Nebtü: en-nebeetü, Nebeteti'l arzu ve enbetet (Yer /toprak bitti/yeşerdi ve bitirdi)⁵⁸⁵ bütün bu adı geçen sözlükler nebat kelimesinin genel anlamı üzerinde durmuşlardır.

Semin el-Halebi ise; “yeryüzünün çıkardığı/bitirdiği her şey” genel anlamından farklı olarak, döneminde insanların örfi olarak kullandıkları kelimenin daha özel başka bir anlamına dikkat çekmiştir. Umdesinde bu konudan şöyle bahsetmiştir: “en-Nebtü ve en-Nebâtü: Gerek ağaç gibi gövdesi olsun ya da ot ve çimen gibi gövdesiz olsun yerin/arzun bitirdiği her şeye verilen isimdir. Ancak kelime halk arasında örfi olarak gövdesi olmayan bitkilere bir isim olarak yerleşmiştir.

Râgıb bununla alakalı şöyle der: Bilakis kelime halk arasında hayvanların yediyi ot türlerine bir isim olarak yerleşmiştir. Buna şu ayeti kerime kanıttır: (لَنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا) (Taneler, bitkiler, çıkaralım diye) [Nebe 78/15] Gerçekte bu kelime gerek insan ve gerekse hayvan için olsun biterek yetişen ve çıkan her şeye verilen ortak isimdir.”⁵⁸⁶ Semin'in nebat sözcüğü için verdiği bu anlam ve tanımlama İbn Faris'inde tanımlamasına göre de ekilen şeylerin yetişip bitmesine işaret eder.⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ Mekayisi'l-Luga (نبت): c.14, s.215

⁵⁸⁵ Sahhah El-Luga (نبت): c.1, s.268

⁵⁸⁶ Umdetü'l-Huffâz (ن ب ت): c.4, s.136

⁵⁸⁷ Mekayisi'l-Luga (نبت): c.5, s.378

Semin'in tanımlamasından, kelimenin daralma yönünde anlam gelişimine uğradığını algılıyoruz. Öyle ki nebat sözcüğünün anlamı; yeryüzünün bitirip yetiştirdiği her şeye verilen bir ad olmaktan, gövdesi olmayan bitkilere bir ad olarak daralmıştır. Bu tanımlama onun (örfi) sözcüğü ile kullanım derecesini sınırladığı dönemdeki anlamı ifade eder. Semin, (Râgıb bununla alakalı şöyle der: Bilakis kelime halk arasında hayvanların yediyi ot türlerine bir isim olarak yerleşmiştir) ifadesi ile Râgıb'tan sözcüğün anlamını aktarmış ancak daralma yönünde başka bir anlamı ortaya koyarak ondan farklı düşündüğünü de belirtmiştir.⁵⁸⁸ Râgıb'ın bakış açısı, dönemindeki örfi kullanım yönüyle alakalı olabilir. Onun bu görüşünü Halil'in şu ifadeleri destekler mahiyettedir: “en-Nebtü: Ot, çayır, çimen anlamındadır.⁵⁸⁹ Râgıb'ın bu bakış açısı ona özel olup, Semin de bu özel anlamın doğruluğu veya yanlışlığıyla alakalı herhangi bir tartışmaya girmemiştir. Ardından Ragıb'ın (Gerçekte bu kelime gerek insan ve gerekse hayvan için olsun biterek yetişen ve çıkan her şeye verilen ortak isimdir) ifadesini aktarmıştır. Bu ifadeyi okuyan biri; Semin'in bu sözleri, nebat kelimesinin bu özelleştirilmesinin ardından genelleştirilmesi manasına geldiğini veya daralma konusunda kendi görüşü ile ters düştüğünü söyleyebilir. Bu itiraza şöyle cevap verebiliriz: gerek bitki gerek insan ve gerekse de hayvan olsun her mahlûk gerçekte yerden/arzdan bitmiş ve yaratılmıştır. Bu durum bilinen bir hakikattir. Semin bu duruma (والله أنبتكم من الأرض نباتاً) (Allah, sizi yerden (bitki bitirir gibi) bitirdi/yarattı.) [Nuh 71/17] ayetini delil olarak sunmuştur. Bununla, insanın da başlangıcının / yaratılmasının topraktan olması yönüyle nebat sayılacağına dikkat çekmiştir. Zira insanın bitkilerden artı yönleri olsa da o da yetişir ve büyür. Bu yönüyle de (هو الذي) (Allah sizi önce topraktan yarattı) [Gafir 5/11] ayeti kerimesine dikkat çekmiştir.”⁵⁹⁰

Bu bahsi geçenlerden sonra denilebilir ki; Râgıb⁵⁹¹ kendisinden önce konuya değinmiş olmasına rağmen diğer anlamı tercih etmiş olması nedeniyle Semin, bu anlam daralmasına ve özellikle de bu gelişime işaret eden tek kişi sayılabilir. Râgıb'ın bu

⁵⁸⁸ Bkz. El-Müfredat (نبت): s.787

⁵⁸⁹ El-Ayn (ن ب ت): c.8, s129

⁵⁹⁰ Umdetü'l-Huffâz (ن ب ت): c.4, s.136

⁵⁹¹ Bkz. El-Müfredat (نبت): c.787

konuya değinmiş olması Semin'in bu anlam daralmasına işaret eden tek kişi olmasına herhangi bir zarar vermez.

7. UMDETÜ'L-HUFFÂZ KİTABINDA DİLSEL ANLAM DARALMASINA İŞARET EDEN SÖZCÜKLER

Bilindiği gibi Umdetü'l-Huffâz eseri Garîbü'l-Kur'an kelimelerini ele alıp detaylı bir şekilde inceleyen bir sözlüktür. Bu eser, ne Garîbü'l-Kur'an kitapları gibi ne de Meâni'l-Kur'an kitapları gibi bir eserdir.⁵⁹² Sözcüğü ve türevlerini analiz ettiği zaman, sözlük anlamlarını temellendirir ve köküne iner, ardından kelimenin farklı sözlük olgularına değinir. Bu olgulardan birisi de anlam daralmasıdır. Semin'in açıkladığı tüm anlamlar kelimenin sözlük anlamlarıdır. Ancak Semin, bazı kelimelerin anlamlarını dinin özelleştirdiğini bu yönüyle de onların kullanım alanlarının dini olduğunu savunur. Diğer bazı kelimelerin anlamlarını da örfün özelleştirdiği ve bu yönüyle de onların kullanım alanlarının örfi olduğu görüşündedir. Geri kalan diğer sözcükler ise; asıl anlamları ile diğer anlamlar arasında- ki bazen özelleştirilen / daralan anlam ağır basabilir- değişen sözlük anlamları ile kullanılmaya devam etmişlerdir. Yaşanan bu daralma, İbn Kuteybe'nin Edebü'l-Kâtip adlı eserinde (sık ve fazla kullanım anlam değişikliğine neden olur)⁵⁹³ diyerek işaret ettiği gibi gerek fazla kullanımdan ve gerekse bu çalışmanın giriş bölümünde anlam daralması konusu ele alındığında belirtildiği gibi başka nedenlerden ötürü olabilir. Yazar, “daralma” sözcüğünü kullanmasa bile dolaylı olarak bu mana anlaşılmaktadır. Zira burada isimlendirme değil anlam önemlidir.

Bölümlerin isimlendirilmesinde, sözcüklerin anlam daralmasında etkili olan ana faktörleri esas aldım. Bu nedenle de bu bölümü, diğer dini ve örfi daralmadan ayırt etme adına Dilsel Anlam daralması olarak adlandırdım. Bu bölümde, dini ve örfi daralma dışında Semin'in anlam daralması gerçekleştiğini savunduğu sözcükleri ele alacağız.

Bu bölüm, iki alt başlığı içermektedir:

1- Semin el-Halebi'den önceki âlimler tarafından ele alınan sözcükler

⁵⁹² Bkz. Meani El-Kuran fi Turasi'l Arabi: c.1, s.63-64

⁵⁹³ Bkz. Edebu'l Katib, İbn Kuteybe (tahkik Muhammed Ed-Dali): s.21

2- Sadece Semin el-Halebi'nin ele aldığı sözcükler

7.1. Semin El-Halebi'den Önceki Âlimler Tarafından Ele Alınan Sözcükler

7.1.1. (İbteğa) ابْتَغَى Sözcüğünün, (Talep Etmek/İstemek) Anlamından, (Elde Etmek İçin Gayret Ve Çaba Sarf Etmek, Israrcı Olmak) Anlamına Daralması

Semin el-Halebi, (İbteğa) sözcüğünün manasının talep etmek anlamına geldiğini Umdesinde şu ifadelerle açıklamıştır: “İbteğa: el-Bağyü sözcüğünden türetilmiş olup ifteale babında bir kelimedir. Kelimenin kullanımı, elde etmek için gayret ve çaba sarf etmek ve ısrarcı olmak anlamında özelleşmiştir. Elde edilmek istenen şey güzel bir şey ise onun o çabası da güzeldir, aynı şekilde bunun tersi de böyledir.”⁵⁹⁴ Semin bu açıklamasında, ibteğa sözcüğünün asıl anlamını (“İbteğa: el-Bağyü sözcüğünden türetilmiş olup ifteale babında bir kelimedir.”) sözleriyle açıklamıştır. Onun tanımlamasına göre (elbağyü) sözcüğünün asıl anlamı şudur; “Amacına ulaşsın ulaşsın, araştırdığı ve peşine düştüğü şeyde ekstra fazla gayret ve çaba sarf etmektir.” Allah Teâlâ şöyle buyurur: (ومن يبتغ غير الإسلام ديناً) (Kim İslam'dan başka bir din ararsa) [Âli İmran 3/85] Bu, talep etmek, istemek manasında el-Bağyü sözcüğünden türetilmiş iftial babındadır.”⁵⁹⁵

Bu anlam Arapça sözlüklerde ele alınmış ve incelenmiştir. İbn Faris, onun iki anlamından birisi şudur der: “be, ayn ve ye harflerinden oluşan kelimenin iki anlamı vardır. Bu anlamlardan birisi, bir şeyi talep etmek, istemek manasındadır.”⁵⁹⁶ İbn Seyyide de şu şekilde açıklar: “İbtegâhu, tebgâhu ve istibgâhu; tüm bu kelimelerin manaları talep etti istedi anlamındadır.”⁵⁹⁷

⁵⁹⁴ Umdetü'l-Huffâz (بغى): c.1, s.215

⁵⁹⁵ Umdetü'l-Huffâz (بغى): c.1, s.213 ve En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (بغى): c.1, s.143

⁵⁹⁶ Mekayisi'l-Luga (بغى): c.1, s.271

⁵⁹⁷ Bkz. El-Muhkem ve El-Muhitu'l-Azam maktube (بغى): c.6, s.27, El-Barii: c.1, s.437-438 ve El-Mücmel: c.1, s.129

Lisanü'l-Arap sözlüğünde ise şöyle ele alınır: “ma nebtegi yani ma natlubu (istediğimiz şeyler) anlamındadır.”⁵⁹⁸

Ancak Semin el-Halebi; kelimenin asıl anlamı üzerine, (Kelimenin kullanımı, elde etmek için gayret ve çaba sarf etmek ve ısrarcı olmak anlamında özelleşmiştir) ifadesi ile daha özel bir anlam ifade eden başka bir anlam daha eklemiştir. O anlam; elde etmek için gayret ve çaba sarf etmek, ısrarcı olmaktır. Buradan, sözcüğün (genel manada talep etme / isteme) anlamından (elde etmek için çalışma, gayret ve çaba sarf etme ve ısrarcı olma) özel anlamında daralma yönünde gelişime uğradığı anlaşılmaktadır. Daha sonra da kelime, günümüze kadar, Kur'an'da yer alan bu yeni anlamı ile yerleşmiştir. Semin'e göre talep edilen şey güzel veya kötü olsun fark etmez her ikisi içinde anlam geçerlidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (ابتغاء رحمة من ربك ترجوها) (Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için) [İsra 17/28] Burada istenen talep edilen şey övülen güzel bir şeydir. (لقد ابتغوا الفتنة من قبل) (Andolsun bunlar daha önce de fitne çıkarmak istemişler) [Tevbe 9/48] ayetinde ise istenmeyen zemmedilen bir şeydir.”⁵⁹⁹

Semin el-Halebi'den önce bu konuya Râgıb değinmiş ve anlam daralmasına işaret etmiştir. Ancak Râgıb (el-İbtiğa sözcüğü ise talep etme ve istemede çaba sarf etme ve ısrarcı olma anlamına gelir)⁶⁰⁰ ifadeleri ile kelimenin mastar halini kullanmıştır. Bu iki yazar dışında –elimdeki kaynaklara göre- bu kelimenin ve türevlerinin bu anlam özelleşmesine dikkat çeken başka birisine rastlamadım.

7.1.2. (İsraf) الإسراف Sözcüğünün, (Genel Manada Haddi/Sınırı Aşmak) Anlamından, (Özellikle Harcama Konusunda Haddi/Sınırı Aşma) Anlamına Daralması

Arapça sözlükler, İsraf kelimesinin asıl anlamı konusunda hemfikirdir. İbn Faris el-Mekayis adlı eserinde şöyle der: “sin, ra ve fe harflerinden oluşan kelimenin, haddi/sınırı aşmak ve bir şeyi iğfal etme, umursamama manasında tek bir anlamı

⁵⁹⁸ Lisanü'l-Arap (ب): c.14, s.79

⁵⁹⁹ Umdetü'l-Huffâz (بغى): c.1, s.215

⁶⁰⁰ El-Müfredat (بغى): s.137

vardır. Herhangi bir iş için serfun dendiğinde bunun anlamı, o işin sınır ve ölçüsü aşıldı anlamına gelir. Kelime, hadisi şerifte şöyle yer almıştır: (الثَّالِثَةُ فِي الْوُضُوءِ شَرَفٌ، وَالرَّابِعَةُ) ⁶⁰¹ Abdestte üç defa yıkanması şeref dördüncüsü ise seref yani sınırı aşmaktır. İbn Seyyide ve diğerleri de şöyle der: “Seref ve israf kelimeleri kastedileni, hedeflenen aşılmaktır.” ⁶⁰²

Semin el-Halebi, kelime için sınırı aşmak manasını genel anlam olarak, harcamada sınırı aşmak manasını da özel anlam olarak zikretmiştir. Bu anlam arasında da şu ifadeler ile bağlantı kurmuştur: “İsraf: Diğer eylemlerde sınırı aşmak anlamında olup harcama alanında haddi aşma anlamında galebe çalarak yerleşmiştir.” ⁶⁰³

Bu ifadelerinde israf kelimesinin anlamının daralma yönünde gelişime uğradığına işaret etmektedir. Buna göre kelimenin manası insanın diğer eylemleri dışında sadece harcama konusunda haddi/sınırı aşması anlamını ifade etmeye başlamıştır. Semin bu durumu; (kelime, harcama alanında haddi aşma anlamında galebe çalarak yerleşmiştir) ifadesi ile açıklamıştır.

Semin savunduğu bu anlamla ilgili, kendinden önce gelen bazı dilci ve tevil ilim insanlarından yararlanmıştır. Râgıb gibi bazı ilim insanları, israf kelimesinin gelişmiş bu anlamına işaret etmişlerdir. Râgıb şöyle der: Seref: Kelime, harcamada haddi aşma konusunda daha yaygın olarak kullanılsa da insanın, her türlü eyleminde sınırı aşmasıdır.” ⁶⁰⁴ Lisanü'l-Arap sözlüğünde de biraz farklılıkla şöyle yer alır: “İsraf: Allah’a itaat dışında harcanan her şeydir” ⁶⁰⁵ Başkaları da onun özellikle harcama türlerinden birisi olan yemek konusunda ki gelişmiş anlamına işaret etmişlerdir. En-Nuhas konu ile ilgili şöyle der: İsraf: Allah’ın haram kıldığı ve yemesi helal olmayan şeylerin veya helal kıldığı şeylerin ihtiyaç dışında fazla, aşırı yenmesidir.” ⁶⁰⁶ Bütün bu

⁶⁰¹ Bkz. Mekayisi'l-Luga (سرف): c.3, s.135

⁶⁰² Bkz. El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (سرف): c.8, s.477, Tehzib El-Luga (سرف): c.12, s.277 ve Lisanü'l-Arap (س): c.9, s.148

⁶⁰³ Umdetü'l-Huffâz (سرف): c.2, s.193

⁶⁰⁴ El-Müfredat (سرف): s.408

⁶⁰⁵ Lisanü'l-Arap (س): c.9, s.148 ve Meani'l-Kur'an ve İrabuhu: c.2, s.298

⁶⁰⁶ Meani'l-Kur'an: c.2, s.503

bahsi geçenler, Semin el-Halebi'nin (israf) sözcüğü ile ilgili Umdesinde işaret ettiği anlam daralması görüşünü desteklemektedir.

7.1.3. (Tahıyye) التَّحِيَّةُ Sözcüğünün, (Dua) Anlamından, (İnsanların Birbirine Selam Vermesi) Anlamına Daralması

Tahıyye kelimesi Arapça sözlüklerde ele alınmıştır. Mekayisi'l Luga adlı eserde şu şekilde tanımlanır: (hayye) kelimesinin hayat ve aşağılığın zıttı olan utanma anlamında iki manası vardır.⁶⁰⁷

Semin Umdesinde kelimedden şu şekilde bahseder: “Tahıyye kelimesi, hayye ve yahya kelimelerinden türeyen ona uzun ömür için dua etti anlamında mastar bir kelimedir. Yani. Kelime bu yönüyle dua halini almıştır. Bu yönüyle (Hayyahullah) kelimesinin anlamı Ona hayat / ömür verdi manasındadır. Ardından tahıyye kelimesi, içinde hayat ibaresi olmasa da genel manada dua anlamını ifade etmeye başlamıştır. Ve kelime insanların birbirine selam vermesi anlamında yerleşmiştir.⁶⁰⁸

Semin'in ifadelerinde tahıyye kelimesinin geçirdiği gelişim süreçlerine işaret bulunmaktadır. Kelime aslen (hayye ve yahya kelimelerinden türeyen ona uzun ömür için dua etti anlamında mastar) anlamında iken daha sonra içinde hayat/ömür sözcüğü olmasa da (mutlak manada dua) anlamında kullanılmıştır. Ardından bu geniş mana daralmış ve (kelime insanların birbirine selam vermesi anlamında yerleşmiştir.) Bizi burada ilgilendiren, tahıyye sözcüğünün daralma yönünde anlam gelişimine uğramasıdır. Öyle ki kelime Semin'in (ve kelime insanların birbirine selam vermesi anlamında yerleşmiştir.) ifadesine göre (selam) manasını almıştır.

Sözlükler, tahıyye sözcüğünün, selam anlamının onun diğer anlamlarına üstün geldiğini belirtmişlerdir.⁶⁰⁹ Selam manası, tahıyye sözcüğünün bir anlamı olarak sözlüklerde yer almıştır. Muhkem adlı eserde şöyle geçmiştir. “Tahıyye: Selam

⁶⁰⁷ Bkz. Mekayisi'l-Luga (حبي): c.2, s.122, En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (حيا): c.1, s.471 ve El-Müfredat (حبي): s.270

⁶⁰⁸ Umdetü'l-Huffâz (ح ي): c.1, s.480

⁶⁰⁹ Bkz. Tehzib El-Luga (ح م): c.5, s.189, El-Muhassa: c.1, s.324, Es-Sahhah (حيا): c.6, s.2325, El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (ح ي) c.3, s.399 ve Lisanü'l-Arap

anlamındadır.⁶¹⁰ Zahir’de şöyle yer alır: tahıyyê: Selam manasındadır. Bu görüşlerine şu ayeti kanıt olarak sunmuşlardır. (وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا) [Nisa 4/86] ayet (size selam verildiği zaman siz de selam verin) manasındadır.

Aynı zamanda Kumeyt’in şu sözlerini de kanıt olarak almışlardır:

⁶¹¹ (أَلَا حَيِّتِ عَنَا يَا مَدِينَا... وَهَلْ بِأَسْ بِقَوْلِ مُسْلِمِينَا)

Ey Medine (kadın ismi) bizden bir selam (tahıyye) almadın mı?

Selam verenlerden hiç kötülük gelir mi?

Tahıyye sözcüğünün uğradığı bu anlam daralmasına ve selam manasının, kelimenin anlamı olarak yerleştiğini ondan önce bazıları dolaylı olarak işaret etmişlerdir. Bu işaretlerden bazıları şunlardır: Ebu Ubeyd şöyle der: “Bunun dışında tahıyye sözcüğü selam anlamına gelir. Ebu Heysem, imamlardan aktardığımız tahıyye sözcüğünün tefsirini kabul etmemiştir. Kendisi kelimenin anlamı için: Tahıyye sözcüğü Arapların dilinde buluştuklarında birbirlerini selamladıkları ifadedir der.⁶¹² Razi de kelimeyi İslami kelimeler arasında saymıştır. Zira tahıyye sözcüğü; İslam dininden önce diğer milletler tarafından selam anlamında bilinmemekteydi, İslam’ın gelmesiyle tanınmıştır der. Kendisi bu kelimeyi Müslümanların ve cennet ehlinin selam ve tahıyyesi olarak özelleştirir.⁶¹³

7.1.4. (Terike) التَّرِكَةُ Sözcüğünün, (Hayatta Olan Ve Vefat Eden Kişinin Terikesi/Mirası) Anlamından (Sadece Vefat Eden Kişinin Terikesi/Mirası) Anlamına Daralması

Arapça sözlükler terike kelimesinin şu anlamı üzerinde hemfikirdir: O, terkedilmiş, geride bırakılmış şeydir. Kelime teriketü ve ra harfi sakın olarak terketü şeklinde

⁶¹⁰ El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (ح ى) c.3, s.399

⁶¹¹ Ez-Zahir: c 1 s 60, El-Kemit şiirindeki beyit (Dr. Davut Sellum): c 2 s 114

⁶¹² Tehzib El-Luga (ح م): c.2, s.859

⁶¹³ Ez-Zine (yorum yazar Hüseyin El-Hemezani): c.1,s.155

okunup terk olarak çoğul yapılır.⁶¹⁴ Terektü'r-racül: (erkeğin terikesi) yani geride bıraktığı şeyleridir. Hz İbrahim (as) ile ilgili şu hadis bu anlama gelmektedir: (Hz İbrahim terikesini kontrol etmek amacıyla Mekke'ye geldi)⁶¹⁵ Buradaki terike sözcüğünden kasıt, Hz. Hacer ve oğlu İsmail'dir. Kelimenin asıl manası devekuşu yumurtası anlamındadır. Zira devekuşu yılda bir sefer tek yumurta yumurtlar ve onu da bırakıp gider.⁶¹⁶ Kelime buradan ödünç alınmıştır.

Semin el-Halebi bu anlamı şu şekilde dillendirmiştir: “Teriketü'r-Racül (erkeğin terikesi) hayatta iken veya vefat etmesinin ardından erkeğin, çocukları, ailesi ve geride bıraktığı şeylerdir, ancak kelime vefat eden kişinin geride bıraktığı terikesi anlamında yerleşmiştir.”⁶¹⁷ Bununla birlikte yazar, (erkeğin öldükten sonra geride bıraktığı şeylerdir) ifadesi ile hayatta ifadesini konu dışı ederek kelimenin daha özel başka bir anlamını da zikretmiştir. Semin'in (ancak kelime vefat eden kişinin geride bıraktığı terikesi anlamında yerleşmiştir) ibaresinden, sözcüğün daralma yönünde anlam gelişimine uğradığı anlaşılmaktadır. Öyle ki (terike) kelimesinin anlamı; (hayatta olan veya vefat eden kişinin arkasında bıraktığı şeyler) anlamından sadece (vefat eden kişinin geride bıraktığı şeyler) anlamına daralmıştır. Bahsi geçen bu anlam günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Semin el-Halebi'den önce Râgıb (502) gibi bu gelişime değinen dilciler olmuştur. Ragıb şöyle demiştir: “Kişi vefat ettikten sonra geride bıraktığı şeyler için teriketü fulan (falanın terikesi/mirası) denir.”⁶¹⁸ İbn Düreyd de (321) şöyle der: Teriketü'r-Racül (erkeğin terikesi) onun tûrası/mirasıdır.⁶¹⁹ İbn Manzur (711) ise kelimeyi şöyle açıklar: Teriketü'r-Racülü'l-meyyit (ölen erkeğin terikesi): Terkettiği/geride bıraktığı tûrası/mirasıdır.”⁶²⁰ Burada tûras sözcüğünden kastedilen; Erkeğin mirasçılara bıraktığı şeylerdir.”⁶²¹ Tûras ve irs; miras manasındadır. Verese fulan el-mal (falana

⁶¹⁴ Bkz. El-Ayn (ت ر ك): c.5, s.336, El-Cemhara (ت ر ك): c.1, s.394, En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (ترك): c.1, s.188, El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: c.6, s.767 ve Lisanü'l-Arap (ت): c.10, s.405-406

⁶¹⁵ Hadis Sahihu'l Buhari c 4 s 142 No: 3364 ve Metalü'l Envar fi Sihahi'l Asar: c 2 s17

⁶¹⁶ Bkz. Tacü'l-Arus (ترك): c.27, s.94

⁶¹⁷ Umdetü'l-Huffâz (ت ر ك): c.1, s.262

⁶¹⁸ El-Müfredat (ترك): s.166

⁶¹⁹ Cemheretü'l-Luga (ت ر ك): c.1, s.394

⁶²⁰ Lisanü'l-Arap (ترك): c.10, s.406

⁶²¹ Bkz. En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (ترك): c.1, s.186

mal miras kaldı): Yani kişinin vefatından sonra malı ona geçti.⁶²² Tüрасü'r-racül (erkeğin tüрасı/mirası) ifadesinin anlamı; Vefat eden erkeğin geride bıraktığı şeylerdir. Bu sözlüklerin işaret ettiği bu anlamlar, dolaylı olarak sözcüğün daralma yönünden uğradığı gelişimi teyit etmektedir.

Bu işaretlerle Semin'den önce konuya başkaları dolaylı olarak değinmiş olsa bile yazar, sözcüğün daralma yönünden gelişime uğradığını açıkça belirtmiştir.

7.1.5. (Sevap) الثَّوَاب Sözcüğünün, (Genel Manada Hem Mükâfat Hem De Ceza Manasında Ki Karşılık) Anlamından, (Sadece İyiliklerin Karşılığı / Mükâfatı) Anlamına Daralması

Sevap kelimesinin anlamı Arapça sözlüklerde sevap; iyilik yapana iyiliğinin karşılığı/mükâfatı, kötülük yapana da kötülüğünün karşılığı/cezası anlamında tanımlanmıştır.⁶²³

Semin el-Halebi, sevap sözcüğünü şu şekilde ele almıştır: Sevap ve mesube: Hayır olsun şer olsun her eylemin mükâfat ve ceza cinsinden karşılığıdır. Sözcüğün aslı sebe, yesubu olarak döndü, dönüyor anlamındadır. Sevap kelimesi ise; iyilik veya kötülük yapan kişiye bu eyleminin dönen karşılığı anlamındadır. Sevap kelimesi, hem hayırlı hem de kötü işlerin karşılığı manasında kullanılmış olsa bile bu kelimenin anlamı hayırlı işlerin karşılığı yani mükâfatı anlamında yerleşmiştir.”⁶²⁴ Bu geçen ifadelerden, sevap kelimesinin hem hayırlı işlerin hem de kötü işlerin karşılığı manasına geldiği anlaşılmaktadır. Ancak Semin, ifadesinde bu sözcüğün hayırlı ve güzel işlerin karşılığı, yani mükâfatı anlamında yerleştiğine işaret etmiş ve şöyle demiştir: “bu kelimenin anlamı hayırlı işlerin karşılığı yani mükâfatı anlamında yerleşmiştir.”⁶²⁵ Semin, sevap kelimesinin (genel manada hem mükâfat hem de ceza manasında ki karşılık) anlamından, kullanım yoluyla (sadece iyiliklerin karşılığı / mükâfatı) anlamına daralarak gelişimine işaret etmek için iki anlam arasında bağlantı kurmuştur.

⁶²² Bkz. El-Mucem el-Vasit: c.2, s.1024

⁶²³ Bkz. Tehzib El-Luga: c.15, s.112, Mekayisi'l-Luga (ثوب): c.1, s.394 ve Lisanü'l-Arap (ث): c.1, s.245

⁶²⁴ Umdetü'l-Huffâz (ثوب): c.1, s.293-292

⁶²⁵ Umdetü'l-Huffâz (ثمن): c.2, s288

Semin'den önce sevap kelimesinin geçirdiği bu anlam daralmasına işaret eden bazı dilciler olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır: Râgıb (502) şu ifadelerle bu konuya değinmiştir: Sevap: hayır ve şerrin karşılığı için kullanılır. Ancak kelimenin kullanımı daha çok hayırlı işlerin karşılığı olarak yaygındır.⁶²⁶ İbn Esir de (606) şöyle der: Sevap: Güzel ve kötü işler için kullanılır, ancak kelimenin kullanımı güzel işlerin karşılığı olarak daha yaygın ve özeldir.”⁶²⁷ Razi, ez-Zine adlı eserinde Sevap kelimesi için özel bir başlık ayırmış ve şöyle tanımlamıştır: İnsanın Alla'a karşı işlediği ve takdim ettiği amellerin kendisine dönmesidir. Zira onlar ahirette kendisine dönecektir. Yaptığı her eylemin karşılığının kendisine dönmesine sêbe ileyhi denir.”⁶²⁸ Razi, kelimenin anlamını amellerin karşılığı olarak ele almış ancak kendisi Semin gibi kelimenin anlamını sadece hayırlı amellerin karşılığı olarak değerlendirmemiştir.

7.1.6. (Havaric) الخَوَارِج Sözcüğünün, (Şahsın Kendi İradesiyle, Akran Ve Emsallerinden Ayrılması) Anlamından, (İmama (Devlet Başkanı) İtaat Etmeyen/İsyan Eden) Anlamına Daralması

Havaric (Hâricîler) kelimesi Arapça sözlüklerde şu şekilde yer almıştır: İbn Farise göre kelimenin iki asıl anlamı vardır: 1-Birşeyden çıkmak, 2-İki rengin farklılık göstermesidir”⁶²⁹ Harici: Farklı ve eşsiz olan kimse ”⁶³⁰ Lisanü'l-Arap'ta da şöyle yer alır: Huruc (Çıkış): Duhulün, yani girişin zıttı anlamındadır. Harace, yahrucu, hurucen ve hâric ⁶³¹ İbn Seyyide'ye göre de (Harici): Türünün, akran ve benzerlerinin fevkine üstüne çıkan anlamındadır.”⁶³²

Semin el-Halebi ise havaric (hariciler) kelimesinin anlamını Umdesinde şu şekilde ele almıştır: “Huruc (çıkış) kelimesinin asıl anlamı; kişinin, kendi iradesiyle veya iradesi dışında dış etkenlerle ev ya da herhangi bir beldeден dışarı çıkmasıdır. Hâricî: Kendi

⁶²⁶ El-Müfredat (ثوب): s.180

⁶²⁷ Bkz. En-Nihaye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (ثوب): c.1, s.104 ve Lisanü'l-Arap (ثوب): c.1, s.245

⁶²⁸ Ez-Zine: c.2, s.221, (yorum yazan Hüseyin Bin Feyzullah El-Hemezani)- Daru'l Ulum Fakültesi-Kahire,1958m

⁶²⁹ Mekayisi'l-Luga (خرج): c.2,s.175

⁶³⁰ Bkz. Mücmel El-Luga: s.286

⁶³¹ Lisanü'l-Arap (خ): c.4, s.158

⁶³² El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: c.5, s3

iradesiyle akranlarından ayrılan kişi. Havâric (Hariciler): Bu kelime, imama (devlet başkanı) itaat etmeyen isyan eden kişiler anlamında yerleşmiştir.”⁶³³

Semin’in, kelimenin asıl anlamına (Hâricî: Kendi iradesiyle akranlarından ayrılan kişi) ifadesi ile işaret etmiş ve ardından (Bu kelime, imama) itaat etmeyen isyan eden kişiler anlamında yerleşmiştir) ifadesi ile kelimenin, kullanılan daha özel diğer anlamı zikretmiştir. Bu ifadelerden, (havaric) kelimesinin daralma yönünde bir nebze gelişime uğradığı anlaşılmaktadır. Kelime, (imama (devlet başkanı) itaat etmeyen isyan eden) sınırlamasıyla akranlarından ayrılan genel manasından özellikle lidere isyan eden anlamına daralmıştır.

Aslında (havaric) kelimesi, sözlük yazarlarına ve dilcilere göre bunlardan daha özel bir anlamı ifade etmektedir. Onlara göre kelime; Belli bir dönemdeki bir grup insanı ifade eder. Buna göre sözlükler şu anlamları zikretmişlerdir: Havaric (hâricîler): Onlar Harurilerdir.⁶³⁴ Hâriciyye ise onlardan bir gruptur. Onlar yedi fırkadan oluşmaktadır. Bu şekilde isimlendirilmelerinin nedeni, insanlardan ayrılmaları veya dinden çıkmaları veya haktan ayrılmaları veya Sıffîin savaşıdan sonra Hz Ali’den ayrılmaları ve ona isyan etmeleridir. Biatı bozmaları ve isyan etmeleri nedeniyle (المارقين) el-Marikîn diye adlandırılmışlardır. El-Muruk; el-huruç, yani çıkış anlamına gelmektedir.⁶³⁵ Bu anlama kanıt, şu havaric hadisidir (يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ مُرُوقَ السَّهْمِ مِنَ الرَّمِيَّةِ) (Okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar) Hz. Ali’nin şu ifadeleri de buna delildir: (أَمَرْتُ بِقِتَالِ المَارِقِينَ) (elmarikîn ile yani haricilerle savaşmakla emrolundum.)⁶³⁶

.Bütün bu geçenlerden sonra havaric / hariciler kelimesinin en özel ananlamının; (Hz Ali’ye karşı çıkan ve ona isyan eden insanlara için kullanıldığı anlaşılmaktadır.) Fakat Semin kelimenin bu anlamını tercih etmemiş ve tarihi olarak bu terimin insanlar arasında bu şekilde kullanımı yaygın olmasına ve bilinmesine rağmen anlamı sadece

⁶³³ Umdetü’l-Huffâz (خرج): c.1, s.496

⁶³⁴ Harura’ya nipet edilir. Burası Nehravan bölgesinde Kufeye yakın bir yerdir. Orada toplanmışlar ve Hz ali onlarla görüşmüş, onlardan 2000 kişi geri dönmüştür. Bu nedenle haruriler olarak adlandırılmışlardır. Bkz. Ez-Zine (tahkik Abdüsselam Es-Samirrai): s.55

⁶³⁵ Bkz. Garibu’l Hadis, İbn Kuteybe 1/252, El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: 5/3, Lisanü’l-Arap (خ): 4/158 ve Tacü’l-Arus (خرج): c.5, s.517

⁶³⁶ Bkz. En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (مرق): c.4, s.32

Hız. Ali dönemi ile sınırlandırmamıştır. Onun bu tercihtinden, sanki, kelimenin anlam daralmasından sonra tekrar anlam genişlemesine uğradığı izlenimine varıyoruz. Bu yönüyle yazarın, kelimenin farklı dönemler için kullanılmasını tercih etmesi –bana göre- daha uygundur. Bu yönüyle her dönemde meşru devlet başkanına isyan edenler .haricilere benzetilmiştir

Bu anlama, Râgıb dolaylı olarak Müfredat adlı eserinde; Havaric (hariciler) kelimesinin daralan anlamını açıkladığı yerde şu şekilde işaret etmiştir: “el-Havaric (Hâricîler): İmama itaat etmemeleri / isyan etmeleri nedeniyle bu şekilde adlandırılmıştır.”⁶³⁷ Râzi ez-Zine adlı eserinde, Havaric sözcüğünü İslami kelimeler arasında saymıştır.⁶³⁸ Bunun nedeni belki de kelimenin İslam tarihinde cereyan eden bir olayla irtibatı nedeniyle olabilir. Ancak Semin, kelimenin kullanımını herhangi bir alanla sınırlamadığı için kelime dilsel bağlamda kalmıştır.

7.1.7. (El-Kavdü) الْكَوْضُ Sözcüğünün, (Bir Konu Hakkında Konuşmaya Başlamak) Anlamından, (Kötü Söz/Konuşma) Anlamına Daralması

(Kavd) kelimesinin anlamı Arapça sözlüklerde açıklanmıştır. Kelime, Mekayisü’l-Lüga adlı eserde şu şekilde yer alır: ka, vav ve dad harflerinden oluşan kelime; bir şeyin ortasına ulaşmak ve girmek manasında tek bir anlamı vardır. Kelime şu şekilde kullanılır: Kudtü’l-mâ ve gayrehu (suya veya başka bir şeye girdim daldım), Tekavedü fi’l-hadis ve’l-emr yani (müzakere etmek, görüş alışverişinde bulunmak ve sözlerin birbirine girmesi anlamındadır).⁶³⁹ el-Cemhere adlı eserde de şu şekilde yer alır: “Eğer müzakere etme ve görüş alışverişinde bulunma durumu söz konusu ise bu durumda; Kada’l-kavmü fi’l-hadis (grup konuşmaya daldı / başladı), tekâvedü fihi kavden şeklinde kullanılır.”⁶⁴⁰

Semin el-Halebi ise kavd kelimesinin anlamından Umdesinde şu şekilde bahsetmiştir: “el-Kavdü: Konuşmaya başlamak/dalmak anlamındadır. Kelimenin asıl anlamı; suya girmek dalmak manasında olup, kada’l-bahr (denize girdi / daldı) denir. Ardından

⁶³⁷ El-Müfredat: s 279

⁶³⁸ Bkz. Ez-Zine (tahkik Abdüsselam Es-Samirrai): s. 58

⁶³⁹ Mekayisi’l-Luga (خوض): c.2, s.229

⁶⁴⁰ Bkz. Cemheretü’l-Luga (خوض): c.1,s.609

kelime söze, konuşmaya ve savaşa girmek ve başlamak anlamında ödünç alınmıştır. Fulan yekûdu yani uygunsuz konuşuyor denir. Ardından kelime kötü söz ve konuşma anlamında yerleşmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا) (Âyetlerimiz hakkında kötü konuşmaya dalanları gördüğün vakit) [Ena'am 6/68]⁶⁴¹

Buradan, (kavd) kelimesinin birden fazla anlam gelişimine uğradığı anlaşılmaktadır. Bizi burada ilgilendiren kısım sözcüğün daralma yönünde geçirdiği gelişmedir. Bu anlam, Semin'in (el-Kavdü: Konuşmaya başlamak/dalmak anlamında olup ardından kelime kötü söz ve konuşma anlamında yerleşmiştir.) ifadesi ile iki anlamı birbiriyle ilişkilendirmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu geçenlerden; Semin'e göre kavd kelimesinin anlamının; (konuşmaya başlama / dalma) genel anlamından özellikle uygun olmayan (kötü söz ve konuşma) anlamına daraldığı ve bu anlamın kullanımının yerleştiği anlaşılmaktadır. Semin'in bu görüşünü destekleyen ve teyit eden bir kanıtta, Râgıb'a ⁶⁴² göre kelimenin aşağıda verilen örneklerde olduğu gibi Kur'an'da zikredildiği her yerde bu giriş ve dalışın zem edilip kötülenmesidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ) (Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, "Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk", derler.) [Tevbe 9/65], (وَحُضْنْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا) (ve onların daldığı gibi, siz de (dünya zevkine) daldınız.) [Tevbe 9/69], (ذَرَهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ) (sonra bırak onları, içine daldıkları bataкта oynayadursunlar.) [Enam 6/9]

Semin, bu anlama işaret konusunda ilk kişi değildir. Ondan önce bu konuya değinen çok sayıda dilci ve sözlük yazarı bulunmaktadır. Sözlükler, kavd kelimesinin asıl anlamını zikrettikten sonra şu ifadeler tekrar ededurmuştur: "Yalan yanlış konuşmaya, lafa dalmak"⁶⁴³ bu da sözcüğün daralma yönünde gelişime uğradığını işaret etmektedir.

⁶⁴¹ Umdetü'l-Huffâz (خوض): c.1, s.539

⁶⁴² Bkz. El-Müfredat (خوض): s.302

⁶⁴³ Bkz. El-Ayn (خوض): c.4, s.283, Tehzib El-Luga (خوض): c.7, s.196 ve Sahhahu'l Luga ve Tacü'l Arabiyye (خوض): 3/1075

7.1.8. (Rakabe) الرَّقَبَةُ Sözcüğünün, (Genel Manada İnsan) Anlamından, (Köle) Anlamına Daralması

Dilciler rakabe sözcüğü ile mecazi olarak insanı kast etmişlerdir. İbn Esir şöyle der: “Kelimenin asıl manası boyun anlamındadır. Ama bu kelimeyle, bir şeyin bir kısmı ile tamamı kast edilmesi yöntemiyle insan türünün hepsi ifade edilmiştir.”⁶⁴⁴ Bu organın ehemmiyetine binaen bütün beden onunla adlandırılmıştır.⁶⁴⁵ İbn Kuteybe diğer organlar dışında boynun bu iş için tahsis edilme nedenini detaylı olarak ele almış ve şöyle demiştir: “Köle azat edip hürriyetine kavuşturma işlevinde A'teka ragabeten ve fekke ragabeten diyerek diğer organlar dışında boyun bu işleve tahsis edilmiştir. Bunun nedeni; efendinin kölesine sahip olması, boynundaki bağlı ip gibi olması nedeniyledir. Zira hayvan da boynundaki ip/organla bağlıdır, onu azat etmesi ve hürriyetine kavuşturması halinde sanki onu o ipten kurtarmış serbest bırakmış gibi sayılır.”⁶⁴⁶

Semin el-Halebi, Umdesinde rakabe kelimesini insan yerine kinaye olarak kullanmış ve kelimenin köle anlamına tahsis edilip kullanıldığını şu sözleriyle belirtmiştir: “Rakabe: Bilinen organın adıdır. Onunla insan bedeninin tamamı ifade edilmiştir. Ancak kelime köle anlamında yerleşmiştir. Bu manada kelime Kur'an-ı Kerimde şöyle kullanılmıştır: (فك رقبة) (O tutsak bir boynu çözmektir. (köle azat etmek) [Beled 90/13]”⁶⁴⁷

Semin kelimenin orijinal anlamını (“Rakabe: Bilinen organın adıdır.”) sözleriyle ifade etmiş, ardından (Onunla insan bedeninin tamamı ifade edilmiştir) ifadesiyle, mecaz yoluyla kelimenin anlamının geçişine işaret etmiştir. Kelimeyle bedenin tamamının ifade edilme nedeni, organın tüm insan bedeninden bir parça olmasıdır. Bu nedenle de rakabe (boyun) sözcüğü ile insan ifade edilmeye başlanmıştır. Ardından kelime daralma yönünden başka bir anlam gelişimine uğramıştır. Zira kelime, bütün insanları

⁶⁴⁴ En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (رقب): c.2, s.249

⁶⁴⁵ Bkz. El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (رقب): c.6, s.394

⁶⁴⁶ Garibu'l Hadis, İbn Kuteybe s.1, s.225

⁶⁴⁷ Umdetü'l-Huffâz (رقب): c.2, s.105

değil, sadece köleleri ifade etmeye başlamıştır. Bu anlam onun, (Ancak kelime köle anlamında yerleşmiştir.) sözlerinden anlaşılmaktadır.

Dilciler Semin'den önce, rakabe sözcüğünün köle anlamında kullanıldığını ispat etmişlerdir. Cevheri, (393) konudan şöyle bahseder: Rakabe: Sahip olunan (köle) anlamındadır.”⁶⁴⁸ İbn Seyyide (458) de şu şekilde açıklar: E'teka ragabeten yani başını azat etti, Fekke rakabeten yani Esiri azat etti serbest bıraktı anlamındadır.”⁶⁴⁹ Râgıb'a gelince; Semin Râgıb'tan onun rakabe sözcüğü ile ilgili anlam gelişimine işaret eden şu ifadelerini aktarır: Râgıb Müfredatında şöyle der: “Rakabe: O bilinen organın adıdır. Ancak kelime ile bütün insan vücudu ifade edilir. Örfi olarak ise kelimen sahip olunan köleleri ifade etmede kullanılır.”⁶⁵⁰

Semin'den sonra gelen el-Külliyat (1079) yazarı da kelimeyle alakalı şöyle der: “Rakabe: Mü'min veya kâfir, kadın veya erkek, yaşlı veya genç kölelere verilen isimdir.”⁶⁵¹

7.1.9. (Ruhbaniyye/Ruhbanlık) الرَّهْبَانِيَّة Sözcüğünün, (İbadet Etmek) Anlamından, (Ruhban Grubunun İbadette Aşırılığı) Anlamına Daralması

(Terehhebe, rehbetü ve ruhbanıyyetü) kelimelerinin anlamları Arapça sözlüklerde ibadet etmek olarak açıklanmıştır. “Et-terehhüb: et-teabbüd (ibadet etmek)”⁶⁵² Lisanü'l-Arap'ta konu şöyle açıklanmıştır: “Eğer birisi Allah'tan korkan bir rahip olmuşsa onun için Terehhebe'r-racülü” denir. Rahib: Manastırda ibadet eden kişiye verilen isimdir. Aynı zamanda bu kelime Hristiyan din adamlarından birisidir. Kelimenin mastarı, rahbetü ve rahbaniyyetü olup çoğulu, ruhbandır.”⁶⁵³ Ancak ruhbaniyye sözcüğü ve türevleri,

⁶⁴⁸ Sahhahu'l Luga ve Tacü'l Arabiyye (رقب): c.1, s.138

⁶⁴⁹ Bkz. El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (رقب): c.6, s.394

⁶⁵⁰ El-Müfredat (رقب): s.361

⁶⁵¹ El-Külliyat: c.1, s.482

⁶⁵² Bkz. Mekayisi'l-Luga (رهب): c.2, s.447 ve Cemheretü'l-Luga (رهب): c.1, s.332

⁶⁵³ Bkz. Lisanü'l-Arap (رهب): 1/437 ve Es-Sahhah (رهب): c.1, s.140

Semin el-Halebi'in Umdesinde bahsettiği gibi, genel manada ibadet etmek anlamından daha özel ve has bir anlam kazanmıştır. Semin kelimeyle alakalı şöyle der: “et-Terehhüb: et-Teabbüd (ibadet etmek) anlamındadır. Rahbe ve rahbaniyye olarak kullanılır. Kelime daha sonraları ruhban sınıfının, (kendilerini) hadım etmeleri ve boyunlarını bağlamaları gibi eylemleri için yerleşmiştir. Bununla ilgili de (la rahbaniyyete fi'l-İslam) (İslam dininde ruhbanlık yoktur) denmiştir.”⁶⁵⁴ Kelime Kur'an'ı Kerimde şu şekilde geçer: (ورهبانية ابتدعوها) (icat ettikleri ruhbanlığa gelince;) [Hadid 57/27]”⁶⁵⁵

Buradan, (Ruhbaniyye/ruhbanlık) kelimesinin anlamının; (ibadet etmek) anlamından, Hristiyan ruhban sınıfının yaptıkları gibi İslam dininin yasakladığı farklı olgularla (ibadette aşırılık) anlamına daraldığı anlaşılmaktadır. Semin bu durumu (Kelime daha sonraları ruhban sınıfının, kendilerini hadım etmek ve boyunlarından bağlamak gibi eylemleri için yerleşmiştir. Bununla ilgili de (la rahbaniyyete fi'l-İslam) (İslam dininde ruhbanlık yoktur) denmiştir.) sözleriyle açıklamıştır.

Onun bahsettiği bu anlam, sözlüklerin açıkladığı aynı anlamdır. Muhassas adlı eserde şöyle izah edilmiştir: “Ruhbaniyye/ruhbanlık: Uzlete çekilmek ve evlenmemektir. Bu tür eylemler İslam dininde yoktur ve emredilmemiştir.”⁶⁵⁶ En-Nihaye adlı eserde de şu şekilde yer alır: dünya işlerini ve lezzetlerini terk ederek züht içinde ve ailelerinden uzak durup uzlette yaşayarak ruhbanlaşırlardı. Onlardan bazıları kendilerini hadım eder, boynuna zincir bağlar ve buna benzer başka işkence çeşitleri ile kendine işkence ederdi...”⁶⁵⁷

Ruhbaniyye (ruhbanlık) kelimesinin sözlüklerde verilen gelişmiş yeni anlamı, Semin'in görüşünün doğruluğunu teyit etmektedir. Aynı zamanda bahsi geçen o sözlüklerde bu anlam daralmasına işaretler yer almaktadır. Bunlara örnek olarak Râgıb'ın müfredatında yer alan şu ifade örnek verilebilir: et-Terahhüb: et-Teabbüd. O

⁶⁵⁴ Mevsuetü'l Albani fi El-Akide: c.2, s.111, Bkz. Es-Silsiletü's Sahihati, lil-Albani: (تزوجوا فاني مكاتر بكم الأمم يوم) (القيامة، ولا تكونوا كرهانية النصارى) rivayeti, tahrir eden beyhaki, Es-Sünenü'l Kübra: c 7 s 78

⁶⁵⁵ Umdetü'l-Huffâz (رهب): c.2, s.116

⁶⁵⁶ Bkz. El-Muhassas: c.4, s.65 ve Ez-Zahir fi Meani Kelami'n-Nas: c.2, s.346

⁶⁵⁷ Bkz. En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (رهب): c.2, s.280 ve Tehzib El-Luga: c.6, s.156

korkunun kullanılmasıdır. Rahbaniyye ise Aşırı ibadet meşakkatine katlanmak demektir.⁶⁵⁸

7.1.10. (Sâil) السَّائِل Sözcüğünün, (İstemek) Anlamından, (Fakir) Anlamına Daralması

Sâil kelimesi sözlüklerde (س أ ل) maddesinde ele alınmıştır. Râgıb'ın Müfredatında şu şekilde yer alır: Es-Süel: Bilgi edinme veya bilgiye ulaştıran anlamına gelir. İstid'a-ü mal da mala ulaştıran şey anlamındadır.⁶⁵⁹ İbn Esir'de de konu şöyle ele alınmıştır: "Sâil: Talep eden isteyen anlamındadır."⁶⁶⁰

Semin el-Halebi Umdesinde bu anlamı da belirtmiştir: Râgıb'tan az önce zikrettiğimiz ifadeleri aktarmış ve şunu eklemiştir: "Sâil kelimesinin anlamı fakir manasında yerleşmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَأْمَا السَّائِلَ فَلَا تَهْتَرِ) (Sakın isteyeniyi azarlama!) [Duha 93/10], ((السَّائِلَ وَالْمَحْرُومَ)) ((yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için..) [Zariyet 51/19]⁶⁶¹

Semin'in bu sözlerinden, sâil sözcüğünün gelişime uğradığı anlaşılmaktadır. Kelimenin anlamı, genel manada istemek anlamından fakir anlamına daralmıştır. Semin sözlerine ((السَّائِلَ وَالْمَحْرُومَ)) ((yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için..) [Zariyet 51/19] ayetini kanıt olarak göstermiştir. Ayette geçen sâil sözcüğü et-Tibyan'da geçtiği üzere insanlardan (yardım) isteyen fakir kişi anlamındadır.⁶⁶² Kelime hadiste de şöyle kullanılmıştır: ((السَّائِلُ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ))⁶⁶³ (Talep edip isteyen kişi at üzerinde bile gelse onun hakkı verilir.) Yani bir şeyler talep eden (yardım isteyen) kişi at üzerinde bile gelse onun dış görüntüsüne bakılarak geri çevrilmez zira o kişinin bineceği bir atı olabilir ama geride sadaka almasını gerektirecek bakmakla yükümlü olduğu bir ailesi veya ödemesi gereken bir borcu olabilir. Veya o kişi savaşan bir akıncı veya diyet ödemesi gereken biri olabilir ve bu

⁶⁵⁸ El-Müfredat (رهب): s.367

⁶⁵⁹ El-Müfredat (سأل): s.438

⁶⁶⁰ En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (سأل): c.2, s.327

⁶⁶¹ Umdetü'l-Huffâz (سأل): c.2, s.161

⁶⁶² Bkz. Et-Tibyan fi tefsiri Garipi'l Kuran: 301

⁶⁶³ Hadis, Müsned El-İmam Ahmed No173, Er-Risale baskısı: c 3 c 254 ve Sünen Ebi Davut c 2 s 126 no.1665

yönüyle onunda sadakadan alacağı bir payı olabilir.⁶⁶⁴ Bu ifadeler, Semin'in, sâil kelimesinin anlamı ile ilgili öne sürdüğü görüşünün doğruluğunu teyit eder.

Semin'den önce bazı dilciler Seminin işaret ettiği bu gelişime ve sâil kelimesinin gelişmiş anlamına işaret etmişlerdir. El-Halil ve el-Ezheri bunlar arasında yer alır. Onlar kelime ile ilgili şöyle derler: “Fakir kişiye sâil adı verilir.”⁶⁶⁵ Râgıb da şöyle der: “Fakir, ihtiyacı için bir şey isteyen kişi sâil olarak tanımlanır.”⁶⁶⁶ İbn Manzur da şöyle tanımlamıştır: Sâil / fakir kelimesinin çoğulu suvval olarak yapılır.”⁶⁶⁷

7.1.11. (Es-Saktü) السَّكْتُ Sözcüğünün, (Genel Manada Düşmek) Anlamından, (Bebeğin Anne Karnından Düşmesi / Düşük Olması) Anlamına Daralması

Arapça sözlüklerde Sakt kelimesinin düşmek manasında tek anlamı verilmiştir. İbn Faris⁶⁶⁸ ve Râgıb; “Sukût: Bir şeyin atılması anlamındadır demişlerdir.”⁶⁶⁹

Semin el-Halebi kelimenin bu asıl anlamını teyit etmiş ardından da onun başka bir anlamını eklemiştir. Şu ifadeleri ile de bu anlam arasında bağlantı kurmuştur: “Sukût kelimesinin asıl manası; yüksek bir yerden aşağı düşmek anlamında olup Sakt kelimesi, kadının çocuğunu yaratılışı tamamlanmadan önce düşürmesi, düşük yapması anlamına tahsis edilmiştir.”⁶⁷⁰

Semin, bu sözleriyle, sakt kelimesinin gelişime uğradığına işaret etmektedir. (Sukût kelimesinin asıl manası) ifadesini kullanması, ardından da (Sakt kelimesi, kadının çocuğunu yaratılışı tamamlanmadan önce düşürmesi, düşük yapması anlamına tahsis edilmiştir.) ifadesi ve (tahsis edilmiştir) cümlesi ile kelimenin gelişmiş yeni daha özel anlamını belirtmesinden bu sakt sözcüğünün anlam daralması yönünde gelişime

⁶⁶⁴ En-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (سأل): c.2, s.327

⁶⁶⁵ Bkz. El-Ayn: c.7, s.301 ve Tehzib El-Luga (سأل): c.13, s.47

⁶⁶⁶ El-Müfredat (سأل): s.438

⁶⁶⁷ Bkz. Lisanü'l-Arap (س): c.11, s.319

⁶⁶⁸ Bkz. Mekayisi'l-Luga (سقط): c.3, s.86

⁶⁶⁹ El-Müfredat (سقط): s.414

⁶⁷⁰ Umdetü'l-Huffâz (سقط): c.2, s.205

uğradığı anlaşılmaktadır. Kelime (genel manada düşmek) anlamından (bebeğin anne karnından düşmesi yani kadının düşük yapması) anlamına daralma yaşamıştır.

Sakt sözcüğünün gelişmiş yeni anlamından Semin'den önce birçok dilci değinmiştir. Mesela el-Halil konu ile ilgili şöyle der: “es-Saktü ve es-Sıktü şeklinde kelimenin iki okunuşu vardır. Erkek olsun kız olsun düşük yapılan bebeği ifade eder”⁶⁷¹ İbn Kuteybe (وَعَبَّرَ مُخَلَّقَةً) [Hac 22/5] ayetinin manasıyla alakalı (yaratılışı) tamamlanmamış yani sakt / düşük yapılmış anlamındadır der”⁶⁷² İbn Seyyide de kelimeyi şöyle tanımlar: “Kadın çocuğunu düşürdü. Yaratılışı tamamlanmadan önce kadının bebeğini düşürmesidir. Bu durumdaki bir kanına düşük yapan anlamında Muskıt adı verilir.”⁶⁷³ Râgıb'ta şöyle der: “Çocuğun yaratılış evresi tamamlanmadan önce düşük yapan kadına düşük yaptı denir. O çocuğa da sakt denir.”⁶⁷⁴

7.1.12. (Sahife / Sayfa) الصَّحِيفَةُ Sözcüğünün, (Genel Manada Yayılmış / Serilmiş) Anlamından, (Üzerine Yazı Yazılan Araç) Anlamına Daralması

Sahife /sayfa kelimesinin anlamı Arapça sözlüklerde (ص ح ف) maddesinde ele alınmıştır. İbn Faris'e göre kelimenin yayılmak ve genişlik anlamına gelen tek bir kökeni vardır. Yeryüzüne sahife adı verilir. Aynı zamanda insan yüz derisine de sahife denir. El-Buays şöyle der:

(وَكُلُّ كَلْبِيٍّ صَحِيفَةٌ وَجْهَهُ... أَذَلُّ لِأَقْدَامِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعْلِ)⁶⁷⁵

Her Küleyyiblinin yanağı (yüzünün sayfası)... Adamların ayakları ayakkabıdan daha aşağıdır.

⁶⁷¹ El-Ayn (سقط): c.5, s.71

⁶⁷² Garibu'l Kuran, İbn Kuteybe: c.1, s.290

⁶⁷³ El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (سقط): s.6, s.222

⁶⁷⁴ El-Müfredat (سقط): 414-415

⁶⁷⁵ Nekaıd Cerir'de ve El-Ferezak'ta yer alan beyit, Ebu Übeyde: s 117

Bunun yanında sahife kelimesinin türevlerinden biriside, üzerine yazı yazılan şeye verilen bir isimdir.”⁶⁷⁶

Semin el-Halebi, Sahife kelimesinden şu sözlerle bahseder: “Suhuf kelimesi sahife kelimesinin çoğuludur. Sahife kelimesi, üzerine yazı yazılan şeye verilen bir isimdir. Sahife kelimesinin asıl anlamı; yayılmış / serilmiş her şeye verilen bir isimdir.”⁶⁷⁷

Semin, (Sahife kelimesi, üzerine yazı yazılan şeye verilen bir isimdir) sözleriyle sahife kelimesinin bilinen yeni anlamını vermiş, ardından (Sahife kelimesinin asıl anlamı; yayılmış / serilmiş her şeye verilen bir isimdir.) cümlesini ekleyerek kelimenin asıl manasını açıklamıştır. Bu durum kelimenin anlam daralması yönünde gelişime uğradığına işaret etmektedir. Bu durumda kelime; (genel manada yayılmış / serilmiş) anlamı dışında özellikle (yayılarak üzerine bir şeyler yazılan madde) anlamına gelmektedir.

Kelimenin bu gelişmiş yeni anlamına Semin’den önce işaret edenlerin sayısı hiç de az değildir. Bunlardan İbn Dürey (321) el-Cemhere adlı eserinde şöyle der: “Suhufun kelimesinin tekil hali sahifedir. Bu, üzerine yazı yazılan beyaz veya ince deri parçasıdır. Kelime Kur’an-ı Kerimde şöyle yer alır. (وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ) (suhuf/sayfalar açıldığı zaman) O sayfalarda ne yazıldığını ancak Allah bilir. Sahife kelimesinin çoğulu sahaif veya sahafa olarak yapılır.”⁶⁷⁸ Cevheri de (393) Sahife: kitap anlamındadır der”⁶⁷⁹ İbn Manzur (711) ise onu şöyle açıklar: “Suhuf: sahife: üzerine yazı yazılan araçtır. Kelimenin çoğulu; saha-if ve suhuf şeklinde yapılır. Kelime Kur’an-ı Kerimde şöyle geçmiştir (﴿صُحُفٍ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى﴾ (إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى) (Şüphesiz bu hükümler ilk sayfalarda (suhuf), İbrahim ve Mûsâ’nın sayfalarında (suhuf) da vardır) [Â’la 87/18-19]⁶⁸⁰ İbn Faris ise (395) ise kelimenin asıl / orijinal ve gelişmiş anlamlarını Semin’den önce ifade etmiştir.⁶⁸¹

⁶⁷⁶ Mekayisi’l-Luga (صحف): c.3, s.334

⁶⁷⁷ Umdetü’l-Huffâz (صحف): c.2, s.321

⁶⁷⁸ Cemheretü’l-Luga (حصف): c.1, s./540

⁶⁷⁹ Es-Sahhah (صحف): c.4, s.1384

⁶⁸⁰ Lisanü’l-Arap (ص): c.9, s.186

⁶⁸¹ Mekayisi’l-Luga (صحف): c.3, s.334

7.1.13. (Ubur / Geçiş) العُبر Sözcüğünün, (Genel Manada Geçmek) Anlamından, (Özellikle Suyu / Nehri Aşmak Ve Geçmek) Anlamına Daralması

Ubur kelimesinin anlamı Arapça sözlüklerde (ع ب ر) maddesinde ele alınmıştır. İbn Faris'e göre kelimenin, nüfuz etmek, geçmek, yürümek anlamlarını ifade eden tek bir kökeni vardır. Nehri geçtim manasında abartü'n-nehre denir.⁶⁸² Nehri, vadiyi ve yolu, caddeyi geçti anlamında kelime fethalı olarak abarahu ve zammeli olarak uburan şeklinde kullanılır. (kata'ahu min ıbrıhı ile ıbrıhı) ifadesinde ıbr kelimesi taraf anlamındadır.⁶⁸³ Bu durumda cümle (Bir taraftan diğer tarafa geçti) manasındadır.

Umde sahibi aynı asıl anlamı ifade etmiş yalnız kelimeyi, aynı anda aşmak ve geçmek anlamlarını kapsayan tecaveze sözcüğüyle ifade etmiştir. Yazar şöyle der: "Abartü'n-nehre ifadesi nehrin bir tarafından diğer tarafına geçtim, aştım anlamına gelir. Kelimenin asıl anlamı bir halden diğer bir hale geçmek (tecavez) anlamındadır. Ubur kelimesi; yüzerek veya gemi, deve ile veya köprü aracılığıyla suyu (nehri) geçmek anlamında tahsis edilmiştir. Bu manada kelime (nehrin diğer tarafına geçti veya nehirden geçti) anlamında nehri ubur etti / geçti şeklinde kullanılır."⁶⁸⁴

Semin, (Kelimenin asıl anlamı bir halden diğer bir hale geçmek (tecavez) anlamındadır) ifadesi ile kelimenin asıl ve orijinal anlamını açıklamış sonra (nehir vb.) ifadesi ile ubur kelimesinin yol ve cadde gibi diğer şeyleri geçmenin dışında sadece suyu/nehri geçmek anlamında kullanılan diğer özel anlamını belirtmiştir. Yazarın (Ubur kelimesi; yüzerek veya gemi, deve ile veya köprü aracılığıyla suyu (nehri) geçmek anlamında tahsis edilmiştir. Bu manada kelime (nehrin diğer tarafına geçti veya nehirden geçti) anlamında nehri ubur etti / geçti şeklinde kullanılır) bu ifadelerinden, ubur kelimesinin - Semin'e göre - genel manada geçmek anlamından sadece suyu/nehri geçmek anlamına daraldığı anlaşılmaktadır.

⁶⁸² Bkz. Mekayisi'l-Luga (عبر): c.4, s.207 ve Es-Sahhah (عبر): c.2, s.733

⁶⁸³ Bkz. Tehzib El-Luga (ع ب ر): c.2, s.229 ve El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (عبر): c.2, s.130

⁶⁸⁴ Umdetü'l-Huffâz (عبر): c.3, s.23

Semin el-Halebi, Râgıb el-İsfahânî'nin⁶⁸⁵ Ubur kelimesinin geçirdiği anlam daralması görüşüne katılmaktadır. Burada ifade edilmesi gereken bir konu da, elimdeki bilgilere göre, bu meselede bu iki ilim adamından başka bu görüşte olan kimsenin olmadığıdır.

7.1.14. (Ketm) الْكَيْمُ Sözcüğünün, (Bir Şeyin Örtülmesi Ve Gizlenmesi) Anlamından, (Özellikle Konuşmada Bir Şeyin Gizlenmesi) Anlamına Daralması

İbn Faris ketm kelimesinin asıl anlamından şöyle bahseder: “(Ketm) Kef, te ve mim harflerinden oluşan kelime gizlemek ve örtmek anlamına delalet eder. Bu anlamda sözü gizledim manasında ketemtü'l-hadise denir. Kelime ayette şu şekilde geçer: (وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا) (Allah'tan hiçbir söz gizleyemezler.) [Nisa 4/42]⁶⁸⁶

Aynı zamanda Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) yayının adı el-Ketum'dur. Bu şekilde adlandırılmasının nedeni, ok atıldığında çok sessiz olmasıdır.⁶⁸⁷ Şair şöyle der

(فَلَا تَكْتُمَنَّ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ... لِيُخْفَى وَمَهْمَا يُكْتَمِ اللَّهُ يَعْلَمُ)⁶⁸⁸

Kalbinizde olan şeyleri Allah'tan gizlemeyin...Zira ne kadar saklasanız da Allah her şeyi bilir

Kitmen kelimesi, ilan etmek, bildirmek sözcüğünün zıt anlamlısıdır.⁶⁸⁹ Lisanü'l-Arap sözlüğünde kelime şöyle yer alır. “Sırlarını saklayıp gizleyen kişi; Racülün ketmetün misalü hümezetin diye ifade edilir. Kelime şu şekilde kullanılır: Kêtemeni sırrahu (sırrını benden sakladı), Ketemehu anni (benden gizledi / sakladı), Racülün kêtimün lissır (Sır saklayan ketüm bir adam) Sırrun kêtimun yani gizli sır anlamındadır.

⁶⁸⁵ Bkz. El-Müfredat (عبر): s.543

⁶⁸⁶ Mekayisi'l-Luga (كتم): c.5, s.157

⁶⁸⁷ En-Nihaye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (كتم): c.4, s.151

⁶⁸⁸ Tacü'l-Arus (ك ت م): c.33, s.325 ve Divan Züheyr Bin Ebi Selma'daki beyit (Ali Faur şerhi): 107

⁶⁸⁹ El-Ayn (ك ت م): c.5, s.343

Mükettem olarak şeddeli yazılan sözcük de gizlilikte mübalağa edilmesini ifade eder.⁶⁹⁰

Bahsi geçen bu manaların aynısı Umdetü'l-Huffâz'da yer almıştır. Ancak yazar bu anlamlardan daha özel bir anlamı ele almıştır. Yazar şöyle der: “Ketm sözcüğünün asıl anlamı bir şeyi örtüp gizlemektir. Ancak kelime konuşmada bir şeyi gizlemek anlamında yerleşmiştir. Bu manayı ifade için şöyle denir: Ketemtühü kitm’anen ve kitmen.⁶⁹¹ (Onu gerçekten çok gizledim) buradan hareketle denilebilir ki ketm sözcüğünün anlamı; bir şeyi örtmek ve fizlemek manasından özellikle konuşmada / sözde bir şeyi gizlemek (ketmetmek) anlamına daralmıştır. Semin bu anlamı -kendi ifadesine göre- daralma yoluyla anlam gelişim olgularından biri sayılan diğer genel anlama tercih etmiştir.

Kelimenin bu anlam daralmasına işaret konusundan Semin tek olsa da belki de o Râgıb’ın (502) Müfredatında sözcüğün gelişmiş anlamını ifade ettiği şu cümlelerden istifade etmiştir: “Kitman kelimesinin anlamı sözü gizlemek manasındadır. Ketemtühü kitmen ve kitêmen şeklinde kullanılır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ) (شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ) (Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği **gizleyen** kimseden daha zalim kimdir?) [Bakara 2/140]

İbn Faris (395) onlardan önce Mekayis alı eserinde kelimenin tahsis ve özelleştirilmesi konusuna değinmeden onun gelişmiş anlamını zikretmiştir.⁶⁹² Belki de her ikisi de bu konuda ondan istifade etmişlerdir. Aynı zamanda İbn Manzur da (711) onlardan sonra “Haber ve sırrı gizledi”⁶⁹³ sözleriyle haber ve sırrın söz ve kelim olmasa yönüyle bu anlama işaret etmiştir:

⁶⁹⁰ Lisanü'l-Arap (كتم): c.4, s.151

⁶⁹¹ Umdetü'l-Huffâz (ك ت م): c.3, s.376

⁶⁹² Bkz. Mekayisi'l-Luga (كتم): c.5, s.157

⁶⁹³ Lisanü'l-Arap (كتم): c.12, s.507

7.1.15. (Kesb) الْكَسْب Sözcüğünün, (Fayda Sağlamak ve Zararı Def Etmek) Anlamından, (Mal ve Ona Bağlı Şeylerin Elde Edilmesi ve Kazanılması) Anlamına Daralması

İbn Seyyide, Kesb sözcüğünü (كسب) maddesinde şu sözleriyle ele almıştır: Kesebe, yeksibü kesben, teksibü ve iktesebe. Sibeveyh şöyle der: Kesebe: istediğini aldı / isabet etti ve çalıştı anlamındadır.⁶⁹⁴ Bu tanımlama İbn Faris'in şu sözlerini teyit etmektedir: “kef, sin ve be harflerinden oluşan kelime istemek, talep etmek ve istediğini almak / isabet etmek manalarını içerir. Buna göre kesb kelimesi; kesebe ehlehu kayran (ailesine mal verdi) ve keseebtü'r racüle malen fekesebehu (adama mal kazandırdım ve o da onu aldı) manasında kullanılır.⁶⁹⁵ Râgıb kelimeyi şöyle açıklamıştır: “Kesb: Mal / para gibi faydalanmak için insanın araştırdığı ve elde etmek için çaba sarf ettiği şeydir. Şu ayet bu manaya işaret eder: (لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ) [Bakara 2/286] Burada ayette geçen kesb kelimesi iyilik ve kötülük anlamındadır denmiştir.⁶⁹⁶ Bu durumda ayetin manası (Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır) şeklinde olur.

Semin el-Halebi, kesb kelimesinin manası konusunda Râgıb'la hemfikirdir. Umdesinde şöyle der: “Kesb kelimesinin asıl anlamı; insanın, fayda sağlama veya zararı def etmeyi araştırıp bu konuda çalışıp çabalamasıdır. Kelime, mal / para gibi şeyleri elde etmek ve kazanmak için kullanılmak üzere yerleşmiştir.”⁶⁹⁷

Semin, Râgıb'tan sürekli aktarma yapmasına rağmen kesb sözcüğünün anlamı konusunda ondan farklı düşünmektedir. Semin, kelimenin anlamını mal / para ve ona bağlı şeyleri elde etme ve kazanma anlamını genel fayda elde etme anlamına tercih etmiştir. Bu anlamı da (Kesb kelimesinin asıl anlamı... kullanılmak üzere yerleşmiştir.) ifadeleri ile belirtmiştir. Râgıb ise kelimenin mal elde etme anlamını konuya has özel bir mana vermeden kazanma çeşitlerinden birisi olarak değerlendirmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir konu da şudur; Arapça

⁶⁹⁴ Bkz. El-Muhassa: c.3, s.443 ve El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (كسب): c.6, s.726

⁶⁹⁵ Mekayisi'l-Luga (كسب): c.5, s.126

⁶⁹⁶ El-Müfredat (كسب): s.710

⁶⁹⁷ Umdetü'l-Huffâz (كسب): c.3, s.396

sözlükler, Semin'in bahsettiği anlamı, kelimenin asıl anlamı olarak ele almışlardır. Halil kelimeyi el-Ayn adlı eserinde şöyle açıklar: “Kesb: Rızık talep etmek, istemek anlamındadır.”⁶⁹⁸ Zemahşeri de kelimenin kullanım şekillerini şöyle verir: “Racülün kesub lilmal (Çok mal kazanan adam), kesseb (çok kazanan), tayyübü'l meksebe / kesb (iyi ve güzel kazançlı), kesebtü'l mal (mal kazandım elde ettim)”⁶⁹⁹ Sözcük hadiste de şöyle geçer: (أَطِيبُ مَا يَأْكُلُ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَلَدُهُ مِنْ كَسْبِهِ)⁷⁰⁰ (İnsanın en hayırlı yiyeceği kendi kazancından olanıdır. Kişinin çocuğu kendi kazancındandır.) İbni'l Esir hadisle alakalı şöyle der: “Çocuk kişinin kendi kazancı olarak görülmesinin nedeni, insanın bu yönde istek ve talebi olması yönüyledir. Onu elde etmek için çalışmış ve gayret göstermiştir. Kesb: Talep etmek ve rızık ve geçim için gerekli olan şeyleri elde etmek için çalışıp çabalamak anlamındadır.”⁷⁰¹ Semin'in, kesb sözcüğü için ileri sürdüğü özel anlamın bir dayanağı olmayabilir. Bunun yanında ben; bunun tersinin doğru olduğunu düşünüyorum. Sözlüklerde gelişmiş anlamın, kelimenin asıl anlamı olarak verilmesi, onun asıl dilsel anlamının gelişime uğradığı ve daha sonra da şu andaki anlamın son anlam olarak yerleştiği hissini vermektedir. Bu durum Semin'in bahsettiği anlamın doğruluğunu teyit eder, ardından Semin'in kesb kelimesinin tahsis veya daralmaya uğradığı konusundaki görüşünü destekler.

7.1.16. (Mecbûb) المَجْبُوب Sözcüğünün, (Genel Olarak Kökünden Kopuk) Anlamından, (Erkeklik Organı Olmayan Kökünden Kopuk) Anlamına Daralması

Mecbûb kelimesinin anlamı Arapça sözlüklerde (جَبَّ) maddesinde ele alınmıştır. İbn Faris kelimenin kökeni ile ilgili şunları söyler: “cim ve şeddeli be harflerinden oluşan kelimenin iki anlamı vardır: 1-Kopmak 2- Toplanmak”⁷⁰² Râgıb ise onu şöyle açıklar: “Cebbu: Bir şeyi kökünden, aslından koparmak ayırmak anlamındadır. Hasa mecyûb

⁶⁹⁸ El-Ayn (كسب): c.5, s.315

⁶⁹⁹ Esasu'l Belaga (كسب): c.2, s.134

⁷⁰⁰ Bkz. En-Nihaye (كسب): c.4, s.171

⁷⁰¹ Bkz. En-Nihaye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser (كسب): c.4, s.171 ve Lisanü'l-Arap (كسب): c.1, s.716

⁷⁰² Bkz. Mekayisi'l-Luga (جب): c.1, s.423

ifadesinin anlamı ise: erkeklik organı olmayan / kökünden kopuk olan manasındadır.⁷⁰³ Nabiga şöyle der:

(ونأخذ بعده بذناب عيش... أجب الظهر ليس له سنام)⁷⁰⁴

Sonra hayatın bir tarafından tutunuruz ... onun sırtı kopuk(eceb) olup hörgücü yoktur

Semin el-Halebi Umdetü'l-Huffâz eserinde Mecbûb kelimesini şöyle tanımlamıştır: “Cebbu: Kopuk anlamındadır. Cebbe en-nahle: Hurma ağacını kesti manasına gelir. Ba'ırun eceb ifadesi de hörgücü olmayan deve için kullanılır. Mecbûb kelimesi için erkeklik organı olmayan kopuk anlamı üstün gelmiş ve öyle yerleşmiştir.”⁷⁰⁵

Semin mecbûb kelimesinin anlamı hususunda kendisinden önceki dilcilerle hemfikir olup onlardan farklı olarak kelimenin anlam daralması yönünde gelişim gösterdiğini açıkça ifade etmiştir. Öyle ki mecbub kelimesinin manası (genel olarak kökünden kopuk) anlamından fazla kullanım nedeniyle (erkeklik organı olmayan kökünden kopuk) özel anlamına daralmıştır. Bu anlam onun (Mecbûb kelimesi için erkeklik organı olmayan kopuk anlamı üstün gelmiş ve öyle yerleşmiştir) ifadesinden anlaşılmaktadır.

Hemen hemen bütün Arapça sözlüklerde aynı ifadelerle veya biraz farklılıklarla Mecbub kelimesi için onun bu gelişmiş anlamı verilmiştir. Bu işaretlere örnek olarak şunlar gösterilebilir: Cemhere sözlüğünde şu şekilde tanımlanmıştır: “Erkeklik organı kökünden kopmuş ve yok olmuş ise bu durum Cebbe'l hasa, yecubbuhu ve cebben olarak ifade edilir.”⁷⁰⁶ Tehzib'de de şu şekilde ele alınır: Mecbub: Erkeklik organı ve testisin bulunmaması veya kopmasına verilen isimdir.”⁷⁰⁷

⁷⁰³ Bkz. El-Müfredat (جب): 182, Tehzib El-Luga (جب): c.10, s.27 ve Cemheretü'l-Luga (بجج): c.1, s.63

⁷⁰⁴ El-Kitap, Sibeveh: Esasu'l Belaga (جب): c.1, s.119

⁷⁰⁵ Bkz. Umdetü'l-Huffâz (جب): c.1, s.297

⁷⁰⁶ Bkz. Cemheretü'l-Luga (بجج): c.1, s.63

⁷⁰⁷ Bkz. Tehzib El-Luga: c.10, s.272 ve El-Muhassas: c.1, s.162

7.1.17. (Matıyye) المَطِيَّة Sözcüğünün, (Sırtına Binilen Her Şey) Anlamından, (Deve) Anlamına Daralması

Matıyye kelimesi, Arapça sözlüklerde sırt anlamındaki mata kelimesinden türetilmiştir. Rakibe’l matıyye (matıyyeye / sırtına bindi)⁷⁰⁸ İbn Seyyide’de olduğu gibi bazı sözlük yazarları matıyye kelimesinin, binilen her şey anlamında olduğunu belirtmişlerdir. İbn Seyyide şöyle der: Yavaş yürüyen hayvanlara verilen bir isimdir. Ebu hatim de; “binilen her türlü hayvandır der.”⁷⁰⁹ Muhassas adlı eserde olduğu gibi bazıları bu kelimeyi bazı hayvan türlerine has saymışlardır: Matıyye: Güçlü ve kuvvetli deve ve diğer hayvan türlerine verilen bir isimdir. Kelimenin çoğulu; mataya ve matıyyu şeklinde yapılır.⁷¹⁰

Sibeveyhin kitabındaki bir beyitte şöyle der:

(مَتَى أَنَامُ لَا يُؤَرِّقُنِي الْكَرِي لَيْلًا، وَلَا أَسْمَعُ أَجْرَاسَ الْمَطِي)⁷¹¹

Ne zaman uyuyayım? Endişe ve korkularım gece beni uyutmuyor

Zira Matının (binilen hayvan) çingirak seslerini duymuyorum,

Bu kelimenin geçtiği ayette de Allah Teâlâ şöyle buyurur: (ذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ يَمُتَّى) [Kıyamet 75/33] Yetematta; kelimesi burada kasılmak ve gerilmek⁷¹² anlamında olup ayetin manası da (kasıla kasıla ailesine gitmişti) manasında olur.

Umde yazarı, matıyye sözcüğünün iki anlamını birleştirmiş ve birini diğerine göre daha dar anlamıyla ele almıştır. Kendisi şöyle der: Mata kelimesi sırt anlamında olup, matıyye sözcüğü de matasına yani sırtına binilen şey manasına gelir. Kelime deve

⁷⁰⁸ Bkz. Esasu’l Belaga (ط): c.2, s.219 ve El-Cemhara (طمي): c.2, s.928

⁷⁰⁹ Bkz. El-Muhassa: c.2, s.194 ve El-Lisan (مط): c.15, s.285

⁷¹⁰ Bkz. El-Muhassa: c.2, s.194, El-Muhkem (ط و): c.9, s.247 ve En-Nihaye (مط): c.4, s.340

⁷¹¹ Bkz. El-Kitap, Sibeveyh’deki beyit: 1/450 ve Sır Sinaeti’l İrab: c.1, s.73

⁷¹² Bkz. El-Ayn (مط): c.7, s.463 ve Garibu’l-Hadis, İbnu Selam (مطى): c.3, s.227

anlamında yerleşmiştir. Emtaytuhu sözcüğü; matasına /sırtına bindim anlamında kullanılır”⁷¹³

Semin, matıyye kelimesinin genel anlamını (matasına yani sırtına binilen şey manasına gelir.) ifadeleriyle açıklamış ardından (Kelime deve anlamında yerleşmiştir) ifadesi ile -ona göre -onun diğer daha özel anlamını belirtmiştir. Onun bu sözlerinden; matıyye kelimesinin genel manada binilen şey anlamından deve anlamında daralma yönünde anlam gelişmesine uğradığı anlaşılmaktadır. Bana göre, Arapların o dönemde binek olarak en çok deveyi kullanmaları, Semin’i bu özel anlamı savunmaya yönlendirmiştir.

Çoğu dilci, bahsi geçen bu gelişmiş anlamı sanki gelişme sonrası kelimenin asıl anlamı olarak zikretmiştir ki bu da Semin’in görüşünü güçlendirmektedir. Onların bu tarzı, açıkça belirtmeseler bile kelimenin özelleşmesine bir işaret olarak değerlendirilebilir. Ezheri (370) ve diğerlerinin şu sözleri buna örnek gösterilebilir. Matıyye: Matasına /sırtına binilen dişi devedir.⁷¹⁴ Râgıb’ta (502) şöyle der: “Matıyye: Matasına /sırtına binilebilen erkek deveye verilen isimdir.”⁷¹⁵ Zübeydi de (1205) şöyle der: Yukarıda geçenlerin hepsini şu ifadelerle açıklamıştır. “Matıyye: Matasına / sırtına binilen dişi veya erkek devedir denmiştir.”⁷¹⁶

7.1.18. (Ehlü’r-Racül) أَهْلُ الرَّجُلِ Sözcüğünün, (erkeğin nesebi/soyu) Anlamından, (Sadece Eş/Karısı) Anlamına Daralması

“Ehlü’r-Racül” ifadesinin anlamı Arapça sözlüklerde (أهْلٌ) maddesinde ele alınmıştır. El-Halil ve İbn Fâris kelimeyi şöyle tanımlar: “Ona (adama) en yakın kişidir” anlamındadır.⁷¹⁷ İbn Seyyide de şöyle der: “Ehlü’r-Racül”: “O adamın kabilesi ve akrabalarıdır. Kelimenin çoğulu ehlûn, êhêl, ehêl ve ehlêt şeklinde yapılır.”⁷¹⁸

⁷¹³ Umdetü’l-Huffâz (م ط و): c.4, s.97

⁷¹⁴ Bkz. Tehzib El-Luga (مط): c.14, s.32, El-Garibin, El-Harevi (مط): c.6, s.759 ve En-Nihaye (مط): c.4, s.340

⁷¹⁵ El-Müfredat (مطي): 771

⁷¹⁶ Tacü’l-Arus (مطو): c.39, s.541

⁷¹⁷ Bkz. El-Ayn (أهْل): c.4, s.89 ve Mekayisi’l-Luga (أهل): c.1, s.150

⁷¹⁸ Bkz. El-Muhkem (أهْل): c.6, s.220 ve El-Muhassas: c.1, s.319

Umdetü'l Huffaz da ise kelimenin asıl anlamına şu ifadelerle işaret edilir: “Râgıb şöyle der: Ehlü’r-Racül ifadesinin asıl anlamı; aynı evde beraber oturduğu kişilerdir. Fakat kelime daha sonra kişinin soybirliği olan kişiler için söylenmeye başlanmıştır.”⁷¹⁹

Ehil kelimesinin (Soy) anlamını ifade ettiğini teyit eden kanıt, Kurtubi gibi tevil bilim insanlarının görüşleridir. Kurtubi, (قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ) ayetinin tefsiri ile alakalı şöyle der: Yani o, kurtarmayı söz verdiğim ehlin arasında değil. Said b cübeyr ve cumhur da onunla alakalı: “O senin din ehlinde (dinin üzere olanlardan) değil ve aynı zamanda velâyetin altında olanlardan da değil anlamındadır. Burada muzafün ileyh hazfedilmiştir derler. Buradan, din beraberliğinin soy ve nesep beraberliğinden daha kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır.”⁷²⁰ Semin’in ifadelerinden de “Ehlü’r-Racül” sözcüğünün , (ehlü’l-beyt)⁷²¹ sözcüğünü analiz ettiğimiz yerde açıkladığımız gibi anlam gelişimine uğramıştır. Ancak sözcük anlam yönüyle başka bir daralmaya uğramış ve (Ehlü’r-Racül) ifadesi (soybirliği olan kişiler) genel manasından diğer akrabaları ve yakınları dışında sadece “erkeğin karısı veya eşi” anlamına daralmıştır. Bu anlam, Semin’in “Adamın karısı Ehlü’r-Racül ile ifade edilmiştir”⁷²² beyanından anlaşılmaktadır. Semin’in bu anlamı, sözcüğün asıl anlamını ve (aslında...daha sonra ..ifade edilmiştir) kelimelerini kullanması, sözcüğün günümüzdeki modern anlamıyla yerleşmesine kadar geçirdiği gelişim sürecine bir kanıttır.

Semin ve ondan önce Râgıb bu yeni anlama işaret etmiş olmalarının yanında, onlardan önce bir grup dilci de bu yeni anlama işaret etmiştir. Bunlardan el-halil konu ile ilgili şöyle der: “Ehlü’r-Racül ifadesi onun /o erkeğin karısı anlamındadır”⁷²³ el-Ezheri de şöyle der: Araplar şöyle derler: (أَهْلَكَ اللَّهُ فِي الْجَنَّةِ إِلَهًا) Yani; Seni onunla evlendirdi anlamındadır.”⁷²⁴ (Ehlü’r-Racül) ifadesinin gelişmiş yeni anlamı Semin’in ifade ettiği gibi (adamın karısı) anlamındadır.

⁷¹⁹ Umdetü'l-Huffâz (أهل): c.1, s.136 ve El-Müfredat (أهل): 96

⁷²⁰ Bkz. Tefsiru'l Kurtubi: c.9, s.45 ve El-Müfredat (أهل): 96

⁷²¹ Bkz. (أهل البيت) lafzı için bu tezin 51 nolu sayfası

⁷²² Umdetü'l-Huffâz (أهل): c.1, s.136

⁷²³ El-Ayn (ل ، هـ): c.4, s.89

⁷²⁴ Bkz. Tehzib El-Luga (ل ، هـ): c.6, s.221 ve Mekayisi'l-Luga (أهل): c.1, s.150

7.1.19. (Ervaha'l-Mâü) أَرْوَحَ الْمَاءِ Sözcüğünün, (Genel Anlamda Kokusu Değişmek) Anlamından, (Bozulmak/Kokuşmak En-Niten) Anlamına Daralması

el-Halil (أَرْوَحَ) fiili ile ilgili (el-Ayn) eserinde şöyle der: Fiil değişti⁷²⁵ manasındadır. El-Muhkem de ise şöyle geçer: ervaha't-te'am ve gayruhu şeklinde, yani yemek koktu ve değişti⁷²⁶ anlamında kullanılır. Kokusu değişen su içinde “ervaha'l-mâü ve gayruhu” denir. İbn Fâris sözcüğü ve türevlerini genişlik ve ferahlık anlamlarında (ر و ح) maddesinde ele almıştır. Bunların hepsinin de kökeni rîh⁷²⁷ kelimesine dayanır.

Ancak Umde sahibi (Ervaha'l-mâü) ifadesinde özelleşmeye işaret etmiştir. Sölgpğnde şöyle der: “Ervaha'l-mâü: (Suyu) kokusu değişti anlamında olup bozulmak/kokuşmak (niten) manasına tahsis edilmiştir.”⁷²⁸ Yazar. Niten kelimesinin anlamının kötü/pis koku manasında olduğu görüşündedir.⁷²⁹ Bu anlam, kokunun değişmesi genel anlamından daha özel bir anlam ifade eder ki bu da (Ervaha'l-mâü) tamlamasının özel anlamı sayılır. Her koku değişiminin kötü yönde olmadığını varsayarsak bu istinbat mantıklı görünmektedir. Bu nedenle yazar, herhangi bir yanlış anlama ve karşılığa meydan vermemek için; (bozulmak/kokuşmak (niten) manasına tahsis edilmiştir.) ifadesini kullanmıştır. Râgıb el-İsfahânî müfredatında⁷³⁰ aynı ifadelerle bu konuya Semin'den önce işaret etmiştir. Belki de Semin el-Halebi (niten) kelimesinin bu anlamı komnusunda bazı sözlüklerden yararlanmış olabilir. İfade el-Cevheri'nin (393) (es-Sıhah) adlı eserinde şöyle yer alır: “erâha'l-lahmü yani entene (bozuldu/kokuştı)”⁷³¹ Bu iki büyük âlimin, (Ervaha'l-mâü) tamlamasının anlamının özelleşmesi konusundaki işaretleri yazarımızı görüşünü desteklemektedir.

⁷²⁵ Bkz. El-Ayn (ر و ح): c.3, s.293 ve Tehzib El-Luga (أَرْوَحَ): c.5, s.146

⁷²⁶ El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam: c.3, s.508

⁷²⁷ Bkz. Mekayisi'l-Luga (ر و ح): c.2, s.454 ve El-Muhassas: c.2, s.451

⁷²⁸ Umdetü'l-Huffâz (ر و ح): c.2, s.122

⁷²⁹ Es-Sahhah (نتن): c.6, s.2210

⁷³⁰ Bkz. El-Müfredat (ر و ح): 370

⁷³¹ Es-Sahhah (ر و ح): c.1, s.368

7.2. Sadece Semin El-Halebi'nin Ele Aldığı Sözcükler

7.2.1. (Ecrame) أَجْرَمَ Sözcüğünün, (Genel Manada Kazanmak) Anlamından, (Hoş Olmayan ve Beğenilmeyen Şeyleri Kazanma/İşleme) Anlamına Daralması

Ecrame sözcüğünün asıl anlamı Arapça sözlüklerde ele alınmıştır. Lisanü'l-Arap'da şöyle yer alır: “Ecrame: hane ciramuhu koparma/toplama vakti geldi (olgunlaştı)”⁷³² el-mekayis'de de şöyle geçer: el-Cirmü: koparmak, cermün: Kesbetmek / kazanmak anlamındadır”⁷³³

Semin ise Umdesinde kelimeyle alakalı şöyle der: “Ecrame: Suçlu oldu manasında olup, kelime bütün kesp /kazanma anlamları ödünç alınmıştır. Ancak kelimenin istenmeyen kötü olaylar için kullanılması galebe çalmıştır. Mastarı el-cürm olup asıl anlamı; meyvenin ağaçtan koparılması manasındadır.”⁷³⁴

Semin, bu sözleriyle kelimenin geçirdiği gelişim sürecine işaret etmiştir. Kelimenin anlamı mecaz yoluyla (kesmek/koparmak) anlamından (genel manada kazanmak/kesbetmek) anlamına geçmiştir. Bu anlama yazarın (kelime bütün kesp /kazanma anlamları ödünç alınmıştır) ifadesi delildir. Buna göre (ecrame) sözcüğü anlamda daralma yönünde gelişim geçirmiştir. Böylece kelimenin anlamı özellikle hoş olmayan ve beğenilmeyen şeyleri kazanma anlamında özelleşmiştir. Bu anlam, sözlüklerin hoş olmayan ve beyenilmeyen şeylerin kazanımı anlamını ifade ettikleri anlamdır. Sözlükler, zenb (günah), cinayet, mücrimlerin eylemleri gibi farklı sözlerle, ecrame sözcüğünün bu daralma yönünde ki gelişmiş anlamına asıl anlam olarak işaret etmişlerdir. Bu konuda es-Sıhah'da şöyle geçer: “el-Cürmü: ez-Zenbü (günah) anlamındadır. Cerime de aynı anlamdadır. Kelime: Cerime, ecrame, icterame olarak kullanılır.”⁷³⁵ El-Muhassa'da da şöyle ifade edilir: Ecramtü: mücrimlerin, suçluların

⁷³² Lisanü'l-Arap (جرم): c.12, s.90

⁷³³ Bkz. Mekayisi'l-Luga: c.1, s.446-445

⁷³⁴ Umdetü'l-Huffâz (جرم): s.1, 321

⁷³⁵ Bkz. Es-Sahhah (جرم): c.5, s.1885 ve Mücmelu'l Luga: 184

amelini eylemini icra ettim. Ancak Cerame kelimesi kötü iş işledi anlamında olup bu nedenle bu işlem cürm olarak adlandırılmıştır.⁷³⁶

Bunula birlikte, sözcüğün geçirdiği bu gelişime işaret eden daha eski işaretler vardır. Ancak bu gelişim istiare yoluyla gerçekleşen geçiştir. Râgıb konuyla alaklı şöyle der: “Ecrame: Esmera (meyve verdi) ve elbene (süt verdi) örneklerinde olduğu gibi suç sahibi/suçlu oldu anlamında kullanılır. Bu sözcük bütün istenmeyen ve beyenilmeyen işler için kullanılır.”⁷³⁷

Bütün bu geçenlerden sonra; Semin el-Halebi’nin (ecrame) sözcüğünün daralma yaşadığını ifade eden tek kişi olduğu söylenebilir. Gelişmiş bu yeni anlamın kullanımı galebe çalarak günümüze kadar gelmiştir.

7.2.2. (Semen) الثَّمَن Sözcüğünün, (Karşılığında Mal Satın Alınan Şey) Anlamından, (İki Nakit) Anlamına Daralması

(Semen) kelimesi İbn Faris’in eserinde şöyle ele alınmıştır: Se, mim ve nun harflerinden oluşan kelimenin iki asıl anlamı vardır. Birincisi: satılan şeyin karşılığı, ikincisi de semeniye (sekiz) sözcüğünün bir parçasıdır. Züheyri şöyle der:

(وَعَزَّتْ أَثْمَنُ الْبُذْنِ)⁷³⁸

Develerin fiyatı (semeni) arttı (pahalandı)

Arapça sözlüklerde de şu şekilde ele alınmıştır: “Her şeyin semeni onun kıymetidir.”⁷³⁹ Bu, satıcının sattığı mal karşılığında müşteriden nakit veya mal olarak aldığı şeye verilen isimdir.”⁷⁴⁰

⁷³⁶ El-Muhassas: c.1, s.342

⁷³⁷ El-Müfredat: s.192

⁷³⁸ Bkz Beyit Züheyri b Ebi Selma’nın divanında yer alır s 130 Bkz Mukterat İuear-i’l Arap, İbn eş-Şeceri c 2 s 7, Cemheretü’l-Lugati c 1 s 433, Beytin tamamı şu şekildedir. (من لا يذاب له شحم النَّصِيبِ إِذَا... زار الشَّاءَ وعزت أئمن البذن) rivayet : Şehmü’s-Sedif

⁷³⁹ Tehzib El-Luga: c.15, s77

⁷⁴⁰ Bkz. El-Müfredat (ثمن): 177, Sahhah El-Luga ve Tacu El-Arabiyye: c.5, s.2089 ve Lisanü’l-Arap: c.13, s.82

Semin el-Halebi Umdesinde (semen) sözcüğü için bu aynı anlamı şu ifadeleriyle zikretmiştir: “Semen: karşılığında mal satın alınan şeydir. Kelime, (iki nakit) anlamında galebe çalmış ve yerleşmiştir.”⁷⁴¹

Onun, (Kelime, iki nakit) anlamında galebe çalmış ve yerleşmiştir) ifadelerinde (semen) sözcüğünün geçirdiği gelişime işaret ettiği izlenimi ediniyoruz. Öyleki semen sözcüğünün anlamı; karşılığında mal satın alınan şeyler genel anlamından, insanların alışverişlerinde kullandıkları (iki nakit) anlamına galebe çalarak daralmıştır. Buna göre, Semen sözcüğü kullanıldığı zaman kelime altın ve gümüşü veya- günümüzde onların yerine kullanılan şeyi ifade eder. Bu, daralma yönünde bir anlam gelişimdir. Semen sözcüğünün bu gelişimine Semin dışında hiç kimse –bildiğim kadar- değinmemiştir.

7.2.3. (Karir) الخَرِير Sözcüğünün, (Genel Manada Düşme) Anlamından, (Sonu Helâk Olan Düşme) Anlamına Daralması

Arapça sözlüklerde (Karir) kelimesinin anlamı; Su sesi ve rüzgâr sesi⁷⁴² olarak tanımlanmıştır. (Karir) sözcüğü, Râgıb’ın beyanına göre, düşme anlamı da taşır. Râgıb şöyle der: Allah Teâlâ şöyle buyurur: (فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ) (Tavan onların üstüne yukarıdan üzerine düştü/çöktü) [Nahl 16/26] Buna göre karra sözcüğünün anlamı: öyle bir düşüşle düştü ki sesi duyuldu manasındadır. Aynı zamanda karir: suyun, rüzgârın ve daha başka yukarıdan düşen şeylerin çıkardığı sese verilen isimdir.”⁷⁴³

Semin el-Halebi’ye göre sözcüğün anlamı şu şekildedir: Karir, suyun ve havanın (rüzgârın) çıkardığı sese verilen isimdir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَحَزَّ مُوسَى صَعَفًا) (Mûsâ da (baygın) düştü.) [A’raf 7/143], (وَحَزَّ رَاكِعًا) (eğilerek secdeye kapandı) [Sad 38/24] Burada, bu iki peygamberin, Rabbin heybeti karşısında ölüme çok yakın bir halde bulunduklarını ifade sadedinde beyan edilmiştir. Buna göre karir sözcüğü helak olma anlamında galebe çalmış ve yerleşmiştir. Şair şöyle der

⁷⁴¹ Umdetü’l-Huffâz (ثمن): c.1, s.288

⁷⁴² Bkz. El-Ayn: c.4, s.139, El-Garip El-Musannaf: c.1, s.343, Tehzib El-Luga (خ، ح): c.6/, s.99 ve El-Muhassas: c.2, s.459-215

⁷⁴³ Bkz. El-Müfredat (خر): s.277

(فخر صريعاً للبين وللهم)⁷⁴⁴

Elleri ve ağzı üzerine düşerek (karra) yere yığıldı (öldü)

Karra'l-ma veya meyyit (Su döküldü veya ölü düştü) düştü ifadesinde ki karra kesreli yazılır⁷⁴⁵

Semin bu ifadeleri ile karir sözcüğünün bu anlamını teyit etmiş ardından (karir sözcüğü helak olma anlamında galebe çalmış ve yerleşmiştir) sözleriyle kelimenin helak olma anlamına galebe çalıp yerleştiğine işaret etmiştir. Bu ifade de (karir) sözcüğünün (genel manada düşme) anlamından (helak edici düşüş) anlamına daralma yönünden anlam genişlemesi geçirdiğine işaret etmektedir. Yazarın, (ölüme çok yakın bir halde) (yere yığıldı) (Su veya ölü düştü) ifadelerini kullanması bu gelişmiş anlamı tekit etmektedir. Ulaşabildiğim kadarıyla Semin dışında (karir) sözcüğünün bu gelişmiş anlamını ifade eden olmamıştır.

7.2.4. (El-Ikdü) العِقدُ Sözcüğünün, (Genel Manada Sıradan Kolye/Takı) Anlamından, (Nadir Mücevherlerden Oluşan Dizilmiş Özel Gerdanlık) Anlamına Daralması

Semin el-Halebi (ıkd) sözcüğünün anlamını umdesinde, (ع ق د) maddesinin bir türü olarak ele almıştır. Yazar şöyle der: el-Ikdü: mastar olup ikade'-ş-şey, ye'güdühü şeklinde yazılır ve tekit ve teyit etmek anlamına gelir Kesreli olarak gelen el-Kıledetü kelimesi ise; nadir mücevherlerden dizilmiş takıya (gerdanlığa) verilen bir isim olarak ağır basmıştır.⁷⁴⁶

Semin, ıkd kelimesinin; kılede/gerdanlık olduğunu belirtmiştir. Onun belirttiği bu anlam kelimenin Arapça sözlükler yer alan anlamıyla aynıdır. İbn Faris Mekayisinde onun tek anlamına işaret eder. Kendisi şöyle der: Akd: Ayın, kaf ve del harflerinden oluşan kelimenin, bağlamak, şidet, kuvvet, güven, bağlanma anlamlarına gelen tek bir

744 Beyit cabir b Hayyan'a aittir el-Mufaddaliyet s 212 şöyle başlar (تتاوله بالرمح ثم اننى له) daha başka rivayetleri de mevcuttur

745 Bkz. Umdetü'l-Huffâz (خرر): c.1, s.497

746 Umdetü'l-Huffâz (عقد): c.3, s.104

kökeni vardır.”⁷⁴⁷ Ezheri ve diğerleri kelimeyle alakalı şöyle derler: “el-Ikdu, çoğulu kal’eid olarak yapılır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, umde yazarının, ıkd sözcüğünün anlamını zikretmesinin ardından –ona göre- kullanımı ağır basan başka bir anlam zikreder. Kendisi şöyle der: (nadir mücevherlerden dizilmiş takıya (gerdanlığa) verilen bir isim olarak ağır basmıştır) onun bu ifadesinden; (ıkd) kelimesinin gelişerek anlam daralmasına uğradığı ve anlamının (genel normal kolye) anlamından (nadir mücevherlerden dizilmiş gerdanlık) anlamına gelişmiştir. Semin burada Râgıb el-İsfahânî’nin, ıkd sözcüğü hakkındaki görüşünü aktarmış olsa da⁷⁴⁸ işaret ettiği bu anlam daralması ile teferrüd etmiştir. Yazar, ıkd sözcüğünün anlam daralması konusunda tek olup teferrüd etmiş olsa da İbn Seyyide’nin (Muhassasında) geçtiği üzere ondan önce Halil bu gelişmiş anlama işaret etmiştir. Kendisi şöyle der: Ayn sahibi şöyle der; inci boncuğun dizildiği ipe el-ıkdü denir, çoğulu da ukud olarak yapılır.”⁷⁴⁹ Öyle anlaşıyor ki Halil, inci nadir mücevherler arasında sayıldığı ve ıkd da o nadir mücevherlerden elde edildiği için, sözcüğün kendi döneminde kullanılan anlamını zikretmiştir. Bu durum da Semin’nin bu özelleşme hakkındaki görüşünü teyit eder.

7.2.5. (Fakihe) الفَاكِهَة Sözcüğünün, (Meyve) Anlamından, (Yaş - Taze Meyve) Anlamına Daralması

Dilbilimciler ve sözlük yazarları fakihe sözcüğünün, meyve anlamında olduğu konusunda hemfikirdir. Ancak bahsi geçen meyvelerin hepsi mi yoksa bazıları mı fakihe sayıldığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda İbn Seyyide şöyle der: “Fakihe: Bütün meyvelere (simar) verilen isimdir.”⁷⁵⁰ “Yani bütün meyveler de fakihedir.”⁷⁵¹ Bazı ilim insanları da şöyle demişlerdir: “Kur’an-ı Kerimde üzüm ve nar gibi, simar olarak adlandırılan her şeyi bizler fakihe (meyve) olarak adlandırıyoruz.”⁷⁵² Bazılar; hurma, nar ve üzüm fakihe (meyve) türlerinden değildir demişlerdir. Bu konuda farklı bir ekol izleyerek bakış açılarına (فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَانٌ) (İçlerinde her türlü fakihe,

⁷⁴⁷ Mekayisi’l-Luga (عقد): c.4, s.86

⁷⁴⁸ Bkz. El-Müfredat (عقد): s.577

⁷⁴⁹ Bkz. El-Muhassas: c.1, s.369 ve Tacü’l-Arus (عقد): c.8, s.396

⁷⁵⁰ El-Muhkem (ف ك ه): c.4, s.146.

⁷⁵¹ Bkz. El-Ayn (فكه): c.3, s.381, El-Muhassas: c.3, s.188 ve Lisanü’l-Arap (فكه): c.13, s.523

⁷⁵² Et-Tehzib (فكه): c.6, s.18.

hurma ve nar vardır.) [Rahman 55/68] ayetini delil olarak sunmuşlardır. Ferra buna şu şekilde cevap vermiştir: “Ancak Araplar onlara fakihe (meyve) adını vermişlerdir. Şöyle diyebilirsiniz; nar ve hurma fakihe (meyve) ise o zaman niçin ayette tekrar edilmişlerdir? Ben de derim ki bu, Allah Teâlâ’nın (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى) (Namazlara ve orta namaza devam edin.) [Bakara2/238] ayetine benzer. Bu ayette bütün namazlara devam emredilmiş, sonra da ikinci namazı, vurgu yapılmak amacıyla tekrar edilmiştir. Bunun gibi, nar ve hurma teşvik için tekrar edilmiştir.”⁷⁵³ Bazı dilciler şöyle demişlerdir: Bunlar arasında yer alan Yunus en-Nahvi; nar ve hurma en güzel fakihdendir (meyveler) der. Ayette vav harfi ile ayrılmasının ve isimlerinin zikredilmesinin nedenini, bu ikisinin diğer meyvelere olan üstünlüğü⁷⁵⁴ olarak ifade eder. Ezheri de şöyle der: Hurma ağacının ve üzüm bağlarının ürünleri fakihe (meyve) değildir diyen hiçbir Arap’a rastlamadın der.”⁷⁵⁵

Semin el-Halebi ise; “Bütün simarlar fakihedir” diyenler gibi düşünür ve şöyle der: “Fakihe: elde edilen ürün ve mahsulden (Simar), meyvelere verilen isimdir. Ve sözcük taze meyve anlamında galebe çalmıştır.”⁷⁵⁶

Semin (sözcük taze meyve anlamında galebe çalmıştır) ifadesini ekleyerek, sözcüğün anlamının (bütün meyvelere verilen bir isim) olmasından özellikle (taze meyve) anlamına değişip gelebe çaldığını belirtmiştir. Bu anlam fakihe sözcüğünün daha özel anlamını ifade etmektedir.

Buradan, Semin el-Halebi’nin fakihe sözcüğünün anlam daralmasına uğradığı görüşünde olduğunu çıkarabiliriz. Bu görüşü onun (hurmadan kasıt, onun yaş/taze ürünüdür.) ifadesi teyit etmektedir. Yazar bu ifadeleri, Râgıb’ın üzümü meyveden (fakihe) saymadığı ifadelerine cevap verirken belirtmiştir.⁷⁵⁷

⁷⁵³ 752 Meani el-Kur’an, el-Ferra: c.3, s.119

⁷⁵⁴ Meani el-Kur’an, Ez-Zeccac: c.5, s.103 ve c.1, s.320

⁷⁵⁵ Bkz. Tehzib El-Luga (فكه): c.6, s.18 ve Tacü’l-Arus (فكه): c.36, s.458

⁷⁵⁶ Umdetü’l-Huffâz (فكه): c.3, s.248

⁷⁵⁷ Bkz. Umdetü’l-Huffâz (فكه): c.3, s.248

7.2.6. (Mal) المال Sözcüğünün, (Sahip Olunan Herşey) Anlamından, (Para Ve Ticari Emtia) Anlamına Daralması

Mal kelimesinin anlamı Arapça sözlüklerde (م و ل) maddesinde ele alınmıştır. İbn Seyyide (el-Muhkem) adlı eserinde kelimeyle alakalı şöyle der: “Mal; Sahip olunan her türlü eşyadır.”⁷⁵⁸ Kelimenin çoğulu emval olup küçültülmesi de müveylün şeklinde gelir. Avam halk ise kelimeyi müveyyyilün şeklinde ye harfini şeddeli okuyarak küçültür. (Racülü mal) ibaresinin anlamı Mal sahibi adam veya bol mal anlamındadır.⁷⁵⁹ Temevvele’r-Racülü ifadesi de: Adam mal edindi manasına gelir.⁷⁶⁰ İbn Esir ise mal kelimesinin asıl anlamını şu şekilde ele alır: “Mal, Sahip olunan altın ve gümüşdür. Daha sonraları ise aynı mallardanda sahip olunan her şeye mal denmeye başlanmıştır.”⁷⁶¹ Allah Teâlâ’nın şu ayeti de bu manadadır: (المَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) (Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür.) [Kehf 18/46] Zeccac da el-meani’de şöyle der: “Mal sadece gümüş ve aynı şeyler değildir. Arapların mallarının çoğu devedir. Basralıların da mallarının çoğu hurma ağacıdır.”⁷⁶²

Semin el-Halebi, mal kelimesinin asıl anlamı ile alaklı kendinden önceki bazı ilim insanları ile hemfikirdir: Yazar şöyle der: “Mal: Dünya metaından sahip olunan ve istifade edilen şeylerdir. Kelime para ve ticaret için hazırlanan eşyalar için galebe çalmıştır.”⁷⁶³

Ancak kendisi bu mananın tahsis edilmesine itiraz etmiş ve mal kelimesinin anlamını sahip olunan ve istifade edilen diğer eşyalar hariç özellikle para ve ticari eşyalar için kullanıldığını ifade etmiştir. Bu anlam onun (Kelime para ve ticaret için hazırlanan eşyalar için galebe çalmıştır) sözlerinden anlaşılmaktadır. Bildiğim kadarıyla kelimeyi bu anlamda tahsis eden başka birisi olmamıştır. Ancak mal kelimesinin anlam tahsisine dair bazı dilcilerin işaretleri bulunmaktadır. Fakat onların tahsis ettikleri anlam, Semin’in belirttiğinden farklılık göstermektedir. Onlar mal kelimesinin anlamının;

⁷⁵⁸ Bkz. El-Muhkem ve El-muhitu El-Azam (م و ل): c.10, s.440 ve Lisanü’l-Arap (مول): c.11, s.635

⁷⁵⁹ Es-Sahhah (مول): c.5, s.1821

⁷⁶⁰ Mekayisi’l-Luga (مول): c.5, s.285

⁷⁶¹ En-Nihaye fi Garibi’l-Hadis ve’l-Eser (مول): c.4, s.373

⁷⁶² Meani el-Kur’an ve İrabuhu, Ez-Zeccac: c.3, s.191

⁷⁶³ Umdetü’l-Huffâz (م و ل): c.4, s.126.

Arapların en çok sahip olduğu şey olması nedeniyle deve ve koyuna verilen bir isim olarak tahsisinin galebe çaldığını ifade etmişlerdir. Buna Halil'in (170) şu ifadeleri örnek olarak verilebilir: Arapların malları koyunlarıdır”⁷⁶⁴ Zeccac da (311) şöyle der: “Arapların mallarının çoğu devedir.”⁷⁶⁵ İbn Esir, (606) Zeccac’la aynı düşünür ve sözlerine şu hadisi delil getirir : (نَهَى عَنْ إِضَاعَةِ الْمَالِ)⁷⁶⁶ (Malın zayi edilmesini nehyetti) Burada geçen mal kelimesinden hayvanlar kastedilmiştir denir. Onlara güzel muamele edilir ve ihmal edilmezler.”⁷⁶⁷ Burada dikkat çekilmesi gereken bir konu da şudur. İbn Esir, mal sözcüğünün geçirdiği gelişim sürecini tespit etmiştir. Ancak, yukarıda ki sözlerinden anlaşıldığına göre gelişim sürecini tersten ele almıştır. Kendine göre kelimenin asıl anlamını –altın ve gümüş- olarak değerlendirmiştir ki bu anlam Semin el-Halebi’in tahsis sonrası ele aldığı anlamın bir parçasıdır. Zira bilindiği gibi o dönemde kullanılan para; altın ve gümüş idi. Bu geçenlere göre Semin, mal sözcüğünün bu anlama tahsis edildiğini ifade eden tek kişidir.

⁷⁶⁴ El-Ayn (مول): c.8, s.344

⁷⁶⁵ Meani el-Kur’an ve İrabuhu, Ez-Zeccac: c.3, s.191, Lisanü’l-Arap (مول): c.11, s.635 ve Tacü’l-Arus (مول): c.30, s.428

⁷⁶⁶ Sahihu’l Buhari c.8, s.100, hadis no: 6473

⁷⁶⁷ En-Nihaye f, Garibi’l-hadis ve’l-eser, c.4, s.373

EN ÖNEMLİ SONUÇLAR

Garibü'l-Kur'an kitapları ve sözlükleri anlam çalışmaları özellikle de onlardan biri olan anlam gelişimi üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. Araştırmacılar, bunlarda oluşan anlam gelişimini incelemişlerdir. İşte bunlardan birisi de Semin el-Halebi'nin kaleme aldığı o zengin ve çok değerli sözlüğü üzerinde yapılan elimizdeki bu çalışmadır. Dikkatli ve derinlemesine gerçekleştirilen bir çalışmanın ardından aşadaki sonuçlar özetlenmiştir.

1. Daralma kavramı, anlam ve içerik açısından çok eski bir terimdir. Bunun yanında bu isimle anılmaya başlaması, modern anlambilim araştırmalarının başlamasıyla beraber ortaya çıkmıştır. Eski bilim insanları konuyu eserlerinde bu isimle ele almamış ancak onu; “tahsisi âm” veya “âm olarak konan fakat has olarak kullanılan” ibareleri ile ifade etmişlerdir. Bu durum Umdetü'l-Huffaz'da da bu şekilde ele alınmıştır. Semin el-Halebi, günümüzde ki modern ifadeyi kullanmadan daralma konusuna dikkat çekmiş ve onu (galebe çalmıştır ve özelleşmiştir,...) gibi sözcüklerle ifade etmiştir.
2. Anlam gelişimi olgularından birisi olan anlam daralmasının ilk işaretleri Arapça sözlüklerde kendini göstermeye başlamıştır. Bu çalışmanın ortaya çıkardığı ve sayısı yetmiş ikiye (72) ulaşan sözcük sayısından da anlaşılacağı üzere, Umdetü'l-Huffaz eserinde anlam daralması olgusu dikkat çekecek şekilde yer almıştır.
3. Müellifin, sözlüğünde yer alan kelimelerin anlam daralmasına işaret etme yöntem ve uslubu açıkça belirtme, işaret ve ima etme şeklinde çeşitlilik göstermiştir.
4. Umdetü'l-Huffaz'da yer alan anlam daralması halleri ve türleri çeşitlidir. Bu açıdan çalışmanın, dini anlam daralması alanında tespit ettiği sözcük sayısı (31), örfi anlam daralması alanında tespit ettiği sözcük sayısı (16), dilsel anlam daralması alanında tespit ettiği sözcük sayısı da (25) kelimedir.
5. Yazar, sözlüğünde yer alan kelimeleri, kapsamlı bir dilsel analize tabi tutmuştur. Bu analizinde, sözcükte meydana gelen anlam gelişimine ve bu gelişim türüne ya işaret

etmiş ya da sözcüğün asıl orijinal manasını ve gelişim sonrası kazandığı anlamı açıklamıştır.

6. Semin el-Halebi “Umdetü’l-Huffaz” eserinde, Râgıb el-İsfahânî’nin el-Müfredat adlı kitabında ele aldığı birçok kelimeye yer vermiştir. Anacak bununla birlikte; 1/118, 2/335, 3/294, 3/360, sayfalarında yer alan örneklerde olduğu gibi, (bana göre), (şöyle dedi... ben de derim ki), gibi ifadelerinden anlaşıldığı üzere onlara gerektiğinde düzeltmeler yapmış ve itiraz etmiştir.

7. Yazar, 1/256, 2/395, 3/422, 4/85 örneklerinde olduğu gibi, Râgıb ve diğer ilim insanlarının görüşlerini çok defa eleştirip tenkit etmiştir.

8. Yazar, tuğyan, mehîn, semen, gibi örneklerde olduğu gibi bazı sözcüklerde meydana gelen anlam daralmasını ifade etme konusunda teferrüd etmiştir. Yazar bazen de kelimenin anlam gelişimi yönünden veya (kımar) sözcüğünde olduğu gibi kelimenin yeni anlamını belirleme yönünden diğerlerine muhalefet etmiştir. Sadece Semin’in ele alıp teferrüd ettiği bu çalışmada ele alınan sözcük sayısı on altı (16) olup, bunlar farklı daralma türleri arasında dağınık şekilde yer almaktadır.

9. Semin el-Halebi, kendinden önce gelen birçok dilbilim insanının ifade etmesine rağmen; Kur’an-ı Kerim’in bazı sözcüklerinde meydana gelen anlam daralmalarını zikretmemiştir. Bunlara, (sebt), (karac) ve (enfel) gibi sözcükler örnek gösterilebilir.

10. Semin el-Halebi Umdetü’l-Huffâz’ında diğer kitaplarına çok atıf yapmıştır. Buna, (bu kitap dışında da açıkladığımız gibi), (bu konuya ...kitabımda ele aldım) gibi ifadeleri örnek gösterilebilir. Bu konu, 1/333, 1/423, 3/175 örneklerinde olduğu gibi çok tekrar etmiştir.

11. Bu tarz çalışmalar, dini metinlerin anlaşılmasında çok büyük öneme sahiptir. Zira onlardan anlaşılanlara göre hükümler ve kurallar çıkarılır. Bu yönüyle anlambilim çalışmaları ile usul çalışmaları başta olmak üzere dini/ şer’i çalışmalar arasında çok sıkı ilişki vardır.

ÇALIŞMA EKİ: SÖZCÜK TABLOSU

S.N	Sözcük	Daralma Öncesi Anlam	Daralma Sonrası Anlam	Sayfa
1	İbtega اِبْتَعَى	Talep etmek, istemek	Elde etmek için gayret ve çaba sarf etmek, ısrarcı olmak	1/215
2	Ecrame اَجْرَمَ	Kazanmak	Hoş olmayan ve beğenilmeyen şeyleri kazanma	1/321
3	Ervaha'l-mâü اَرْوَحَ الْمَاءُ	Kokusu değişmek	Bozulmak/kokuşmak en-niten	2/122
4	Ezife الْاَزْفَةُ	Her yakın gelecek	Kıyamet	1/88
5	İsraf الْاِسْرَافُ	Haddi, sınırı aşmak	Harcama konusunda haddi, sınırı aşma	2/498
6	İlham الْاِلْهَامُ	Kalbe gelenler	Allah tarafından kalbe getirilenler	4/45
7	Ehli Beyt اَهْلُ الْبَيْتِ	Evde oturanlar / ev ahalisi	Hız. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) ailesi	1/135
8	Ehlü'r-Racül اَهْلُ الرَّجُلِ	Erkeğin soyu nesebi	Sadece erkeğin eşi, karısı	1/135
9	İman الْاِيْمَانُ	Mutlak tasdik	Allah'ı tasdik etme	1/124
10	Bereket الْبَرَكَةُ	Her türlü artma ve büyüme	İlahi hayırların bolluğu	1/181
11	Behime الْبَهِيْمَةُ	Konuşmayan her şey	Yırtıcı hayvanlar ve kuşlar dışında konuşmayan bütün hayvanlar	1/238
12	Tahıyye التَّحِيَّةُ	Dua	İnsanların birbirine selam vermesi	1/480
13	Terike التَّرِكَةُ	Hayatta olan ve vefat eden kişinin terikesi / mirası	Sadece vefat eden kişinin terikesi / mirası	1/262
14	Teşehhüt التَّشْهِيْدُ	İki şahadet	Namazdaki teşehhüt	2/301
15	Tatavvu التَّطَوُّعُ	Genel itaat	Farz olmayan ibadetler	2/422
16	Takva التَّقْوَى	Bir şeyi ona zarar veren şeylerden koruma	Nefsi günahlardan koruma	4/334
17	Tilavet التَّلَاوَةُ	Takip etmek	Kur'an okumak	1/267
18	Semen النَّمَنُ	Karşılığında mal satın alınan şey	İki nakit (altın ve gümüş)	1/288
19	Sevap الثَّوَابُ	Hem mükâfat hem de ceza manasında ki karşılık	Sadece iyiliklerin karşılığı, mükâfatı	1/292

20	Hac الْحَجّ	Genel manada kastetmek	Dini manada hac ibadeti	1/374
21	Hanif الْحَنِيف	Meyil	Müslüman	1/459
22	Havari الْحَوَارِيّين	Yardımcı	Peygamberlerin yardımcıları	1/464
23	Karir الْخَرِير	Düşme	Sonu helakle sonuçlanan düşme	1/497
24	Kımar الْخِمَار	Örtü	Kadının yüzünü örttüğü peçe	1/533
25	Havaric الْخَوَارِج	Şahsın akran ve emsallerinden ayrılması	İmama (devlet başkanı) itaat etmeyen, isyan eden	1/496
26	el-Kavdü الْخَوْض	Bir konu hakkında konuşmaya başlamak	Kötü söz, kötü konuşma	1/539
27	Rakabe الرَّقَبَة	İnsan	Köle	2/105
28	Ruhbaniyye الرَّهْبَانِيَّة	İbadet etmek	Ruhban grubunun ibadeti	2/116
29	Zebur الزَّبُور	Kitap	Hız. Davut Peygamberin kitabı	2/133
30	Zekât الزَّكَاة	Artmak	Dini manası ile Zekât	2/142
31	Sâil السَّائِل	İstemek	Fakir	2/161
32	Say السَّيّ	Hızlı yürümek	Safa ile Merve tepeleri arasında yürüyüş	2/200
33	es-Saktü السَّقْطُ	Düşmek	Bebeğin anne karnından düşmesi / düşük olması	2/205
34	Şiir الشِّعْر	Hassas ilim	Vezinli ve kafiyeli sözler	2/274
35	Sahife/Sayfa الصَّحِيفَة	Yayılmış / serilmiş	Üzerine yazı yazılan araç	2/321
36	Salah الصَّلَاة	Dua	Dini manadaki salah, namaz	2/350
37	Savm الصَّوْم	Tutmak	Dini manadaki savm, oruç	2/363
38	Târik الطَّارِق	Yol tutan/yolcu	Gece gelen	2/400
39	Tamme الطَّامَة	Üstün gelen her şey	Kıyamet	2/416
40	Taam الطَّعَام	Yenen her şey	Buğday	2/404
41	Tuğyan الطُّغْيَان	Her şeyde haddi aşma	Sadece günah işleme ve isyanda haddi aşma ve azma	2/406
42	Talak الطَّلَاق	Bağdan kurtarma/bırakma	Dini manadaki talak/boşanma	2/412
43	Taharet الطَّهَارَة	Temizlik	Dini manada taharet	2/417
44	Tûfan الطُّوفَان	İnsanın başına gelen her türlü felâket	Bol su ve selde boğulma	2/423
45	Ubur/Geçiş الْغُبُور	Genel manada geçmek	Özellikle suyu / nehri aşmak ve geçmek	3/23
46	Acem الْعَجَم	Araplar dışında ki diğer milletler	Farslı / iranlı	3/33

47	العقدُ el-Ikdü	Sıradan kolye, takı	Nadir mücevherlerden oluşan dizilmiş özel gerdanlık	3/104
48	إِدّ العيد Îd	Bir şeyin birden fazla kere dönüp gelmesi/tekrar etmesi	Ramazan ve kurban bayramları	3/138
49	الْعَدَاة Ğadê	Günün ilk saatlerinden zeval vaktine kadar olan zaman dilimi	Duha/kuşluk vaktine kadar olan günün ilk saatleri/sabah	3/154
50	الفاكِهة Fakihe	Meyve	Yaş - taze meyve	3/248
51	الفِسْق Fısk	Çıkış	Allah'ın emrinden çıkma, itaatsizlik	3/230
52	الْقُرْآن Kuran	Okunan şey	Hiz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen kitap	3/286
53	الْقُرْبَان Kurban	Allah Teâlâ'ya yaklaştıran şeyler	Kurban kesme ibadeti	3/289
54	الكَتْم Ketm	Bir şeyin örtülmesi ve gizlenmesi	Konuşmada bir şeyin gizlenmesi	3/376
55	الكَسْب Kesb	Fayda sağlamak ve zararı def etmek	Mal ve ona bağlı şeylerin elde edilmesi ve kazanılması	3/396
56	الْلَفْظ Lafız	Aatmak	Lafız kelimesinin terim anlamı	4/32
57	الْلَمْس Lems	Dış bedenle algılama	Fıkıh âlimlerine göre erkekle kadın arasındaki cinsel ilişki	4/41
58	الْلَمَم Lemem	Yaklaşma ve yakın olma	Günaha yaklaşma Küçük günah	4/41
59	الْمَال Mal	Sahip olunan her şey	Para ve ticari emtia	4/126
60	الْمِثْقَال Miskal	Ağırlık	Belirli ağırlıktaki altın	1/365
61	الْمَجْبُوب Mecbûb	Kopuk	Erkeklik organı kopuk olan	1/297
62	المِحْرَاب Mihrap	Salonun başköşesi	Mescidin başköşesi	1/385
63	الْمَشْعَرُ الْحَرَام Meşaru'l-Haram	Hac ibadetinin yapıldığı yerler	Müzdelife bölgesinde yer alan mescit	2/274
64	الْمُصْحَف Mushaf	Yazılı sayfaların bir araya getirilip toplanması	Kur'an'ın yazılı sayfaları	2/321
65	الْمَطِيَّة Matıyye	Sırtına binilen her şey	Deve	4/97
66	الْمَمْلُوك Memlûk	Sahip olunan her şey	Köle	4/110
67	مَهِين Mehîn	Zayıf, güçsüz	Tembel ve başkalarına yük olan	4/121
68	النَّبَات Nebat	Yerden biten her türlü bitki	Gövdesi olmayan bitkiler	4/136

69	النَّبِيذ	İçine hurma ve benzeri şeylerin atıldığı su	Sarhoş edici içki	4/137
70	النُّسُك	Mutlak ibadet	Hac	4/171
71	الهجرة	Ayrılma	Küfür diyarından İslam diyarına göç etme	4/241
72	الهَوْد	Yumuşakça dönüş	Tevbe etmek	4/264

KAYNAKLAR

Abdulgaffar Hilal, (2013). *İlmü'd-Delaleti'l-Lügaviyye*, Darü'l-Kitap, Kahire.

Abdullah bin Gazay el-Burak, *El-İkdu'n-Nadid Fi Şerhi'l-Kasid, (Vakf Babının Başından B Harfleri Sonuna Kadar) Ebu'l- Abbas Ahmed Bin Yusuf (Es-Semin El-Halebi İle Bilinen) Master tezi*, Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Mekke.

Abdülkadir Ebu Şerife ve diğerleri, (1989). *İlmü'd-Delale Ve El-Mucemu'l-Arabi*, , Darü'l-Fikr, Amman.

Abdüsselam el-Mesedi, *El-Lisaniyyat Ve Ususuha'l-Marifiyye*, ed-Daru't-Tunisiyye yayın evi, Tunus.

Ahmed Muhtar Ömer, *İlmü'd-Delale*, , Mektebetu Lisanu'l-Arab, Alemu'l-Kütüb, Kahire.

Ahmet Arif Hıcezi , *Et-Tegayyür Ed-Deleli*, Şebekketü el-Eluke.

Ali Abduvahid Vafi,(2004). *İlmü'l-Lüga*, Nehdatu Mısır, B 9.

Ali el-Carim ve Mustafa Emin, *El-Belagatü'l-Vadiha*, Darü'l-Mearif

Aliyyan el-Hazimi,(h.1424). *İlmü'd-Delaleti İnde'l-Arab*, Ummü'l-Kura üniversite dergisinde yayınlanmış bir araştırma, Mekke, sayı 27.

Asbahani, Şemsüddin Mahmut b. Abdürrahman,(2004), *Beyanü'l-Muhtasar (Şerhu Muhtasar İbn'l-Hacib)*, thk.: Ali Cuma, Darü's-Selam yayımevi, Kahire.

ÂŞA , *Divanü'l-Âşa El-Kebi*, thk.: Mohammed Hüseyin , Mektebetü'l- edab , El cememiz , Mısır.

Bagavi, (1983). *Şerhu's-sünneh*, thk.: Şuyab el-Arnaut ve Züheyr e-Şaviş, el-Mekteb el-İslami, Dimeşk, Beyrut, B2.

Barokluman, *Tarihü'l-Edebi'l-Arabi*, trc.:Abdülhalim en-Neccar ve Ramazan Abdüttevab, Darü'l-Mearif, Mısır. B5.

Batliyusi, b. es-Seyyid,(1981). *El-Musalles*, thk.: Salah Mehdi el-Kurtusi, Darü'r-Reşid.

Bin Hanbel, Ahmet B. M. B. Hanbel B. eş-Şiybani, (2001). *Mesned el-imam Ahmet*, thk.:Şuayip el-Arnaut ve diğerleri, Muessesetu'r-Risale, Beyrut.

Bin Kudame, Kudame B. Cafer, (h.1302) *Nakdu's-Şiir*, Matbaau'l-cevaib, Konstantin.

Buhari, Muhammed B. İsmail,(h.1422). *Sahihü'l-Buhari*, thk.: Muhammed Züheyir Bin Nasır en-Nasır, Dar Tavkü'n-Neca.

Casim Muhammed Abdulmabud, *Müstalahatu'd-Delaleti'l-Arabiyye Dirasetun Fi Davi İlmi'l-Lügati'l-Hadis*, Darü'l-Kütüpi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan.

Cürcan, (1983). *Et-Tarifetü*, thk.: Bir grp bilim insanı, Darü'l-Kütüp el-İlmiyye, Beyrut, Lübnan.

Dabi, el-Mufdal ed-Dabi , *El-Mufdaliyyat*, thk.:Ahmed Şakir ve Abdüsselam Harun, Daru'l-Mearif, Kahire, B6.

Darkutni,(2004). *Sünenü'd-Darkutni*, thk.: Şuayip el-Arnaut ve diğerleri, Muessesetü'r-Risale, Beyrut, Lübnan.

Ebi Davud, *Sünenü Ebi Davud*, thk.:Muhammed Muhyittin Abdül-Hamid, el-Mektebetü'l-Asriyye, Sayda, Beyrut.

Ebi Davud,(1975). *Süneni't-Titmizi*, thk.: Ahmed Şakir ve dğr. *Mustafa el-Halebi matbaası*, Mısır, B2.

Ebu Ali el-Kâli, (1975). *El-Bari'*, thk.: Hişam et-Taani, Mektebetü'n-Nahda, Bağdat.

Ebu el-Felah el-Hanbeli,(1986). *Şezeratü'z-Zeheb Fi Ahbarin Min Zeheb*, thk.:Mahmud el-Arnaut, Dar İbnü Kasir, Şam, Beyrut.

Ebu Hilal el-Askeri, *Cemheratü'l-Emsel*, Darü'l, Fikir, Beyrut.

Ebu Hilal el-Askeri, *El-Furuku'l-Lügaviyye*, Darü'l-ilmi ve's-Sakafe yayın evi, Kahire.

Ebu ubeyd , el-Kasım İbn Salam ,*El-Garibu'l-Musannaf*, thk.: Safvan Adnan Davudi, el-İslamiyye Üniversite dergisi, Medine.

Ebu Ubeyde, *Nekaidu Ceriru Ve'l-Ferezadek*, thk.:Muhammed Ahmet Abdülaziz, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Ebu Ubeyde, (h.1381). *Mecazü'l-kuran*, thk.: Fuat Sezgin, Hancı kitapevi, Kahire.

Ebu'l- Beka el-Akbari,(1997). *Şerh Divanü'l-Mütenabbi*, thk.:Ömer et-Tebba, Darü'l-Arkam Bin Ebi'l-Arkam, Beyrut, Lübnan.

Ebu'l-Beka el-Hanefi, *El-Küliyyat*, thk.:Adnan Derviş ve Muhammed el-Mısıri, Muessesetu'r-Risale, Beyrut.

Ehlam Fadıl Abbud, *Mezahiru't-Tatavvuru'd-Delali Fi Kutubi Lahni'l-Amme Mine'l-Karni Es-Sani Hatt El-Karı'r-Rabi El-Hicri*, Külleyetü't-Terbiye'l-Esasiyye, Babil Üniversitesi.

Elbani , *Es-Silsiletü's-Sahihe* , Mektebetü'l-Mearif yayın evi, er-Riyad.

El-Bendari bit Halit es-Südeyri, *İşaratü't-Tatavvur Ed-Deleli Fi'l-Meacimi'l-Arabiyye*, Ümmü'l-Kura Üniversitesi Ulumü'l-Luga ve Edebühe Dergisi.

El-Beyhaki,(2003). *Es-Sünenü'l-Kübra*, thk.: Muhammed Abdülkadir Ata, Darü'l-Kütübi'l- ilmiyye, Beyrut, Lübnan, B 3.

el-Cevheri, (1978). *Şihahü'l-Lüga ve Tacü'l-Arabiye*, thk.: Ahmed Abd el-Gafur Attar, Darü'l-İlm Lilmelayin, Beyrut, B4.

el-Emir, Muhammed b. İsmail el-Kehlani, (2011). *Et-Tenvir Fi Şerhi'l-Cami-U's-Sağır*, thk.: Muhammed İshak Muhammed İbrahim, Mektebetü Darü's-Selam, Riyat .

el-Menavi , (1990). *Et-Tevkîf Ala Mühimmeti't-Tearif*, Alemü'l-Kütüp, Kahire, Mısır.

Emedi, *El-İhkâm Fi Üsulü'l-Ahkâm*, thk.: Abdürrezzak Afifi, el-Mekteb el-İslami, Beyrut, Lübnan

Emel el-Gul, Muhammed Haydar, (2016). *Et-Tatavvur Ed-Deleli Fi Mucemü Esesi'l-Belagati Li'z-Zemahşeri*, Mastır tezi, Üniversitesi, Sekre, Cezair.

Enbari, Ebu Bekr,(1992). *Ez-Zahir Fi Meani Kelimati'n-Nas*, thk.:Hatim Salih ed-Damin, er-Muessesetü'r-Risale, Beyrut.

Esfahani, Er-Ragib el- Esfahani,(1412 H.) *El-Müfredat Fi Garibi'l-Kuran* thk.:Safvan Adnan ed-Davudi, Dau'l-Kalem ve ed-Daru's-Şamiyye, Şam – Beyrut.

Esnevi,(1999). *Nihayetü's-Sevl Şerhu Minhaci'l-Vusul*, thk.:Muhammed Muhammed Hasan, Darü'l-Kütüpi'l-İlmiyye, Beyrut, Libnan.

es-Sealibi,(1995). *Simaru'l-Kulub fi'l-Muzafi ve'l-Mansub*, thk.: Muhammed Ebu'l-Faz İbrahim, Kahire, Mısır.

Es-Semin el-Halabi, Ahmet B. Yusuf, *El-Kavlu'l-Veciz, El-Kavlu'l-Veciz Fi Ahkami'l-Kitabi'l-Aziz*, thk.:Emin Bin Aiş Bin Saad el-Mezini, y. evi yok.

- Es-Semin el-Halabi,(2001). *El-İkdu'n-Nadid Fi Şerhi'l-Kasid*, thk.:Eymen Rüşdi Suveyd, Daru Nuru'l-Mektebat yayın evi, Cidde, Suudi Arabistan.
- Ezhari,(2000). *Şerhü't-Tasrih Ala Et-Tavdih*, Darü'l-Kütübi'l- ilmiyye, Beyrut, Lübnan.
- Fadi b. Mahmud er-Riyahna , *Et-Tatavvur Ed-Deleli Li-Lafzı'l-Kur'ani Inde İbn Aşur Fi Tefsirihi Et-Tahrir Ve Et-Tenvir*,(2013). Araştırma, Tayba Üniversitesi, Medine-i Münevvere.
- Farhan Aziz Muhyiddin, (2009). *El-Bahsü'd-Delali Fi Kütübi'l-Emsel Hatta Nihayetü'l-Karni's-Sedis El-Hicri*, Dar Gayda, Amman.
- Fayiz ed-Daye, (1996). *İlmü'd-Delaleti'l-Arabi en-Nazariyye ve et-Tatbik*, Darü'l-Fikiri'l-Muasır, Beyrut, Lübnan, B 2.
- Ferahidi, Halil Bin Ahmed, *El-Ayn*, thk.: Mahdi el-Mahzümi ve Dr. es-Samirrai , Daru ve Mektebu'l-Hilal.
- Ferid Hayder , *İlmü'd-Delale*,(2005). Mektebetü'l-Adab yayın evi, Kahire.
- Ferra, *Meani'l-Kuran*, thk.: Ahmet el-Necati, Muhammed Ali en-Neccar, Ve Abdul Fettah Şelebi, Darü'l-Mısıryye Litelifi ve't-Terceme, Mısır.
- Feyyomi, Ebu el-Abbas Ahmet B. Ali, *El-Misbahu'l-Munir Fi Garibi's-Şerhi'l-Kebir*, , El-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut.
- Hacı Halife,(1941). *Keşfu'z-Zunun An Asami'l-Kütüpi Ve'l-Fünun*, el-Musenna kitapevi, Bağdat.
- Halid Fahmi, (2017). *Maecimü'l-Mustalahiyyat Fi Turasi'l-Arabiyye Medhal Lilistismari'l-Muasır*, Dar en-naşr Lilcamiat, Kahire, Mısır.
- Hammude Tahir Süleyman, (2001). *Diraseti'l-Mana Inde'l-Usuliyin*, Darü'l-Cemil.
- Hanan Şarfi, (2020). *Et-Tatavvur Ed-Deleli Fi'l-Mucem El-İştikaki El-Muassal Li-Elfazı'l-Kur'an El-Kerim*, Dr. Muhammed Hasan Cebel, mastır tezi, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye.
- Harevi, (1999). *El-Garibin Fi'l-Kuran Ve'l-Hadis*, thk.: Ahmet Ferit el-Mazidi, Nizar Mustafa el-Baz kitapevi, Suudi Arabistan.
- Hasan Akriş, *Tatavvuru'l-Lugati Ve Eseruhu Fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, araştırma, adres <https://dergipark.org.tr>

Hızır Hasan Kesir , (2013). *Et-Tatavvur Ed-Deleli Ve Eşkelihî Fi Kitabi Müfredati'l-Kur'an Li'r-Ragîb El-İsfahani*, , yayınlanmış araştırma yazısı, Kerkük Üniversitesi Dergisi, ed-Diraset el-İnsaniyye, s 8, a 1.

Hüseyin Hamid es-Salih, *Et-Tatavvur Ed-Deleli Fi'l-Arabiyyeti Fi Dav-İ İlmi'l-Lugati'l-Hadis*, Araştırma, Külliyyeti't-Terbiye, Sana Üniversitesi, <http://www.m-a-arabia.com/>

İbn Arabi, (1999). *El-Mahsul*, thk.: Hüseyin Ali el-Bedri ve Said Fude, Daru'l-Beyarık, Amman.

İbn Ceni , *El-Hasais*, el-Hey'etü'l-Mısıriyye el-Amme lil-Kütüp, B 4.

İbn Cüney, (2000). *Sirrü Sinaetü'l-İrab*, Darü'l-Kütübi'l- ilmiyye, Beyrut, Lübnan.

İbn Düreyd, (1987). *Cemheretü'l-Lugati*, thk.: Remzi Münir Balebki, *Darü'l-İlim Lil-Melayin*, Beyrut.

İbn el-Cezeri, (h.1351). *Gayetü'n-Nihaye Fi Tabakati'l-Kurra*, Berciştraser yayınlamıştır, Mektebetu İbn Teymiye.

İbn Esir, (1969-1970). *Camiu'l-Usul Fi Ahadisi'r-Rasül*, thk.: Abdülkadir el-Arnayut, Mektebetü'l-Halavani.

İbn eş-Şeceri, (1925). *Muhtarat Şuaraau'l-Arab*, şerh: Mahmut Hüseyin Zinani, el-İtimad basımevi, Mısır.

İbn Faris, (1979). *Mekayisu'l-Lüga*, thk.: Abdüsselam Harun , Dau'l-Fikir.

İbn Faris, (1986). *Mücmelü'l-Lüga*, thk.: Züheyr Abdul Muhsin Sultan, Muessesetu Daru'r-Risale, Beyrut, B2.

İbn Hacer el-Askalani, (1972). *Ed-Dürerü'l-Kamine Fi Ayani'l-Mietü's-Samine*, thk.: Muhammed Abdülmuid Dan, Meclis Dairetü'l-Mearif el-Osmaniyye, Haydarabad, Hindistan, B2.

İbn Haim, (h.1423). *Et-Tibyan Fi Tefsiri Garibi'l-Kur'an*, thk.: Dahi Abdülbaki Muhammed, Darü'l-Garbi'l-İslami, Beyrut.

İbn Kadi Şehbe, (h.1407). *Tabakatu's-Şafiiyye*, thk.: Hafız Abdul-Alim Han, Darü'l-kütüp, Beyrut.

İbn Karkul, Ebu İshak, (2012). *Metaliu'l-Anvar Ala Sihahi'l-Asar*, thk.: Daru'l-Felah Lilbahsi'l-İlmi ve tahkik et-Turas, Vakıflar ve İslami İşler Bakanlığı, Katar.

İbn Kutaybiye, *Garibü'l-Kuran*, (1978)., thk.: Ahmed Şakr, Darü'l-Kütübü'l- ilmiyye.

İbn Kutaybiye, (h.1397). *Garibü'l-Hadis*, , thk.: Abdullah el-Cabburi, *el-Ani basımevi*.

İbn Kuteybe, *Edebü'l-Kâtip*, thk.: Muhammed ed-Deli, Darü'r-Risale.

İbn Manzur, (h.1414). *Lisanü'l-Arab*, Dar Sadır, Beyrut, B3.

İbn Siyyide, (1996). *El-Muhassas*, thk.: Halil İbrahim Cefal, Dar İhyau't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, B1.

İbn Siyyide, (2000). *El-Muhkem Ve El-Muhitu'l-Azam*, thk.: Abdülhamid Hindavi, Dari'l-Kütüpi'l-İlmiyye, Beyrut, B1.

İbn Tabatba el-Ulevi, *Ayaru'ş-Şiir*, thk.: Abdülaziz Bin Nasır el-Mani, Mektebetü'l-Hancı, Kahire.

İbn Teymiye, (2005). *Mecmu'l-Fetava*, Daru'l-Vefa, B3, 2005.

İbn Zencele, Abdürrahman , *Hucetü'l-Kıraat*, thk.: Said Afkani, Darü'r-Risale

İbnu Esir, (1979). *En-Nihaye Fi Garibi'l-Hadisi Ve'l-Eser*, thk.: Mahmud Et-Tanahi ve Tahir Ez-Zavi, El-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut.

İbnu Salam, El-Kasım, (1964). *Garibü'l-Hadis*, thk.: Abdulmuıid Han, Darü'l-Marifi'l-osmaniyye, Haydar Abat.

İbnU'l-Cezeri, *En-Neşru Fi'l-İkraati'l-Aşr*, thk.: Muhammed Ali ed-Dabba, el-Metbaatu't-Ticariyyeu'l-Kübra.

İbnü'Faris, (1997). *Es-Sahibi Fi Fıkıhi'l-Arabiyye Ve Mesailiha Ve Sünenü'l-Arap Fi Kelamiha*, , yayınlayan Muhammed Ali Beydun.

İbnü'n-Neccar El-Hanbeli, (1998). *Şerhü'l-Kevkebi'l-Munir*, thk.: Muhammed ez-Zühayli ve Nezih Hammad, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad.

İbrahim Enis, (1976). *Delaletü'l-Elfaz*, mektebetü'l-Anclü el-Masriyye, Kahire, B3.

İsa Bin Nasır Bin Ali Ed-Dureybi, (2007). *Menhecu's-Semin El-Halebi Fi't-Tefsirfi Kitabihı Ed-Dürri'l-Masun*, El-Melik Muhammed Bin Suud El-İslamiyye Üniversitesi.

İşbili, Abdülhak, (1999) .*El-Cami' Beyne's-Sahıheyn*, Darü'l-Muhakkık, Riyat, Suudi Arabistan Krallığı.

- Kaddur, Ahmed Mohammed , (2008). *Mebadiü'l-Lisaniyyet*, Darü'l- Fikir, Şam, B3.
- Kumeyt, B. Zeyd El-Esedî, (1969). *Şiir' El-Kumeyt*, Davud Sellum, Bağdat.
- Kurtubi ,(1964). *El-Cami' Li-Ahkâmi'l-Kur'an*, thk.: Ahmet el-Baduni ve İbrahim Atfîş, Darü'l-Kütüp el-Mısıryye, Kahire, B 2.
- Kurtubi,(1964). *Tefsir Kurtubi (El-Cemi' Li-Ahkâmi'l-Kur'an)*, thk.: Ahmet el-Berduni ve İbrahim Atfîş, Darü'l-Kütüp el-Mısıryye, kahira, B 2.
- Kültür Bakanlığı,(1996). *Müsanafatu'l-Lahni Ve Et-Taskif U'l-Lügavi Hatta El-Karni'l-Aşir El-Hicri*, , Şam, Suriye.
- Lehrevî,(2001). *Tehzibi'l-Lugat*, thk.: Muhammed Ivaz Murib, Darı İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut.
- Mahmud es-Saran, *İlmü'l-Lüga Mukaddimetun Lilkari El-Arabi*, Darü'l-Fikir.
- Mahmud Fahmi Hicazi,(1973). *İlmü'l-Lügati'l-Arabiyye*, Kuba.
- Mamhmud Ensari,(2018). *En-Nakdu'l-Lügavi İnde Es-Semin El-Halebi Fi Kitabihî Ümdetü'l-Hüffaz* , Master Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Türkiye,.
- Maryobay, (1973). *Üsüsü İlmi'l-Lugati*, trc.: Ahmet Muhtar Ömer, Trablus, Lübnan.
- Mayara, Muhammed b. Ahmed el-Fasi, *El-İtgan Ve'l-İhkâm Fi Şerhi Tuhfetu'l-Ahkâm*, Darü'l-Marife
- Menkur Abdül celil,(2001). *İlmü'd-Delale Usulahu Ve Mebahisahu Fi't-Turasi'l-Arabi*, İttihadü'l-Kitabi'l-Arabi, Şam, Suriye.
- Merkezu'n-Numan lilbuhusi ve'd-Dirasati'l-İslamiyye, (2010). *Mevsuau'l-Elbani Fi el-Akide*, , Sana, Yemen.
- Mucemu'l-Lügati'l-Arabiyye, *El-Mucemu'l-Vasit*, Kahire, Daru'd-Dava.
- Muhammed Ali el-Hevli, (2001). *İlmü'd-Delale*, Daru'l-Felah, Amman.
- Muhammed Ali Geylani eş-Şitevi , *Et-Tegayyür Ed-Delali Ve Eseruhu Fi Fehmi'n-Nassı'l-Kur'ani*,(2011). Mektebetü Hasan el-Asriyye, Beyrut, Lübnan.
- Muhammed B. Hamed B. Abdullah el-Muhaymid,(h. 1436). *Ragibü'l-Esfahani, Garibü'l-Kuran Beyne Kitabey El-Müfradat Ve Es-Semin El-Halebi*,

Ümdetü'l-Huffaz, Kursiyyü'l-Kurani'l-Kerim Ve Ulumuh, el-Melik Suud Üniversitesi.

Muhammed el-Mübarek , (1964). *Fıkıhu'l-Lüga Ve Hasaisu'l-Arabiyye*, Darü'l-Fikr, Beyrut.

Muhammed Fuad Abdulbaki, (1986). *El-Lulu Ve El-Mercan Fima İttafak Aleyihi Eş-Şeyhan*, Darü'l-Hadis, Kahire.

Muhammed Hasan Cebel ,(h.1409). *El-Mucemu'l-İştikaki'l-Muassal Lielfazı'l-Kurani'l-Kerim*, Mektebetü'l-Adab, Kahire.

Muhammed İbrahim Ubade, (2004). *Mekalidu'l-Ulumi Fi'l-Hududi Ve'r-Rüsüm*, Es-Suyuti, el-Adab Kitapevi, Kahire, Mısır.

Muhammed Sad Muhammed, (2002). *İlmü'd-Delale*, Zehrau's-Şark, B 2.

Muhammed Yunus, (2007). *El-Mana Ve Zilalu'l-Mana*, Daru'l-medari'l-İslami, Beyrut, Lübnan, B2.

Münir Cuma, (2006) *Meani'l-Kuran Fi't-Turasi'l-Arabi – Dirase Fi'l-Menhaci Ve'l-Mesadir*, Dar Belenesiyye yayın evi.

Müslim, *Sahihü Müslim*, thk.: Muhammed Fuad Adbü'l-Baki, Darü İhyaü't-Turasi'l-Arabi Beyrut.

Nasır b. Suud b. Hamud el-Fesami ,(2003). *Ed-Dürrü'n-Nadid Fi Şerhi'l Kasid*, Babü (f r ş) harfleri-Baştan sona Bakara suresi, Yüksek lisans tezi, Ümmü'l-Kura Üniversitesi.

Nehhas, (2010). *Meani'l-Kuran*, tahkik Muhammed Ali es-Sabuni, Ummü'l-Kura Üniversitesi, Mekke.

Nisaburi , (1998). *Bahir El-Burhan Fi Ma'na Müşkilati'kur'an*, thk.: Suad b. Salih b. Said Babki, Ümmü'l-Kura, Mekketü'l-Mükerreme.

Rai en-Namiri, *Divanü'r-Rai en-Namiri*, tak.: (Ranthirt Faybert),s Beyrut 1980, Darü'n-Neşr, Wiesbaden _ Almanya.

Ramazan Abduttevvab, (2000). *Lahnu'l-Amme Ve't-Tatavuru'l-Lügavi*, Zehrau's-şark, Kahire, B2.

Ramazan Abduttevvab , (1983). *Et-Tatavvur El-Lugavi (Mezahiruhu Ve Ileluhu Ve Kavaninuhu)* , Mektebetü'l-Hancı.

- Razi,(1958). *Ez-Zinetü Fi'l Kelimetil- İslamiyye*, thk.: Abdüsselam Es-Samirrai, Dar el-Ulum fakültesi, Kahire,.
- Razi,(1994). *Ez-Zinetü Fi'l Kelimetil- İslamiyye*, thk.: Hüseyin el-Hemezani, Yemen çalışma ve araştırma merkezi, Sanaa.
- Safadi, (1998). *Ayanü'l-Asri Ve Âvanü'n-Nasri*, thk.: Ali Ebu Zeyd ve dğr, Darü'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, Lübnan.
- Salim el-Hammaş, *Turuku't-Tatavvuru'd-Delali*, makalesi, adres www.angelfire.com
- Sayuti, (1998). *El-Muzhiru Fi Ulumi'l-Lüga Ve Envaiha*, thk.: Fuat Ali Mansur, Darü'l-Kütüpi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Sealibi , (2002). *Fıkıhu'l-Lüga Ve Sirrü'l-Arabiyye*, thk.: Abdurrezzak el-Mehdi, İhyau't-Turasi'l-Arabi.
- Sebeki, (h.1423). *Tabakatu's-Şafiyyetu'l-Kübra*, thk.: Mahmud et-Tenahi ve Abdül Fettah Muhammed el-Hülü, Daru Hecer yayın evi, B 2.
- Sefarini, Şemseddin Ebu el-Avn el-Hanbeli, (1982). *Levamiu'l-Envari'l-Behiyye Ve Sevatiu'l-Esrari'l-Eseriyye*, Muessesetu'l-hafikayn, Şam, B2.
- Semin el-Halebi, (2011). *Ed-Dürrü'l-Masun*, thk.:Ahmet el-Harrat, Darü'l-Kalem, Dimeşk, B3.
- Semin el-Halebi, *Ümdetü'l-Huffaz Fi Tefsir Eşrefi'l-El-Alfaz*, (1996).thk.: Muhammed Basıl Uyun es-Süd, Dari'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, Lübnan.
- Semin el-Halebi,(1987). *Ümdetü'l-Huffaz Fi Tefsir Eşrefi'l-El-Alfaz*, thk.:Mahmud Muhammed es-Seyyid ed-Dugeym, Daru's-Seyyid yayın evi.
- Semin el-Halebi,(1993). *Ümdetü'l-Huffaz Fi Tefsir Eşrefi'l-El-Alfaz*, thk.:Muhammed Altunci, Alemü'l-Kütüb.
- Sibeveyh, (1988) .*El-Kitab*, Thk.: Abdüsselam Harun, el-Hancı kitapevi, Kahire, B3.
- Steven Aloman, (1975). *Devrü'l-Kelime Fil-Lüga*, Dr.Kemal Beşr tercümesi, Dar Garip, Kahira .
- Suayti, (2003). *El-Fethu'l-Kebir Fi Dammi'z-Ziyade İla'l-Cami's-Sagır*, tak.: Yusuf en-Nebhani, Darü'l-Fikr, Beyrut, Lübnan.
- Süyuti ,(2005). *El-Cami' El-Kebir*, thk.: Muhtar İbrahim el-Haic ve dğr. el-Ezher eş-Şerif, Mısır, B 2.

Süyuti, Celeleddin, *Bagiyyetü'l-Vuati Fi Tabakati'l-Lugaviyyin Ve'n-Nuhati*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Mektebetü'l-Mısıriyye, Lübnan, Sayda

Şatibi ,(1997). *El-Muvafakat*, thk.: Ebu Ubeyde, Daru İbni Affan.

Şeybani, Ebu Amr , (1974). *El-Cim*, thk.: İbrahim el-Ebyari, el-Hey'etü'l-Amme li-Şuuni'l-Matabı' el-Emira, Kaahira.

Şirazi, (h.1403), *Et-Tebşiratü Fi Usulü'l-Fıkıh*, thk.: Muhammed Hasan Hito, Darü'l-Fikir, Dimeşk.

Tabari, (2000) . *Camiu'l-Beyan Fi Tevili'l-Kur'an* , thk.: Ahmet Şakir, Müessesetü'r-Risale.

Talib Muhammed İsmail,(2011). *Mukaddime Lidiraseti İlmeu'd-Delale*, Daru Kunuzu'l-Marifeti'l-İlmiyye.

Tarık Ali Muhammed Abdülkadir , *İstidraketü's-Semin el-Halebi fi Kitabihî Umdetü'l-Huffaz Ala'r-Ragıb el-İşfahani fi Müfredatihi*, Mastır tezi, Eddiraset el-İslamiyye Fakültesi, Almanya Üniversitesi, Mısır.

Temam Hassan Ömer, (2006). *El-Lügatü'l-Arabiyye Manaha Ve Mebnaha*, Alemü'l-Kütüb, B5.

Vendryes, Joseph Vendryes (1950). *El-Lüga*, trc.:Abd el-Hamid ed-Duvahili ve Muhammed el-Kassas tercümesi, el-Anclü El-Mısıriyya.

Zecacc, (1988). *Meani El-Kurani Ve İrabuhu*, thk.: Abdul celil Abduh Şelebi, Alemu'l-Kütüb, Beyrut.

Zemahşeri, (1998). *Esesü'l-Belaga*, thk.: Basil Uyunü's-Sûd, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan.

Zerkeli ,(2002), *El-E'lam*, Darğ'İlm Lil-Melayin, B 15.

ZERKEŞİ, (1994) . *El-Bahrü'l-Muhit Fi Üsulü'l-Fıkıh*, Darü'l-Kütübi.

Zubeydi, *Lahnu'l-Avam*, (2000) thk.: Ramazan Abduttevvab, el-Hancı kitapevi, B2.

Zübeydi, *Tacü'l-Arus*, thk.: Bir grup araştırmacı, Darü'l-Hidaye.

Züheyr, B. Ebi Sülme , (1988). *Divan Züheyr*, tak: Ali Hasan Faur, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Souad Aly Said DEWIDAR
Doğum Yeri, Yılı : MISIR, 1.1.1975
Medeni Hali : Evli
Yabancı Dili : Arapça,İngilizce
E-posta : souaddewedar@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise : Bigem kızlar lisesi
Lisans : Hilvan Üniversitesi

Mesleki Deneyim : Eğitimci